MILAN K

MILAN KUNDERA
A lét
elviselhetetlen
könnyűsége
EGYSZER
MÉG NEM
TÖRTÉNT MEG.
EURÓPA

KUNDERA
A LÉT ELVISELHETETLEN
KÖNNYŰSÉGE

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Milan Kundera:
NESNESITELNÁ LEHKOST BYTÍ
Sixty-Eight Publishers, Corp. 1985
© Milan Kundera, 1984
Alapkiadás: Európa Könyvkiadó, 1992
Hungarian translation © Körtvélyessy Klára, 1992
Hungarian edition Európa Könyvkiadó, Budapest Hungarian translation
© Körtvélyessy Klára, 1992
HU ISSN 1215-4849

TARTALOM

Első rész: *Könnyű és nehéz 1*
Második rész: *Lélek estest* 51
Harmadik rész: *Meg nem értett szavak* 107
Negyedik rész: *Lélek és test* 167
Ötödik rész: *Könnyű és nehéz* 225
Hatodik rész: *A Nagy Menetelés* 311
Hetedik rész: *Karenin mosolya* 361

ELSŐ RÉSZ
KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ

1

Az örök visszatérés gondolata rejtélyes, és Nietzsche zavarba ejtette vele a többi filozófust: micsoda képtelen gondolat, hogy amit már átéltünk, egyszer ugyanúgy megismétlődhet, és hogy ez az ismétlés is ismétlődhet a végtelenségig. Mit akar mondani ez a zavaros mítosz?

Az örök visszatérés mítosza *per negationem* azt mondja, hogy az élet, mely egyszer s mindenkorra eltűnik, s mely nem tér vissza, árnyékhoz hasonlít, nincs súlya, eleve halott, és ha ez az élet szörnyű, gyönyörű, magasztos volt, e szörnyűség, szépség vagy magasztosság nem jelent semmit. Ugyanúgy nem kell tudomást vennünk róla, mint két afrikai állam XIV. századi háborújáról, mely semmit sem változtatott a világ arculatán, jóllehet embertelen kínok közepette háromszázezer néger vesztette benne életét.

Változtat-e valamit a két afrikai állam XIV. században vívott háborúján, ha a harc az örök visszatérés folytán számtalanszor megismétlődik? Változtat: a háború fenyegető és soha el nem enyésző kolosszussá válik, és esztelensége jóvátehetetlen lesz.
Ha a francia forradalom újra és újra megismétlődne, a francia történetírás nem lenne olyan büszke Robespierrere. De mert a történelem olyasmiről szól, ami nem tér vissza, a vérzivataros évek puszta szavakká, eszmecserékké, elméletekké változnak, a pehelynél is könnyebbek lesznek, nem keltenek félelmet. Óriási különbség van a történelemben csupán egyetlenegyszer felbukkanó Robespierre s az olyan Robespierre között, aki minduntalan visszajön, hogy franciák ezreit fejeztesse le.
Szögezzük le tehát, hogy az örök visszatérés gondolata bizonyos perspektívát jelent, melyben a dolgok másnak mutatkoznak, mint amilyennek ismerjük őket: múlandóságuk enyhítő körülménye nélkül jelennek meg. Ez az enyhítő körülmény ugyanis megakadályoz bennünket abban, hogy bármilyen ítéletet hozzunk. Hogyan ítélhetnénk el valamit, ami elmúlik? Az elmúlás pírja a nosztalgia varázsával ragyog be mindent: a guillotine-t is.
A minap hihetetlen érzelmi megnyilvánuláson kaptam rajta magam: egy Hitlerről szóló könyvet lapozgattam, és némelyik fénykép láttán elérzékenyültem: ugyanis a gyermekkoromat idézték fel bennem, mely egybeesett a háborúval; néhány rokonom Hitler koncentrációs táboraiban pusztult el, de mi volt a haláluk ahhoz képest, hogy Hitler fényképei életem tovatűnő idejére emlékeztettek, az időre, mely nem tér vissza.
Ez a Hitlerrel való kibékülés mélységes erkölcsi perverzió bizonyítéka, mely összefügg a visszatérés tényét lényegileg tagadó világgal, mert az ilyen világban minden előre megbocsáttatik, következésképp minden cinikusan meg is engedtetik.

2

Ha életünk minden másodperce a végtelenségig ismétlődne, úgy oda lennénk szögezve az örökkévalósághoz, mint Jézus Krisztus a keresztfához. A gondolat hátborzongató. Az örök visszatérés világában minden mozdulatra a felelősség elviselhetetlen súlya nehezedik. Ezért nevezte Nietzsche az örök visszatérés gondolatát a legsúlyosabb tehernek *(das schwerste Gewicht)*.
Amennyiben a legsúlyosabb teher az örök visszatérés, ennek hátterében az életünk csodálatosan könnyűnek mutatkozhat.
De vajon a nehéz valóban szörnyű, a könnyű pedig valóban csodálatos? A legsúlyosabb teher ránk nehezedik, leroskadunk alatta, földhöz lapít bennünket. Csakhogy minden korok szerelmi költészetében a nő arra vágyik, hogy férfitest súlya nehezedjék rá. A legsúlyosabb teher tehát egyben az élet legnagyobb beteljesülésének a jelképe is. Minél nehezebb

a teher, annál közelebb kerül életünk a földhöz, annál valóságosabb és igazabb.
Ezzel szemben a teher teljes hiánya azt okozza, hogy az ember könnyebbé válik a levegőnél, immár csak félig valóságos, s bár mozdulatai szabadak, semmi jelentőségük sincs.
Akkor hát mit válasszunk? A nehezet vagy a könnyűt?
Ezt a kérdést tette föl magának Parmenidész Krisztus előtt a hatodik században. Úgy látta, hogy az egész világ ellentétpárokra van felosztva: fény-sötétség, finomság-durvaság, meleg-hideg, lét-nemlét. Az ellentétpár egyik pólusát pozitívnak tartotta (fény, meleg, finomság, lét), a másikat negatívnak. Az efféle negatív és pozitív pólusra való felosztást gyerekjátéknak vélhetnénk. Egyetlen eset kivételével: melyik a pozitív, a nehéz vagy a könnyű? Parmenidész így válaszolt: a könnyű pozitív, a nehéz negatív.
Igaza volt vagy nem volt igaza? Ez itt a kérdés. Csak egy dolog biztos: a nehéz-könnyű ellentét a legtitokzatosabb és legsokértelműbb az összes ellentét közül.

3

Évek óta gondolok Tomásra, de csak az iménti töprengés fényében pillantottam meg tisztán és világosan. Láttam őt, amint lakása ablakánál áll, nézi az udvar túloldalán magasodó bérház falát, és nem tudja, mitévő legyen.
Terezával talán három hete, egy cseh kisvárosban találkozott először. Alig két órát töltöttek együtt. A lány kikísérte az állomásra, és megvárta, amíg felszáll a vonatra. Tíz nappal később Tereza felutazott hozzá Prágába. Még aznap szeretkeztek. Éjjel Tereza belázasodott, s aztán egész héten Tomás lakásán gyógyította az influenzáját.
Tomás akkor megmagyarázhatatlan szerelemre lobbant e jóformán ismeretlen lány iránt: úgy érezte, Tereza egy gyerek, akit szurokkal kikent kosárban küldött le valaki a folyó vizén, hogy Tomás kihalássza az ágya partjára.
Tereza egy hétig maradt nála, s amikor meggyógyult, visszautazott a kisvárosba, mely kétszáz kilométerre volt Prágától. S ekkor következett be a pillanat, amiről beszéltem, s amit kulcsnak tekintek Tomás életéhez: áll az ablaknál, nézi a szemközti bérház falát, és gondolkozik:
Hívja meg Terezát végleg Prágába? Félt a felelősségtől. Ha most meghívná magához, Tereza felutazna, hogy felajánlja neki egész életét. Vagy ne jelentkezzen többé a lánynál? Ez azt jelentené, hogy Tereza felszolgáló marad egy eldugott város éttermében, s ő soha többé nem látja viszont.

Akarja-e, hogy Tereza Prágába jöjjön, vagy nem akarja?

Nézte az udvart meg a szemközti falat, és kereste a választ. Újra és újra felidézte, miként feküdt Tereza a heverőjén; a lány senkire sem emlékeztette eddigi életéből. Nem volt sem szerető, sem feleség. Tereza gyermek volt, akit ő kiemelt a szurokkal kikent kosárból, és ágyának partjára fektetett. A lány elaludt. Tomás letérdelt az ágy fejéhez. Tereza lázas lélegzése felgyorsult. Halkan nyöszörgött. Tomás az arcához szorította arcát, és megnyugtató szavakat suttogott neki. Kisvártatva érezte, hogy a lány lélegzése csillapodik, és arca erőtlenül felemelkedik az övéhez. Orrát megütötte a láz enyhe szaga, mely a lány szájából szivárgott. Úgy szívta magába, mintha fel akarna töltődni Tereza testének meghittségével. Elképzelte, hogy a lány már évek óta nála lakik, s most haldoklik. Hirtelen világosan érezte, hogy nem élné túl a halálát. Lefeküdne Tereza mellé, és követni akarná a halálba. A gondolat megindította, arcát a párnába fúrta Tereza feje mellé, és sokáig így maradt.

Most ott állt az ablaknál, és ezt a pillanatot hívta tanúnak. Mi más lett volna ez, mint szerelem, amely így nyilatkozott meg előtte?

De nevezhetjük ezt szerelemnek? Hogy követni akarta Terezát a halálba, az nyilvánvalóan eltúlzott érzés volt; hiszen ekkor látta életében másodszor! Nem csak egy olyan ember hisztériájáról volt szó, aki lelke mélyén tudja, hogy képtelen a szerelemre, s ezért megjátssza a szerelmet önmaga előtt? S tudat alatt annyira gyáva, hogy e komédiához éppen ezt az isten háta mögötti városkából jövő, szerencsétlen felszolgálólányt választja, akinek jóformán semmi esélye, hogy az életébe lépjen!

Nézte az udvart, a piszkos falakat, és megállapította, hogy nem tudja, hisztériába esett-e a lány ágyánál, vagy szerelembe.

És sajnálta, hogy ebben a helyzetben, amelyben egy igazi férfi azonnal tudná, mit kell tennie, ő tétovázik, s ezzel megfosztja élete legszebb pillanatát (Tereza ágyánál térdelt, és úgy érezte, nem élné túl a halálát) az értelmétől.

Haragudott magára, de aztán felötlött benne, hogy mi sem természetesebb annál, hogy nem tudja, mit akar:

Az ember sohasem tudhatja, mit akarjon, mert csak egy élete van, s azt semmiképp sem tudja összehasonlítani az előző életeivel, vagy megjavítani az elkövetkező életei során.

Mi jobb: ha Terezával él, vagy ha egyedül marad?

Nincs lehetőségünk ellenőrizni, melyik döntésünk jobb, mert összehasonlításra sincs módunk. Az ember - mindent először és felkészületlenül él át. Mint mikor a színész egyetlen próba nélkül játssza a darabot. De vajon mit ér az élet, ha az első próbája már az élet maga? Az élet ezért mindig olyan, mint a skicc. Habár a skicc sem pontos kifejezés, mert a skicc mindig valaminek a felvázolása, előkészület a képhez, míg az életként értelmezett skicc semmire sem jó, vázlat kép

nélkül.
Einmal ist keinmal, idézi Tomás a német szólásmondást. Ami csak egyszer történik, mintha sohasem esett volna meg. Ha az embernek csak egy életet szabad élnie, olyan ez, mintha egyáltalán nem élne.

4

Hanem aztán egy napon, a két műtét közötti szünetben, Tomást telefonhoz szólította a nővér. Tereza hangját hallotta a kagylóban. A pályaudvarról hívta. Tomás megörült. Aznap estére sajnos vendéget várt, ezért csak másnapra hívta meg magához a lányt. Amint letette a kagylót, megbánta, hogy nem mondta Terezának, jöjjön azonnal. Elképzelte, mihez kezd a lány kerek harminchat óráig, amíg találkoznak, s kedve lett volna autóba ülni, hogy a prágai utcákon keresgélje.
Tereza másnap este állított be, a vállán, hosszú szíjon retikül lógott, Tomás elegánsabbnak találta, mint legutóbb. Vaskos könyv volt a kezében, Tolsztoj *Anna Karéniná-ja.* A lány vidám volt, sőt, kissé harsány, igyekezett Tomás értésére adni, hogy csak véletlenül kereste fel, egy rendkívüli alkalomnak köszönhetően: hivatalosan érkezett Prágába, elképzelhető (célzásai nagyon ködösek voltak), hogy itt keres magának állást.
Aztán meztelenül és elpilledve feküdtek egymás mellett a heverőn. Éjszaka volt már. Tomás megkérdezte, hol szállt meg Tereza, hogy autóval hazavihesse. A lány zavartan válaszolta, hogy szállodát csak eztán fog keresni, s hogy bőröndje a pályaudvar csomagmegőrzőjében van. Tomás tegnap még attól félt, hogyha meghívná magához Terezát Prágába, ő eljönne, és felkínálná neki egész életét. Amikor a lány most azt mondta, hogy bőröndje a csomagmegőrzőben van, Tomásnak átvillant az agyán, hogy ebben a bőröndben van Tereza élete, s addig is, amíg felkínálja neki, a pályaudvaron hagyja.
Beült a lánnyal a ház előtt parkoló autóba, elhajtott a pályaudvarra, kiváltotta a bőröndöt (nagy volt és mérhetetlenül nehéz), és visszavitte a lányt bőröndöstül magához.
Hogyhogy most ilyen hirtelen döntött, amikor előtte majdnem két hétig tétovázott, s arra sem volt képes, hogy egy üdvözlőlapot küldjön Terezának?
Ez magát Tomás t is meglepte. Elvei ellen cselekedett. Tíz évvel ezelőtt elvált a feleségétől, és a válást olyan emelkedett hangulatban élte át, amilyenben mások az esküvőjüket ünneplik. Tomás rájött: őt nem arra teremtették, hogy egy nő oldalán élje le életét, ő csak magánzóként lehet maradéktalanul önmaga. Gondosan iparkodott úgy alakítani életvitelét, hogy nő soha többé ne költözhessen hozzá bőrönddel. Ezért is volt a lakásában csak egy heverő. Igaz, meglehetősen széles heverő. Tomás azt állította szeretőinek, hogy képtelen bárkivel is egy ágyban aludni, s éjfél

után hazaszállította őket. Egyébként amikor az influenzás Tereza először lakott nála, sohasem aludt vele. Az első éjszakát a nagy fotelban töltötte el, a következőkön bement a kórházba, ahol külön szobája és ágya volt; abban aludt, amikor éjszakai ügyeletet tartott.
Most azonban Tereza mellett aludt el. Amikor reggel felébredt, megállapította, hogy a még alvó Tereza keze az övében van. Hát így aludtak, kézen fogva, egész éjjel? Ezt nehezen tudta elhinni.
A lány egyenletesen szuszogott álmában, fogta Tomás kezét (olyan szorosan, hogy képtelen volt kifeszegetni ujjait), és a heverő mellett ott állt a mérhetetlenül nehéz bőrönd**.** Tomás nem merte kiszabadítani a kezét Tereza szorításából, félt, hogy felébreszti a lányt, ezért csak óvatosan oldalra fordult, hogy jobban lássa.
Megint felötlött benne, hogy Tereza egy gyerek, akit valaki betett a szurokkal kikent kosárba, és leküldte a vízen. Mégsem hagyhatja, hogy a kosár a gyerekkel továbbússzon a tajtékos folyón! Ha a fáraó lánya nem halássza ki a hullámokból a kosarat s benne a kis Mózest, nincs Ószövetségünk, sőt, civilizációnk sincs! Hány régi monda kezdődik azzal, hogy valaki megmentett egy kitett *gyermeket.* Ha Polübosz nem veszi oltalmába a kis Oidipuszt, Szophoklész nem írja meg legszebb tragédiáját!
Tomás ekkor nem gondolt arra, hogy a metafora veszélyes dolog. A metaforákkal nem tanácsos játszani. A szerelem egyetlen metaforából is kivirulhat.

5

Tomás két évig sem élt együtt első feleségével. A házasságból egy fiú született. A válóperben a bíróság az anyának ítélte a gyermeket, Tomásnak pedig megszabta, hogy fizetésének egyharmadával járuljon hozzá kettőjük életviteléhez. Egyben kikötötte, hogy Tomás minden második vasárnap láthatja a fiát.
Csakhogy valahányszor találkoznia kellett volna a fiával, az anya mindig talált valami kibúvót. Ha drága ajándékokat vitt volna nekik, bizonyára könnyebben találkozhattak volna. Tomás megértette, hogy a fia szeretetét az anyánál kell előfizetnie és megfizetnie. Elképzelte, hogyan akarja a jövőben Don Quijote módjára a fiába oltani elveit, melyek minden irányban homlokegyenest ellenkeztek volt felesége nézeteivel. Már előre fáradtnak érezte magát. Amikor egy vasárnap az anya az utolsó pillanatban ismét lemondta a fiával való találkozást, Tomás hirtelen eldöntötte, hogy soha többé nem akarja látni gyermekét.
Végtére is miért érezne a fia iránt - akihez semmi más nem köti, mint egy óvatlan éjszaka - többet, mint bárki más iránt? A pénzt pontosan fizetni fogja, de senki se kívánja tőle, hogy holmi apai érzelmek nevében harcoljon a fiához való jogáért!

Ezzel az okfejtéssel, természetesen, senki sem értett egyet. Tomást tulajdon szülei is elítélték, és kijelentették, hogyha Tomás nem hajlandó törődni a fiával, ők, Tomás szülei nem törődnek többé saját fiukkal. Közben tüntetően jó kapcsolatban maradtak a menyükkel, és széltében-hosszában dicsekedtek példamutató viselkedésükkel és igazságérzetükkel. Így sikerült Tomásnak rövid időn belül megszabadulni a fel égétől, a fiától, az anyjától meg az apjától. Mindannyiukból csak egyvalami maradt meg benne: a nőktől való félelem. Vágyott a nőkre, de félt tőlük. Valamiféle kompromisszumot kellett kötnie a félelem és a vágy között; ezt a kompromisszumot "erotikus barátságnak" nevezte. Szeretőinek azt állította, hogy csak az érzelgősségtől mentes kapcsolat, melyben az egyik fél sem formál jogot a másiknak életére és szabadságára, csak az ilyen kapcsolat adhat mindkettőjüknek boldogságot.
S mert biztosítani akarta, hogy az erotikus barátság sohase csapjon át a szerelem erőszakosságába, csak nagyon hosszú szünetek közbeiktatásával találkozott állandó szeretőivel. Ezt a módszert tökéletesnek tartotta, és gyakran népszerűsítette barátai körében: - Tartsuk be mindig a hármas szám szabályát. Vagy gyors egymásutánban találkozzunk a nővel, de ez esetben sohasem többször, mint háromszor. Vagy hosszú évekig érintkezhetünk vele, de csak azzal a feltétellel, ha a találkozások között legalább három hét telik el.
Ez a módszer lehetőséget teremtett arra, hogy Tomásnak nem kellett szakítania állandó szeretőivel, s eközben szép számmal akadhattak futó kalandjai is. Módszere nem minden nőnél aratott sikert. Barátnői közül Sabina értette meg a legjobban. Sabina festő volt, és azt mondta: - Szeretlek, mert a giccs tökéletes ellentéte vagy. A giccs birodalmában szörnyeteg lennél. Nincs az az amerikai vagy orosz film, amiben másképp szerepelhetnél, mint elrettentő példaként.
Sabinához fordult segítségért, amikor állást keresett Terezának Prágában. Miként azt az erotikus barátság íratlan szabályai megkövetelték, Sabina megígérte, hogy megteszi, ami tőle telik, és hamarosan valóban talált egy helyet az egyik képes hetilap fotólaboratóriumában. A munka nem követelt különösebb szakképzettséget, mindazonáltal a felszolgálói státusból a sajtó munkatársainak céhjébe emelte Terezát. Sabina maga kísérte el Terezát a szerkesztőségbe, és Tomás ekkor megállapította, hogy életében nem volt jobb barátnője Sabinánál.

6

Az erotikus barátság íratlan szerződése feltételezte, hogy Tomás kiiktatja életéből a szerelmet. Amint megszegné ezt a feltételt, a többi szeretője másodrendű szerepre kényszerülne, és fellázadna.
Ezért is szerzett Tomás egy albérletet, ahová Terezának el kellett vinnie nehéz bőröndjét. Tomás őrködni akart Tereza fölött, védeni akarta őt,

örülni a jelenlétének, de semmi szükségét nem érezte, hogy változtasson életvitelén. Ezért nem akarta, hogy kitudódjék: Tereza nála alszik. Az együttalvás ugyanis a szerelem corpus delictije. A többi szeretőjével sohasem aludt együtt. Amikor ő látogatta meg valamelyiket, a dolog egyszerű volt; akkor távozott, amikor akart. Kínosabb volt a helyzet, amikor a női jöttek fel őhozzá, s neki magyarázkodnia kellett, hogy éjfél után hazaviszi őket, mert álmatlanságban szenved, és képtelen elaludni egy másik ember szoros közelségében. Állításával nem járt messze az igazságtól, de a fő ok ennél is kínosabb volt; azt nem merte elárulni szeretőinek: amint véget ért a szeretkezés, ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy egyedül legyen; azt, hogy éjszaka közepén egy idegen lény oldalán ébredjen, kellemetlennek találta; a közös reggeli ébredés taszította; nem vágyott rá, hogy bárki is hallja, ahogy fogat mos a fürdőszobában, és a kettesben elköltött reggeli meghittsége sem vonzotta.
Ezért lepődött meg annyira, amikor ébredéskor Tereza szorosan fogta a kezét. Nézte a lányt, és képtelen volt felfogni, mi történt. Felidézte magában az imént eltelt órákat, és úgy érezte, valamiféle ismeretlen boldogság illata árad belőlük.
Attól kezdve mind a ketten várták, hogy egymás oldalán aludjanak el. Már-már azt mondanám, hogy szeretkezéseik célja nem a gyönyör volt, hanem a gyönyört követő alvás. Különösen Tereza nem tudott elaludni Tomás nélkül. Amikor néha egyedül maradt albérleti szobájában (mely mindinkább puszta alibi volt), egész éjjel nem hunyta le a szemét. Ezzel szemben lehetett bármennyire zaklatott, Tomás karjában akkor is elaludt. Tomás meséket suttogott a fülébe, amiket neki talált ki, csacskaságokat, egyhangúan ismételt, vigasztaló vagy mulatságos szavakat. A szavak Terezában zavaros látomásokká változtak, s ezek a látomások ringatták első álmába. Tomás tökéletesen uralta Tereza álmát; a lány abban a pillanatban aludt el, amit Tomás választott meg.
Miközben aludtak, Tereza úgy kapaszkodott Tomásba, mint az első éjszakán: szorosan fogta a csuklóját, az ujját, a bokáját. Ha Tomás fel akart kelni, cselhez kellett folyamodnia, hogy fel ne ébressze. Kiszabadította az ujját (csuklóját, bokáját) Tereza szorításából, s ezzel mindig félig felébresztette a lányt, mert álmában is nagyon őrködött fölötte. Csak akkor nyugodott meg, amikor Tomás a csuklója helyett a kezébe csúsztatott valamilyen tárgyat (összegöngyölt pizsamát, papucsot, könyvet), amit aztán úgy szorongatott, mintha Tomás valamelyik testrésze lenne.
Egy ízben, amikor éppen altatta Terezát, s a lány csak az álom első előszobájában járt, így hát tudott még válaszolni a kérdéseire, Tomás azt mondta: - Úgy. Most pedig elmegyek. - Hová? - kérdezte Tereza. - El
- mondta Tomás szigorú hangon. - Veled megyek!
- mondta a lány, és felemelkedett az ágyon. - Nem, nem szabad. Örökre

elmegyek - mondta Tomás, és kiment az előszobába. Tereza felkelt, és csukott szemmel követte. Csak egy rövid inget viselt, alatta meztelen volt. Kifejezéstelen arca meg se rezdült, mozdulatai azonban határozottak voltak. Tomás kiment az előszobából a folyosóra (a bérház közös folyosójára), és becsukta Tereza előtt az ajtót. Tereza hevesen lenyomta a kilincset, és követte őt, mert álmában szentül hitte, hogy Tomás örökre el akarja hagyni, s neki fel kell őt tartóztatnia. A férfi lement a lépcsőn az első pihenőre, és ott megvárta Terezát. A lány lejött hozzá, megfogta a kezét, és visszavezette az ágyába.
Tomás megállapította: szeretkezni egy nővel és aludni *egy* nővel - kétféle szenvedély, mely nemcsak különbözik egymástól, hanem már-már ellentétes. A szerelem nem a szeretkezés iránti vágyban nyilvánul meg (ez a vágy számtalan nőre vonatkozik), hanem az együttalvást kívánó vágyban (ez a vágy csupán egyetlenegy nőre vonatkozik).

7

Éjszaka közepén Tereza jajgatni kezdett álmában. Tomás felébresztette, de amikor a lány megpillantotta az arcát, gyűlölködve így szólt: - Eredj innen! Menj el! - Később elmesélte, mit álmodott. Hármasban voltak valahol Sabinával. Egy nagy szobában. A szoba közepén, mint holmi színpadi dobogó, egy ágy állt. Tomás megparancsolta Terezának, hogy álljon a sarokba, és ezután a szeme láttára szeretkezett Sabinával. A látvány annyira fájt Terezának, hogy nem bírta tovább. Testi fájdalommal akarta elűzni lelki szenvedését, és tűket döfködött a körme alá. - Rettenetesen fájt - mondta, és ökölbe szorította a kezét, mintha az ujjai valóban megsérültek volna.
Tomás magához ölelte, s a lány lassan (még sokáig remegett) elaludt a karjában.
Amikor másnap Tomás Tereza álmán töprengett, eszébe jutott valami. Kihúzta íróasztala fiókját, és egy levélköteget vett ki belőle. A leveleket Sabina írta. Hamarosan megtalálta a következő részt: “Szeretnék veled úgy szeretkezni, mintha a műtermem színpad lenne. Köröskörül emberek állnának, s egy lépéssel sem jöhetnének közelebb hozzánk. De nem tudnák levenni rólunk a szemüket.
A legkínosabb az volt, hogy a levélen dátum is állt. A közelmúltból, amikor Tereza már rég Tomásnál lakott.
- Te kutakodtál a leveleim között! - pirított rá Terezára.
A lány nem tagadott.
- Kergess csak el! - mondta.
De Tomás nem kergette el. Látta maga előtt a lányt, amint Sabina műtermének falához lapulva döfködi a tűket a körme alá. Megfogta Tereza kezét, simogatta az ujjait, az ajkához emelte és csókolgatta őket, mintha még most is véresek lennének.

Hanem attól kezdve mintha minden összeesküdött volna ellene. Tereza szinte mindennap újabb tényeket tudott meg titkos szerelmi életéről. Tomás eleinte mindent tagadott. Amikor a bizonyítékok teljesen nyilvánvalóak voltak, azzal érvelt, hogy poligám élete semmit sem változtat Tereza iránti szerelmén. Nem volt következetes: az egyik pillanatban tagadta hűtlenkedését, a másikban magyarázta.
Egyszer felhívta valamelyik szeretőjét, hogy találkát beszéljen meg vele. Amikor letette a kagylót, a szomszéd szobából furcsa hangot hallott, mint mikor valakinek hangosan vacog a foga.
A véletlen műve volt, hogy nem vette észre, mikor érkezett meg hozzá Tereza. A lány kezében orvosságos üveg volt, nyugtatócseppeket öntött a szájába, s mert a keze reszketett, az üveg meg-megkoccant a fogán. Tomás rávetette magát, mint aki vízből menti a fuldoklót. A valeriánás üveg a földre esett, a cseppek tönkretették a szőnyeget. Tereza kapálózott, ki akarta magát szakítani, s Tomás negyed óráig szorongatta a karjában, mint holmi kényszerzubbonyban, míg lecsillapította.
Tudta, hogy a helyzet, amibe került, megbocsáthatatlan, mert alapja a teljes egyenlőtlenség.
Még mielőtt Tereza leleplezte levelezését Sabinával, Tomás elment vele és néhány barátjával egy bárba. Tereza új beosztását ünnepelték. Otthagyta a laboratóriumot, és a hetilap fényképésze lett. Tomás nem szeretett táncolni, így aztán fiatal kollégája vette gondjaiba Terezát. Nagyszerűen festettek a táncparketten, s Tomás szebbnek látta a lányt, mint máskor. Csodálkozva figyelte, milyen pontosan és engedelmesen előzi meg Tereza a másodperc töredékével táncosa akaratát. Ez a tánc, úgy tetszett, arra vallott, hogy Tereza önfeláldozása, a lobogó vágya, hogy megtegye, amit Tomás szeméből kiolvas, korántsem kötődött szükségszerűen a férfi személyéhez: Tereza kész volt válaszolni bármelyik férfi hívására, akivel Tomás helyében találkozott volna. Mi sem volt természetesebb, mint elképzelni, hogy Tereza és Tomás kollégája szeretők. E gondolat természetessége fájt Tomásnak! Rádöbbent, hogy Tereza teste minden nehézség nélkül elképzelhető bármelyik férfitest szerelmi ölelésében, és elromlott a hangulata. Csak amikor késő éjszaka hazamentek, vallotta be Terezának, hogy féltékeny volt.
Ez a csupán elméleti lehetőség kiváltotta abszurd féltékenység bizonyította, hogy Tomás nélkülözhetetlen feltételnek tartotta Tereza hűségét. Hogyan vehette hát zokon tőle, hogy féltékeny az ő tagadhatatlanul valóságos szeretőire?

8

Napközben Tereza (jóllehet ez csak részben sikerült neki) igyekezett elhinni, amit Tomás mondott, s olyan vidám lenni, amilyen régebben volt.

Csakhogy a nappal féken tartott féltékenység aztán annál vadabbul támadt fel álmaiban. Ezek az álmok mindig sírással végződtek, amelyből Tomásnak kellett őt felráznia.
Az álmok úgy ismétlődtek, mint a variált témák vagy a tévéfilmsorozatok. Gyakran álmodott például cicákról, melyek az arcába ugrottak, és karmukat a bőrébe vájták. Az efféle álom könnyen magyarázható: a cseh jampec cicának nevezi a csinos nőt. Tereza a nőkben, minden nőben veszélyt látott. Valamennyi nő Tomás potenciális szeretője volt, és Tereza félt tőlük.
Az álmok egy másik sorozatában Terezára halál várt. Egy ízben, amikor Tomás az éjszaka közepén felébresztette, mert sikoltozott a rémülettől, Tereza ezt mesélte: - Egy nagy fedett uszodában voltunk. Talán húszan. Csupa nő. Meztelenek voltunk mindannyian, és menetelnünk kellett a medence körül. A mennyezet alatt kosár lógott, s egy férfi állt benne. Széles karimájú kalap volt rajta, mely beárnyékolta az arcát, de én tudtam, hogy te vagy az. Vezényszavakat osztogattál. Kiabáltál. Hogy énekeljünk menet közben, meg guggoljunk le. Ha valamelyik nő ügyetlenül guggolt, te rálőttél a pisztolyból, s a nő holtan zuhant a medencébe. Ekkor a többi nő felnevetett, és még hangosabban énekelt. És te le nem vetted rólunk a szemed, ha pedig valaki megint rosszul csinált valamit, lelőtted. A medence tele volt hullával, közvetlenül a víztükör alatt lebegtek. S én tudtam, hogy már nincs erőm a következő guggoláshoz, s hogy le fogsz lőni!
Az álmok harmadik sorozata arról szólt, hogy Tereza halott. Halottaskocsiban feküdt, mely akkora volt, mint egy bútorszállító kamion. Csupa halott nő vette körül. Annyian voltak, hogy a hátsó ajtót nyitva kellett hagyni, és némelyik asszony lába kilógott rajta.
- De hát én nem vagyok halott! - kiabálta Tereza. - Hiszen én mindent érzek!
- Mi is érzünk mindent - nevettek a hullák. Ugyanúgy nevettek, mint az eleven asszonyok, akik valaha örömmel közölték vele, hogy nincs azon semmi rendkívüli, ha egyszer majd rossz fogsora, beteg petefészke ésráncos arca lesz, hiszen nekik is rossz a fogsoruk, beteg a petefészkük és ráncos az arcuk. Most éppilyen mosollyal bizonygatták, hogy Tereza halott, s hogy ez *így* van rendjén!
Aztán Terezának hirtelen pisilnie kellett. - De hiszen nekem pisilni kell! - kiáltott föl. - Ez bizonyítja, hogy nem vagyok halott.
És a nők megint nevettek: - Hogy pisilned kell, az normális! Ezek az ingerek még sokáig megmaradnak. Mint mikor valakinek levágják a kezét, s még sokáig érzi. Nekünk már nincs vizeletünk, s mégis egyfolytában pisilnünk kell.
Tereza az ágyban odabújt Tomáshoz: - És az összes nő tegezett, mintha világéletemben velük lettem volna, mintha a barátnőim lennének, és én

elborzadtam, hogy örökre velük kell maradnom.

9

A latinból építkező nyelvekben az *együttérzés* szót az együtt- (com-) előtag és az eredetileg szenvedést (passió) jelentő szó segítségével képzik (com-passion). Más nyelvekre, például csehre, lengyelre, németre vagy svédre fordítva, ez a főnév azonos értelmű előtaggal kezdődik, amit az "érzés" szó követ (csehül: sou-cit; lengyelül: wspól-czu-cie; németül: Mit-gefühl; svédül: med-känsla).

A latinból építkező nyelvekben az együttérzés szó a következőt jelenti: nem nézhetem megindultság nélkül másnak a szenvedését; vagy: részvéttel vagyok az iránt, aki szenved. Egy másik, hozzávetőleg azonos jelentésű szó, a francia pitié (angolul pity, olaszul pieta stb.) még valamiféle elnézést, engedékenységet is sugall az iránt, aki szenved. *Avoir de la pitié pour une femme* franciául azt jelenti, hogy jobb helyzetben vagyok, mint a nő, hogy lehajolok, leereszkedek hozzá. Ezért is kelt a compassion vagy a pitié szó bizalmatlanságot; úgy találjuk, hogy silány, másodrendű érzelmet fejez ki, melynek semmi köze a szeretethez. Akit együttérzésből szeretünk, azt nem szeretjük igazán.

Azokban a nyelvekben, melyek az együttérzés szót nem a szenvedés (passió), hanem az érzelem főnévvel képzik, e kifejezést hozzávetőleg ugyanabban az értelemben használják, ám mégsem mondhatjuk róla, hogy silány, másodrendű érzelmet közvetít. Etimológiájának rejtélyes ereje más fénnyel vonja be, és szélesebb értelemmel ruházza fel a szót: együttérezni annyit jelent, hogy át tudom élni másnak a baját, de bármelyik másféle érzelmét is: örömét, szorongását, boldogságát, fájdalmát. Az ilyen (wspólczucie, Mitgefühl, medkansla értelemben vett) együttérzés tehát egyenlő az érzelmi képzelőerő maximális képességével, az érzelmi telepátia művészetével; az érzelmek hierarchiájában ez a legmagasabbrendű érzelem.

Amikor Tereza azt álmodta, hogy tűket szurkál a körme alá, álmával leleplezte magát, elárulta, hogy titokban átkutatta Tomás fiókjait. Ha ezt más nő teszi meg Tomással, soha többé nem áll vele szóba. Tereza ezt tudta, s ezért mondta Tomásnak: - Kergess el! - Tomás azonban nemcsak hogy nem kergette el, hanem megfogta a kezét, és végigcsókolta az ujjbegyeit, mert abban a pillanatban maga is érezte a körmök alatt sajgó fájdalmat, mintha Tereza ujjából az idegek egyenesen az ő agykérgébe vezettek volna.

Ha az embert nem ajándékozták meg az együttérzésnek nevezett sátáni adománnyal, csak egyet tehet: hűvösen elítéli Tereza tettét, mert a másiknak a magánélete szent, bizalmas levelezését tartalmazó fiókjait pedig nem illik nyitogatni. De mert Tomásnak az együttérzés képességét a sors megadta (vagy megverte vele), úgy rémlett neki, hogy ő maga volt

az, aki az íróasztal nyitott fiókjánál térdelt, és nem tudta levenni a szemét Sabina mondatairól. Megértette Terezát, s nemcsak hogy képtelen volt haragudni rá, de még jobban szerette.

10

Tereza mozdulatai mind szögletesebbek és kiegyensúlyozatlanabbak voltak. Két év telt el már azóta, hogy felfedte Tomás hűtlenkedéseit, s a helyzet egyre romlott.

Kilátástalan volt.

Vajon Tomás valóban nem tudott lemondani az erotikus barátságról? Nem tudott. Feldúlta volna, ha megteszi. Nem volt ereje megzabolázni a más nők iránti vágyát. Amellett feleslegesnek is tartotta. Ő tudta a legjobban, hogy kalandjai semmiben sem fenyegetik Terezát. Akkor hát miért mondjon le róluk? Az áldozatot ugyanolyan értelmetlennek érezte, mint ha megtagadta volna magától, hogy futballmeccsre járjon.

Csakhogy beszélhetünk-e itt még örömről? Már amikor elindult valamelyik szeretőjéhez, Tomás ellenszenvet érzett iránta, és fogadkozott, hogy most keresi fel utoljára. Tereza lebegett a szeme előtt, s hogy ne kelljen gondolnia rá, gyorsan leitta magát. Mióta megismerte Terezát, alkohol nélkül nem tudott szeretkezni más nőkkel! Csakhogy éppen leheletének alkoholszaga volt a nyom, melynek segítségével Tereza azonnal megállapította, hogy megcsalta.

Bezárult a csapda: amint elindult valamelyik nőjéhez, elment tőle a kedve, de ha csak egy napig nélkülöznie kellett őket, már tárcsázta a telefonszámot, hogy találkozzon velük.

A legjobban még Sabinánál érezte magát, mert tudta, hogy tapintatos, s nem kell tartania attól, hogy elárulja. Sabina műterme hajdani életét, agglegény kora idillikus óráit idézte.

Tomás talán maga sem tudta, mennyire megváltozott: félt későn hazamenni, mert otthon várta Tereza. Sőt, Sabina egyszer rajtakapta, hogy szeretkezés közben az óráját lesi és azon mesterkedik, hogy az aktus mihamarabb véget érjen.

Utána Sabina meztelenül, lusta léptekkel sétált a műteremben, megállt az állványra erősített, félig kész festmény előtt, és lopva figyelte a kapkodva öltözködő Tomás t.

Már minden ruha rajta volt, csak a zokni hiányzott az egyik lábáról. Tomás többször is körülnézett, aztán négykézlábra ereszkedett, és az asztal alatt keresgélt.

Sabina megszólalt: - Ahogy így elnézlek, az az érzésem, hogy a képeim örök témájává változol. Két világ találkozása. Kettős expozíció. A kicsapongó Tomás árnya mögött a romantikus szerető valószínűtlen arca dereng. Vagy fordítva: Trisztán alakján, aki csak Terezájára gondol, áttetszik a libertinus csodálatos, elárult világa.

Tomás felegyenesedett, és szórakozottan hallgatta.
- Mit keresel? - kérdezte Sabina.
- A zoknimat.
Sabina is körülnézett a műteremben, Tomás pedig ismét négykézlábra ereszkedett, és bebújt az asztal alá.
- Az a zokni nincs itt - jelentette ki Sabina. - Biztosan zokni nélkül érkeztél.
- Hogy jöhettem volna nélküle - kiabálta Tomás, és az órájára pillantott. - Csak nem képzeled, hogy egy zoknival indultam el?!
- Nincs kizárva. Az utóbbi időben nagyon szórakozott vagy. Örökké sietsz valahová, az órádat lesed, így aztán nem csoda, hogy elfelejtesz zoknit húzni.
Tomás már eldöntötte, hogy mezítláb bújik a cipőbe.
- Hideg van kint - szólalt meg Sabina. - Kölcsönadom a harisnyámat.
Divatos, nagyszemű, horgolt harisnyát nyújtott oda neki, mely hosszú volt és fehér.
Tomás nagyon jól tudta, hogy ez a bosszú, amiért szeretkezés közben az óráját nézte. Sabina eldugta valahová a zoknit. Kint valóban fagyott, úgyhogy nem volt más választása, el kellett fogadnia a harisnyát. Ment hazafelé, az egyik lábán zokni volt, a másikon bokáig sodort, fehér női harisnya.
Helyzete kilátástalan volt: szeretői szemében a Tereza iránti szerelme, Tereza szemében a nőügyei megszégyenítő bélyegét viselte magán.

11

Hogy enyhítse Tereza gyötrelmeit, Tomás egybekelt vele (végre felszámolhatták az albérletet; Tereza már rég nem lakott ott), és szerzett neki egy kutyakölyköt.
A kölyök anyja Tomás kollégájának bernáthegyi szukája volt. Az apa a szomszédék farkaskutyája. A kis korcsok senkinek sem kellettek, s a kolléga sajnálta elpusztítani őket.
Ahogy válogatott a kölykök között, Tomás tudta, hogy amelyiket otthagyja, annak meg kell halnia. Mintha köztársasági elnök volna, aki előtt négy halálraítélt áll, s csak egynek szabad megkegyelmeznie. Végül egy kis szuka mellett döntött, melynek a teste farkaskutyára emlékeztette, feje pedig a bernáthegyi anyára. Hazavitte Terezának. Tereza felemelte a kölyköt, magához szorította, s a kutyus menten lepisilte a blúzát.
Azután nevet kerestek neki. Tomás azt akarta, hogy már a névből is kitessék: a kutya Terezáé. Eszébe jutott a könyv, amit Tereza a hóna alatt szorongatott, amikor bejelentés nélkül megérkezett Prágába. Javasolta, hogy nevezzék a kölyköt Tolsztojnak.
- Nem lehet Tolsztoj - ellenkezett Tereza -, mert kislány. Legyen Anna Karenina.

- Nem lehet Anna Karenina, mert egy nőnek nem lehet ilyen mókás pofája - mondta Tomás. - Legyen inkább Karenin. Igen, Karenin. Pontosan ilyennek képzeltem.
- De nem okoz majd zavart a nemi életében, ha Kareninnek szólítjuk?
- Ha egy szukát a gazdái mindig kan kutyaként szólítanak, lehetséges, hogy leszbikus hajlamai lesznek - mondta Tomás.
Tomás szavai sajátságosan beteljesültek. Jóllehet a szukák általában inkább a gazdához ragaszkodnak, Karenin fordított eset volt. Úgy döntött, hogy Terezába lesz szerelmes. Tomás hálás volt neki ezért. - Jól csinálod, Karenin - simogatta a fejét. - Pontosan ezt vártam tőled. Ha már egyedül nem győzöm Terezát, segítened kell nekem.
De Karenin segítségével sem sikerült boldoggá tennie Terezát. Erre talán tíz nappal azután jött rá, hogy hazáját megszállták az orosz tankok. 1968 augusztusa volt. Tomást naponta felhívta Zürichből az ottani kórház igazgatója, akivel néhány éve egy nemzetközi konferencián barátkozott össze. Aggódott Tomásért, és munkahelyet kínált neki.

12

Hogy Tomás szinte gondolkodás nélkül elutasította a svájci orvos ajánlatát, annak Tereza volt az oka. Feltételezte, hogy felesége nem akarna Svájcba menni. Egyébként a megszállás első hetét Tereza valamiféle ekszтázisban töltötte el, mely már-már hasonlított a boldogsághoz. Fényképezőgépével az utcákat járta, és a felvételeket szétosztogatta a külföldi újságíróknak, akik marakodtak a képekért. Egy ízben, amikor a szokottnál is szemtelenebb volt, és közelről lefényképezett egy tisztet, amint pisztolyával az emberekre céloz, letartóztatták, s az éjszakát az orosz parancsnokságon töltötte. Megfenyegették, hogy agyonlövik, de mihelyt szabadon engedték, megint kiment az utcára, és megint fényképezett.
Ezért is volt Tomás meglepve, amikor a megszállás tizedik napján Tereza megkérdezte: - Tulajdonképpen miért nem akarsz kimenni Svájcba?
- Minek mennék oda?
- Itt előbb-utóbb le akarnak majd veled számolni.
- Kivel nem akarnak ezek leszámolni - legyintett Tomás. - Inkább azt mondd meg nekem: tudnál-e külföldön élni?
- Miért ne?
- Amikor láttam, hogy képes vagy ezért az országért kockáztatni az életed, fel sem ötlött bennem, hogy most el tudnád hagyni.
- Mióta Oubcek hazajött, minden megváltozott
- mondta Tereza.
Terezának igaza volt; az általános eufória csak a megszállás hetedik napjáig tartott. Az ország vezetőit, mint holmi bűnözőket, az orosz hadsereg elhurcolta, senki sem tudta, hol vannak, mindenki reszketett az

életükért, és az oroszgyűlölet alkoholként kábította az embereket. A gyűlölet részeg ünnepsége volt ez. A cseh városokat ezernyi kézzel festett plakát díszítette, rajtuk gúnyolódó feliratok, epigrammák, versek, Brezsnyevnek a karikatúrái, és persze a hadseregének, melyen az emberek úgy nevettek, mint az analfabéták cirkuszán. Csakhogy egyetlen ünnepély sem tart örökké. Az oroszok közben kényszerítették a letartóztatott államférfiakat, hogy Moszkvában aláírjanak valami kompromisszumot. Az egyezménnyel Dubcek visszajött Prágába, majd felolvasta a rádióban a beszédét. A hatnapi fogság annyira tönkretette, hogy nem tudott beszélni, dadogott, kapkodta a levegőt, úgyhogy a mondatok közé végtelen szünetek ékelődtek, melyek olykor fél percig is eltartottak.

A kompromisszum megmentette az országot a legrosszabbtól: a kivégzésektől és a tömeges deportálásoktól Szibériába, melyektől mindenki rettegett. De egy s más biztos volt: Csehországnak meg kell hajolnia a hódító előtt: eztán már mindig dadogni, hebegni fog, kapkodni fogja a levegőt, mint Alexander Dubcek. Az ünnepélynek befellegzett. Jöttek a megaláztatás szürke hétköznapjai.

Tereza mindezt elmondta Tomásnak, s ő tudta, hogy feleségének igaza van, de tudta azt is, hogy az igazság mögött egy másik, nyomósabb ok is rejlik, ami miatt Tereza el akarja hagyni Prágát: eddigi életének boldogtalansága.

Tereza életének legszebb napjai azok voltak, amikor Prága utcáin az orosz katonákat fényképezte, és veszélynek tette ki magát. Ezekben a napokban álmainak tévésorozata is megszakadt, s éjszakái boldogok voltak. Neki az orosz tankok kiegyensúlyozottságot hoztak. Most, hogy az ünnepély véget ért, Tereza már megint fél az éjszakáktól, és menekülni akar előlük. Megtapasztalta, hogy vannak olyan körülmények, melyek között erősnek és elégedettnek érezheti magát, s neki akart vágni a világnak, mert reménykedett, hogy hátha ott újra ilyen körülményekre talál.

- És nem zavar, hogy Sabina is Svájcba emigrált? - kérdezte Tomás.
- Genf nem Zürich - mondta Tereza. - Sabina ott biztosan kevésbé fog zavarni, mint ahogy itt, Prágában zavart.

Aki arra vágyik, hogy elhagyja élete színterét, az nem boldog. Tomás ezért úgy fogadta Tereza menekülési vágyát, ahogy a bűnös fogadja az ítéletet: fejet hajtott előtte, s egy napon, Terezával meg Kareninnel megérkezett Svájc legnagyobb városába.

13

Az üres lakásba Tomás vett egy ágyat (más bútorra egyelőre nem volt pénzük), s mint a negyvenes éveikben új életet kezdők általában, bőszen a munkába vetette magát.

Többször is felhívta Sabinát Genfben. Sabinának szerencséje volt, hogy genfi kiállítását egy héttel az orosz megszállás előtt nyitották meg. A svájci műkedvelőket elragadta a kis ország iránti rokonszenv hulláma, és összes képét megvették.
- Hála az oroszoknak, meggazdagodtam - nevetett Sabina a kagylóba, és hívta Tomást, látogassa meg új műtermét, mely alig különbözik a régitől, amit Tomás Prágából ismer.
A férfi szívesen felkereste volna Sabinát, de nem talált ürügyet, amivel Terezának indokolhatta volna elutazását, így aztán Sabina jött el Zürichbe. Szállodában vett ki szobát. Tomás munkaidő után érkezett a hotelba, felhívta Sabinát a portáról, majd felment hozzá. Nyílt az ajtó, s gyönyörű, hosszú lábán ott állt előtte levetkőzve Sabina; mindössze bugyi és melltartó volt rajta. Meg egy fekete keménykalap. Sokáig, mozdulatlanul nézte a férfit, és nem szólalt meg. Tomásnak sem jött ki hang a torkán. Hirtelen rádöbbent, hogy meg van rendülve. Levette Sabina fejéről a keménykalapot, és az éjjeliszekrényre tette. Aztán anélkül, hogy egyetlen szót szóltak volna, szeretkeztek.
Miközben a szállodából zürichi otthonába tartott (mely már rég asztallal, székkel, fotellal, szőnyeggel gyarapodott), Tomás boldogan állapította meg, hogy úgy viszi magával életformáját, mint csiga a házát. Tereza és Sabina két pólusát képviselte az életének, két távoli, kibékíthetetlen, ám mégis csodálatos pontot.
Csakhogy éppen amiatt, hogy Tomás az életformáját, mintha csak testének része volna, mindenhová magával vitte, Tereza álmai nem változtak.
Már hat vagy hét hónapja laktak Zürichben, amikor késő este hazatérvén Tomás egy levelet talált az asztalon. Ebben Tereza tudatta vele, hogy visszautazott Prágába. Azért ment haza, mert nincs ereje külföldön élni. Balgán úgy képzelte, hogy külföldön megváltozik. Hitte, hogy azután, amit a megszállás napjaiban átélt, nem lesz már kicsinyes, hogy felnőtté, bölccsé és erőssé válik, de túlbecsülte magát. Tudja, hogy ő kolonc Tomás nyakán, és nem akar az lenni. S ebből levonja a következtetéseket, még mielőtt végképp késő lesz. És ne haragudjon rá, hogy magával vitte Karenint.
Tomás erős altatót vett be, mégis csak hajnal felé aludt el. Szerencsére szombat volt, s így otthon maradhatott. Újra és újra összegezte a helyzetet: hazája és a világ között már nincs nyitva a határ, mint azokban a napokban, amikor elutaztak. Terezát már sem táviratokkal, sem telefonokkal nem hívhatja vissza. A hatóságok nem engedik többé külföldre. Hihetetlen, de Tereza elutazása végérvényes.

14
A tudat, hogy teljesen tehetetlen, fejbe verte, de egyben meg is nyugtatta

Tomást. Immár senki sem kényszerítette, hogy eldöntsön valamit. Nem kellett néznie a szemközti házak falát és tépelődnie, hogy akar-e élni Terezával, vagy nem akar. Tereza maga döntött el mindent.
Aznap étteremben ebédelt. Szomorú volt, de a kezdeti kétségbeesés mintha evés közben alábbhagyott volna, mintha veszített volna erejéből, s csak mélabú maradt utána. Felidézte magában a Terezával eltöltött éveket, és úgy találta, hogy történetük nem érhetett volna ennél szebb véget. Ha ezt a történetet valaki kitalálta volna, csakis így fejezhette volna be:
Tereza egy napon eljött hozzá, anélkül hogy hívta volna. Egy másik napon ugyanígy elment. Nehéz bőrönddel érkezett. Nehéz bőrönddel távozott.
Tomás fizetett, kiment az étteremből, és nekivágott az utcáknak. Tele volt melankóliaval, melyet egyre szebbnek talált. Hét évig élt együtt Terezával, s most megállapította, hogy ezek az esztendők emlékeiben szebbek, mint a valóságban voltak.
Kettőjük szerelme csodálatos, ám fárasztó is volt: folyvást titkolnia, lepleznie, színlelnie, szépítenie kellett valamit, jó hangulatban tartani Terezát, csillapítani őt, szakadatlanul bizonyítani neki szerelmét, vádlottnak lenni Tereza féltékenysége, szenvedése, álmai által, folyvást bűnösnek érezni magát, örökké szabadkozni és magyarázkodni. A fáradság most eltűnt, a szépség megmaradt.
Estébe hajlott a szombat, Tomás első ízben sétált egyedül Zürichben, és be-beszívta szabadságának illatát. Minden utcasarok mögött kaland lapult. A jövő ismét titokzatos lett. Visszatérőben volt agglegény élete, melyről egykor meg volt győződve, hogy neki teremtették, és hogy csak ezt az életet élve lehet olyan ember, amilyen a valóságban.
Hét éve élt már Terezához láncolva, s minden lépését Tereza szeme vigyázta. Olyan volt ez, mintha az asszony vasgolyót kötött volna a bokájához. Lépése most egyszeriben sokkal könnyedebb volt. Szinte lebegett. Parmenidész mágikus mezejébe került: örült a lét édes könnyűségének.
(Hogy kedve támadt-e felhívni Sabinát Genfben? Vagy jelentkezni a zürichi nők valamelyikénél, akikkel az utóbbi hónapokban ismerkedett meg? Nem, ehhez a legcsekélyebb kedvet sem érezte. Sejtette, hogy bármelyikkel találkozna is, Tereza emléke abban a pillanatban elviselhetetlenül fájdalmassá válna.)

15

E különös, mélabús varázslat vasárnap estig tartott. Hétfőn minden megváltozott. Tereza betört a gondolataiba: Tomás érezte, milyen lelkiállapotban lehetett, amikor a búcsúlevelet írta; érezte, hogyan remegett a keze; látta Terezát, amint egyik kezében a nehéz bőröndöt

cipeli, a másikban Karenin pórázát fogja; elképzelte, ahogy prágai lakásuk ajtaját nyitja, és tulajdon szívében érezte az árva magányt, ami a lakásba lépő Tereza arcát megcsapta. A melankólia két csodálatos napja során Tomás együttérzése csupán pihent. Aludt, mint egyheti nehéz műszak után vasárnap alszik a bányász, hogy hétfőn újra le tudjon szállni az aknába.

Amikor beteget vizsgált, Tomás a helyében Terezát látta. Ne gondolj rá! Ne gondolj rá! - intette magát. Betege vagyok az együttérzésnek, állapította meg, s éppen ezért helyes, hogy Tereza elment, s hogy soha többé nem látom viszont. Nem Terezától kell megszabadulnom, hanem a részvétemtől, ettől a betegségtől, amit azelőtt nem ismertem, s amivel Tereza fertőzött meg!

Szombaton és vasárnap a lét édes könnyűséget érezte, amint a jövő mélyéből közeledik hozzá. Hétfőn soha nem tapasztalt súlyú teher ülte meg a lelkét. Az orosz tankok megannyi vastonnája semmiség **volt** e teherhez képest. **Nincs nehezebb a részvétnél. A tulajdon fájdalmunk sem olyan nehéz, mint** a **valakivel, valakiért, valaki helyett** *érzett* fájdalom, képzeletünk által megsokszorozódva, száz és száz visszhang által meghosszabbítva.

Tomás váltig intette magát, hogy ne dőljön be a részvétnek, a részvét pedig lehajtott fejjel hallgatta, mint aki bűnösnek érzi magát. A részvét tudta, hogy visszaél jogaival, mindazonáltal csendesen megkötötte magát, így aztán öt nappal Tereza elutazása után Tomás bejelentette a kórház igazgatójának (ugyanannak az orvosnak, aki az orosz megszállást követően naponta felhívta Prágában), hogy azonnal visszatér hazájába.

Tomás szégyenkezett. Tudta, hogy az igazgató felelőtlennek és megbocsáthatatlannak fogja tartani viselkedését. Legszívesebben kiöntötte volna neki a lelkét, s elmondott volna mindent Tere-zárói és az asztalon hagyott levélről. De nem tette meg. A svájci orvos szemszögéből Tereza viselkedése óhatatlanul hisztérikusnak és ellenszenvesnek tetszhetett. És Tomás nem akarta megengedni, hogy bárki is rosszat gondoljon róla.

Az igazgató valóban meg volt bántva.

Tomás megvonta a vállát, és azt mondta: - És muss sein. És muss sein. Szavaival utalt valamire. Beethoven utolsó vonósnégyesének utolsó tétele az alábbi két motívumra épül:

Hogy e szavak jelentése egyértelmű legyen, Beethoven ezt írta az utolsó tétel fölé: “der schwer gefasste Entschluss“ - nehezen meghozott döntés.

E Beethovenre való utalással Tomás már voltaképp elindult Terezához, mert épp az asszony vette rá, hogy lemezen megvegye Beethoven vonósnégyeseit és szonátáit.

Utalása hatásosabb volt, mint gondolta, mert az igazgató nagyon szerette a zenét. Szelíden elmosolyodott, és halkan, Beethoven dallamával

kérdezte: - Muss es sein?
- Ja, es muss sein - mondta Tomás még egyszer.

16

Ellentétben Parmenidésszel, Beethoven a nehezet pozitívnak tartotta. “Der schwer gefasste Entschluss“, a nehezen meghozott döntés a sors hangjával párosul (“es muss sein“); a nehézség, a szükségszerűség és az érték - három, tartalmilag összefüggő fogalom: csak az nehéz, ami szükségszerű, csak az értékes, aminek súlya van.
Ez a meggyőződés Beethoven muzsikájából született, s bár lehetséges (sőt valószínű), hogy e magyarázatért inkább Beethoven értelmezői, mint maga a zeneszerző felelős, ma többé-kevésbé mindnyájan egyetértünk vele: az ember nagyságát abban látjuk, hogy úgy *cipeli* sorsát, ahogy Atlasz cipelte vállán az égboltot. Beethoven hőse metafizikus súlyok emelője.
Tomás elindult a svájci határ felé, s én úgy képzelem, hogy maga a dús sörényű és összevont szemöldökű Beethoven vezényelte a helyi tűzoltók zenekarát, hogy eljátssza neki az “es muss sein!“ indulót, s ezzel búcsúztassa az emigrációtól.
Csakhogy Tomás ezután átlépte a svájci határt, és orosz tankoszlopokba ütközött. Egy kereszteződésnél le kellett állítania az autóját, és fél óráig várakozott, amíg a tankok áthaladtak. A kereszteződésben egy fekete egyenruhás, kísérteties páncélos katona állt, és úgy irányította a forgalmat, mintha az összes cseh országút az övé volna.
- Es muss sein - ismételgette magában Tomás, de elfogta a kétség: valóban így kellett ennek lenni?
Igen, elviselhetetlen volt Zürichben maradni, és újra és újra elképzelni, hogyan él Tereza egyedül Prágában.
De vajon meddig gyötörné a részvét? Élete végéig? Egy évig? Egy hónapig? Vagy csak egy hétig?
Honnan tudhatta volna? Hogyan győződhetett volna meg róla?
Minden iskolás gyerek végezhet a fizikaórán kísérleteket, hogy meggyőződjék bizonyos tudományos hipotézis valódisága felől. De az embernek, akinek csak egy élete van, nincs lehetősége kísérlettel ellenőrizni a hipotézist, s ezért sohasem fogja megtudni, hogy jól tette-e, amikor az érzelmeire hallgatott.
Ezekkel a gondolatokkal nyitott be Tomás prágai lakásába. Karenin az arcáig ugrott, s ezzel megkönnyítette a viszontlátás pillanatát. A vágy, hogy Tereza karjába vesse magát (a vágy, amit még akkor is érzett, amikor Zürichben beült az autóba), nyomtalanul eltűnt. Tomásnak úgy tetszett, egy hómezőn áll szemtől szemben Terezával, s mindketten vacognak a hidegtől.

17

A megszállás első napjától fogva Prága fölött minden éjjel orosz katonai repülőgépek köröztek. Tomás elszokott ettől a zaj tol, és nem tudott elaludni.

Ahogy az alvó Tereza mellett hánykolódott, eszébe jutott, mit mondott neki az asszony egyik beszélgetésük során. Tomás barátjáról, Z.-ről volt szó, és Tereza kijelentette: - Ha nem találkoztam volna veled, biztosan beleszeretnék.

Tereza szavai már akkor is furcsa melankóliát váltottak ki benne. *Ugyanis* hirtelen rádöbbent: csak a véletlen műve, hogy Tereza őt szereti, és nem barátját, Z.-t. Tudatára ébredt, hogy Tereza iránta érzett, megvalósult szerelmén kívül a lehetőségek birodalmában végtelen számú meg nem valósult szerelem létezik más férfiak iránt.

Mindannyian elképzelhetetlennek tartjuk, hogy életünk nagy szerelme olyasvalami lehetne, ami könnyű, aminek nincs súlya; úgy érezzük, hogy e szerelemnek be kellett következnie; hogy életünk nélküle nem lenne a mi életünk. Szinte halljuk, hogy maga az összevont szemöldökű és félelmetes üstökű Beethoven játssza nagy szerelmünknek: “es muss sein!”

Tomás felidézte magában, mit mondott Tereza a barátjáról, Z.-ről, és megállapította, hogy élete nagy szerelmének történetéből korántsem az “es muss sein” csendül ki hanem inkább az “es könnte auch anders sein!“, a másképp is lehetett volna.

Hét éve a városban, ahol Tereza lakott, *véletlenül* súlyos agybetegséggel kórházba került egy ember, aki miatt gyors konzultációra hívták Tomás főorvosát. Csakhogy a főorvosnak *véletlenül* ideggyulladása volt, és mozdulni sem bírt, ezért maga helyett Tomást küldte a vidéki kórházba. A városban öt szálloda volt, de Tomás választása *véletlenül* éppen arra esett, amelyben Tereza dolgozott. A vonat indulása előtt *véletlenül* maradt annyi ideje, hogy beüljön az étterembe. Tereza *véletlenül* délutános volt, és *véletlenül* Tomás asztalánál szolgált fel. Hat véletlen kellett ahhoz, hogy a sors Tomást, mintha csak vonakodott volna, Terezához taszigálja.

Tereza kedvéért jött vissza Csehországba. A fölöttébb sorsdöntő elhatározásában fölöttébb esetleges szerelemre támaszkodott, mely meg sem született volna, ha a főnöke hét évvel ezelőtt nem kap ideggyulladást. És ez a nő, az abszolút véletlen megtestesítője most itt fekszik mellette, és nagyokat szuszog álmában.

Késő éjszaka volt már. Tomás érezte, hogy megsajdul a gyomra; a lelki szorongás pillanataiban ez gyakran előfordult vele.

Tereza szuszogása egyszer vagy kétszer halk hortyogásba csapott át. Tomás semmi részvétet nem érzett magában. Mindössze azt érezte, hogy nyomás nehezedik a gyomrára, és hogy kétségbe van esve, amiért

hazajött.

MÁSODIK RÉSZ
LÉLEK ÉS TEST

1

Ostobaságot követne el az író, ha azt akarná bebeszélni olvasójának, hogy regényalakjai valóban éltek. A figurákat nem anya szülte, hanem egy-két szuggesztív mondat vagy alaphelyzet. Tomás az “einmal ist keinmal“ szólásmondásból született. Tereza a gyomorkorgásnak köszönheti létét. Amikor először lépett be Tomás lakásába, Terezának megkordult a gyomra. Nem csoda, hiszen nem ebédelt és nem vacsorázott, mindössze egy szendvicset evett az állomáson, mielőtt vonatra szállt. Minden gondolatát vakmerő utazása foglalta le, s megfeledkezett az evésről. Hanem aki nem gondol a testére, igen könnyen az áldozatává válik. Rettenetes volt ott állni Tomás előtt, és hallani a zsigerek hangos beszédét. Terezát a sírás kerülgette. Szerencsére Tomás tíz másodperc után megölelte, s ő megfeledkezhetett hangoskodó gyomráról.

2

Terezát tehát olyan helyzet szülte, mely durván leleplezett egy alapvető emberi tapasztalatot: a test és a lélek kibékíthetetlen kettősségét. Valamikor régen az ember csodálkozva figyelte a mellkasában hangzó szabályos ütéseket, és sejtelme nem volt, mi dobog benne. Nem tudta azonosítani magát a testével, ezzel az olyannyira idegen és ismeretlen valamivel. A test ketrec volt, és e ketrecben létezett valami, ami nézett, hallgatózott, félt, gondolkozott és csodálkozott; ez a valami, ez a resztli, ami a test kivonása után maradt, ez volt a lélek.
A test ma már nem ismeretlen: tudjuk, hogy ami a mellkasunkban dobol, az a szívünk, és hogy az orrunk tulajdonképpen egy csőnek a torkolata, mely kinyúlik a testünkből, hogy oxigént vezessen a tüdőnkbe. Arcunk nem más, mint valamiféle műszerfal, melybe a test összes mechanizmusa, emésztés, látás, hallás, légzés, gondolkodás torkollik.
Amióta mindent meg tud nevezni rajta, a test kevésbé nyugtalanítja az embert. Tudjuk már azt is, hogy a lélek nem más, mint a szürke agysejtek tevékenysége. A test és a lélek kettősségét elborították a tudományos kifejezések, s mint ósdi előítéletet, bátran kinevethetjük.
Csakhogy elég, ha az ember eszementen szerelmes, s közben beleinek hangos korgását kénytelen hallgatni. A test és a lélek egysége, tudományos korunk e szép illúziója egy csapásra szertefoszlik.

3

Tereza a teste segítségével igyekezett látni önmagát. Ezért álldogált oly

gyakran a tükör előtt. S mert ilyenkor félt, hogy anyja rajtakapja, úgy pillantott a tükörbe, mint aki titokban bűnös szenvedélynek hódol.
Nem a hiúság vonzotta a tükörhöz, hanem az ámulat, hogy a tükörben tulajdon énjét látja. Megfeledkezett róla, hogy teste élettani működésének műszerfalát nézi. Úgy érezte, a lelkét látja, mely arcvonásaiban mutatkozott meg előtte. Nem gondolt rá, hogy orra csupán egy csőnek a vége, mely levegőt juttat a tüdőbe. Orrában természetének hű kifejezőjét látta.
Sokáig nézegette magát, s olykor zavarta, hogy arcán anyja vonásait fedezi fel. Annál ádázabbul fürkészte tükörképét, s akaratának erejével igyekezett eltekinteni tőlük, hogy arcán csak az maradjon, ami ő maga. Ha ez sikerült neki, mámoros pillanat következett: lelke a test felszínére tört, mint mikor a hadsereg kiront a hajó gyomrából, betölti az egész fedélzetet, s égre emelt karral integet és énekel.

4

Tereza nemcsak testben hasonlított anyjára; néha arra gondolok, hogy élete is csupán meghosszabbítása volt anyja életének, valahogy úgy, ahogy a golyó útja a kuglipályán is csak meghosszabbítása a játékos kézmozdulatának.
Hol és mikor indult ez a mozdulat, mely később Tereza életévé változott? Talán abban a pillanatban, amikor nagyapja, a prágai kereskedő először magasztalta hangosan leányának, Tereza anyjának a szépségét. Három-négy éves lehetett akkor a kislány, s apja azt mondta, hogy Rafael madonnájára hasonlít. Tereza anyja ezt jól megjegyezte, s amikor később a gimnázium padjában ült, ahelyett, hogy a tanárt hallgatta volna, azon gondolkozott, melyik festményre hasonlít.
Amikor eladósorba került, Tereza anyjának kilenc kérője volt. Mind a kilenc ott térdelt körülötte, s ő királykisasszonyként állt a kör közepén, s nem tudta, melyiket válassza: az egyik jóképűbb volt, a másik szellemesebb, a harmadik gazdagabb, a negyedik sportosabb, az ötödik jobb családból származott, a hatodik verseket szavalt, a hetedik beutazta az egész világot, a nyolcadik hegedült, és a kilencedik volt mindannyiuk közt a legférfiasabb. De ugyanúgy térdelt mind a kilenc, s mindegyiknek teljesen egyforma bőrkeményedés volt a térdén.
Hogy végül a kilencedikre esett a választása, nem is annyira azért történt, mert ő volt valamennyiük között a legférfiasabb, hanem azért, mert amikor szeretkezés közben azt súgta a fülébe, hogy “vigyázz, nagyon vigyázz“, a férfi készakarva nem vigyázott, s neki sebtiben férjhez kellett mennie hozzá, mert nem sikerült idejében orvost keríteni, aki elvégezte volna a magzatelhajtást. így született meg Tereza. Az ország minden sarkából sereglett a népes család, a babakocsi fölé hajolt és selypegett. Tereza anyja nem selypegett. Hallgatott. A többi nyolc kérőjére gondolt, s

mindegyiket jobbnak találta, mint ezt a kilencediket.
Akárcsak a lánya, Tereza anyja is szeretett a tükörbe nézni. Egy napon megállapította, hogy a szeme sarka tele van szarkalábbal, s úgy döntött, hogy a házassága esztelenség. Találkozott egy férfiatlan férfival, akinek több sikkasztás és két házasság volt a háta mögött. Tereza anyja gyűlölte az olyan szeretőket, akiknek bőrkeményedés volt a térdükön. Vad vágyat érzett, hogy ő maga térdeljen le. Térdre vetette hát magát a sikkasztó előtt, s faképnél hagyta a férjét meg Terezát.
A legférfiasabb férfi hamarosan a legszomorúbb férfi lett. Olyannyira szomorú volt, hogy minden mindegy volt neki. Lépten-nyomon hangosan kimondta, amit gondolt, és az otromba kijelentéseitől felháborodott kommunista rendőrség letartóztatta, elítélte, és börtönbe csukta. A lepecsételt lakásból Terezát az anyjához kergették.
A legszomorúbb férfi rövid időn belül meghalt a börtönben, s az anya a sikkasztóval meg Terezával egy hegyaljai városka kis lakásába költözött. Tereza mostohaapja hivatalban dolgozott, anyja eladónő volt egy boltban. További három gyermeket szült. Aztán ismét a tükörbe nézett, és megállapította, hogy öreg és csúnya.

5

Amikor rádöbbent, hogy mindent elveszített, Tereza anyja a bűnöst kereste. Mindenki bűnös volt: az első férje, a férfias és nem szeretett, aki nem engedelmeskedett neki, amikor a fülébe súgta, hogy vigyázzon; bűnös volt a második férje, a nem férfias és imádott, aki Prágából a kisvárosba hurcolta, és aki hajkurászta a nőket, úgyhogy ki nem fogyott a féltékenységből. Mindkét férjével szemben tehetetlen volt. Az egyetlen lény, akit a magáénak mondhatott, és aki nem menekülhetett előle, a túsz, aki az összes többi helyett fizethetett, Tereza volt.
Végül is elképzelhető, hogy valóban Tereza tehetett anyja sorsáról. Tereza, vagyis a legférfiasabb férfi ondójának és a legszemrevalóbb lány petéjének abszurd találkozása. Abban a végzetes másodpercben, melynek a neve Tereza, rajtolt az anya elrontott életének hosszútávfutása. Anyja szüntelenül azt magyarázta Terezának, hogy anyának lenni annyi, mint mindent feláldozni. Szavai meggyőzően csengtek, mert olyan asszony tapasztalata állt mögöttük, aki mindent elveszített a gyermeke miatt. Tereza hallgatja az anyját, és hiszi, hogy az élet legnagyobb értéke az anyaság, s hogy az anyaság nagy-nagy áldozat. Ha az anyaság a megtestesült Áldozat, akkor a leánygyermek osztálysorsa a soha jóvá nem tehető Vétek.

6

Tereza természetesen nem ismerte annak az éjszakának a történetét, amikor anyja az apja fülébe súgta, hogy vigyázzon. A bűntudat, amit

Tereza érzett, ködös volt, mint az eredendő bűn. Mindent elkövetett, hogy jóvá tegye. Anyja kivette a gimnáziumból, s ő tizenöt éves korától pincérnőként dolgozott. Amit megkeresett, utolsó fillérig az anyjának adta. Mindenre hajlandó volt, csak hogy megszolgálja a szeretetét. Vezette a háztartást, gondoskodott a testvéreiről, vasárnaponként reggeltől estig takarított és mosott. Kár volt érte, mert a gimnáziumban az osztály legtehetségesebb diákja volt. Szeretett volna magasabbra törni, de abban a kisvárosban nem volt számára semmi magasabb. Tereza mosta az ágyneműt, és a kád mellett ott feküdt a könyv. Továbblapozott, és a könyvre vízcseppek hullottak.
A szemérmesség otthon ismeretlen volt. Anyja csak fehérneműben járkált a lakásban, néha melltartó nélkül, néha, meleg napokon meztelenül. Mostohaapja nem meztelenkedett, de valahányszor Tereza a kádban ült, mindig benyitott a fürdőszobába. Emiatt Tereza egyszer bezárkózott, és az anyja botrányt csapott: - Mit képzelsz te magadról? Mit gondolsz, ki vagy? Azt hiszed, ellopja a szépségedet?
(A jelenet érzékletesen mutatja, hogy a lánya iránti gyűlölet erősebb volt az anyában, mint a férjére való féltékenység. A lány vétke **határtalan volt,** s **magában foglalta** a férj hűtlenkedéseit is. Ha a lány önállósulni akar, s valamiféle jogokat követel - mondjuk, be akar zárkózni a fürdőszobába -, ez az anya számára elfogadhatatlanabb, mint a férj esetleges szexuális érdeklődése Tereza iránt.)
Egyszer télen az anyja meztelenül járkált a kivilágított szobában. Tereza gyorsan az ablakhoz szaladt, s behúzta a függönyöket, hogy a szemközti házból ne lássák az anyját. Háta mögött hallotta a nevetését. Másnap barátnők látogattak az anyjához: a szomszédasszony, a kolléganője a boltból, a helyi tanítónő, s még két-három asszony, akik rendszeresen összejártak. Tereza és az egyik vendég tizenhat éves fia egy pillanatra bement hozzájuk a Szobába. Anyja nyomban kihasználta az alkalmat, hogy elmesélje, hogyan akarta tegnap Tereza megmenteni a becsületét. Nevetett, s vele nevetett a többi asszony is. Aztán az anyja kijelentette: - Tereza nem akar belenyugodni, hogy az emberi test pisil és fingik. - Tereza elvörösödött, de az anyja folytatta: - Van ebben valami rossz? - s nyomban maga válaszolt a kérdésére: hangosat szellentett. Az asszonyok nevettek.

7

Az anya zajosan szipákol, fennhangon mesél a többieknek nemi életéről, fitogtatja a műfogsorát. Bámulatra méltó ügyességgel lazítja meg nyelvével a szájában, s amikor szélesen elmosolyodik, a felső fogsor az alsóra esik, *s* hirtelen ijesztő lesz az arca.
Viselkedése nem más, mint egyetlen heves gesztus, amivel eldobja magától szépségét és ifjúságát. Annak idején, amikor kilenc kérő térdelt

körülötte, aggodalmasan őrizte meztelenségét. Mint aki a szemérem mértékével akarja kifejezni az érték nagyságát, amit a teste képvisel. Ma már nem szégyenlős, ellenkezőleg, kíméletlenül otromba, mintha szemérmetlenségével akarná ünnepélyesen kipipálni az életét, és világgá kiáltani, hogy a fiatalságnak és szépségnek, amit túlértékelt, a valóságban semmi értéke sincs.
Úgy gondolom, Tereza meghosszabbítása annak a mozdulatnak, amivel anyja messze maga mögé hajította a szépasszony életét.
(S ha magának Terezának idegesek a mozdulatai, ha nincs bennük kellő lágyság, ezen csöppet sem csodálkozhatunk: anyja széles, szilaj és önpusztító gesztusa ott maradt Terezában, Terezává vált!)

8

Az anya igazságért kiált, és azt akarja, hogy a bűnös bűnhődjön. Ezért követeli, hogy lánya maradjon vele a szemérmetlenség világában, ahol a fiatalság és szépség semmit sem jelent, ahol az egész világ nem más, mint emberi testek hatalmas koncentrációs tábora, testeké, melyek hasonlítanak egymásra, és a bennük lakozó lélek láthatatlan.
Így már jobban megértjük Tereza titkos szenvedélyének lényegét, a tükörbe vetett gyakori és hosszú pillantásait. Ilyenkor az anyjával birkózott. Ilyenkor arra vágyott, hogy teste ne legyen olyan, mint a többi test, hogy arcának felületén megpillantsa a fedélzet alól kirontó lélek matrózait. Ez nem ment könnyen, mert a szomorú, bátortalan, megfélemlített lélek Tereza bensőjének mélyén rejtőzött, és szégyellte magát megmutatni.
Így volt ez azon a napon is, amikor első ízben találkozott Tomással. A részegeket kerülgette munkahelyén, az étteremben, teste meggörnyedt a tálcán sorakozó sörök súlya alatt, és lelke valahol alul, a gyomrában vagy hasnyálmirigyében volt. S ekkor szólította meg Tomás. Ez a megszólítás fontos volt, mert olyasvalakitől származott, aki nem ismerte sem az anyját, sem a részegeket, akik nap mint nap trágár megjegyzésekkel illették. Idegen mivolta a többiek fölé emelte Tomást.
S volt még valami, ami fölemelte: Tomás asztalán nyitott könyv feküdt. Ebben a vendéglőben még soha senki nem olvasott könyvet az asztalánál. A könyv Tereza számára a titkos testvériség ismertetőjele volt. Ugyanis a durva világgal szemben, amely körülvette, csak egyetlen fegyvere volt: a könyvek, melyeket a városi könyvtárból kölcsönzött; különösen regényeket; Fieldingtől Thomas Mannig rengeteg regényt olvasott el. A könyvek lehetővé tették, hogy képzeletben elmeneküljön a világból, amely nem elégítette ki, de mint tárgyak is sokat jelentettek neki: szeretett hóna alá csapott könyvvel sétálni az utcán. A könyv ugyanazt jelentette neki, mint a múlt századi dandynek a sétapálca. Megkülönböztette a többiektől.

(A párhuzam a könyv meg a dandy elegáns sétapálcája között kicsit sántít. A sétapálca nemcsak megkülönböztette, de modernné és divatossá tette a dandyt. A könyv Terezát megkülönböztette, de régimódivá tette. Túlontúl fiatal volt azonban ahhoz, hogy észrevegye saját ósdiságát. A fiatalembereket, akik harsogó táskarádióval sétáltak körülötte, ostobának találta. Fel sem ötlött benne, hogy modernek.)
A férfi tehát, aki megszólította, idegen volt, s egyben a titkos testvériség tagja. Nyájas hangon szólította meg, és Tereza érezte, hogyan tör fel lelke az összes ütőerén, véredényén és pórusán át a felszínre, hogy megmutatkozzék neki.

9

Amikor Tomás visszajött Zürichből Prágába, rosszullét fogta el a gondolattól, hogy találkozását Terezával hat valószerűtlen véletlen okozta.
De nem épp az ellenkezője igaz? Az esemény annál jelentősebb és kivételesebb, minél több véletlen szükségeltetik hozzá.
Csakis a véletlent foghatjuk fel üzenetként. Ami szükségszerűen történik, ami várható, ami naponta ismétlődik, az néma. Csak a véletlen szól hozzánk. Úgy igyekszünk olvasni benne, mint cigány asszony ok az ábrában, amit a kávé üledéke képez a csésze fenekén.
Tomás abszolút véletlenként jelent meg Tereza előtt az étteremben. Nyitott könyv fölött ült az asztalnál. Felpillantott Terezára, és elmosolyodott. - Egy konyakot.
A rádióból éppen zene szólt. Tereza odament a pulthoz a konyakért, és megcsavarta a készülék gombját, hogy erősebben szóljon. Ismerte Beethovent. Azóta ismerte, hogy városukba egy prágai vonósnégyes érkezett. Tereza (aki, mint tudjuk, valami "többre" vágyott) elment a koncertre. A terem üres volt. Terezával együtt csak a helyi patikus és a felesége ült a széksorokban. A dobogón tehát ott volt a muzsikusok kvartettje, a teremben pedig a hallgatók triója, a művészek azonban voltak olyan kedvesek, hogy nem fújták le a hangversenyt, és egész este csak nekik játszották Beethoven három utolsó vonósnégyesét.
A patikus ezután meghívta a muzsikusokat vacsorára és megkérte az ismeretlen lányt, tartson velük. Beethoven azóta Tereza szemében egy másik világ jelképévé vált, olyan világé, ami után vágyott. Ahogy vitte a pulttól Tomás konyakját, megpróbált olvasni ebből a véletlenből: hogyan lehetséges, hogy éppen most, amikor konyakot visz az ismeretlen férfinak, aki tetszik neki, Beethoven szól a rádióból?
Nem a szükségszerűség, hanem a véletlen van teli varázzsal. Ahhoz, hogy a szerelem felejthetetlen legyen, úgy kell röpködnie körülötte az első pillanattól a véletleneknek, mint a madaraknak assisi Szent Ferenc vállánál.

10

Hívta Terezát, hogy fizetni akar. Becsukta a könyvet (a titkos testvériség ismertetőjét), s Tereza meg akarta kérdezni, mit olvas.

- Megteszi nekem, hogy a szobaszámlámhoz írja?

- kérdezte Tomás.

- Hogyne - mondta Tereza. - Mi a szobaszáma? Tomás felmutatta a kulcsot a rákötözött falappal, amin egy piros hatos volt.

- Különös - mondta Tereza, - hatos.

- Mi ezen a különös? - kérdezte a férfi.

Terezában felötlött, hogy amíg Prágában lakott az akkor még el nem vált szüleivel, a házszámuk hatos volt. Csakhogy nem ezt mondta (s mi csak értékelhetjük csalafintaságát): - A maga szobaszáma hat, és én hatkor fejezem be a műszakot.

- Nekem pedig hétkor indul a vonatom - nevetett az ismeretlen férfi.

Tereza nem tudta, mit mondjon erre; az asztalra tette a számlát, hogy a férfi aláírja, aztán elvitte a portára. Amikor munkaideje véget ért, az idegen már nem ült az asztalánál. Vajon megértette finom célzását?

Tereza izgatottan lépett ki az étteremből.

Szemközt egy satnya park volt, egy koszos kisváros szánalmas parkja, melyet Tereza mindig a szépség szigetének látott; gyep, négy jegenye, padok, egy szomorúfűz és néhány forziciabokor volt benne.

A férfi egy sárga padon ült, melyről rálátott az étterem bejáratára. Tegnap, ölében egy könyvvel, pont ezen a padon ült ő is! Tereza abban a pillanatban tudta (a véletlen madarai gyülekeztek a vállán), hogy ezt az ismeretlen férfit neki szánta a sors. Az idegen megszólította és hellyel kínálta. (Tereza lelkének hadserege kiözönlött teste fedélzetére.) Később Tereza kikísérte az állomásra, s a férfi búcsúzóul odaadta neki telefonszámos névjegykártyáját: - Ha véletlenül egyszer Prágában járna…

11

Nem az utolsó pillanatban átnyújtott névjegykártyából, sokkal inkább a parancsoló véletlenekből (könyv, Beethoven, hatos szám, sárga pad a parkban) merített Tereza bátorságot ahhoz, hogy elhagyja otthonát, és változtasson a sorsán. Talán ez a néhány véletlen (mellesleg egészen szerény, szürke, e jelentéktelen városhoz valóban méltó véletlen) hozta mozgásba Tereza szerelmét, és vált oly energiaforrássá, amit majd élete végéig nem merít ki.

Hétköznapi életünket úgyszólván bombázzák a véletlenek, pontosabban az emberek és események véletlenszerű találkozásai. Ezt a jelenséget koincidenciának nevezzük. A koincidencia azt jelenti, hogy két váratlan esemény történik egy időben, hogy találkoznak: Tomás felbukkan az étteremben, s ugyanakkor megszólal Beethoven zenéje. Az ilyen

koincidenciák nagy többségét az ember észre sem veszi. Ha az éttermi asztalnál Tomás helyében a városka hentese ülne, Tereza nem figyelne föl rá, hogy Beethoven szól a rádióból (bár Beethoven és a hentes találkozása szintén érdekes koincidencia). Az ébredező szerelem azonban kifinomította Tereza szép iránti fogékonyságát, s ezt a zenét már soha többé nem felejti el. Valahányszor hallani fogja, elérzékenyül. Mindazt, ami abban a pillanatban körülötte történik, beragyogja és megszépíti ez a zene.
Amikor felkereste Tomást, Tereza a hóna alatt egy regényt szorongatott; a regény elején, különös körülmények között találkozik Anna és Vronszkij. Állnak a peronon, ahol éppen a vonat alá esett valaki. A regény végén Anna veti magát a vonat alá. Ez a szimmetrikus kompozíció, melynek elején és végén ugyanaz a motívum bukkan föl, önöknek talán nagyon "regényesnek" tűnik. Úgy van, egyetértek, de csak azzal a feltétellel, ha a "regényes" szót nem azonosítják a "kitalált", "mesterkélt", "élettől idegen" szavakkal. Mert pontosan így vannak komponálva az emberi életek is.
Úgy vannak komponálva, mint egy zenemű. A szépérzéktől vezérelt ember a véletlen eseményt (Beethoven zenéjét, a halált a pályaudvaron) motívummá változtatja, mely immár megmarad élete kompozíciójában. Az ember visszatér hozzá, ismételgeti, változtatja, kidolgozza, akárcsak szonátájának témáját a zeneszerző. Anna másképp is eldobhatta volna magától az életét. De az állomás és halál motívuma, ez a szerelme születésével feledhetetlenül összefonódó motívum vonzotta őt komor szépségével a kétségbeesés pillanatában. Anélkül, hogy tudna róla, az ember a legsötétebb reménytelenség pillanataiban is a szépség törvényei szerint komponálja életét.
Nem kifogásolhatjuk tehát, ha a regényt megigézi a véletlenek rejtélyes találkozása (mint Vronszkij találkozása Annával, az állomással és a halállal, vagy Beethoven találkozása Tomással, Terezával és a konyakkal), joggal kifogásolhatjuk viszont, ha az ember a mindennapi életében vak az ilyen véletlenek iránt, s élete így elveszti a szépség dimenzióját.

12

A vállán gyülekező véletlen madaraitól felbátorodva Tereza kivett egy hét szabadágot, s anélkül hogy bármit is szólt volna anyjának, felült a vonatra. Sűrűn ment ki a vécébe, hogy a tükörbe nézzen és könyörögjön a lelkének, hogy élete e sorsdöntő napján egy pillanatra se hagyja el testének fedélzetét. Ahogy így kémlelte magát, hirtelen megrémült: úgy érezte, kapar a torka. Csak nem fog életének sorsdöntő napján megbetegedni?
Csakhogy nem volt már visszaút. A pályaudvarról felhívta a férfit, s

amikor Tomás ajtót nyitott neki, éktelenül korogni kezdett a gyomra. Tereza szégyellte magát. Olyan volt ez, mintha az anyja hahotázott volna a gyomrában, hogy elrontsa találkozását Tomással.
Először arra gondolt, hogy az illetlen hangok hallatán Tomás biztosan elkergeti, de a férfi megölelte. Tereza hálás volt neki, hogy nem törődik a gyomorkorgásával, s ezért szenvedélyesen csókolta. A szeme előtt ködfátyol volt. Egy percbe se tellett, s már szeretkeztek. Szeretkezés közben Tereza kiabált. Ekkor már lázas volt. Kitört rajta az influenza. A csőnek, amely oxigént szállít a tüdőbe, bedugult és kipirosodott a torkolata.
Aztán megérkezett másodszor is, egy nehéz bőrönddel, amibe becsomagolta minden holmiját, és azzal az eltökélt szándékkal, hogy soha többé nem megy vissza a kisvárosba. Tomás csak másnap estére hívta meg magához.
Tereza egy olcsó szállodában éjszakázott, másnap elvitt a bőröndöt a pályaudvar megőrzőjébe, s aztán estig kószált Prágában, hóna alatt az *Anna Kareniná-val.* Este becsöngetett, Tomás kinyitotta az ajtót, s ő csak fogta a könyvet, mintha az belépőjegy volna Tomás világába Rádöbbent, hogy nincs egyebe, mint ez az árva, szánalmas belépőjegye, s ettől kis híján sírva fakadt. Hogy ne sírjon, szaporán beszélt, hangoskodott és nevetett. És Tomás most is szinte nyomban az érkezés után a karjába vette, és szeretkezett vele. Tereza belépett a ködbe, melyben nem látszott semmi, csak a kiáltozása visszhangzott.

13

Ez nem nyöszörgés vagy jajgatás volt, Tereza valóban kiabált. Olyannyira kiabált, hogy Tomás el-elhúzta fejét az arcától. Úgy érezte, a füle közvetlen közelében feltörő hangok megrepesztik a dobhártyáját. Ez a kiáltozás nem az érzékiség megnyilvánulása volt. Az érzékiség az érzékek maximális mozgósítása: az ember feszülten figyeli a másikat, minden hangjára fülel. Ezzel szemben Tereza el akarta kábítani kiáltozásával az érzékeit, hogy ne lássanak és ne halljanak. Szerelmének ártatlan idealizmusa kiabált, az összes ellentétet, a test és a lélek kettőségét s talán az időt is megszüntető szerelemé.
Hogy csukva volt-e a szeme? Nem, de sehová se nézett, tekintetét az üres mennyezetre szegezte. Olykor hevesen dobálta a fejét egyik oldalról a másikra.
Amikor a kiáltozás abbamaradt, Tereza elaludt a férfi oldalán, és egész éjjel fogta a kezét.
Nyolcéves volt, amikor Tereza már rendszerint úgy aludt el, hogy *egyik* kezével szorította a másikat, és elképzelte, hogy szerelmébe, élete férfijába kapaszkodik. Érthető hát, hogy álmában olyan makacsul szorongatta Tomás kezét: gyermekkorától erre készült, ezt gyakorolta.

14

Egy lány, aki ahelyett, hogy “valami fennköltebbre törekedne, kénytelen sört csapolni a részegeknek, vasárnaponként pedig a testvérei szennyes ruháját mosni, annyi vitalitást halmoz fel magában, amennyiről egyetemet végző és könyvek fölött ásítozó emberek nem is álmodnak. Tereza többet olvasott, többet tudott meg az életről, mint ők, de ezt sohasem fogja tudatosítani magában. A tanult embert az autodidaktától nem a tudás mértéke különbözteti meg, hanem a vitalitás és az öntudatosság foka. A lendület, amivel Tereza Prágában az életbe vetette magát, szilaj és egyszersmind ingatag volt. Mint aki felkészült, hogy egy napon valaki azt mondja neki: - Te nem vagy közénk való! Eredj vissza oda, ahonnan jöttél! - Mohó életkedve egy hajszálon függött: Tomás hangján, mely egykor felszínre hívta a bensejében riadtan megbúvó lelkét.

Tereza egy fényképészeti laboratóriumban kapott állást, de neki ez nem volt elég. Ő maga akart fényképezni. Tomás barátnője, Sabina kölcsönadta neki háromnégy híres fényképész monográfiáját, beült Terezával egy kávéházba, és a nyitott könyvek fölött magyarázta, mi az ami ezeken a fényképeken figyelemreméltó. Tereza olyan szótlan figyelemmel hallgatta, amilyennel kevés professzor találkozik diákjai körében.

Hála Sabinának, Tereza felfedezte a fénykép és a festmény közötti rokonságot, és kényszerítette Tomást, hogy menjen el vele minden kiállításra, amit csak Prágában megrendeztek. Hamarosan sikerült elhelyeznie egy fényképét az egyik képes hetilapban, s egy napon a laboratóriumból a lap hivatásos fényképészei közé került.

Ugyanaznap este barátaikkal elmentek egy bárba, hogy megünnepeljék Tereza előléptetését. A bárban táncoltak. Tomásnak mindjobban elborult a kedve, s amikor Tereza kérlelte, mondja meg, mi bántja, végre-valahára otthon bevallotta, hogy féltékeny volt, amikor látta, hogy Tereza a kollégájával táncol.

- Tényleg féltékeny voltál? - kérdezte hitetlenkedve Tereza már tizedszer, mintha azt hallotta volna Tomás-tól, hogy Nobel-díjat kapott.

Aztán átkarolta Tomás derekát, s a szobában táncra perdült vele. Most nem úgy táncolt, mint egy órával korábban a bárban. Valamiféle paraszt ugróstáncba fogott, bolondosán szökdécselt, fel-feldobta a lábát, esetlen-nagyokat lépett, és föl-alá vonszolta Tomást a helyiségben.

Ezután nem sokkal, sajnos, ő maga kezdett el féltékenykedni, s féltékenysége Tomás számára nem Nobel-díj volt, hanem teher, amitől csak röviddel a halála előtt szabadul majd meg.

15

Pucéran masírozott az úszómedence körül, temérdek meztelen nővel

együtt. Tomás fent ült az uszoda kupolája alá függesztett kosárban, kiabált rájuk, kényszerítette őket, hogy énekeljenek és le-leguggoljanak. Aki rosszul végezte el a gyakorlatot, azt Tomás lelőtte.
Hadd térjek még vissza erre az álomra: borzalma nem abban a pillanatban kezdődött, amikor Tomás leadta az első lövést. Az álom a kezdet kezdetétől szörnyű volt. Hogy meztelenül és menetlépésben megy a többi csupasz nővel, ez Tereza számára maga volt a borzalom. Amikor az anyjánál lakott, megtiltották neki, hogy bezárkózzék a fürdőszobába. Anyja a következőt akarta ezzel mondani: a tested ugyanolyan, mint a többi test; semmi jogod a szemérmeskedésre; semmi okod rejtegetni valamit, ami milliárdnyi más példányban ugyanúgy megvan. Anyja világában minden test egyforma volt, s ezek a testek libasorban meneteltek. A meztelenség Tereza szemében gyermekkora óta egyet jelentett a koncentrációs tábor kötelező egy formaságával; egyet jelentett a megalázassál.
S más szörnyűség is volt ebben az álomban, nyomban az elején: minden nőnek énekelnie kellett! Nem elég hogy egyforma volt a testük, egyformán értéktelen, nem elég, hogy pusztán lélektelen zengő gépezetek voltak, a nők még örültek is ennek! A lélektelenek ujjongó szolidaritása volt ez! A nők boldogok voltak, hogy levetették a lélek terhét, az egyediségnek ezt a nevetséges gőgjét és illúzióját, és hogy egyik olyan, mint a másik. Tereza lekelt, de nem örült. Azért énekelt, mert rettegett, hogy ha néma marad, a nők megölik.
Hanem mit jelentsen az, hogy Tomás rálőtt a nőkre, s ők holtan sorra a medencébe zuhantak?
Az egyformaságuk és megkülönböztethetetlenségük fölött ujjongó nők tulajdonképpen az elkövetkező halálukat ünneplik, mely tökéletessé teszi egyformaságukat. Következésképp a lövés csupán kísérteties menetelésük boldog beteljesülése volt. Ezért minden pisztolydörrenés után ujjongva felnevettek, s miközben a holttest lassan elmerült a vízben, még harsányabban énekeltek.
S miért éppen Tomás volt a lövöldöző, miért akarta lelőni Terezát is? Mert ő küldte a meztelen nők közé Terezát. Ez az, amit az álom Tomással tudatni akar, ha már maga Tereza ezt képtelen megmondani neki. Azért jött Tomáshoz, hogy elmeneküljön az anyja világából, ahol minden test egyforma volt. Azért jött Tomáshoz, hogy az ő teste egyedülvaló és felcserélhetetlen legyen, S most Tomás ismét egyenlőségi jelet tett Tereza és a többi nő közé: ugyanúgy csókolja őket, ugyanúgy simogatja őket, semmi, de semmi különbséget nem tesz Tereza teste és a többi test között. Ezzel visszaküldte őt abba a világba, amelyből menekülni akart. Visszaküldte, hogy meztelenül meneteljen a többi meztelen nővel.

Tereza váltakozva háromféle álomsorozatot látott: az első, amiben macskák garázdálkodtak, életének szenvedéseiről beszélt; a második sorozat kivégzésének számtalan változatát mutatta be; a harmadik a halálát követő életéről szólt, melyben megaláztatása soha véget nem érő állapottá vált.
Ezekben az álmokban nem volt mit megfejteni. A Tomásnak címzett vád olyan világos volt, hogy a férfi csak egyet tehetett: hallgatott, és lehajtott fejjel simogatta Tereza kezét.
Igazmondásukon túl ezek az álmok szépek is voltak. S ez a körülmény elkerülte Freud figyelmét, amikor álomelméletét felállította. Az álom nemcsak közlés (esetleg rejtjelezett közlés), hanem esztétikai aktivitás is, a képzelet játéka, ami magában is érték. Az álom bizonyítéka annak, hogy a fantáziálás, az álmodás arról, ami nem történt meg, az ember legelemibb szükségleteihez tartozik. Ebben gyökerezik az álom alattomos veszélye. Ha az álom nem lenne szép, gyorsan elfelejthetnénk. Csakhogy Tereza újra és újra visszatért álmaihoz, felidézte őket magában, legendát csinált belőlük. Tomás a Tereza-féle álmok gyötrelmes szépségének hipnotikus varázsában élt.
- Tereza, édes Terezám, hová tűnsz nekem? Hiszen te mindig a halálról álmodsz, mintha valóban meg akarnál halni…- mondta neki, ahogy ott ültek egymással szemben a borozóban.
Fém s nappal volt, az ész és az értelem ismét diadalmaskodott. A pohár üvegfalán lassan legördült egy csepp vörösbor, és Tereza azt mondta: - Erről én nem tehetek, Tomás. Hiszen mindent értek. Tudom, hogy szeretsz. Tudom, hogy a hűtlenkedéseid… hogy ez nem tragédia…
Szeretettel nézett a férfira, de félt a következő éjszakától, félt az álmaitól. Tereza élete kettéhasadt. Az éjszaka és a nappal küzdött érte.

17

Aki folyvást "valahová följebb" törekszik, annak számolnia kell azzal, hogy egy napon elszédül. Mi a szédülés? Az eséstől való félelem? Csakhogy miért szédülünk a biztonságos korláttal ellátott kilátótornyon is? A szédülés más valami, mint az eséstől való félelem. A szédülés azt jelenti, hogy az alattunk levő mélység vonz, csábít minket, a zuhanás vágyát kelti fel bennünk, melynek aztán rémülten ellenszegülünk.
A meztelen nők menete a fürdőmedence körül, a hullák a halottaskocsiban, melyek örültek, hogy Tereza ugyanúgy halott, akárcsak ők, ez volt a "lent", ahonnan Tereza egyszer már elszökött, amitől irtózott, ami azonban titokzatosan vonzotta őt. Ez volt Tereza szédülete: hívogatta őt a sorsról és a lélekről való édes (már-már vidám) lemondás. Hívogatta őt a lélektelenek szolidaritása, s a csüggedés pillanataiban kedve lett volna engedelmeskedni a hívásnak, és visszamenni az anyjához. Kedve lett volna lezavarni a lélek hadseregét teste fedélzetéről,

kedve lett volna beülni anyja barátnői közé, és nevetni azon, hogy valamelyikük hangosat szellentett; kedve lett volna meztelenül menetelni velük a medence körül, és énekelni.

18

Igaz, hogy Tereza mindaddig, amíg el nem ment otthonról, harcolt az anyjával, de ne feledjük, hogy eközben boldogtalanul szerette őt. Bármit megtett volna érte, ha anyja kérése a szeretet hangján szól. Csak azért volt ereje elmenni otthonról, mert ezt a hangot sohasem hallotta meg.
Amikor anyja rádöbbent, hogy erőszakosságának nincs többé hatalma a lánya fölött, sirámokkal teli leveleket írt Terezának Prágába. Panaszkodott a férjére, a munkaadójára, az egészségére, a gyerekeire, s Terezát élete egyetlen támaszának nevezte. Tereza úgy érezte, hogy végre a húsz éven át áhítozott anyai szeretet hangját hallja, és haza vágyódott. Annál is inkább hazavágyódott, mert gyengének érezte magát. Tomás hűtlenkedései egyszeriben felfedték előtte tehetetlenségét, s a tehetetlenség érzése szédülést szült, olthatatlan vágyat a zuhanás után.
Egy napon felhívta az anyja. Hogy rákja van. Hogy már csak néhány hónapja van hátra. A hír Terezában lázadássá változtatta a Tomás kalandjai táplálta kétségbeesést, és szemrehányást tett magának, hogy olyan férfiért árulta el anyját, aki nem szereti. Kész volt mindent elfelejteni, amivel az anyja valaha is gyötörte. Most arra is kész volt, hogy megértse őt. Hiszen mindketten egyforma helyzetben vannak: anyja éppúgy szereti a mostohaapját, ahogy Tereza Tomást, és a mostohaapja éppúgy kínozza az anyját hűtlenkedéseivel, mint *Tomis* őt. Ha az anyja rosszul bánt vele, csak azért tette, mert nagyon szenvedett.
Tereza beszámolt Tomásnak anyja betegségéről, és kijelentette, hogy kér egy hét szabadságot, mert haza akar utazni. Hangja tele volt daccal. Mintha csak megérezte volna, hogy Terezát a szédület vonzza az anyjához, Tomás nem örült az útjának Felhívta a kisváros kórházát. A rákbetegek vizsgálatainak nyilvántartása Csehországban igen pontos, így aztán könnyen megállapíthatta, hogy Tereza anyjánál még csak a rák gyanúja sem merült fel soha, sőt, hogy az elmúlt évben orvosnál sem járt.
Tereza hallgatott Tomásra, és nem utazott el anyjához. De még aznap lehorzsolta a térdét, amikor az utcán elesett. Járása bizonytalanná vált, és szinte naponta elesett nekiment valaminek, megütötte magát, vagy legalábbis elejtett valamit, amit a kezében tartott.
Csillapíthatatlan vágy volt benne a zuhanás után. Szüntelen szédületben élt.
Aki elesik, azt mondja: - Emelj fel! - Tomás türelmesen emelgette Terezát.

19

“Szeretnék veled úgy szeretkezni, mintha a műtermem színpad volna. Körös-körül emberek állnának, s egy lépéssel sem jöhetnének közelebb hozzánk. De nem tudnák levenni rólunk a szemüket…“
Ahogy múlt az idő, ez a kép egyre többet veszített eredeti kegyetlenségéből, és izgatni kezdte Terezát. Szeretkezés közben néhányszor suttogva felidézte a jelenetet Tomásnak.
Felötlött benne, hogy van rá mód, hogyan kerülje el a megvetést, amit Tomás kalandjai árasztottak feléje: vigye őt magával, vigye el a szeretőihez! Ezzel talán elérhetné, hogy megint az ő teste legyen az első és egyetlen az összes többi között. Az ő teste lenne Tomás alteregója, a Tomás segédtisztje és asszisztense.
- Levetkőztetem neked őket, megfürdetem a kádban, s utána odavezetem őket hozzád… - súgta Tomás fülébe, ahogy egymáshoz simultak. Arra vágyott, hogy egyetlen hermafrodita lénnyé váljanak, és a többi nő teste közös játékszerük legyen.

20

Ő legyen Tomás poligám életének az alteregója! Tomás ezt nem akarta megérteni, de Tereza nem bírt szabadulni elképzelésétől, s igyekezett közelebb férkőzni Sabinához. Felajánlotta neki, hogy művészportrékat készít róla.
Sabina meghívta a műtermébe, s ő végre-valahára megpillantotta a tágas helyiséget, melynek közepén, mint holmi pódium, széles, négyzet alakú heverő állt.
- Szegyen-gyalázat, hogy nem voltál még nálam - mondta Sabina, és sorra megmutatta Terezának a falhoz támasztott képeit. Sőt, egy régi vásznat is előszedett, amit még diákként festett. A kép egy épülő kohót ábrázolt. Sabina abban az időben festette, amikor a főiskola a legszigorúbb realizmust követelte (a nem realista művészetet akkoriban szocializmusellenesnek tartották), és Sabina, akit a fogadást kötők sportszelleme fűtött, igyekezett a tanárainál is szigorúbb lenni: úgy festette a képeit, hogy ne látszódjék rajtuk az ecsetvonás, és színes fényképre emlékeztessenek.
- Ezt a képet elrontottam. Rácsöppent a piros festék. Eleinte kétségbe voltam esve, de aztán egyre jobban tetszett a folt, mert úgy festett, mint egy repedés. Mintha az építkezés nem volna valódi építkezés, hanem egy meghasadt színpadi dekoráció, amire az építkezést csak ráfestették. Játszani kezdtem azzal a repedéssel, kiszélesítettem, törtem a fejem, mit képzelhetnék mögéje. így festettem meg első képsorozatomat, aminek a *Díszletek* címet adtam. Persze a képeket senki sem láthatta. Kirúgtak volna a főiskoláról. Elöl mindig ott volt a tökéletesen realista világ, és mögötte, mint a dekoráció szétszakadt vászna mögött, valami más, rejtélyes és absztrakt volt látható.

Sabina elhallgatott, majd hozzátette: - Elöl volt az érthető hazugság, s hátul az érthetetlen igazság.
Tereza most is azzal a hihetetlen feszültséggel figyelte, amit kevés professzor tapasztalhat a diákjai arcán, és megállapította, hogy Sabina összes képe, a régebbiek és a mostaniak is valóban mindig ugyanarról beszélnek, hogy egyidejűleg kétféle téma, kétféle világ találkozik mindegyiken, hogy olyanok, mint a kettős expozícióval készült fényképek. Tájkép, mely mögött asztali lámpa világít. Egy kéz, mely hátulról hasítja szét a diót, almát, gyertyafényes karácsonyfát ábrázoló meghitt csendélet vásznát.
Csodálat ébredt benne Sabina iránt, s mert a festőnő igen barátságos volt, csodálatát nem kísérte félelem vagy bizonytalanság, s lassanként rokonszenvvé változott.
Kis híján megfeledkezett róla, hogy fényképezni akarta őt; Sabinának kellett emlékeztetnie rá. Tereza elszakította tekintetét a képektől, és ismét megpillantotta a heverőt, mely úgy állt a műterem közepén, mint egy pódium.

21

A heverő mellett éjjeliszekrény állt, s rajta emberfejet formázó állvány. Pontosan ilyen állványt használnak a fodrászok, parókát tartanak rajta. Sabina állványán nem paróka volt, hanem keménykalap. Sabina elmosolyodott. - Ez a kemény kalap a nagyapámé volt.
Efféle fekete, kemény, gömb alakú kalapot Tereza csak a moziban látott. Chaplin viselt ilyen kalapot. Tereza mosolyogva kézbe vette, és sokáig nézegette. Aztán megkérdezte: - Akarod, hogy lefényképezzelek benne?
Sabina sokáig nevetett a kérdésén. Tereza letette a kalapot, fogta a fényképezőgépét, és nekiállt fényképezni.
Majd' egy órája fényképezett már, amikor hirtelen azt mondta:
- Nem akarod, hogy meztelenül is lefényképezzelek?
- Meztelenül? - nevetett Sabina.
- Igen, meztelenül - ismételte meg merészen Tereza a javaslatát.
- Erre innunk kell - mondta Sabina, és nyitott egy üveg bort.
Tereza testét gyengeség járta át, hallgatag volt, ezzel szemben Sabina, kezében egy pohár borral, fel-alá járkált a szobában, és bőbeszédűen mesélt a nagypapáról, aki egy kisváros polgármestere volt; Sabina sohasem ismerte; az egyetlen, ami maradt utána, ez a kalap meg egy fénykép, amin egy emelvény látható, s azon egymás mellett a városka néhány tisztségviselője; egyikük a nagyapja; hogy mit keresnek azon az emelvényen, az nem világos, talán valami ünnepségen vesznek részt, talán egy másik tisztségviselő emlékművét avatják föl, aki ünnepi alkalmakkor szintén keménykalapot viselt.
Sabina hosszasan mesélt a keménykalapról meg a nagyapjáról, s amikor a

harmadik pohárt is kiürítette, azt mondta: - Várj - és kiment a fürdőszobába.
Fürdőköpenyben jött vissza. Tereza fogta a fényképezőgépet, és a szeméhez illesztette. Sabina széttárta előtte a köpenyét.

22
A fényképezőgép mechanikus szemként szolgált Terezának, amivel Tomás szeretőjét figyelte, s egyben fátyolként, amivel eltakarta Sabina előtt az arcát.
Sabinának szüksége volt bizonyos időre, amíg rászánta magát, hogy tejesen ledobja a köpenyét. A helyzet, amibe belecsöppent, mégiscsak kacifántosabb volt, mint feltételezte. Amikor a fényképezés már több perce tartott, odalépett Terezához, és azt mondta: - Most én fényképezlek téged. Vetkőzz le.
A "vetkőzz le" felszólítást Sabina gyakran hallotta Tomástól, és megragadt emlékezetében. Ez tehát Tomás parancsa volt, amit Tomás szeretője intézett Tomás feleségéhez. Egyazon mágikus mondattal összekötötte a két asszonyt. Ilyen volt a módszere: a nőkkel folytatott ártatlan diskurzust váratlanul erotikus helyzetté változtatta; nem simogatással, érintéssel, kedveskedéssel, kérleléssel, hanem paranccsal, amit hirtelen, váratlanul ejtett ki, halk hangon, ám mégis nyomatékosan, tekintéllyel, és testi távolságtartással: ilyenkor sohasem érintette a nőt.
Terezát is gyakran szólította fel változatlan hangon, hogy "vetkőzz le", s ha csak halkan mondta is, ha csak suttogta is, ez parancs volt, és Tereza mindig felhevült attól, hogy engedelmeskedik neki. Most ugyanazt a felszólítást hallotta, s a vágy, hogy engedelmeskedjen, talán még hevesebb volt, mert idegennek engedelmeskedni kivételes őrület, mely ez esetben annál is csodálatosabb, hogy a parancsot nem egy férfi, hanem egy nő adja.
Sabina elvette tőle a fényképezőgépet, s Tereza levetkőzött. Ott állt Sabina előtt meztelenül és lefegyverezve. Szó szerint *lefegyverezve, azaz* fényképezőgép nélkül, amivel az imént az arcát takarta, s amivel, mint holmi fegyverrel, egyben Sabinára célzott. Ki volt szolgáltatva Formás szeretője kényére-kedvére. Ez a gyönyörű megadás mámorossá tette. Arra vágyott, hogy a másodpercek, amíg meztelenül áll Sabina előtt, sohase érjenek véget.
Azt hiszem, Sabinát is megérintette a helyzet különös varázsa, amint szeretője felesége ott állt előtte furcsamód megadóan és elfogódottan. Kétszer vagy háromszor megnyomta a kioldót, s utána, mint aki megijedt a varázslattól, és el akarja gyorsan űzni, hangosan felnevetett. Tereza is nevetett, és mindkét nő felöltözött.

23

Az orosz birodalom minden eddigi gaztettét diszkrét árnyékba húzódva követte el. A félmillió litván deportálását, a lengyelek százezreinek meggyilkolását, a krími tatárok megsemmisítését, mindezt fényképdokumentumok nélkül őrizte meg az emlékezet, mint olyasmit, ami bizonyíthatatlan, s ami előbb vagy utóbb misztifikációnak lesz kikiáltva. Ezzel szemben Csehszlovákia 1968-as lerohanását végig fényképezték és filmezték, s a filmszalagokat szerte a világon archívumok őrzik.
A cseh fotóriporterek és filmesek rájöttek, hogy éppen ők tehetik meg az egyetlent, ami még tehető volt: megőrizhetik a távoli jövő számára az erőszak képét. Tereza hét teljes napig az utcákon volt, és lefényképezte az orosz katonákat és tiszteket mindazokban a helyzetekben, melyek számukra kompromittálóak voltak. Az oroszok tehetetlenkedtek. Pontos utasítást kaptak, hogyan viselkedjenek, ha valaki fegyvert fog rájuk vagy kővel dobja meg őket, de hogy mitévők legyenek, ha a fényképezőgép lencséjével céloznak rájuk, azt senki sem mondta meg nekik.
Tereza rengeteg filmet fényképezett el. A felvételek jó felét előhívatlan negatív formájában szétosztogatta a külföldi újságíróknak (a határok éjjel-nappal nyitva álltak, jöttek-mentek a külhoni riporterek, hogy legalább körülnézzenek, s minden dokumentumért hálásak voltak). Sok fényképe jelent meg a legkülönfélébb külföldi újságokban: tankok voltak láthatók rajtuk, fenyegető öklök, rombadőlt házak, piros-kék-fehér véres zászlóval leborított halottak, motorbiciklis fiatalemberek, akik vadul száguldoztak a tankok körül, és hosszú rúdra erősített nemzeti zászlót lobogtattak, elképesztően kurta szoknyát viselő fiatal lányok, akik provokálták a szerencsétlen, szexuálisan kiéhezett orosz katonákat, s szemük láttára csókolóztak az ismeretlen járókelőkkel. Említettem már, hogy az orosz lerohanás nemcsak tragédia volt, hanem a gyűlölet ünnepe is, mely tele volt különös (s immár soha senkinek meg nem magyarázható) eufóriával.

24

Tereza mintegy ötven fényképet vitt magával Svájcba, melyeket nagy gonddal és minden tudását beleadva maga hívott elő. A felvételeket felajánlotta egy nagy képes hetilapnak. A szerkesztő kedvesen fogadta (minden csehnek még ott ragyogott a feje körül tragédiájának dicsfénye, mely meghatotta a jó svájciakat), leültette a fotelba, végignézte a képeket, megdicsérte őket, és megmagyarázta Terezá-nak, hogy most, amikor az események óta már némi idő telt el, nincs semmi esélye, hogy a felvételeit (- annak ellenére, hogy csodálatosak! -) közöljék.
- De hát Prágában még semmi sem ért véget! - tiltakozott Tereza, és rossz németségével igyekezett megmagyarázni a szerkesztőnek, hogy éppen most, amikor az ország megszállás alatt van, a gyárakban mindennek

dacára munkástanácsok alakulnak, a diákok sztrájkokkal tiltakoznak a megszállás ellen, s az egész ország tovább éli a maga életét. Hiszen éppen ez a hihetetlen! És ez már senkit sem érdekel!
A szerkesztő megörült, amikor a szobába egy határozott fellépésű nő nyitott be, és megzavarta beszélgetésüket. A nő egy dossziét nyújtott át neki, és azt mondta: - Ez az a riport a nudista strandról.
A szerkesztő finom lelkű ember volt, és attól tartott, hogy cseh vendége, aki tankokat fényképezett, elvetemültnek találja a strandon meztelenkedő emberek fényképeit. Ezért jó messzire, az asztal szélére tette a dossziét, és gyorsan az újonnan érkezett nőhöz fordult: - Bemutatom neked prágai kolléganődet. Káprázatos fotókat hozott nekem.
A nő kezet fogott Terezával, és elkérte a fényképeit.
- Maga közben nézze meg az enyéimet - mondta. Tereza a dosszié után nyúlt, és kivette belőle a fényképeket.
- Ez homlokegyenest az ellenkezője annak, amit maga fényképezett - mondta a szerkesztő Terezának szinte bocsánatkérő hangon.
- A, dehogy - mondta Tereza. - Ez ugyanaz.
Válaszát senki sem értette, és nekem is bizonyos nehézséget okoz megmagyarázni, mit akart mondani valójában Tereza, amikor a nudista strandot az orosz invázióhoz hasonlította. Nézte a fényképeket, és sokáig elidőzött az egyiknél, amelyen egy négytagú család állt körben: a meztelen anya a gyerekek fölé hajolt, így aztán hatalmas emlői úgy lógtak, akár a kecskéé vagy tehéné; a hátulról fényképezett, ugyancsak lehajló férfi zacskója szintén apró tőgyre emlékeztetett.
- Nem tetszik a fénykép? - kérdezte a szerkesztő.
- Gyönyörűen van fényképezve.
- Inkább a téma sokkolja vendégünket - mondta a fotóriporternő. - Azonnal meglátszik magán, hogy nem menne el nudista strandra.
- Nem - mondta Tereza.
A szerkesztő elmosolyodott. - Mégiscsak megismerszik magán, honnan jött. A kommunista országok rettenetesen puritánok.
- Pucér testek, ugyan mi van azon! - mondta a fotóriporternő kedves, anyáskodó hangon. - Ez természetes. Márpedig ami természetes, az gyönyörű!
Terezának eszébe jutott az anyja, amint meztelenül járkált a lakásban. Hallotta a nevetését, amely akkor csattant fel a háta mögött, amikor szaladt behúzni a függönyöket, hogy pucér anyját senki se lássa.

25

A fotóriporternő meghívta Terezát a büfébe egy kávéra.
- A fényképei rendkívül érdekesek. Felfigyeltem rá, hogy magának szokatlan érzéke van a női test iránt. Ugye tudja, mire gondolok! Azokra a kihívóan pózoló fiatal lányokra.

- Ahogy az orosz tankok előtt csókolóznak?
- Igen. Magából nagyszerű divatfotós lehetne. Ehhez persze az kellene, hogy társuljon egy manökennel. A leginkább olyasvalakivel, aki magához hasonlóan csak most kezdi a pályát. Utána csinálhatna valamelyik cégnek próbafelvételeket. Természetesen bizonyos időbe tellene, amíg nevet szerezne magának. Addig is tehetnék magáért valamit. Bemutathatom a szerkesztőnek, aki a "Kiskertünk" rovatot vezeti. Talán szüksége van virágfelvételekre, kaktuszokra, rózsákra és így tovább.
- Nagyon szépen köszönöm - mondta Tereza őszintén, mert látta, hogy a vele szemben ülő nő tele van készséggel.
De aztán arra gondolt: miért fényképezzek én kaktuszokat? És úgy érezte, semmi kedve megismételni mindazt, amit Prágában egyszer már végigszenvedett: harcolni a munkahelyért, a karrierért, minden megjelent fényképért. Becsvágyát sohasem a hiúság táplálta. Azt akarta, hogy kívül kerüljön anyja világán. Igen, ezt világosan érezte: nagy lelkesedéssel fényképezett, de ezt a lelkesedést fordíthatta volna bármilyen más tevékenységre is, mert a fényképezés csak eszköz volt ahhoz, hogy "tovább és feljebb" jusson, és hogy Tomás oldalán élhessen.
- Tudja, a férjem orvos, és el tud engem tartani - mondta. - Nem muszáj fényképeznem.
- Nem értem, hogy mondhat le a fényképezésről, amikor ilyen szép felvételeket csinált - mondta a fotóriporternő.
Igen, az invázió napjait megörökítő fényképek. De az valami más volt. Ezeket a fényképeket nem Tomás miatt készítette. Hanem szenvedélyből. Csakhogy nem a fényképezés szenvedélye fűtötte, hanem a gyűlöleté. Ilyen helyzet már soha többé nem ismétlődik meg. Különben is, éppen ezek a szenvedéllyel készült fényképek már senkinek sem kellenek, mert nem időszerűek. Csak a kaktusz marad örökké aktuális. Márpedig a kaktuszok őt nem érdeklik.
- Maga nagyon kedves hozzám - szólalt meg. - De inkább otthon maradok. Nem szorulok rá, hogy állásba menjek.
- És magát kielégíti, hogy otthon van? - kérdezte a fotóriporternő.
- Jobban kielégít, mint ha kaktuszokat fényképeznék
- felelte Tereza.
- Még ha kaktuszokat fényképez is, ez a *maga* élete. Ha csak a férjének él, az nem a *maga* élete - mondta a fotóriporternő.
Tereza hirtelen ingerült lett: - Az én életem a férjem, és nem a kaktuszok.
A fotóriporternő hangja is ingerült volt: - Csak nem akarja azt mondani, hogy boldog?
- Igenis boldog vagyok - válaszolta Tereza (még mindig ingerülten). - Ezt csak olyasvalaki mondhatja, aki nagyon…
- a riporternő nem akarta kimondani, mire gondol.
Tereza kiegészítette: - Aki nagyon korlátolt. Ugye ezt akarta mondani?

A riporternő uralkodott magán: - Nem korlátolt
- mondta. - Anakronisztikus.
- Igaza van - mondta elgondolkozva Tereza. - Pontosan ezt mondja rólam a férjem is.

26

Csakhogy Tomás naphosszat a kórházban volt, és Tereza egyedül ült otthon. Még szerencse, hogy ott volt neki Karenin, akivel hosszú sétákat tehetett! Amikor hazaértek, leült a német vagy francia nyelvtankönyvhöz. De borús volt a kedve, és nehezen összpontosított. Gyakran gondolt vissza a beszédre, amit Dubcek mondott a rádióban, amikor hazatért Moszkvából. Hogy mit mondott, azt már elfelejtette, de most is hallotta remegő hangját. Dubcekra gondolt: őt, egy önálló állam fejét idegen katonák a saját hazájában letartóztatták, elhurcolták, valahol az ukrajnai erdőkben négy napig fogva tartották, jelezték neki, hogy agyonlövik, ahogy tizenkét évvel előtte agyonlőtték magyar elődjét, Nagy Imrét, aztán átszállították Moszkvába, meghagyták, hogy vegyen fürdőt, borotválkozzon meg, öltözzön fel, kössön nyakkendőt, tudatták vele, hogy már nincs kivégzésre ítélve, ráparancsoltak, hogy továbbra is az állam fejének kell tekintenie magát, leültették az asztalhoz, szemközt Brezsnyevvel, és kényszerítették, hogy tárgyaljon.
Utána megalázottan hazatért, és szavait egy megalázott nemzethez intézte. Dubcek annyira meg volt alázva, hogy nem tudott beszélni. Tereza sohasem felejti el azokat a vérfagyasztó szüneteket a mondatai közepén. Ennyire ki volt merülve? Beteg volt? Droggal mérgezték? Vagy csak a kétségbeesés tette? Ha Dubcek után semmi sem marad ezek a hosszú, rettenetes szünetek, amikor elállt a lélegzete, amikor az egész nemzet előtt, mely a készülékekhez tapadva hallgatta, levegő után kapkodott, ezek a szünetek megmaradnak. Ezekben a szünetekben benne volt az egész borzalom, mely a hazájukra zúdult.
Mindez a megszállás hetedik napján történt. Tereza egy napilap szerkesztőségében hallgatta a beszédet, amely azokban a napokban az ellenállás lapjává változott. Mindnyájan, akik ott a beszédet hallgatták, azokban a pillanatokban gyűlölték Dubceket. Rossznéven vették tőle, hogy ráállt a kompromisszumra, megalázva érezték magukat az ő megaláztatása által, és sértette őket a gyengesége.
Amikor most Zürichben felidézi magában ezt a pillanatot, Tereza már nem érez megvetést Dubcek iránt. A gyengeség szót nem tartja többé elítélőnek. Ha az ember túlerővel áll szemben, mindig gyenge, még ha olyan atléta teste van is, mint Dubceknek. Gyengesége, amit annak idején Tomással elviselhetetlennek, visszataszítónak találtak, s ami előzte őket hazájukból, most hirtelen vonzotta Terezát. Rádöbbent, hogy ő a gyengékhez tartozik, hogy a gyengék táborába, a gyengék hazájába való,

s éppen azért kell hűségesnek lennie hozzájuk, mert gyengék, és a mondat közepén levegő után kapkodnak.
Úgy vonzotta a gyengeség, akár a szédület. Vonzotta, mert maga is gyengének érezte magát. Megint féltékenykedett, és megint remegett a keze. Tomás ezt látta, és megtette a mozdulatot, amit Tereza jól ismert, tenyerébe vette két kezét, hogy szorításával megnyugtassa őket. Tereza kitépte magát.
- Mi van veled? - kérdezte Tomás.
- Semmi.
- Mondd, mit tegyek érted?
- Azt akarom, hogy légy öreg. Tíz évvel öregebb! Hússzal!
Ezzel azt kívánta mondani: Azt akarom, hogy légy gyenge. Hogy olyan gyenge légy, mint én.

27

Karenin sohasem akart Svájcba költözni. Karenin utálta a változásokat. A kutya ideje nem egyenes vonalban halad, nem megy előre és mindig tovább, egyik dologtól a másikig. A kutya ideje körben mozog, mint az óramutató, mely szintén nem fut eszeveszetten valahová előre, hanem körben forog a számlapon, napról napra ugyanazon a pályán. Elég volt, ha Prágában Terezáék egy új széket vettek, vagy áthelyezték a virágtartót, s Karenin már morgolódott. A változtatás kizökkentette idejéből. Olyan ez, mintha az óramutatók alatt mindig kicserélnénk a számokat.
Ennek ellenére Kareninnek a zürichi lakásban is hamarosan sikerült felújítani a régi rendet és a régi szertartásokat. Akárcsak Prágában, reggelente felugrott gazdái ágyára, hogy köszöntse őket az induló nappal, aztán elkísérte Terezát az első, reggeli bevásárlásra, és itt is megkövetelte a rendszeres sétát.
Életük toronyórája volt. Ha Terezára rátörtek a reménytelenség percei, azt hajtogatta magában, hogy ki kell tartania Karenin miatt, mert Karenin még nála, de talán Dubceknél és elhagyott hazájánál is gyengébb.
Sétából érkeztek éppen haza, amikor megszólalt a telefon. Tereza felemelte a kagylót, és megkérdezte, ki beszél.
Egy női hang válaszolt németül, és Tomást követelte.
A hang türelmetlen volt, és Terezának úgy rémlett, megvetés bujkál benne. Amikor megmondta, hogy Tomás nincs otthon, s hogy nem tudja, mikor jön haza, a vonal másik végén a nő felnevetett, és köszönés nélkül letette a kagylót.
Tereza tudta, hogy az égvilágon semmi sem történt. Lehetett a telefonáló egy nővér a kórházból, valamelyik beteg, a titkárnő, akárki. Mégis zaklatott volt, és semmire sem tudott figyelni. Ekkor döbbent rá, hogy elvesztette azt a maradék erejét is, aminek régebben Csehországban birtokában volt, és hogy ezt a merőben jelentéktelen incidenst képtelen

elviselni.
Aki idegenben él, üres térben lépeget magasan a föld fölött, és nincs alatta védőháló, amit az embernek a saját hazája nyújt, ahol rokonai, kollégái, barátai vannak, s ahol játszva megérteti magát a nyelven, amit gyermekkora óta ismer. Prágában Terezának csak a szíve függött Tomástol. Itt most mindenestül tőle függ. Ha Tomás elhagyná, mi lenne itt vele? Éljen hát haláláig rettegésben, hogy elveszíti?
Kettőjük találkozását kezdettől fogva tévedés szülte szögezi le Tereza. A hóna alatt szorongatott *Anna Karenina* hamis igazolvány volt, mely megtévesztette Tonnást. Pokollá tették egymás életét, holott szeretik egymást. A tény, hogy szeretik egymást, azt bizonyítja, hogy a hiba nem őbennük, nem a viselkedésükben vagy ingat érzelmeikben van, hanem abban, hogy nem illenek egymáshoz, mert Tomás erős, ő pedig gyenge. Olyan, mint Dubcek, aki félperces szünetet tart egy mondat közepén, olyan, mint a hazája, amely dadog, levegő után kapkod, képtelen beszélni.
Csakhogy épp a gyenge tudjon erős lenni és elmenni, ha az erős túlságosan gyenge ahhoz, hogy a gyengének fájdalmat okozzon.
Ezt hajtogatta magában Tereza, és arcát Karenin bolyhos fejéhez szorította: - Ne haragudj, Karenin. Megint lakást kell változtatnod.

28

Ült a fülke sarkába húzódva, feje fölött a nehéz bőrönd. Lábához simulva ott hevert Karenin. Tereza a szakácsra gondolt, akivel egy étteremben dolgozott, amikor az anyjánál lakott. A szakács minden alkalmat megragadott, hogy a fenekére sózzon, és gyakran szólította fel őt a többiek előtt, hogy feküdjön le vele. Furcsa volt, hogy éppen őrá gondolt. Számára a szakács szinte mintaképe volt mindannak, amitől undorodott. De most csak az járt a fejében, hogy felkeresi, és közli vele: - Azt mondtad, le akarsz feküdni velem. Itt vagyok.
Kívánta, hogy olyasmit tegyen, amiből már nincs visszaút. Kívánta, hogy utolsó hét évének múltját kíméletlenül lerombolja. Szédület fogta el. Mámorító, leküzdhetetlen vágy a zuhanás után.
Nevezhetnénk a szédületet a gyengeség részegségének is. Az ember tudatára ébred gyengeségének, és nem küzdeni akar ellene, hanem behódolni neki. Megrészegül a gyengeségétől, még gyengébb akar lenni, el akar zuhanni a főtér közepén, mindenki szeme láttára, lent és a lentnél még lejjebb akar lenni.
Tereza fogadkozott, hogy nem marad Prágában, és nem lesz többé fényképész. Visszamegy a kisvárosba, ahonnan egykor Tomás hangja szólította el.
Hanem amikor Prágába érkezett, mégiscsak ott kellett maradnia egy ideig, hogy számtalan gyakorlati teendőjét elintézve Napról napra

halogatta az elutazást.
Így telt el öt nap, és a lakásban hirtelen megjelent Tomás. Karenin sokáig ugrált a vállára, úgyhogy hosszú percekig nem kellett szólniuk egymáshoz.
Mindketten úgy érezték, egy havas fennsíkon állnak, és reszketnek a hidegtől.
Azután úgy léptek egymáshoz, mint a szerelmesek, akik még nem váltottak csókot.
Tomás megkérdezte: - Itt mindent rendben találtál?
- Igen - felelteTereza.
- Voltál a lapnál?
- Felhívtam őket.
- És?
- Semmi. Vártam.
- Mire?
Tereza nem válaszolt. Nem mondhatta meg Tomás-nak, hogy őrá várt.

29

Visszajutottunk a pillanathoz, amit már ismerünk. Tomás kétségbe volt esve, és fájt a gyomra. Csak késő éjjel aludtéi.
Nem sokkal ezután Tereza felébredt. (Prága fölött orosz repülőgépek köröztek, és zajuktól nem lehetett aludni.) Első gondolata ez volt: Tomás miatta jött haza. Miatta változtatta meg sorsát. Most már nem Tomás az, aki felelős érte, most ő felelős Tomásért.
Ügy érezte, ez a felelősség felülmúlja erejét.
De aztán hirtelen eszébe jutott, hogy tegnap, néhány másodperccel azután, hogy Tomás megjelent a lakás ajtajában, a prágai templom órája hatot kongatott. Amikor első ízben találkoztak, hatkor ért véget a munkaideje. Látta Tomást, amint ott ül előtte a sárga padon, és hallotta a torony harangjának zúgását.
Nem, ez nem volt babonaság, ez Tereza szépérzéke volt, mely megszabadította a szorongástól, és életvággyal töltötte el. A véletlen madarai ismét ott röpködtek a válla körül. Szeme megtelt könnyel és határtalanul boldog volt, hogy Tomás ott szuszog mellette.

HARMADIK RÉSZ
MEG NEM ÉRTETT SZAVAK

1

Genf a szökőkutak és díszkutak városa, meg a parkoké, ahol hajdan a pavilonokból zene szólt. Az egyetem épülete is elvész a fák között. Franz az imént fejezte be délelőtti előadását, és kilépett az épületből. A tömlőkből porlasztott víz permetezett a gyepre, és Franz kiváló

hangulatban volt. Az egyetemről egyenesen a szeretőjéhez tartott, akinek néhány utcával odébb volt a lakása.
Franz gyakran felkereste, de mindig csak figyelmes barátként, nem szeretőként. Ha a genfi műtermében szeretkezne az asszonnyal, egy napon belül egyik nőtől a másikig vándorolna, a feleségétől a szeretőjéhez, majd vissza, és mert Genfben a házaspárok francia mintára egy ágyban alusznak, következésképp Franz néhány óra leforgása alatt az egyik nő ágyából a másik nő ágyába menne. Franz úgy érezte, hogy ezzel mind a szeretőjét, mind a feleségét, és végeredményben önmagát is megalázná.
Forró vonzalmát az asszonyhoz, akibe néhány hónapja szeretett bele, olyan becsesnek tartotta, hogy igyekezett számára kialakítani az életében egy önálló területet, a tisztaság megközelíthetetlen földjét. Gyakran hívták előadni különféle külföldi egyetemekre, így aztán most minden meghívást lelkesen elfogadott. De mert ez sem volt elég, ráadásként nemlétező kongresszusokat és konferenciákat talált ki, hogy feleségének indokolhassa elutazásait. Szeretője, aki szabadon rendelkezett az ideje fölött, vele utazott. Franz így lehetővé tette neki, hogy rövid időn belül megismerjen számos európai és egy afrikai várost.
- Ha nincs ellenedre, tíz nap múlva elutazhatnánk Palermóba - mondta Franz.
- Maradok inkább Genfben - felelte az asszony. A festőállvány előtt állt, és félig kész képét mustrálta.
- Hogy akarsz úgy élni, hogy nem ismered Palermói? - igyekezett tréfálkodni Franz.
- Én ismerem Palermót - mondta az asszony.
- Hogyhogy? - kérdezte Franz szinte féltékenyen.
- Egyik ismerősöm küldött nekem onnan egy képeslapot. Ragasztószalaggal kiragasztottam a vécé falára. Nem vetted észre? Aztán hozzátette: - Élt a század elején egy költő. Nagyon öreg volt már, és a titkára kísérte sétáján. “Mester“, mondta neki, “nézzen fel! Ma repül a város fölött az első repülőgép!“ “El tudom képzelni“, mondta a mester a titkárának, és nem emelte föl szemét a földről. Látod, én is el tudom képzelni Palermót. Ott is ugyanolyan szállodák és ugyanolyan autók vannak, mint a többi városban. Az én műtermemben legalább mindig más festmények láthatók.
Franz elszomorodott. Annyira megszokta, hogy szerelmi életét összekösse az utazással, hogy az “elutazunk Palermóba“ felhívásba egyértelműen erotikus üzenetet csempészett. A “maradok inkább Genfben“ kijelentésnek számára tehát világos értelme volt: szeretője már nem kívánja őt mint szeretőt.
De hát hogyhogy ilyen bizonytalan, amikor szembekerül barátnőjével? Hiszen a legcsekélyebb oka sincs rá! Az asszony volt az s nem ő, aki

röviddel megismerkedésük után az első erotikus kezdeményezést tette; jóképű férfi volt, tudományos pályafutása csúcsán állt, a kollégái még tartottak is tőle, mert a szakmai viták során gőgös és makacs volt. Miért gondol hát mindennap arra, hogy a szeretője elhagyja?
Nem magyarázhatom ezt mással, mint hogy Franznál a szerelem nem meghosszabbítása, hanem ellenpólusa volt civil életének. Egyet jelentett a vággyal, hogy kiszolgáltassa magát az imádott asszonynak. Aki úgy adja meg magát a másiknak, mint a foglyul ejtett katona, annak előre el kell dobnia mindennemű fegyverét. És mert semmivel sem védekezhet az ütés ellen, nem tudja megállni, hogy ne kérdezősködjön, mikor sújt le rá. Ezért leszögezhetem: Franznál a szerelem azzal járt, hogy szüntelenül várta az ütést.
Miközben a férfi átadta magát a szorongásnak, szeretője letette az ecsetet, és átment a másik szobába. Egy üveg borral tért vissza. Szó nélkül kinyitotta, és két pohárba töltötte az italt.
Franznak leesett a kő a szívéről, és nevetségesnek érezte magát. A "maradok inkább Genfben" nem azt jelentette, hogy az asszony nem akar vele szeretkezni, hanem éppen ellenkezőleg: unja már, hogy a szerelem óráit csupán az idegen városokra korlátozza.
Az asszony felemelte a poharat, és fenékig ürítette. Franz is fogta a magáét, és beleivott. Termesztésen nagyon örült, hogy a palermói utazás megtagadása szeretkezésre való felhívásnak bizonyult, de nyomban utána kicsit sajnálta is: szeretője úgy döntött, hogy megszünteti a tisztasági regulát, amit Franz a kapcsolatukba iktatón nem értette meg aggályos igyekvését, amivel szerelmüket meg akarta óvni a banalitástól, és erélyesen elválasztani a családjától és otthonától.
Hogy nem szeretkezik a festőnővel Genfben, tulajdonképpen büntetés volt, amit Franz azért rótt ki magára, mert egy másik asszony férje volt. Franz ezt valamiféle bűnnek vagy fogyatékosságnak tartotta. Jóllehet házasélete a feleségével szóra sem volt érdemes, mégiscsak egy ágyban aludtak, éjszakánként egymás hangos szuszogására ébredtek, és beszívták a másik testének szagait. Franz persze szívesebben aludt volna egyedül, csakhogy a közös ágy a házasság szimbóluma volt, és a szimbólumok, mint tudjuk, érinthetetlenek.
Valahányszor lefeküdt az ágyba a felesége mellé, Franz arra gondolt, hogy szeretője elképzeli, hogyan fekszik le a felesége mellé az ágyba. Ettől a gondolattól mindig elszégyellte magát, s épp emiatt akarta minél messzebb tudni a térben az ágyat, amelyen a feleségével aludt, a másik ágytól, amiben a kedvesével szeretkezett.
A festőnő ismét töltött a poharába, belekortyolt, majd szótlanul, valamiféle furcsa közönnyel, mintha Franz ott sem lett volna, lassan kibújt a blúzából. Úgy viselkedett, mint egy színinövendék, akinek a konzervatórium gyakorlati óráján be kell mutatnia, mit tesz, amikor

egyedül van a szobában, és senki sem látja.
Csak szoknya és melltartó volt rajta. Aztán (mint aki csak most veszi észre, hogy nincs egyedül a szobában) hosszú pillantást vetett Franzra. Ez a pillantás zavarba hozta Franzot, mert nem értette. Minden szerelmespárnál gyorsan kialakulnak a játékszabályok, melyek nem tudatosak, ámde érvényesek, és nem szabad őket megszegni. A pillantás, amit kedvese most feléje küldött, eltért ezektől a szabályoktól; semmi köze nem volt azokhoz a tekintetekhez és mozdulatokhoz, amik szeretkezésüket általában megelőzték. Nem volt benne sem kihívás, sem kacérság, inkább valamiféle kérdés. Csakhogy Franznak halvány sejtelme sem volt, mit kérdez ez a pillantás.
A festőnő aztán levetette a szoknyáját. Kézen fogta Franzot, és a tükörhöz fordította, mely tőlük egylépésnyire állt a falnak támasztva. Az asszony nem engedte el Franz kezét, és folyvást azzal a hosszú, kérdő pillantással hol magát, hol Franzot nézte a tükörben.
A tükör mellett egy állvány volt a padlón, rajta régi, fekete kemény kalap. Az asszony lehajolt érte, és a fejére tette. A kép a tükörben egyszeriben megváltozott: most egy fehérneműbe öltözött gyönyörű, hozzáférhetetlen, szenvtelen asszony állt ott, fején a hajmeresztően oda nem illő kemény kalappal. Keze egy szürke öltönyös, nyakkendős férfi kezét fogta.
Franznak ismét mosolyognia kellett azon, hogy menynyire nem ismeri kedvesét. Az asszony nem azért vetkőzött le, hogy szerelmeskedni hívja, hanem hogy valami fura tréfát mutasson be, magánhappeninget kettőjük számára. Megértően és helyeselve elmosolyodott.
Azt várta, hogy a festőnő mosollyal válaszol mosolyára, de nem ez történt. Továbbra is fogta a kezét, és felválna hol magát, hol őt nézte a tükörben.
A happening ideje túllépte a megengedett határt. Franznak úgy rémlett, hogy a tréfa (noha hajlandó volt elismerni báját) túlságosan sokáig tart. Ezért a kalapot gyöngéden a két ujja közé vette, mosolyogva leemelt a festőnő fejéről, és visszatette az állványra. Olyan volt ez, mintha kiradírozta volna a bajuszt, amit egy vásott kölyök rajzolt Szűz Mária arcára.
A festőnő még néhány másodpercig nem mozdult, és nézte magát a tükörben. Aztán Franz lágy csókokkal borította el. Újra megkérte, hogy utazzon vele tíz nap múlva Palermóba. Ezt a festőnő ezúttal ellenvetés nélkül megígérte neki, és Franz elment.
Ismét nagyszerű hangulatban volt. Az unalom metropolisának tartott és ezerszer elátkozott Genfet most csodálatos városnak találta, mely tele van kalanddal. Már az utcán járt, és vissza-visszafordult, hogy felpillantson a műterem széles ablakára. Késő nyár volt, forróság, minden ablak fölött csíkos napellenző feszült. Franz elérte a parkot; a fák fölött a távolban, mint aranyozott ágyúgolyók, melyeket egy láthatatlan erő közvetlenül a

becsapódás előtt feltartóztatott és otthagyott a levegőben lógva, a pravoszláv templom aranykupolái lebegtek. Csodálatos látvány volt. Franz lesétált a partra, hogy ott aztán beszálljon a város közlekedési vállalatának csónakjába, és átvitesse magát a tó északi partjára, ahol lakott.

2

Sabina magára maradt. Visszament a tükör elé. Változatlanul fehérnemű volt rajta. Ismét fejére tette a keménykalapot, és sokáig figyelte magát. Csodálkozott magán, hogy már ennyi éve üldöz egy eltűnt pillanatot. Sok évvel ezelőtt egyszer feljött hozzá Tomás, és felfigyelt a kemény kalapra. A fejére tette, és nézte magát a nagy tükörben, mely akkor, akárcsak itt, a prágai műterme falának volt támasztva. Tomás látni akarta, hogyan festene múlt századi polgármesterként. Mikor aztán Sabina lassan vetkőzni kezdett, a keménykalapot az ő fejére tette. Álltak a tükör előtt (mindig ott álltak, amikor vetkőztek), és nézegették magukat. Sabinán csak fehérnemű volt, s fején a kemény kalap. S ekkor hirtelen megállapította, hogy a látvány mindkettőjüket felajzotta.

Ez meg hogyan történhetett? A fején ülő keménykalapot az előbb még viccesnek találta. Lehet, hogy a mulatságost az izgatótól csak egy apró lépés választja el?

Igen. Ahogy akkor a tükörben nézte magát, az első másodpercekben nem látott benne mást, mint egy hóbortos helyzetet. De nyomban ezután a kacagtatót elfedte az izgató: a keménykalap nem vicc volt, hanem erőszak; Sabinán, Sabina női méltóságán elkövetett erőszak. Látta a tükörben a meztelen combját, a vékony bugyiját, melyen áttetszett az öle. A fehérnemű kiemelte nőies báját, a keménykalap viszont tagadta, megerőszakolta, nevetségessé tette ezt a nőiességet. Tomás felöltözve állt mellette, s ebből nyilvánvaló volt, hogy amit mindketten látnak, az nem vicc (hiszen akkor Tomásnak is fehérneműben és keménykalapban kellene lennie), hanem meg-alázás. És ahelyett, hogy ezt a megalázást visszautasította volna, Sabina büszkén és kihívóan kérkedett vele, mint aki önként hagyja magát nyilvánosan megerőszakolni. Aztán egyszercsak nem bírta tovább, és lerántotta Tomást a padlóra. A kemény kalap az asztal alá gurult, s ők zihálva vonaglottak a tükör alatt a szőnyegen.

Térjünk még vissza a kemény kalapra. Elsőül: a kalap ködös emlék volt az elfeledett nagyapára, egy múlt századi cseh kisváros polgármesterére. Másodszor: emlék az apjára. Temetése után Sabina bátyja a szülők egész megmaradt vagyonára rátette a kezét, és ő gőgös dacból nem volt hajlandó perlekedni jogaiért. Maró gúnnyal kijelentette, hogy apja egyetlen örökségeként elviszi a keménykalapot.

Harmadszor: a kalap a Tomással folytatott szerelmi játékok kelléke volt.

Negyedszer: Sabina eredetiségét jelképezte, amit a festőnő tudatosan

ápolt. Az emigrációba nem vihetett magával sok holmit, s hogy elcsomagolhassa ezt a terjedelmes, nem praktikus tárgyat, le kellett mondania más, praktikusabb dolgokról.
Ötödször: idegenben a keménykalap szentimentális objektummá vált. Amikor Sabina Zürichbe utazott, hogy találkozzon Tomással, magával vitte a keménykalapot, és ott volt a fején, amikor kinyitotta a férfinak a szállodaszoba ajtaját. Ekkor olyasmi történt, amire nem számított: a keménykalap nem volt se mókás, se izgató, az elmúlt idők emléke lett. Mindketten meg voltak rendülve. Úgy szeretkeztek, ahogy azelőtt soha: a ledér játékoknak itt nem volt helye, mert találkozásuk nem az erotikus együttléteik folytatása volt, amikor minden alkalommal valami új, apró bujaságot találtak ki, hanem az idő összefoglalása, a közös múltjuk dala, érzelgős összegzése a korántsem érzelgős történetüknek, mely lassan elenyészett a távolban.
A keménykalap motívum lett, egy zeneműnek, Sabina életének a motívuma. Ez a motívum újra és újra visszatért, és mindig más jelentése volt: a sokféle jelentés úgy áramlott a keménykalapban, mint folyómederben a víz. És állíthatom, hogy ez Hérakleitosz folyómedre volt: “nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba!“: a keménykalap meder volt, melyben Sabina mindig más folyót látott, más *szemantikai folyót;* ugyanaz a tárgy mindig másféle jelentést nyert, de ezzel a jelentéssel együtt zengett (mint a visszhang, mint a visszhangok sora) az összes múltbéli jelentés. Minden új élmény mind gazdagabb összhangban csendült fel. Tomást és Sabinát a zürichi szállodában meghatotta a keménykalap látványa, és szinte sírva szeretkeztek, mert az a fekete tárgy nemcsak a szerelmi játékaikra emlékeztette őket, hanem Sabina apjára is, meg a nagypapára, aki olyan században élt, amikor az autót és a repülőgépet meg nem ismertek.
Most talán jobban megértjük, miért választotta el Sabinát Franztól egy szakadék: Franz mohó kíváncsisággal hallgatta Sabina élettörténetét, s ugyanígy hallgatta a férfit Sabina. Pontosan értették az elhangzott szavak logikus jelentését, de nem hallották a szavakon átcsorgó szemantkai folyó csobogását.
Ezért amikor Sabina Franz előtt feltette fejére a keménykalapot, a férfi zavarban volt, mintha idegen nyelven szóltak volna hozzá. A jelenetet nem találta sem trágárnak, sem érzelgősnek, pusztán egy érthetetlen gesztusnak, mely értelmetlenségével zavarba ejtette.
Amíg az emberek fiatalok, és életük zeneműve csak az első ütemeknél tart, írhatják a darabot közösen is, és kicserélhetik egymás közt a motívumokat (ahogy Tomás cserélte ki a keménykalap motívumát Sabinával), de ha idősebb korban találkoznak, kompozíciójuk már többé-kevésbé le van zárva, és minden szó, minden tárgy mást jelent az egyik darabjában, és mást a másikében.

Ha végighallgatnám Sabina és Franz összes beszélgetését, kölcsönös félreértéseikből nagyszótárt állíthatnék össze. Érjük be egy kisszótárral.

3

Meg nem értett szavak kisszótár a (első rész)

NŐ

Hogy nőnek született, az Sabina szerint végzet, amit nem maga választott. Ami akaratunkon kívül történik, azt nem könyvelhetjük el személyes kudarcként vagy érdemként. Sabina úgy gondolja, hogy a végzetet, ami osztályrészéül jutott, becsületesen el kell fogadnia. Hogy női mivolta ellen lázadozzon, azt ugyanolyan csacskaságnak tartja, mint hogy büszke legyen rá.

Első találkozásaik valamelyikén Franz különös hangsúllyal jelentette ki: - Sabina, maga egy *nő.* - Sabina nem értette, miért közli ezt vele Franz olyasféle ünnepélyes arckifejezéssel, mint mikor Kolumbusz Kristóf megpillantotta Amerika partjait. Csak később jött rá, hogy a nő szó, amire hangsúlyt tett, Franz szemében nem a kétféle emberi nem egyikének a meghatározása, hanem *érték.* Nem minden nő érdemes arra, hogy nőnek nevezzék.

Ha viszont Franz szemében Sabina a *nő,* mit jelent számára Marie-Claude, a törvényes felesége? Több mint húsz évvel ezelőtt, néhány hónappal a megismerkedésük után Marie-Claude megfenyegette Franzot, hogy öngyilkos lesz, ha elhagyja. A fenyegetés elbűvölte Franzot. Marie-Claude nem tetszett neki különösebben, a szerelmét viszont csodálatosnak találta. Úgy érezte, nem méltó ilyen nagy szerelemre, s hogy mélységesen meg kell hajolnia előtte.

Földig hajolt hát, s feleségül vette Marie-Claude-ot. S jóllehet Marie-Claude érzelmei soha többé nem nyilvánultak meg olyan kitörő erővel, mint mikor öngyilkossággal fenyegetőzött, Franz lelke mélyén elevenen élt az imperativus: sohasem szabad megbántania Marie-Claude-ot, s tisztelnie kell benne a nőt.

Érdekes mondat. Franz nem arra gondolt, hogy Marie-Claude-ot kell tisztelnie, hanem tisztelnie kell Marie-Claude-ban a nőt.

Ha azonban Marie-Claude maga is nő, ki az a másik nő, aki benne rejtekezik, és akit Franznak tisztelnie kell? Netán a plátói értelemben vett nő?

Nem. Az a másik nő Franz édesanyja. Franznak sohasem jutna eszébe azt állítani, hogy anyjában a nőt tisztelte. A mamát imádta, s nem holmi nőt, aki benne lakozott. A plátói értelemben vett nő és a mama Franz szemében egy és ugyanaz volt.

Tizenkét éves lehetett, amikor az apja váratlanul elhagyta a családot. Franz sejtette, hogy valami komoly dolog történt, de édesanyja semleges és szelíd szavakba burkolta a drámát, hogy ne zaklassa fel a fiát. Aznap

együtt mentek a városba, s induláskor Franz a kapuban észrevette, hogy anyja lábán felemás cipő van. Pánikba esett, figyelmeztetni akarta az anyját, de félt is, hogy észrevételével megbántja. így aztán eltöltött vele két órát a városban, s egész idő alatt képtelen volt levenni a szemét a lábáról. Ekkor sejtette meg először, mi a szenvedés.

HŰSÉG ÉS ÁRULÁS

Franz imádta az anyját; gyermekkorától addig a pillanatig, amikor kikísérte a temetőbe, s imádta az emlékeiben is. Ezért alakult ki benne az érzés, hogy minden erények legszebbike a hűség; a hűség teremti meg az egységet az életünkben, mely különben ezernyi szilánkra, ezernyi futó benyomásra hullana szét.

Gyakran mesélt Sabinának az édesanyjáról, s ebben, meglehet, valamiféle tudat alatti számítás is volt: feltételezte, hogy Sabinát elbűvöli a hűségre való készsége, hogy megnyeri vele a szívét.

Nem tudta, hogy Sabinát az árulás bűvöli el, s nem a hűség. A hűség szó Sabinát az apjára, a puritán nyárspolgárra emlékeztette, aki vasárnaponként kedvtelésből erdőszéli naplementéket és vázában pompázó rózsákat festegetett. Az apjának köszönhette, hogy már apró gyermekként is rajzolt. Tizennégy éves volt, amikor beleszeretett egy hasonkorú fiúba. Apja megrémült, s egy álló esztendeig nem engedte ki Sabinát egyedül a házból. Egy napon megmutatott Sabinának néhány Picasso-reprodukciót, és gúnyolta a festőt. Ha már nem szerethette a tizennégy éves osztálytársát, Sabina beleszeretett a kubizmusba. Érettségi után azzal a vidám érzéssel távozott Prágába, hogy végre elárulhatja az otthonát.

Árulás. Apánk és a tanító bácsi kiskorunk óta hajtogatta, hogy az árulás az elképzelhető legnagyobb bűn. De hát mi is az árulás? Árulás az, amikor kilépünk a sorból. Kilépünk a sorból, és nekivágunk az ismeretlennek. Sabina számára nincs csodálatosabb, mint nekivágni az ismeretlennek.

Sabina festészetet tanult az akadémián, de nem volt szabad úgy festenie, mint Picassónak. Olyan idők jártak, amikor kötelező volt az úgynevezett szocialista realizmus művelése, s az akadémián kommunista államférfik arcképeit gyártották. Sabina vágya, hogy elárulja az apját, nem teljesült, mert a kommunizmus csak újabb apának bizonyult, aki ugyanolyan szigorú és korlátolt, s tiltja a szerelmet (a kor puritán volt) meg Picassót is. Csak azért ment férjhez egy rossz prágai színészhez, mert garázda ember hírében állt, s mindkét apa számára elfogadhatatlan volt.

Aztán meghalt az anyja. Egy nappal azután, hogy a temetésről visszautazott Prágába, táviratot kapott: az apja bánatában öngyilkos lett. Elborították a szemrehányások: Hát olyan rossz volt az, hogy apja vázában virító rózsákat festett, és nem szerette Picassót? Olyan elítélésre

méltó, hogy féltette a lányát, nehogy terhesen állítson haza? Olyan nevetséges, hogy nem tudott élni a felesége nélkül?
Újra elfogta a vágy, hogy árulást kövessen el: hogy elárulja a tulajdon árulását. Bejelentette a férjének (ekkor már nem a garázda embert, hanem csak a nyűgös alkoholistát látta benne), hogy elválik tőle.
Csakhogy ha eláruljuk B.-t, aki miatt elárultuk A.-t, ez még nem jelenti azt, hogy ezzel A.-t ki is békítettük. Az elvált festőnő élete nem hasonlított az elárult szülők életéhez. Az első árulás helyrehozhatatlan. További árulások láncreakcióját indítja el, melyek mindegyike egyre messzebbre sodor bennünket az eredeti árulás helyétől.

ZENE
Franz szerint a zene olyan művészet, mely a legjobban közelít a részegségként értelmezett dionüszoszi szépséghez. Az ember nem részegedhet meg egy regénytől vagy festménytől, megrészegedhet viszont Beethoven kilencedik szimfóniájától, Bartók két zongorára és ütőhangszerekre írt szonátájától, vagy a Beatlesek éneklésétől. Franz nem tesz különbséget a komoly- és a könnyűzene között. Az ilyen megkülönböztetést ódivatúnak és képmutatónak tartja. Ugyanúgy szereti a rockot, mint Mozartot.
A zenét felszabadítójának érzi: megszabadítja őt a magánytól, az elszigeteltségtől, a könyvespolc porától, ajtót nyit a testében, melyen a lelke kilép a világba, hogy barátkozzék. Franz szeret táncolni, és sajnálja, hogy Sabina nem osztja ezt a szenvedélyét.
Kettesben ülnek az étteremben, s a vacsorához hangos, ritmikus zene szól a hangszóróból.
- Ördögi kör ez - mondja Sabina. - Az embereknek romlik a hallása, mert egyre hangosabban bömböltetik a rádiót. De mert süketülnek, nincs más választásuk, mint hogy még hangosabbra állítsák.
- Te nem szereted a zenét? - kérdezi Franz.
- Nem - mondja Sabina. Aztán hozzáfűzi: - Talán, ha más korban élnék…
- s azokra az időkre gondol, amikor Johann Sebastian Bach élt, s amikor a zene olyan volt, mint a csend hatalmas hómezején nyíló rózsa.
A zene álarcába bújtatott lárma Sabinát már diákkora óta üldözi. A festőakadémia növendékeként úgynevezett ifjúsági építőtáborban kellett eltöltenie az egész szünidőt. Közös hálótermekben laktak, s egy kohó építkezésén dolgoztak. A hangszórókból hajnali öttől este kilencig harsogott a zene. Sírni lett volna kedve, de a zene vidám volt, és sehol sem bújhatott el előle, sem a vécén, sem az ágyán a takaró alatt, a hangszórók mindenütt ott voltak. Olyan volt ez a zene, mint egy falka vadászkutya, amelyet ráuszítottak.
Akkoriban azt gondolta, hogy az efféle barbár zenélés csak a kommunista világban uralkodott el. Külföldön megállapította, hogy a zene ricsajjá

való átváltozása planetáris folyamat, mellyel az emberiség a totális förtelem történelmi fázisába lép. A förtelmesség totális jellege mindenütt jelen lévő akusztikai förtelemként nyilvánult meg először: autók, motorkerékpárok, elektromos gitárok, fúrógépek, hangszórók, szirénák. Ezt majd hamarosan követi a mindenütt jelen lévő vizuális förtelem. Megvacsoráztak, felmentek a szobába, szeretkeztek, aztán az álom küszöbén Franznak összegabalyodtak a gondolatai. Eszébe jutott a vacsorához szóló lármás zene, és felötlött benne: - A lármának egy előnye van. Nem halljuk benne a szavakat. - Franz rádöbbent, hogy ifjúkorától nem csinál mást, mint beszél, ír, előadásokat tart, keresi a helyes megfogalmazást, javítgatja, úgyhogy végül egyetlen kifejezése sem pontos, a szó értelme elmosódik, elveszíti a tartalmát, és szeméttéé, pelyvává, porrá, homokká válik, mely ott kereng az agyában, s álmatlanná, beteggé teszi. Hirtelen megmagyarázhatatlan, heves vágy fogta el, hogy végtelen zenét halljon, abszolút lármát, csodálatos és vidám ricsajt, mely mindent átölel, eláraszt és elfojt, s mely örökre elnyeli a szavak fájdalmát, hiábavalóságát és jelentéktelenségét. A zene a mondatok tagadása, a zene az anti-szó! Franz arra áhítozott, hogy hosszú ölelésben összeforrjon Sabinával, hogy hallgasson, hogy soha többé ne ejtsen ki egyetlenegy mondatot sem, s hagyja, hogy a gyönyör elvegyüljön a zene mámorító dübörgésével. E boldog imaginárius zenebonában elnyomta az álom.

FÉNY ÉS SÖTÉTSÉG

Élni Sabina szerint annyi, mint látni. A látást kettős határ szabja meg: a vakító, éles fény és a teljes sötétség. Talán ez okozza, hogy Sabina viszolyog mindenfajta szélsőségtől. A szélsőségek határt vonnak, melyen túl véget ér az élet, s az extrémizmus szenvedélye mind a művészetben, mind a politikában nem más, mint rejtett halálvágy.

A “fény“ szó hallatára Franz előtt nem a lágy nappali fénybe merülő táj jelenik meg, hanem maga a fény forrása: a nap, a villanykörte, a reflektor. Ismert metaforák jutnak eszébe: az igazság fénysugara, az értelem vakító fénye és így tovább.

Akárcsak a fény, Franzot a sötétség is vonzza. Tudja, hogy manapság nevetségesnek tartják, ha az ember eloltott lámpánál szeretkezik, s ezért égve hagyja a kis fényt az ágy fölött. Hanem amikor Sabinába hatol, becsukja a szemét. A gyönyör, mely eltölti, sötétséget követel. Ez a sötétség makulátlan, tiszta, nincs benne gondolat és látomás, ez a sötétség végtelen és határtalan, ez a sötétség maga a végtelenség, amit mindnyájan magunkban hordozunk. (Igen, aki a végtelenséget keresi, csukja be a szemét!)

Amikor érzi, hogy testében szerteárad a gyönyör, Franz terjeszkedik és feloldódik sötétségének végtelenjében, maga is végtelenséggé válik. Csakhogy minél nagyobbra nő a férfi a maga belső sötétségében, annál

jobban zsugorodik a külseje. A behunyt szemű férfi csak roncsa a férfinak. Sabinának kellemetlen ez a látvány, nem akarja nézni Franzot, ezért ő is becsukja a szemét. A sötétség azonban Sabina számára nem a végtelenséget jelenti, hanem puszta nemtetszést a látottakkal szemben, a látottak tagadását, a látás elutasítását.

4

Sabina hagyta magát rábeszélni, hogy meglátogasson egy honfitársaiból egybegyűlt társaságot. Most is arról folyt a diskurzus, hogy fel kellett volna-e venni az oroszok ellen a fegyveres harcot, vagy nem. Természetesen itt, a biztonságos emigrációban mindannyian azt hangoztatták, hogy harcolni kellett volna. Sabina azt mondta: - Akkor menjenek haza, és harcoljanak.

Ezt nem kellett volna mondania. Egy őszülő, bodorított hajú férfi rászegezte hosszú mutatóujját: - Ne beszéljen így. Maguk mind felelősek azért, ami ott történt. Maga is. Mit tett otthon a kommunista rendszer ellen? Képeket festegetett, ez volt minden…

A kommunista országok legfontosabb és folyamatos szociális tevékenysége abból áll, hogy a hivatalok felülbírálják és minősítik az állampolgárokat. Ha egy festőművész kiállítása engedélyezését kéri, ha egy állampolgárnak vízumra van szüksége, hogy a tengerparton nyaralhasson, ha egy labdarúgót fel akarnak venni a nemzeti válogatott csapatba, mindenekelőtt összegyűjtik a róla szóló elbírálásokat és jelentéseket (a házmesternőtől, a kollégáktól, a rendőrségtől, a pártszervezettől, a szakszervezettől), melyeket aztán speciális, erre kijelölt hivatalnokok összesítenek, mérlegelnek és összegeznek. Annak azonban, amiről ezek a véleményezések beszélnek, az égvilágon semmi köze az állampolgár festő- illetve labdarúgó-tehetségéhez, vagy az egészségéhez, mely megköveteli, hogy tengerparton töltse a szabadságát. Csakis és kizárólag arra vonatkoznak, amit "az állampolgár politikai profiljának" neveznek (tehát arra, hogy mit mond, mit gondol, hogyan viselkedik az állampolgár, részt vesz-e a gyűléseken vagy a májusi felvonulásokon). És mert minden (a hétköznapi élet, a munkahelyen való előmenetel, de még a nyaralás is) attól függ, hogyan minősítik az állampolgárt, kénytelen mindenki (ha azt akarja, hogy a válogatottban focizzon, hogy kiállítsák a képeit, vagy hogy a tengerparton nyaraljon) úgy viselkedni, hogy a minősítése kedvező legyen.

Erre gondolt Sabina, amikor az ősz hajú vendéget hallgatta. A férfit nem az érdekelte, hogy honfitársai jól fociznak vagy jól festenek-e (a genfi csehek közül soha senkit sem érdekelt, min dolgozik Sabina), hanem az, hogy igazából vagy csak látszólag, kezdettől fogva vagy csupán most álltak-e ki a kommunista rendszer ellen.

Minthogy Sabina festő volt, jól megfigyelte az emberek arcát, és még

Prágából ismerte azok arckifejezését, akiknek a mások elbírálása és minősítése volt a szenvedélye. A mutatóujja mindegyiknek valamivel hosszabb volt a középső ujjánál, és arra szegezte, akihez beszélt. Mellesleg Novotny elnöknek, aki tizennégy évig, 1968-ig uralkodott Csehországban, pontosan ilyen, fodrász bodorította haj díszítette a fejét, és Közép-Európa polgárai között neki volt a leghosszabb mutatóujja. Amikor az érdemdús emigráns azt hallotta a festőnőtől, hogy hasonlít Novotnyra, a kommunista köztársasági elnökre, lila lett a feje, aztán elsápadt, majd ismét elvörösödött, és ismét elsápadt, egy szót sem szólt, és ettől kezdve hallgatott. Vele hallgattak a többiek is, míg végül Sabina felállt, és elbúcsúzott.
Nagyon bántotta a dolog, de már lent az utcán felötlött benne: Tulajdonképpen minek érintkezzen a csehekkel? Mi köti össze velük? A haza? Ha mindnyájuknak el kellene mondani, mit képzelnek el, amikor azt hallják, Csehország, a szemük előtt felmerülő képek teljesen elütnének egymástól, nem alkotnának semmiféle egységet.
Vagy a kultúra? De mi a kultúra? Dvorak és Janácek? Igen. Csakhogy mi van akkor, ha az illető csehnek nincs érzéke a zene iránt? Cseh mivoltának a lényege egy csapásra szertefoszlik.
Vagy a nagy emberek? Húsz János? Abból a társaságból egy sort sem olvasott tőle senki. Az egyetlen, amiben buzgón egyetértettek, a lángok voltak, a lángok dicsősége, melyekben eretnekként a máglyán elégett, a hamu dicsősége, amivé változott, úgyhogy a csehség lényege, szögezi le magában Sabina, számukra pusztán csak hamu, semmi több. Ezeket az embereket csak a kudarcuk köti össze meg a szemrehányások, amikkel egymást illetik.
Szaporán lépegetett az utcán. Az emigránsokkal való szakításnál most jobban izgatták a saját gondolatai. Tudta, hogy igazságtalanok. Hiszen más emberek is vannak a csehek között, mint ez a hosszúujjú. A szavait követő kínos csend korántsem jelentette azt, hogy mindnyájan ellene fordultak. Inkább a hirtelen fellángoló gyűlölet ejtette őket zavarba, a meg nem értés, melynek mindnyájan áldozatul esnek itt az idegenben. Miért nem sajnálja őket inkább? Miért nem látja őket szánnivalóknak és elhagyatottaknak?
Mi már tudjuk, hogy miért: Már amikor elárulta apját, Sabina árulások hosszú útjának látta az életet, és minden újabb árulás gyönyörként is, diadalként is vonzotta. Nem akar nem fog sorban állni! Nem fog sorban állni mindig ugyanazokkal az emberekkel és ugyanazokkal a szavakkal! Ezért ilyen izgatott a saját igazságtalanságától. Ez az izgatottság nem kellemetlen, ellenkezőleg. Sabina úgy érzi, éppen diadalmaskodott valami fölött, s egy láthatatlan kéz megtapsolja érte.
A diadalmámort azonban nyomban szorongás követte: Biztos, hogy ennek az útnak egyszer vége kell hogy szakadjon! Biztos, hogy egyszer

fel kell majd hagynia az árulással! Biztos, hogy egyszer majd meg kell állnia!
Este volt, és Sabina végigsietett a peronon. Az amszterdami vonat már indulásra készen állt. Megkereste a vagonját. Kinyitotta a fülke ajtaját, amelyhez a szolgálatkész kalauz kísérte, és megpillantotta a megvetett ágyon ülő Franzot. A férfi felállt, hogy fogadja, Sabina átölelte, és elhalmozta csókjaival.
Eszeveszetten vágyott rá, hogy mint a legegyügyűbb nők, azt mondja neki: Ne hagyj el, tarts meg magadnál, szelidíts meg, igázz le, légy erős! De ezek olyan szavak voltak, amelyeket nem ejthetett ki, nem tudott kiejteni.
Amikor kibontakozott az ölelésből, csak ennyit mondott: - Borzasztóan örülök, hogy veled vagyok. - Tartózkodó természetét tekintve ez volt a legtöbb, amit mondhatott.

5

Meg nem értett szavak kisszótára (folytatás)

FELVONULÁSOK

Olaszországban vagy Franciaországban könnyű dolga van az ember fiának. Ha szülei arra kényszerítik, hogy templomba járjon, úgy áll rajtuk bosszút, hogy belép a (kommunista, maoista, trockista stb.) pártba. Csakhogy Sabinát az apja először templomba küldte, s később félelmében maga kényszerítette rá, hogy eljárjon a kommunista ifjúsági szövetségbe. Amikor a május elsejei felvonuláson menetelt, Sabina képtelen volt tartani a lépést, s emiatt a mögötte masírozó lány minduntalan rákiáltott, és készakarva a sarkára taposott. Amikor indulót kellett énekelniük, Sabina sohasem tudta a szöveget, s csak némán tátogott. Diáktársnői azonban észrevették a turpisságot, és beárulták Sabinát. Diákkora óta gyűlölte a felvonulásokat.
Franz Párizsban tanult, s mert rendkívül tehetséges volt, tudományos karrierje valójában húszéves korától biztosítottnak látszott. Franz már ekkor tudta, hogy egész életét az egyetemi tanszéken, a nyilvános könyvtárakban és két-három előadóteremben tölti majd el; valahányszor erre gondolt, úgy érezte, megfullad. Vágyott rá, hogy kilépjen az életéből, ahogy a lakásból lépünk ki az utcára.
Ezért járt el olyan szívesen a tüntetésekre, amíg Párizs-ban élt. Csodálatos volt kimenni az utcára ünnepelni, követelni valamit, tiltakozni valami ellen, csodálatos volt, hogy nincs egyedül, hogy ott menetel a többiekkel a szabad égbolt alatt. A Saint Germain körúton hömpölygő, vagy a République térről a Bastille-hoz igyekvő tömegek megigézték. A menetelő és kiáltozó sokaság Franz szemében Európának s-Európa történelmének megtestesítője volt. Európa egyenlő a Nagy Meneteléssel. Forradalomtól forradalomig, csatától csatáig, mindig előre.

Mindezt másképp is mondhatnám: Franz a könyvek közt eltöltött életét valószerűtlennek érezte. Valódi életre vágyott, a vele vállvetve menetelő emberek érintésére, kiáltozására. Nem tudta, hogy éppen az, amit valószerűtlennek tartott (a dolgozószobák és könyvtárak magányában végzett munka), az ő valódi élete, míg a felvonulás, ami szerinte a realitást jelentette, csak színház, tánc, ünnepség, más szóval: álom.
Sabina az egyetemi évei alatt kollégiumban lakott. Május elsején a diákoknak már kora reggel el kellett menniük a gyülekezőhelyre. Hogy senki se hiányozzék, a diákmegbízottak ellenőrizték, üres-e az épület. Ezért Sabina elbújt a mosdóban, s amikor már mindnyájan messze jártak, bement a szobába. Csönd volt, amilyet még soha nem tapasztalt. Csak a távolban felhangzó indulókat hallotta. Olyan volt ez, mintha egy kagyló mélyéből hallgatná az ellenséges világ tengerének távoli zúgását.
Egy-két évvel azután, hogy elhagyta Csehországot, az orosz megszállás évfordulója merő véletlenből éppen Párizsban érte. A városban tiltakozó tüntetés zajlott, s Sabina nem tudta megállni, hogy ne vegyen részt rajta. A fiatal franciák az öklüket rázták, s jelszavakat kiáltoztak az orosz imperializmus ellen. A jelszavak tetszettek Sabinának, de egyszerre csak meglepődve állapította meg, hogy képtelen a többiekkel kiabálni. Néhány perc után nem volt maradása a menetben.
Ezt az élményét megosztotta francia barátaival. Azok csodálkoztak: - Szóval te nem akarsz harcolni hazád megszállása ellen? - Meg akarta nekik mondani, hogy a kommunizmus mögött, a fasizmus mögött, az összes megszállás és invázió mögött egy alapvetőbb és általánosabb rossz bújik meg; ennek a rossznak a jelképévé számára a menetelő sokaság vált, mely az öklét rázza, és unisono kiabálja ugyanazokat a szótagokat. De tudta, hogy ezt képtelen volna nekik megmagyarázni. Zavarában más témára terelte a szót.

NEW YORK SZÉPSÉGE

Órák hosszat sétáltak New York utcáin; a kép minden lépésnél változott, mintha egy elbűvölő hegyvidék kanyargó ösvényén járnának; a járda közepén egy fiatalember térdelt és imádkozott, valamivel odébb, egy fatörzsnek dőlve gyönyörű néger lány szunyókált, egy fekete öltönyös férfi nekivágott az úttestnek, és széles mozdulatokkal vezényelte a láthatatlan zenekart, a permetező szökőkút körül építőmunkások üldögéltek és ebédeltek. Vaslétrák kúsztak a magasba a csúnya, piros téglaházak homlokzatán, ezek a házak azonban annyira csúfak voltak, hogy valójában szépeknek tetszettek, szomszédságukban hatalmas üveg felhőkarcoló állt s mögötte egy másik felhőkarcoló, melynek a tetejére kis arab palotát építettek, tornyostul, erkélyestül, aranyozott oszlopostul.
Sabinának a saját festményei jutottak eszébe: azokon is találkoztak olyan tárgyak, melyek nem illettek egymáshoz: épülő kohó s mögötte

petróleumlámpa; vagy egy másik lámpa, melynek ódon, festett üvegernyője apró szilánkokra törött, s azok mocsaras puszta fölött lebegnek.

- Az európai értelemben vett szépség - mondta Franz - mindig szándékolt jellegű. Adva volt az esztétikai elképzelés és a hosszú távú terv, melynek alapján az ember évtizedekig építette a gótikus katedrálist vagy a reneszánsz várost. New York szépségének merőben más az alapja. Ez nem intencionális szépség. Emberi szándék nélkül keletkezett, valahogy úgy, mint a cseppkőbarlang. Az önmagukban csúnya formák véletlenül és ötletszerűen olyan elképesztő szomszédságba kerülnek, hogy felragyognak, és csodálatos költészetet sugároznak.

- Nem szándékolt szépség - mondta Sabina. - Igen. Mondhatnánk úgy is: szépség mint véletlen. Amíg a szépség végképp eltűnik a földről, véletlenként még él majd egy ideig. A szépség mint véletlen a szépség történetének utolsó fázisa.

S eszébe jutott az első, érett festménye; születését annak köszönhette, hogy *véletlenül* végigfolyt rajta a piros festék. Igen, képei a véletlen szépségén alapultak, és festészetének titkos és valódi hazája New York volt.

- Lehetséges - mondta Franz -, hogy New York nem szándékolt szépsége gazdagabb és tarkább, mint egy emberi projektum nagyon is szigorú és megkomponált szépsége. De ez már nem az európai értelemben vett szépség. Idegen világ.

Hát mégiscsak van valami, amiről Sabinának is, Francnak is ugyanaz a véleménye?

Nincs. Véleményük különbözik. New York szépségének idegenszerűsége Sabinát hallatlanul vonzza. Franzot megigézi, de el is borzasztja, honvágyat ébreszt benne Európa után.

SABINA HAZÁJA

Sabina érti Franz viszolygását Amerikától. Franz Európa megtestesítője: anyja Bécsben született, apja francia, ő maga svájci.

Hanem Sabina hazáját Franz csodálja. Amikor Sabina magáról és cseh barátairól mesél, Franz börtönről, üldöztetésről, utcákon dübörgő tankokról, emigrációról, röplapokról, betiltott irodalomról, betiltott kiállításokról hall, s különös, nosztalgiával vegyes irigységet érez.

Elmondja Sabinának: - Egyszer azt írta rólam egy filozófus, hogy mindaz, amit mondok, bizonyíthatatlan spekuláció, és “már-már valószerűtlen Szókratésznek“ nevezett. Mélységesen megalázva éreztem magam, és dühödt hangon válaszoltam neki. Képzeld csak el! Ez a nevetséges eset volt életem legnagyobb konfliktusa! Ekkor értem el életem drámai lehetőségeinek maximumát! Mi kétféle mérce szerint élünk. Úgy léptél az életembe, mint Gulliver a törpék országába.

Sabina tiltakozik. Állítja, hogy a konfliktus, a dráma, a tragédia semmit

sem jelent, sem értéket, sem mást, ami tiszteletre vagy csodálatra méltó volna. Amit Franztól mindenki irigyelhet, az a munka, amit nyugalomban elvégezhetett.
Franz a fejét csóválja. - Ha a társadalom gazdag, az embereknek nem kell kétkezi munkát végezniük, s szellemi tevékenységnek szentelhetik magukat. Egyre több az egyetem, és egyre több a diák. Ahhoz, hogy a diák diplomát űzhessen, témát kell találnia a diplomamunkájához. A témák mennyisége végtelen, mert mindenről a világon lehet értekezést írni. A teleírt lapok ott tornyosulnak a levéltárakban, melyek a temetőnél is szomorúbbak, mert oda még halottak napján sem teszi be senki a lábát. A kultúra elvész a produkció tömegében, a betűk lavinájában, a mennyiség őrületében. Ezért mondom, hogy egy betiltott könyv a te volt hazádban százszorta többet jelent, mint a szavak milliárdjai, melyeket egyetemeink ontanak.
Mindebből talán érthető Franz rajongása a forradalmak iránt. Egykor Kubával rokonszenvezett, később Kínával, s amikor e két ország rendszerének kegyetlensége kiábrándította, mélabúsan beletörődött abba, hogy neki már csak a betűtenger marad, melynek nincs súlya, és semmi köze az élethez. Professzor lett Genfben (ahol nem szerveznek tüntetéseket), és valamiféle lemondó lelkiállapotban (magányosan, nők és felvonulások nélkül) közreadott néhány tudományos könyvet, melyeknek figyelemre méltó sikere volt. Aztán egy napon, mint holmi tündéri jelenség, felbukkant Sabina; olyan országból érkezett, ahol már réges-rég nem virágoztak forradalmi illúziók, de ahol megmaradt az, amit Franz a legjobban csodált: a nagy kockázatokkal, merészséggel és életveszéllyel járó élet. Sabina visszaadta hitét az emberi sors nagyságában. Sabinát annál is szebbnek találta, hogy alakja mögött hazája fájdalmas drámája derengett.
Csakhogy Sabina nem szereti ezt a drámát. Az olyan szavak, mint börtön, üldöztetés, betiltott könyvek, megszállás, tankok Sabina számára taszítók, a legcsekélyebb romantikus illatot is nélkülözik. Az egyetlen szó, amely nosztalgikus emlékként édesen visszhangzik benne, a temető.
TEMETŐ
A cseh temetők kertre emlékeztetnek. A sírokat gyep és tarka virág borítja. A szerény sírkövek zöld lombokba vesznek vele. Amikor besötétedik, a temetőben számtalan gyertya gyullad ki, mintha csak gyermekbált rendeznének a halottak. Igen, gyermekbált, mert a halottak ártatlanok, mint a gyermekek. S bár az élet tele volt kegyetlenséggel, a temetőben mindig béke honolt. A háború alatt, Hitler alatt, Sztálin alatt, az összes megszállás alatt. Ha Sabinát szomorúság fogta el, beült az autójába, és jócskán elhagyva Prágát, kikocsizott valamelyik kedvelt falusi temetőjébe. A kék dombok hátterével ezek a temetők szépek voltak, mint az altatódal.

Franz szemében a temető csontok és kövek visszatetsző raktára.

6

- Semmi pénzért nem ülnék autóba. Rettegek a karamboltól! Még ha életben marad is az ember, a súlyos lelki megrázkódtatás haláláig nyomot hagy benne! - mondta a szobrász, és önkéntelenül megfogta a mutatóujját, amit néhány éve egy faszobor faragása közben kis híján lenyisszantott.

Az orvosok visszavarrták a kezére, és csodával határos módon megmentették.

- Ugyan, szó sincs róla! - jelentette ki harsányan Marie-Claude, aki ragyogó formában volt: - én súlyos balesetet szenvedtem, s csak annyit mondhatok, csodálatos volt! És a legcsodálatosabban a kórházban éreztem magam! Nem tudtam aludni, így aztán egyfolytában olvastam, éjjel-nappal.

Mindnyájan bámulattal néztek Marie-Claude-ra, aki ezt szemlátomást élvezte. Franzban kétféle érzés kavargott: a viszolygás (tudta, hogy felesége az említett baleset után súlyos búskomorságba esett, és szakadatlanul panaszkodott) és valamiféle csodálat (Marie-Claude képessége, amivel minden élményét átalakította, tiszteletet keltő vitalitásról tanúskodott).

Marie-Calude folytatta: - Ott szoktam rá, hogy a könyveket nappali és éjszakai könyvekre osszam. Tényleg vannak nappali könyvek, és vannak olyanok, amelyeket az ember csak éjjel olvas.

A vendégek csodálkozó ámulattal fogadták szavait, csak a szobrász fogta az ujját, a kellemetlen emléktől morcosan.

Marie-Claude hozzá fordult: - Te melyik csoportba sorolnád Stendhalt?

A szobrász nem figyelt a diskurzusra, és zavarában felvonta a vállát. A mellette álló műbíráló kijelentette, hogy szerinte Stendhal nappali olvasmány.

Marie-Claude a fejét rázta, és harsányan leintette: - Tévedsz. Nem, nem, nem, tévedsz! Stendhal éjjeli szerző!

Franz meglehetősen szórakozottan vett részt az éjszakai és nappali művészetről folyó vitában, mert csak azon járt az esze, mikor állít be Sabina. Mindketten napokig fontolgatták, hogy fogadja-e el Sabina a meghívást erre a koktélpartira, vagy mentse ki magát. Marie-Claude meghívta mindazokat a festőket és szobrászokat, akiknek magángalériájában kiállítást rendezett. Mióta Sabina megismerkedett Franzzal, kerülte Marie-Claude-ot. De mert féltek a leleplezéstől, végül úgy döntöttek, hogy természetesebb lesz és kevésbé kelt gyanút, ha Sabina megjelenik a fogadáson.

Franz észrevétlenül az előszoba felé pillantott, és eközben megállapította, hogy a szalon túlsó végében egyfolytában a tizennyolc éves lánya, Marie-Anne beszél. Elsétált a csoporttól, amelyen a felesége uralkodott, a

másikhoz, ahol a lánya vitte a szót. Néhányan karosszékben foglaltak helyet, mások álltak, Marie-Anne a padlón ült. Franz biztosra vette, hogy a szalon ellenkező végében hamarosan Marie-Claude is leül a szőnyegre. Padlóra ülni a vendégek előtt - ez a gesztus abban az időben természetességet, oldottságot, modernséget, meghittségét és párizsi sikket jelentett. Marie-Anne olyan szenvedéllyel telepedett le mindenütt a földre, hogy Franz gyakran attól tartott, a boltban is a padlóra ül, ahol a cigarettáját veszi. - Most min dolgozik, Alan? - kérdezte Marie-Anne a férfitól, akinek a lábánál ült.

Alan naiv és becsületes fickó volt, őszinte választ akart hát adni a galéria-tulajdonosnő lányának. Magyarázatba fogott az új festési módszeréről, mely a fénykép és az olajfestmény egyesítéséből áll. Talán a harmadik mondatnál tartott, amikor Marie-Anne fütyörészni kezdett. A festő lassan és összpontosítva beszélt, így hát nem hallotta a füttyszót.

- Elárulnád nekem, miért fütyülsz? - súgta oda a lányának Franz.

- Mert nem szeretem, amikor politikáról beszélnek - felelte Marie-Anne hangosan.

Valóban, két férfi a csoportból a küszöbön álló franciaországi választásokról beszélgetett. Marie-Anne, aki kötelességének érezte irányítani a szórakozást, mindkét férfitól megkérdezte, hogy elmennek-e jövő héten a Rossini-operára, amit egy olasz társulat ad elő a genfi színházban. Eközben Alan, a festő, mind pontosabb és pontosabb képletet keresett, hogy megmagyarázza új festői módszerét, és Franz szégyenkezett a lánya miatt. Hogy elhallgattassa, kijelentette: az operák mérhetetlenül untatják.

- Szörnyű vagy - mondta Marie-Anne, és igyekezett a padlóról apja hasába oldozni -, a főszereplő énekes nagyon csinos. Juj, de csinos! Kétszer is láttam, és beleszerettem.

Franz megállapította, hogy a lánya kísértetiesen hasonlít az anyjára, Marie-Claude-ra. Miért nem ütött inkább őrá? Nincs mit tenni, nem hasonlít rá. Franz már számtalanszor hallotta, amint Marie-Claude kijelenti, hogy szerelmes ebbe vagy abba a festőbe, énekesbe, íróba, politikusba, sőt, egyszer egy kerékpárversenyzőt is emlegetett. Ez természetesen nem volt más, mint a vacsorák és fogadások szokványos retorikája, de Franzban ilyenkor mégiscsak fel-felötlött, hogy valamikor húsz évvel ezelőtt Marie-Claude őróla állította ugyanezt, s közben öngyilkossággal fenyegetőzött.

Ekkor lépett a szalonba Sabina. Marie-Claude észrevette a festőnőt, és odament hozzá. Franz lánya folytatta a társalgást Rossiniről, de a férfi csak azt hallotta, amit a két asszony mond egymásnak. Néhány kedves üdvözlő szó után Marie-Claude kezébe vette a Sabina nyakában lógó kerámiafüggőt. - Mutasd csak? De ronda! - mondta jó hangosan. Kijelentése elgondolkoztatta Franzot. Felesége hangja nem volt támadó,

ellenkezőleg, a mondat nyomában felcsattanó harsány nevetés azt volt hivatva tudatni, hogy a lepocskondiázott függő mit sem változtat a barátságon, amit Marie-Claude Sabina iránt érez, ám mégiscsak olyan mondat volt, amely eltért Marie-Claude társalgási modorától.
- Magam csináltam-mondta Sabina.
- Tényleg ronda - ismételte Marie-Claude fennhangon. - Nem kellene viselned.
Franz tudta, hogy feleségét csöppet sem érdekli, csúnya-e a függő vagy sem. Neki az volt csúnya, amit csúnyának akart látni, s az szép, amit szépnek akart látni. Baráti körük ékszerei eleve szépek voltak. S ha mégoly csúnyának tartotta is őket, Marie-Claude ezt titkolta, mert a hízelgés már régóta második természete lett.
Akkor hát miért döntött úgy, hogy Sabina saját készítésű függőjét rondának találja?
Franz hirtelen pontosan tudja a választ: Marie-Claude azért jelentette ki, hogy Sabina függője ronda, mert megengedhette magának.
Még pontosabban: Marie-Claude azért jelentette ki, hogy Sabina függője ronda, hogy kinyilvánítsa: ő megengedheti magának, hogy megmondja Sabinának, ronda a függője.
Sabina egy éve megrendezett kiállításának mérsékelt visszhangja volt, és Marie-Claude nem versengett túlzottan a festőnő kegyeiért. Ellenkezőleg, Sabinának állt érdekében, hogy Marie-Claude rokonszenvét megnyerje. Ennek azonban nyoma sem volt a viselkedésében.
Igen, Franz teljesen világosan látja: Marie-Claude kihasználta az alkalmat, és értésére adta Sabinának (meg a többieknek), hogy kettőjük között milyen is igazából az erők viszonya.

7

Meg nem értett szavak kisszótár a (befejezés)

RÉGI AMSZTERDAMI TEMPLOM

Az utca egyik oldalán házak sorakoznak, széles, kirakatra emlékeztető földszinti ablakaik mögött utcalányok szobái. A prostituáltak fehérneműre vetkőzve, párnákkal bélelt fotelekben üldögélnek közvetlenül az ablaknál. Olyanok, mint holmi unatkozó nagy macskák.
Az utca túloldalát hatalmas, XIV. századbeli gótikus katedrális foglalja el.
A kurvák világa és Isten világa között, mint két országot elválasztó folyó, csípős vizeletszag terjeng.
A templom belsejében a gótikus stílusból csak a csupasz fehér falak, az oszlopok, a boltívek és az ablakok maradtak meg. A templom üres, akár egy tornaterem. Csak középütt sötétlenek a nagy négyzetbe rendezett széksorok, melyek apró dobogót és rajta a lelkész asztalát veszik körül. A széksorok mögött fából faragott ülőfülkék, a gazdag családok páholyai.

Ezeket a székeket és páholyokat itt úgy állították fel, hogy cseppet sem voltak tekintettel a falak formájára és az oszlopok elrendezésére; az ülőalkalmatosságok mintha csak közönyüket és megvetésüket fejeznék ki a gótikus építészet iránt. A kálvinista egyház már évszázadokkal ezelőtt kopár hangárrá változtatta a templomot, melynek egyetlen feladata az, hogy megvédje a hívőket a hótól és esőtől.
Franz el volt ragadtatva: ezen a hatalmas csarnokon átdübörgött a történelem Nagy Menete.
Sabinának eszébe jutott, hogy a kommunista fordulat után Csehországban az összes kastélyt államosították, és berendezték tanonciskolának, nyugdíjas otthonnak, sőt tehénistállónak is. Járt egy ilyen tehénistállóban: a stukkóval díszített falakba vaskarikákat vertek, s a karikákhoz kötözött tehenek álmodozva bámultak ki az ablakokon a kastélyparkba, ahol tyúkok szaladgáltak.
- Engem lenyűgöz ez az üresség - mondta Franz. - Az emberek oltárokat, szobrokat, képeket, székeket, karosszékeket, szőnyegeket, könyveket gyűjtenek, s aztán bekövetkezik a boldog megkönnyebbülés pillanata, amikor mint asztalról a szemetet, mindent lesepernek. El tudod képzelni azt a herkulesi seprőt, amely ezt a katedrálist kisöpörte?
Sabina a fafülkére mutatott: - A szegények álltak, a gazdagoknak páholyuk volt. De akadt valami, ami összekötötte a bankárt a koldussal: a szépnek a gyűlölete.
- Mi az, hogy szép? - kérdezte Franz; a szeme előtt megjelent a kiállítás, amelyre nemrégiben a felesége társaságában el kellett mennie. A beszédek és szavak, a kultúra, a művészet végtelen hiábavalósága.
Amikor Sabina diákként az ifjúsági építőtáborban dolgozott, s lelke tele volt a hangszóróból szüntelenül harsogó vidám indulók mérgével, egyik vasárnap motorkerékpárra ült, és kiment a messzi dombok közé. Egy ismeretlen, eldugott faluban megállt. Motorbiciklijét a templom falának támasztotta, és benyitott a kapun. Misét tartottak éppen. A rendszer akkoriban üldözte a vallást, s az emberek jószerivel elkerülték a templomot. A padokban csak öregemberek és öregasszonyok ültek, mert féltek a rendszertől. Ők csak a haláltól féltek.
A pap kántáló hangon felmondott egy mondatot, s a hívők kórusban megismételték. Litániát tartottak. A szavak minduntalan visszatértek, mint a vándor aki nem tudja levenni szemét a tájról, vagy mint az élettői elbúcsúzni képtelen ember. Sabina a hátsó padban ült, olykor-olykor lehunyta a szemét, hogy csak a szavak muzsikáját hallja, aztán újra felnézett: látta a magasban a kékre festett boltozatot, s rajta a nagy, arany csillagokat. El volt bűvölve.
Az, amivel a templomban váratlanul találkozott, nem az Isten volt, hanem a szépség. Közben jól tudta, hogy a templom és a litánia nem önmagában volt szép, hanem éppen az ifjúsági építőtábor szomszédságában, ahol az

indulók lármájában teltek napjai. A mise gyönyörű volt, mert meglepetésszerűen és titokban az elárult világként jelent meg előtte. Azóta tudta, hogy a szépség - az elárult világ. Csak akkor találkozhatunk vele, ha üldözői tévedésből valahol ott felejtik. A szépség a május elsejei felvonulás kulisszái mögött rejtőzik. Ha meg akarjuk találni, szét kell hasítanunk a dekoráció vásznát.
- Először fordul velem elő, hogy egy templom ennyire lenyűgöz - mondta Franz.
Nem a protestantizmus s nem is az aszkézis váltotta ki belőle a lelkesedést. Valami másról volt szó. Valami nagyon személyesről, amiről nem mert Sabina előtt beszélni. Franznak úgy rémlett, hangot hall, mely arra biztatja, hogy ragadja meg Herkules seprűjét, és söpörje ki az életéből Marie-Claude vernisszázsait, Maria-Anne énekeseit, a kongresszusokat és tanácskozásokat, a hiábavaló beszédeket, a meddő szavakat. Az amszterdami katedrális hatalmas, kongó térsége úgy jelent meg előtte, mint tulajdon felszabadulásának látomása.
ERŐ
Szeretkezéseik színhelyének, a sok szállodának valamelyikében Sabina az ágyban Franz karjával játszadozott. - Hihetetlen - mondta -, micsoda izmaid vannak.
Franz örült a dicséretnek. Felkelt az ágyból, a padló magasságában megfogta a súlyos tölgyfa szék lábát, és lassan felemelte.
- Nem kell félned semmitől - mondta -, minden helyzetben meg tudlak védeni. Régebben versenyszerűen cselgáncsoztam.
Sikerült a nehéz széket a feje fölé emelnie, s Sabina megjegyezte: - Kellemes tudat, hogy ilyen erős vagy.
A lelke mélyén azonban hozzátette: Franz erős, de az ereje csak kifelé nyilvánul meg. Az emberekkel szemben, akik körülveszik, akiket szeret, gyenge. Franz gyengeségét jóságnak nevezik. Franz sohasem parancsolgatna Sabinának. Nem szólna rá, mint egykor Tomás, hogy fektesse a tükröt a padlóra, és sétáljon meztelenül a lapján. Nem mintha hiányozna belőle az érzékiség, de nincs ereje parancsolni. Vannak dolgok, amiket csak erőszakkal lehet véghezvinni. A testi szerelem elképzelhetetlen erőszak nélkül.
Sabina elnézte Franzot, amint a magasba emelt székkel sétál a szobában, a látványt groteszknek találta, és furcsa szomorúság fogta el.
Franz letette a széket a padlóra, és arccal Sabina felé fordulva leült.
- Nem mintha nem élvezném, hogy erős vagyok - mondta -, de mi hasznát veszem Genfben ezeknek az izmoknak? Úgy viselem őket, mint valami díszt. Mint a pávatollat. Soha életemben nem verekedtem senkivel.
Sabina folytatta a mélabús töprengést: És ha olyan férfival élne, aki parancsolgatna neki? Aki uralkodni akarna fölötte? Meddig viselné el? Öt percig sem! Amiből az következik, hogy neki semmilyen férfi sem jó.

Sem az erős, sem a gyenge.
- S miért nem használod ki az erődet néha ellenem? - kérdezte.
- Mert a szerelem annyit jelent, hogy lemondunk az erőnkről - mondta csöndesen Franz.
Sabina két dologra döbbent rá: először, hogy ez a mondat gyönyörű és igaz. Másodszor, hogy ezzel a mondattal Franz kizárta magát az ő erotikus életéből.

IGAZSÁGBAN ÉLNI

Ezt a tömör meghatározást Kafka használta a naplójában vagy valamelyik levelében. Franz már nem emlékszik, hol olvasta, de felkeltette a figyelmét. Mi az, hogy igazságban élni? A negatív meghatározás könnyű: igazságban élni annyit jelent, hogy nem hazudunk, nem bujkálunk, nem titkolunk el semmit. Mióta megismerte Sabinát, Franz hazugságban él. Nem létező amszterdami kongresszusról, madridi előadásról beszél a feleségének, és fél Sabinával végigmenni a genfi utcán. A hazudozás és bujkálás éppen azért szórakoztatja, mert ilyesmit sohasem csinált. Kellemes izgalom fűti, mint az osztályelsőt, aki rászánta magát, hogy életében egyszer ő is elkerüli az iskolát.
Sabina csak azzal a feltétellel tud igazságban élni és nem hazudni sem magának, sem másnak, ha publikum nélkül él. Amint valaki figyeli a viselkedésünket, óhatatlanul alkalmazkodunk a figyelő szempárhoz, s már semmi sem igaz abból, amit teszünk. Ha közönségünk van, ha a közönségre gondolunk, hazugságban élünk. Sabina megveti azt a fajta irodalmat, melynek szerzői elárulnak minden intimitást, a magukét csakúgy, mint a barátukét. Aki elveszíti intimitását, mindent elveszít, vélekedik Sabina. S aki önszántából szabadul meg tőle, az szörnyeteg. Ezért Sabina korántsem szenved attól, hogy titkolnia kell szerelmét. Ellenkezőleg, csak így tud "igazságban élni".
Ezzel szemben Franz meg van győződve afelől, hogy ha az életet magán- és nyilvános szférára osztjuk, ezzel felfakasztjuk minden hazugságok forrását: az ember másvalaki a magánéletében és másvalaki a nyilvánosság előtt. "Igazságban élni" Franz számára egyenlő a kétféle életet elválasztó korlát ledöntésével. Szívesen idézi André Breton mondását, mely szerint az író "üvegházban" szeretne élni, ahol nincs titok, s ahová mindenki benézhet.
Amikor Franz meghallotta, hogyan ócsárolja a felesége Sabina ékszerét, rájött, hogy nem élhet tovább hazugságban. Abban a pillanatban ugyanis meg kellett volna védenie Sabinát. Nem védte meg, csak azért, mert félt, hogy elárulja titkos szerelmüket. A fogadás másnapján két napra Rómába készült Sabinával. Fülében szüntelenül ott csengett a felesége megjegyzése, s most másnak látta Marie-Claude-ot, mint amilyennek egész életében hitte. Az asszony sebezhetetlen, zajos és temperamentumos erőszakossága levette válláról a jóság terhét, amit

házasságuk huszonhárom éve alatt türelmesen cipelt. Eszébe jutott az amszterdami katedrális hatalmas belső tere, s ismét elfogta az a különös, érthetetlen lelkesedés, amit a templom üressége keltett benne.
A bőröndjét csomagolta, amikor Marie-Claude belépett a szobába; a tegnapi vendégekről beszélt, energikusan helyeselte némelyikük véleményét, másokét gúnyosan megszólta.
Franz sokáig nézte, s aztán megszólalt: - Rómában nem lesz konferencia.
- Akkor minek utazol oda? - csodálkozott Marie-Claude.
- Már háromnegyed éve, hogy szeretőm van. Nem akarok vele Genfben találkozni. Ezért utazom el olyan gyakran. Úgy gondoltam, neked is tudnod kell róla.
Az első szavak után Franz megijedt; kezdeti bátorsága elhagyta. Elkapta a tekintetét, hogy ne kelljen látnia Marie-Claude arcán a kétségbeesést, amit feltételezése szerint a szavai keltettek.
- Igen, én is úgy gondolom, hogy tudnom kell róla - hallotta kisvártatva a felesége hangját.
A hang szilárd volt, és Franz felnézett: Marie-Claude nem roppant össze. Most is ugyanaz az asszony volt, aki tegnap nagy hangon kijelentette: - Ez az ékszer ronda!
- Ha már ilyen merész voltál - folytatta Marie-Claude -, és bejelentetted nekem, hogy háromnegyed éve megcsalsz, azt is megmondhatnád, hogy kivel?

Franz mindig arra gondolt, hogy nem szabad megbántania Marie-Claude-ot, hogy tisztelnie kell benne a nőt. Csakhogy hova tűnt ez a nő Marie-Claude-ból? Más szóval, hova tűnt az édesanyja képe, amit összekötött a feleségével? Mama, az ő szomorú és megsebzett mamája, akinek felemás cipő volt a lábán, eltávozott Marie-Claude-ból, vagy talán nem is távozott el, mert sohasem volt benne, állapította meg hirtelen feltörő gyűlölettel.
- Nincs rá okom, hogy eltitkoljam előtted - mondta.
Ha a feleségét nem sebezte meg a hűtlensége, a vetélytársnő kiléte majd megsebzi, efelől Franznak nem volt kétsége. Ezért elmondott neki Sabináról mindent, s közben egyenesen Marie-Claude szemébe nézett.
Valamivel később a repülőtéren találkozott Sabinával. A gépmadár a magasba emelkedett, és Franz egyre felszabadultabbnak érezte magát. Megállapította, hogy kilenc hónap után végre ismét igazságban él.

8

Sabinát olyan érzés fogta el, mintha Franz erőszakkal törte volna fel lelke legbensőbb zugának ajtaját. Mintha a nyíláson hirtelen bekukkantot volna Marie-Claude feje, Marie-Anne feje, a festő Alan feje, és a szobrászé, aki folyvást az ujját fogja, az összes ember feje, akit Genfben ismert. Most akarata ellenére vetélytársa lesz egy nőnek, aki egyáltalán nem érdekli.

Franz elindítja a válópert, ő meg elfoglalja mellette a helyét a széles házastársi ágyon. Közelről vagy távolról mindenki majd kettőjüket figyeli, ő arra lesz kárhoztatva, hogy színházat játsszon a többiek előtt, ahelyett hogy Sabina legyen, kénytelen lesz Sabina szerepét alakítani, és kitalálni, hogyan játssza ezt a szerepet. A nyilvánosságra hozott szerelemnek megnő a súlya, teherré válik. Sabina már most meggörnyedt, amikor erre a súlyra gondolt.
Egy római étteremben vacsoráztak, és bort ittak. Sabina hallgatag volt.
- Tényleg nem haragszol? - kérdezte Franz.
Sabina biztosította, hogy nem haragszik. Zaklatott volt még, és nem tudta, örüljön-e vagy sem. Találkozásukra gondolt az Amszterdamba induló hálókocsiban. Akkor térdre akart borulni Franz előtt, és könyörögni, hogy akár erőszakkal tartsa magánál, és soha ne engedje elmenni. Akkor arra vágyott, hogy érjen már egyszer véget az árulások e veszedelmes útja. Arra vágyott, hogy megálljon.
Most igyekezett minél elevenebben felidézni magában akkori vágyat, érvelni vele, támaszkodni rá. Hasztalan. A viszolygás érzése erősebb volt.
Az esti utcán sétáltak vissza a szállóba. Körülöttük lármáztak, kiabáltak, hadonásztak az olaszok, úgyhogy szótlanul mehettek egymás mellett, anélkül hogy hallották volna némaságukat.
Aztán Sabina sokáig mosdott a fürdőszobában, és Franz a takaró alá bújva várta az ágyban. Mint mindig, a kis éjjeli lámpa most is égett. Amikor kijött a fürdőszobából, Sabina eloltotta a lámpát. Ezt azelőtt sohasem tette. Franznak jobban fel kellett volna figyelnie mozdulatára. Nem szentelt neki figyelmet, mert a fénynek számára nem volt jelentősége. Mint tudjuk, szeretkezés közben szerette behunyni a szemét. És éppen e csukott szempár miatt oltotta el Sabina a kis lámpát. Egy pillanatig sem akarta már nézni a két leeresztett szemhéjat. A szem, mondja a szólásmondás, a lélek tükre. Franz teste, mely mindig csukott szemmel vonaglott fölötte, számára lélektelen test volt. Kölyökállatra hasonlított, mely még vak, és erőtlen hangokat hallat, mert szomjas. A pazar izomzatú közösülő Franz olyan volt, mint egy hatalmas kölyökkutya, mely az ő melléből táplálkozik. Mellesleg valóban a szájába vette Sabina mellbimbóját, mintha tejet szopna! A gondolat, hogy Franz alul felnőtt férfi, és felül tejet szopó kölyök, hogy ő, Sabina itt egy csecsemővel közösül, undorral határos érzéssel töltötte el. Nem, soha többé nem akarja látni, ahogy Franz kétségbeesetten mozog rajta, soha többé nem tolja oda neki a mellét, mint szuka a kölykének, ez ma volt utoljára, visszavonhatatlanul utoljára!
Sabina természetesen tudta, hogy elhatározása mérhetetlenül igazságtalan, hogy Franz a legjobb férfi az összes eddigi szeretője között, hogy intelligens, hogy érti a festményeit, hogy csinos, hogy jó, de minél jobban tudatosult benne mindez, annál erősebben kívánta, hogy

megerőszakolja ezt az intelligenciát, ezt a jószívűséget, hogy megerőszakolja ezt az erőtlen erőt.
Ezen az éjszakán hevesebben szerette a férfit, mint eddig bármikor, mert felajzotta a tudat, hogy utoljára teszi. Szerette Franzot, s közben már valahol másutt, valahol messze járt. Már megint hallotta a távolból az árulás arany trombitájának a hangját, és tudta, hogy ennek a hangnak képtelen ellenállni. Úgy érezte, hogy a szabadság végtelen tere áll még előtte, s ennek a térnek a távlata felizgatta. Eszelősen, vadul szerette Franzot, ahogy eddig sohasem szerette.
Franz fel-felcsuklott Sabina testén, és biztos volt benne, hogy mindent ért: jóllehet Sabina a vacsoránál hallgatag volt, és nem mondta meg neki, mit gondol az elhatározásáról, most válaszolt. Éreztette vele az örömét, a szenvedélyét, a beleegyezését, a vágyát, hogy örökre együtt éljen vele. Lovasnak érezte magát, aki varázslatos űr felé nyargal a lován, ahol nincs feleség, nincs leánygyermek, nincs háztartás, Herkules seprűjével kisöpört varázslatos űrbe, amit majd betölt a szerelmével.
Franz is, Sabina is úgy nyargalt a másikon, mint a lovon. Mindketten a sóváran kívánt messzeségbe vágtattak. Mindkettőjüket mámorossá tette az árulás, amely felszabadította őket. Franz Sabinán nyargalt, és a feleségét árulta el, Sabina Franzon nyargalt, és elárulta Franzot.

9

Több mint húsz éven át Franz az anyját látta feleségében, a törékeny lényt, akit oltalmazni kell; ez a gondolat sokkal mélyebben gyökerezett benne, semhogy két nap alatt megszabadulhasson tőle. Ahogy hazafelé tartott, lelkifurdalás gyötörte, félt, hogy távozása után Marie-Claude összeroppant, és hogy fájdalomtól meggyötörten látja viszont. Óvatosan kinyitotta az ajtót, bement a szobájába. Néhány pillanatig csöndben állt, és hallgatózott: igen, a felesége itthon van. Rövid habozás után benyitott hozzá, hogy szokásukhoz híven köszöntse.
Az asszony megjátszott csodálkozással felvonta a szemöldökét: - Te ide jöttél?
Miért, hova mentem volna? szerette volna megkérdezni Franz (valódi csodálkozással), de nem szólt semmit.
- Hogy minden világos legyen - folytatta Marie-Claude. - Semmi kifogásom az ellen, hogy azonnal odaköltözz hozzá.
Amikor elutazása napján mindent bevallott feleségének, Franznak nem volt semmiféle pontos terve. Felkészült rá, hogy hazatérése után minden tennivalót barátian megbeszél vele, hogy ne ejtsen rajta az elkerülhetetlennél több sebet. Nem számolt azzal, hogy maga Marie-Claude fogja hűvösen és kitartóan követelni, költözzön el tőle. S bár ez megkönnyítette helyzetét, nem tudta leküzdeni csalódottságát. Egész életében félt megsebezni feleségét, s csak emiatt sújtotta magát a butító

monogámia önkéntes regulájával. Húsz év után egyszer csak rájött, hogy tapintatossága merőben fölösleges volt, és hogy csak egy félreértés miatt mondott le más nőkről!
Délelőtt előadást tartott, s utána az egyetemről egyenest Sabinához ment. Meg akarta kérni, hogy maradhasson nála éjszakára. Becsöngetett, de senki sem nyitott ajtót. Lement a szemközti kocsmába, és sokáig figyelte Sabina házának a bejáratát.
Késő este volt már, s Franz nem tudta, mit tegyen. Világéletében egy ágyban aludt Marie-Claude-dal. Ha most hazamegy, hova feküdjön le? Persze megágyazhatna magának a szomszéd szobában álló heverőn. De nem lenne ez eltúlzott gesztus? Nem hatna ellenséges megnyilvánulásként? Hiszen továbbra is barátja akar lenni a feleségének! Csakhogy mellé feküdni ugyanúgy lehetetlenség volt. Szinte már hallotta Marie-Claude epés kérdését, miért nem részesíti előnyben Sabina ágyát. Ezért aztán szállodában vett ki szobát.
Másnap ismét hiába csengetett egész nap Sabina ajtaján.
Harmadnap bement a házmesternőhöz. Az asszony semmiről sem tudott, és a háztulajdonosnőhöz utalta, akitől Sabina a műtermet bérelte. Franz felhívta, és megtudta tőle, hogy Sabina tegnapelőtt felmondott.
Próbálkozott még néhány napig, hátha otthon találja Sabinát, míg egy napon a lakás nyitva állt, és három overallos férfi hordta ki belőle a bútorokat meg a képeket a ház előtt parkoló bútorszállító kocsiba. Franz megkérdezte tőlük, hova szállítják a bútort.
Azt válaszolták, határozott utasítást kaptak, hogy a címet titokban tartsák. Már-már oda akart nekik csúsztatni néhány bankót, hogy árulják el a titkot, amikor hirtelen úgy érezte, nincs ereje hozzá. Teljesen megbénította a bánat. Semmit sem értett, semmire sem talált magyarázatot, csak azt tudta, hogy ezt a pillanatot már attól a naptól fogva várta, amikor Sabinát megismerte. Megtörtént, aminek meg kellett történnie. Franz nem lázadozott.
Talált magának egy kis lakást az óvárosban. Egy délelőtt, amikor tudta, hogy sem a feleségét, sem a lányát nem találja ott, meglátogatta volt otthonát, hogy elvigye a ruháit és a legszükségesebb könyveit. Nagyon ügyelt rá, hogy semmit se csomagoljon el, ami Marie-Claude-nak hiányozhatna.
Egy napon megpillantotta őt egy kávéház üvegablaka mögött. Két hölggyel ült ott, és arca, melybe a fegyelmezetlen mimika már rég számtalan ráncot vésett, eleven mozgásban volt. A hölgyek hallgatták, és egyfolytában nevettek. Franz nem tudott szabadulni a benyomástól, hogy Marie-Claude róla mesél nekik. Nyilván már megtudta, hogy Sabina pontosan akkor tűnt cl Genfből, amikor Franz úgy döntött, vele akar élni. Ez valóban mulatságos história volt! Nem csodálkozhatott rajta, hogy felesége ezzel szórakoztatja barátnőit.

Hazament új lakásába, ahová minden órában elhallatszott a Saint Pierre-templom harangjainak zúgása. Éppen aznap egy asztalt szállítottak Franznak az áruházból. Megfeledkezett Marie-Claude-ról és barátnőiről. Megfeledkezett egy pillanatra Sabináról is. Leült az asztalhoz. Örült, hogy ő maga választotta. Kerek húsz évig olyan bútorok között élt, melyekhez nem volt köze. Ott Marie-Claude rendezett be mindent. Tulajdonképpen most érezte úgy először, hogy nem gyerek már, hogy önálló. Másnapra megrendelt egy asztalost, hogy készítse el a könyvespolcot. Már hetek óta azzal foglalkozott, hogy a polc formáját, méreteit, elhelyezését rajzolgatta.
Ekkor állapította meg váratlanul és csodálkozva, hogy nem boldogtalan. Sabina testi jelenléte korántsem bizonyult olyan fontosnak, mint gondolta. Az arany nyom volt fontos, a bűvös nyom, amit a festőnő az életén hagyott, s amitől senki sem foszthatta meg. Mielőtt eltűnt a szeme elől, Sabina még a kezébe nyomta Herkules seprőjét, s ő kisöpörte életéből mindazt, amit nem szeretett. Ez a váratlan boldogság, ez a jó közérzet, ez a szabadságából és új életéből fakadó öröm volt az ajándék, amit Sabina reá hagyott.
Végül is Franz mindig előnyben részesítette a nem létezőt a létezővel szemben. Ahogy jobban érezte magát a tüntető menetben (mely, miként mondottam, csak színház és álom), mint a katedrán, ugyanúgy boldogabb volt a láthatatlan istennővé lett Sabinaval, mint azzal, akivel a világot járta, s akinek a szerelméért szüntelenül reszketett. Sabina az egyedül élő férfi váratlan szabadságával, csábító erejével ajándékozta őt meg. A nők vonzónak találták; egyik tanítványa beleszeretett.
Így aztán hihetetlen rövid idő alatt életének színtere egy csapásra és tökéletesen megváltozott. Nemrégiben még egy tágas, polgári lakásban élt, ahol ott volt a cseléd, a lánya, a felesége, most pedig egy apró, óvárosi lakás az otthona, s fiatal szeretője szinte minden éjszakáját nála tölti. Nem kell vele utazgatnia a világban, itt szeretkezhet vele a saját szobájában, a saját ágyában, a könyvei és az éjjeliszekrényen álló hamutartója társaságában.
A kislány se nem szép, se nem csúnya, no de annyival fiatalabb nála! És csodálta Franzot, ahogy nemrégiben még Franz csodálta Sabinát, Kellemes érzés. S ha talán úgy érezte is, hogy kicsit lejjebb adta, amikor Sabinát a szemüveges diáklánnyal váltotta föl, Franz jósága gondoskodott róla, hogy szívesen fogadja az új barátnőt, és atyai szeretetet érezzen iránta, amit mellesleg addig sohasem tudott maradéktalanul kielégíteni, mert Marie-Anne nem úgy viselkedett, mint a lánya, hanem mint egy másik Marie-Claude.
Egy napon Franz felkereste a feleségét, és közölte vele, hogy szeretne újra megnősülni.
Marie-Claude a fejét rázta.

- De hát azzal, hogy elválunk, semmi sem változik!
Nem veszítesz vele semmit! Az egész vagyon a tiéd marad!
- Engem a vagyon nem érdekel - mondta az asszony.
- Akkor hát mi érdekel?
- A szerelem - mosolyodott el Marie-Claude.
- A szerelem? - álmélkodott Franz.
- A szerelem harc - mosolygott Marie-Claude. - Én sokáig fogok harcolni. Utolsó pillanatig.
- A szerelem harc? Semmi kedvem harcolni - mondta Franz, és sarkon fordult.

10

A Genfben eltöltött négy év után Sabina Párizsban telepedett le, és képtelen volt felocsúdni búskomorságából. Ha valaki megkérdezi, mi történt vele, nem tudta volna megmondani.
A dráma az életben mindig kifejezhető egy metaforával, a súllyal. Azt mondjuk, az emberre rászakadt valami teher. Ezt a terhet az ember vagy elbírja, vagy nem bírja el, összeroskad alatta, birkózik vele, vereséget szenved vagy diadalmaskodik. De mi történt tulajdonképpen Sabinával? Semmi. Elhagyott egy férfit, mert el akarta őt hagyni. Üldözte őt Franz ezután? Bosszút állt rajta? Nem. Sabina drámája nem a súly drámája, hanem a könnyűsége. Nem teher szakadt rá, hanem a lét elviselhetetlen könnyűsége.
Az árulás pillanatai mindeddig izgalommal és örömmel töltötték el: új út nyílik előtte, s az út végén az árulás újabb kalandja várja. De mi van akkor, ha ennek az útnak egyszer vége szakad? Az ember elárulhatja a szüleit, a férjét, a szerelmét, a hazáját, de ha már se szülei, se férje, se szerelme, se hazája, mi marad, amit elárulhat?
Sabina űrt érez maga körül. És ha összes árulásának a célja éppen ez az űr?
Erre Sabina mindeddig nem gondolt, és ez érthető: a cél, amit hajszolunk, mindig ködös. A házasságra vágyó lány olyasmiért sóvárog, ami teljesen ismeretlen előtte.
A fiatalember, aki híres akar lenni, nem tudja, mi az a hírnév. Cselekedeteinknek mindig olyasvalami ad értelmet, mi számunkra tökéletesen ismeretlen. Sabina sem tudta, milyen cél rejtőzik az árulást sürgető vágya mögött. A lét elviselhetetlen könnyűsége, ez volna az a cél? Genfből való távozása után Sabina igen közel került hozzá.
Három esztendeje élt már Párizsban, amikor levelet kapott Csehországból. A levelet Tomás fia írta. Tudomást szerzett valahogy Sabináról, felkutatta a címét, és mint apja “legjobb barátnőjéhez“ fordult hozzá. Tudatta vele hogy Tomás és Tereza meghalt. Az utóbbi években, írta, a házaspár falun lakott, ahol Tomás teherautó-sofőrként dolgozott.

Szokásuk volt, hogy időnként átruccannak a közeli városba, ahol mindig egy olcsó szállodában töltötték az éjszakát. A városba hegyen-dombon vitt a kanyargós út, s egy meredek domboldalon felborult velük a teherautó. Testük a felismerhetetlenségig összezúzódott. A rendőrség utólag megállapította, hogy a fékek minősíthetetlen állapotban voltak.
Sabina nem tudott magához térni a hírtől. Az utolsó szál, mely még a múltjához kötötte, elszakadt.
Régi szokása szerint egy temetői sétával akarta megnyugtatni magát. A montparnasse-i temető esett legközelebb a lakásához. Csupa légies házacska töltötte be, minden sír fölött apró kápolna állt. Sabina nem értette, miért kívánják a halottak, hogy ilyen palotautánzat álljon fölöttük. Ez a temető maga volt a kővé változott kivagyiság. Ahelyett, hogy haláluk után megokosodtak volna, a temető lakói még hibbantabbak voltak, mint életükben. Síremlékeiken a fontosságukat villogtatták. Itt nem apák, testvérek, fiúk vagy nagymamák pihentek, hanem tisztségviselők és közéleti személyiségek, rangok, címek s kitüntetések tulajdonosai; itt a postai hivatalnok is közcsodálatra tette ki társadalmi helyzetét, jelentőségét, méltóságát.
A temető fasorában sétált, és látta, hogy nem messze az úttól éppen temetnek valakit. A szertartásmester egy nagy csokorból minden gyászolónak adott egy szál virágot. Sabina is kapott egyet. Csatlakozott a többiekhez. Sok kriptát kellett megkerülniük, amíg a sírhoz értek, amelyről el volt húzva a kőlap. Sabina a gödör főié hajolt. Mérhetetlenül mély volt. Elengedte a virágot. Apró köröket rajzolva szállt alá a koporsóra. Csehországban nem látni ilyen mély sírokat. A sírok Párizsban ugyanolyan mélyek, mint amilyen magasak a házak. Sabina pillantása a sír mellé állított kőlapra esett. Ez a kőlap olyan iszonyattal töltötte el, hogy gyorsan hazasietett.
Egész nap a kőlapra gondolt. Miért rémítette meg annyira?
Így válaszolt magának: Ha a sírt kőlap fedi, a halott soha többé nem juthat ki belőle.
De hiszen a halottak amúgy sem kelnek ki a sírból! Nem mindegy hát, hogy föld borítja őket, vagy kőlap?
Nem mindegy: ha a sírt kővel borítjuk le, ez azt jelenti, nem akarjuk, hogy a halott visszatérjen. A súlyos kő azt mondja az elhunytnak: “Maradj ott, ahol vagy!“
Sabina az apja sírjára gondol. A koporsó fölött föld van, a földből virágok nőnek, és a jávorfa gyökerei a koporsó felé nyújtóznak, így aztán az ember elképzelheti, hogy a gyökerek és virágok által a halott kikel a sírjából. Ha az apját kőlap borítja, sohasem beszélgethetett volna vele a halála után, sohasem hallotta volna a fa koronájában megbocsátó hangját.
Vajon milyen az a temető, ahol Tereza és Tomás nyugszik?
Most ismét rájuk gondolt. Néha átautóztak a szomszéd városba, hogy az

ottani szállodában aludjanak. A levélnek ez a része felkeltette a figyelmét. Arról tanúskodott, hogy boldogok voltak. Megint olyannak látta Tomást, mintha az egyik festménye volna: elöl, hamis díszletként, egy naiv festő által ábrázolt Don Juan, a meghasadt díszlet nyílásában Trisztán volt látható. Tomás Trisztánként halt meg, nem Don Jüanként. Sabina szülei egyazon héten haltak meg. Tomás és Tereza ugyanabban a pillanatban. Sabinának hirtelen hiányzott Franz.
Mesélt neki egyszer a temetőkben tett kóborlásairól, s Franz megremegett az iszonytól, csontok és kövek szemétdombjának nevezte a temetőt. Ekkor nyílt meg kettőjük között a félreértések szakadéka. Sabina csak ma, a montparnasse-i temetőben jött rá, mit értett ezen Franz. Sabina sajnálja, hogy türelmetlen volt. Ha tovább maradnak együtt, lassanként talán megértették volna egymás szavait. Szótáraik, mint két nagyon félénk szerelmes, szégyenlősen és lassan közeledtek volna egymáshoz, és mindegyikük zenéje belefonódott volna a másik zenéjébe. De már késő. Igen, késő, és Sabina tudja, hogy nem marad Párizsban, hogy továbbmegy, még messzebbre, mert ha itt halna meg, kőlapot borítanának rá, és egy nőnek, akinek sehol sincs maradása, elviselhetetlen a gondolat, hogy futásának örökre véget vethetnek.

11

Franz összes barátja tudott Marie-Claude-ról, és mindnyájan tudtak a nagy szemüveges egyetemi tanítványáról. Csak Sabináról nem tudott senki. Franz tévedett, amikor azt hitte, hogy felesége a festőnőről mesél barátnőinek. Sabina gyönyörű nő volt, és Marie-Claude nem akarta, hogy az emberek összehasonlítsák kettőjük arcát.
Minthogy félt a leleplezéstől, Franz sohasem fogadott el Sabinától egyeden képet, egyetlen rajzot, de még csak egy apró fényképet sem. így esett meg, hogy Sabina nyomtalanul tűnt el életéből. Egyetlen kézzelfogható bizonyítéka sem volt rá, hogy élete legszebb esztendejét Sabinával élte le.
Annál inkább lelkesítette az elhatározás, hogy hű marad hozzá.
Amikor kettesben maradnak a szobában, fiatal kedvese olykor felemeli fejét a könyvből, és fürkésző pillantást vet rá: - Mire gondolsz? - kérdezi.
Franz a karosszékben ül, szemét a mennyezetre szegezi. Bármit válaszol is a lánynak, bizonyos, hogy Sabinára gondol.
Valahányszor tanulmánya jelenik meg a szaklapban, első olvasója, a fiatal diáklány meg akarja vitatni vele a cikket. Csakhogy Franz arra gondol, mit szólna az íráshoz Sabina. Bármit tesz, Sabinának csinálja, és úgy viszi véghez, hogy tessen neki.
Nagyon ártatlan hűtlenség ez, és pontosan Franz testére van szabva, aki sohasem tudná megbántani szemüveges tanítványát. Sabina kultuszát inkább vallásként ápolja, semmint szerelemként.

Végül is e vallásnak a teológiája azt mondja, hogy fiatal szerelmesét Sabina küldte neki. Ezért Franz e világi és földöntúli szerelme között tökéletes béke uralkodik. És míg a földöntúli szerelemben szükségszerűen (mivelhogy földöntúli) sok minden van, ami megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan (gondoljunk csak a meg nem értett szavak szótárára, a félreértések e hosszú jegyzékére), Franz e világi szerelme valódi megértésen alapul.
A diáklány sokkal fiatalabb Sabinánál, élete zeneműve épphogy fel vázol tátott, s ő boldogan illeszti bele a Franz-tól átvett motívumokat. Franz Nagy Menetelése az ő hitvallása is. A zene neki dionüszoszi részegség, akárcsak Franznak. Gyakran járnak el együtt táncolni. Igazságban élnek; amit tesznek, senki előtt nem kell titkolniuk. Keresik a barátok, kollégák, diákok és ismeretlen emberek társaságát, szívesen elüldögélnek, isznak, tereferélnek velük. Gyakran kirándulnak kettesben az Alpokba. Franz lehajol, a lány a hátára pattan, s így nyargalnak a réteken, miközben a férfi nagy hangon szavalja a hosszú német verset, amit anyjától tanult gyermekkorában. A lány kacagva kapaszkodik a nyakába, és csodálja Franz lábát, vállát és tüdejét.
Csak a furcsa rokonszenv értelme sikkad el előtte, amit Franz az orosz birodalom által megszállt ország iránt érez. A megszállás évfordulóján egy cseh egyesület emlékünnepséget rendez Genfben. A teremben nagyon kevesen ülnek. Az ősz hajú szónok haját fodrász bodorította. Hosszú beszedet olvas fel, mely még azt a néhány lelkes jelenlévőt is untatja, aki eljött, hogy meghallgassa. Hibátlanul beszél franciául, de a kiejtése hajmeresztő. Hogy aláhúzza a gondolatot, olykor fölemeli mutatóujját, mintha a teremben ülőket fenyegetné.
A pápaszemes diáklány ott ül Franz mellett, és el-elnyom egy ásítást. Ezzel szemben Franz boldogan mosolyog. Nézi az ősz hajú férfit, aki furcsa mutatóujjával együtt rokonszenves neki. Úgy érzi, hogy titkos követ a szónok, angyal, aki közte és istennője között tartja a kapcsolatot. Franz lehunyja a szemét, ahogy Sabina testén tette tizenöt európai és egy amerikai szállodában.

NEGYEDIK RÉSZ
LÉLEK ÉS TEST

1

Tereza éjjel fél kettőkor ért haza, bement a fürdőszobába, pizsamába bújt, majd lefeküdt Tomás mellé. A férfi aludt. Tereza az arca fölé hajolt, s ahogy megcsókolta, furcsa szag csapta meg az orrát. A szag Tomás hajából áradt. Újra megszagolta, és aztán még egyszer és még egyszer. Mint a kutya, úgy szaglászta a férfit, s végül rájött: kancaszagot érez.
Hat órakor megszólalt az ébresztőóra. Ez Karenin pillanata volt. Mindig

jóval korábban ébredt náluk, de nem merte őket zavarni. Türelmetlenül várta a csörgést, mely feljogosította, hogy az ágyukra ugorjon, végigtaposson testükön, fejével meg-megbökje őket. Valamikor régen igyekeztek őt ebben megakadályozni, újra és újra ledobták az ágyról, de Karenin makacsabb volt náluk, s végül kiharcolta jogait. Különben Tereza épp az utóbbi időben állapította meg, hogy jóleső érzés Karenin noszogatására kezdeni a napot. A kutyának felhőtlen boldogságot jelentett az ébredés pillanata: ártatlanul és után csodálkozott. hogy ismét a világon van, s ennek őszintén örült. Ezzel szemben Tereza kedvetlenül ébredt; azt kívánta, bárcsak hosszabb lenne az éjszaka, s csukva maradhatna a szeme.
Karenin most az előszobában állt, és a fogast nézte, amin a nyakörve lógott. Tereza pórázra kötötte, és együtt mentek le a boltba. Tejet, kenyeret, vajat vásárolt, s mint mindig, egy kiflit Kareninnek. Hazafelé a kutya ott lépdelt mellette, pofájában a kiflivel. Büszkén nézelődött, és bizonyára szerfelett élvezte, hogy az emberek megbámulják és mutogatnak rá.
Otthon lefeküdt a kiflivel a szoba küszöbére, és várta, hogy Tomás észrevegye, felpúpozza a hátát, morogni kezdjen, és megjátssza, hogy el akarja venni tőle a kiflit. Ez így volt mindennap: legalább öt percig kergetőztek a lakásban, míg végül Karenin az asztal alá bújt, és gyorsan befalta a kiflit.
De aznap a kutya hiába követelte a szertartást. Tomás a kis táskarádiót hallgatta, mely ott állt előtte az asztalon.

2

A rádió a cseh emigránsokról beszélt. A műsort magánbeszélgetésekből állították össze, melyeket egy cseh kém, aki valamiképp az emigránsok közé férkőzött, titokban lehallgatott és szalagra vett, majd nagy csinnadrattával visszajött Prágába. Az érdektelen locsogásban olykor felbukkant egy-egy éles megjegyzés a csehországi megszálló rendszerről, de elhangzottak olyan mondatok is, melyben az egyik emigráns tökkelütöttnek vagy szélhámosnak nevezte a másikat. Éppen ezek a mondatok kapták a riportban a fő hangsúlyt: nemcsak azt kellett bizonyítaniuk, hogy ezek az emberek szidják a Szovjetuniót (ez Csehországban senkit sem háborított föl), hanem azt is, hogy ócsárolják egymást, s eközben durva szavakat használnak. Különös, az emberek reggeltől estig mosdatlanul beszélnek, de ha egy általuk tisztelt, ismerős embert hallanak a rádióban, amint minden mondat végén *a. francba* küld valakit, valahogy csalódottak.
- Ez az egész Procházkával kezdődött - mondta Tomás, és tovább figyelte az adást.
Jan Procházka, a negyvenes éveit taposó cseh regényíró, akiben egy bika

ereje lakozott, már 1968 előtt igen hangosan bírálta a társadalmi viszonyokat. Egyik legnépszerűbb alakja volt a prágai tavasznak, a kommunizmus e mámorító liberalizálásának, melyre az orosz megszállás tett pontot. Nem sokkal utána Procházka ellen az összes újság hajtóvadászatot indított, de minél veszettebbül uszítottak ellene, annál jobban szerették az emberek. Ezért aztán a rádió folytatásokban leadta a magánbeszélgetéseit (1970-et írtunk), melyeket két évvel előtte (tehát 1968 tavaszán) Václav Cerny egyetemi tanárral folytatott. Akkor egyikük sem sejtette, hogy a professzor lakásán titkos lehallgatókészülék működik, s hogy már régen követik minden lépésüket! Procházka világéletében hiperbolákkal és malacságokkal szórakoztatta barátait. Most ezek a malacságok szóltak folytatásokban a rádióból. A titkosrendőrség, mely a műsort szerkesztette, gondosan kiemelte azokat a helyeket, ahol az író a barátait, például Dubceket gúnyolja. A hallgatókat, jóllehet maguk is lépten-nyomon megszólták barátaikat, az imádott Procházka jobban megbotránkoztatta, mint a gyűlölt titkosrendőrség.
Tomás kikapcsolta a rádiót, és megállapította: - Titkosrendőrség mindenütt van. De hogy magnófelvételeit nyilvánosan leadja a rádióban, az talán csak Csehországban fordulhat elő! Erre nincs példa!
- Dehogy nincs - mondta Tereza. - Tizennégy éves koromban titkos naplót írtam. Rettegtem tőle, hogy valaki elolvassa. A padláson rejtegettem. Anyám kiszimatolta. Egyszer ebédnél, amikor mindnyájan a leves föle hajoltunk, elővette zsebéből, és azt mondta: - Most jól figyeljetek! - És olvasni kezdte, és minden mondat után kitört belőle a nevetés. A többiek is nevettek, enni sem bírtak.

3

Tomás számtalanszor kérlelte Terezát, ne reggelizzen vele, maradjon az ágyban. De Tereza hajthatatlan volt. Tomás héttől négyig dolgozott, ő pedig négytől éjfélig. Ha nem reggelizik vele, tulajdonképpen csak vasárnaponként beszélhetnének egymással. Ezért ő is akkor kelt, amikor Tomás, és távozása után még visszafeküdt, hogy aludjon.
Aznap azonban nem mert elaludni, mert tízkor szaunába készült, a zofíni szigeten működő, fából épült uszodába. Sok volt az érdeklődő, hely viszont kevés, így csak protekcióval juthatott be oda az ember. Szerencsére a pénztárban egy kirúgott egyetemi professzor felesége ült. A professzor Tomás egykori betegének volt a barátja. Tomás szólt a betegének, a páciens szólt a professzornak, a professzor szólt a feleségének, s Terezának hetente egyszer mindig félre volt téve a belépőjegye.
Gyalog ment. Utálta a mindig tömött villamosokat, ahol a gyűlölködő ölelésben egymáshoz szorult emberek a másik lábára tapostak, letépték a kabátgombját, és szitkokat szórtak rá.

Csöpörgött az eső. A loholó járókelők fejük fölé ernyőt nyitottak, s egy csapásra a járdán is tolongás támadt. Az ernyők pereme minduntalan egymásnak ütközött. A férfiak udvariasak voltak, és ahogy elhaladtak Tereza mellett, jó magasra a fejük fölé emelték az ernyőt, hogy elmehessen alatta. Hanem a nők nem tértek ki. Keményen néztek maguk elé, és mindegyik arra várt, hogy majd a másik gyengébbnek ítéli önmagát, és kikerüli. Az esernyők találkozása erőpróba volt. Tereza eleinte ki-kitért, de amikor látta, hogy udvariasságát senki sem viszonozza, akár a többi nő, ő is erősen megmarkolta az ernyőt. Néhányszor hevesen nekiment vele a szembejövő ernyőnek, de a "bocsánat" szó egyetlenegyszer sem hangzott el. Jobbára senki sem szólalt meg, egyszer vagy kétszer hallotta a "tehén!" meg "a francba!" felkiáltást.
Az esernyővel felfegyverkezett nők között akadt fiatal meg öreg is, de a legkeményebbek, legharciasabbak éppen a fiatalok voltak. Terezának eszébe jutottak a megszállás első napjai. A miniszoknyás lányok rúdra erősített nemzeti lobogót vittek. Szexuális merénylet volt ez a több éves nemi aszkézisre szorított orosz katonák ellen. Alighanem úgy érezték magukat Prágában, mint egy sci-fi író kitalálta bolygón, a hallatlanul elegáns nők bolygóján, akik gyönyörű, hosszú lábukat villogtatva, melyhez hasonló az utolsó öt-hat évszázadban egész Oroszországban egy sem akadt, mutatták ki megvetésüket.
Akkor sok ilyen fiatal nőt fényképezett le, háttérben a tankokkal. Csodálta őket! Es pontosan ugyanezek a nők jöttek most vele szemben, durván és gonoszul. Zászló helyett esernyő volt a kezükben, de ugyanolyan büszkén vitték. Az esernyő ellen, mely nem akar kitérni útjukból, készek voltak ugyanolyan ádázul harcolni, mint az idegen hadsereg ellen.

4

Kiért a szigorú Tyn-katedrálissal és a szabálytalan négyszögben sorakozó barokk palotákkal ékes Óvárosi térre. A tizennegyedik században épült régi városháza, mely hajdan a tér egyik teljes oldalát elfoglalta, már huszonhetedik éve romokban állt. Varsóban, Drezdában, Berlinben, Kölnben, Budapesten az utolsó háború szörnyű pusztítást végzett, de a lakosok újra felépítették városukat, s a régi történelmi negyedeket jobbára gondosan visszaállították. A prágaiak kisebbrendűeknek érezték magukat e városok láttán. Az óvárosi városháza volt az egyetlen híres épületük, amit a háború tönkretett. Ügy döntöttek, hogy örök emlékeztetőül romosán hagyják, nehogy holmi lengyel vagy német a szemükre vesse, hogy keveset szenvedtek. A híres romhalmaz előtt, mely arra volt hivatva, hogy az idők végezetéig a háborút kárhoztassa, fémcsövekből tribünt emeltek a felvonuláshoz, melyre a kommunista párt tegnap

kiterelte vagy holnap ki fogja terelni Prága lakosságát.
Tereza elnézte a düledező városházát, mely egyszer csak az anyját juttatta eszébe: igen, ez a beteges kényszer, amivel a romjainkat mutogatjuk, amivel a csúfságunkkal kérkedünk, amivel lecsupaszítjuk levágott kezünk csonkját, és kényszerítjük az egész világot, hogy nézze! Az utóbbi időben minden az anyjára emlékezteti. Úgy érzi, hogy anyja világa, melytől tíz éve elmenekült, visszatér hozzá, és minden oldalról bekeríti. Ezért beszélt reggel arról, hogy miként olvasta fel anyja a nevető családnak az ő titkos naplóját. Ha egy borozgatás mellett folytatott magánbeszélgetés nyilvánosan elhangzik a rádióban, ez csak egyet jelenthet: a világ koncentrációs táborrá változott.
Ezt a szót Tereza szinte már gyermekkora óta használta, amikor ki akarta fejezni, milyennek tartja életét családja körében. A koncentrációs tábor olyan világ, ahol az emberek szüntelenül, éjjel-nappal egymás mellett élnek. A kegyetlenkedés és erőszakoskodás csak másodlagos (és korántsem nélkülözhetetlen) vonása ennek a világnak. V koncentrációs tábor a magánélet teljes felszámolása. Procházka, aki nem beszélgethetett a barátjával egy pohár bor mellett az intimitás biztonságában, koncentrációs táborban élt (anélkül hogy sejtette volna, s ez a gyanútlansága végzetes volt!). Tereza koncentrációs táborban élt, amikor az anyjánál lakott. Azóta tudja, hogy a koncentrációs tábor nem kivételes jelenség, amin csodálkozni kell, hanem ellenkezőleg, valami, ami adott, alapvető, amibe az ember beleszületik, és ahonnan csak nagy erőfeszítések árán tud kiszabadulni.

5

A nők olyan szorosan ültek a teraszosan egymás fölé helyezett három padon, hogy testük érintkezett a szomszéd testével. Tereza mellett nagyon szép arcú, mintegy harmincéves asszony izzadt. Karja alatt elképesztően nagy keblek lógtak, melyek a legcsekélyebb mozdulatra meg-megremegtek. A hölgy felállt, és Tereza megállapította, hogy a feneke is két hatalmas zsákra emlékeztet, és egyáltalán nincs összhangban az arcával.
Talán ez a nő is gyakran elálldogál a tükör előtt, és kémleli a testét, mely által a lelkét akarja megpillantani, akárcsak Tereza, aki gyermekkora óta törekszik erre. Régebben bizonyára ő is badarul azt hitte, hogy testét a lelke cégtáblájaként használhatja. De hát miféle szörnyszülött léleknek kellene lakoznia benne, hogy hasonlítson erre a testre, erre a négy batyuval teleaggatott állófogasra.
Tereza felállt, és elsétált a zuhanyozóba. Aztán kiment a szabad ég alá. Még mindig szemerkélt az eső. Állt a fapadlón, mely alatt, néhány négyzetméternyi területen a Moldva folydogált. A területet magas fapalánk vette körül, ez óvta a hölgyeket a város pillantásaitól. Tereza

lenézett, és a víz tükre fölött ott látta az asszony arcát, akire az imént gondolt.
Az asszony rámosolygott. Finom orra, nagy barna szeme és ártatlan tekintete volt. Lassan fölkapaszkodott a lépcsőn, és a gyöngéd arc alatt ismét megjelentek a hatalmas tömlők, melyek ringtak és hideg vízcseppeket permeteztek maguk köré.

6

Tereza bement az öltözőbe. Megállt a nagy tükör előtt. Nem, az ő testén semmi sem volt torz. Válla alatt nem tömlők voltak, hanem meglehetősen kicsi mellek. Anyja csúfolta, hogy nem akkorák, mint kellene, így aztán gátlásai voltak, melyektől csak Tomás szabadította meg. De még ha mára kibékült is melle méretével, zavarta a két nagy, túlontúl sötét udvar a mellbimbók körül. Ha maga tervezhetné meg testét, szerény, finom mellbimbója lenne, mely csak egy picit bökné ki a mell boltozatát, és színe alig-alig különbözne a környező bőrtől. Ez a nagy, mélyvörös céltábla olyan volt, mintha falusi piktor festette volna, hogy jusson erotikus művészetből a szegényeknek is.
Nézte magát, és elképzelte, hogy orra mindennap egy milliméterrel hosszabbra nő. Vajon hány nap múlva változna meg az arca annyira, hogy nem hasonlítana többé az eredetire?
Es ha a teste különféle részei kezdenének növekedni és zsugorodni, hogy végül már fikarcnyit sem hasonlítana saját magára, ő lenne az, változatlanul Tereza lenne még?
Hát persze. Bár Tereza egyáltalán nem hasonlítana Terezához, belül a lelke ugyanaz maradna, s csak álmélkodva nézné, mi történik a testével. Akkor viszont miféle kapcsolat van Tereza és a teste között? Egyáltalán, joga van-e a testének a Tereza névhez? És amennyiben nincs hozza joga, mire vonatkozik ez a név? Csupán valami testetlenre, anyagtalanra?
(Folyvást ugyanazok a kérdések, melyek Terezát már gyermekkora óta foglalkoztatják. Ugyanis csak azok a valóban komoly kérdések, amelyeket egy gyerek is meg tud fogalmazni. Csak a legártatlanabb kérdések igazán komolyak. Olyan kérdések ezek, melyekre nincs válasz. A megválaszolhatatlan kérdés sorompó, melyen túl nem visz tovább út. Más szavakkal: éppen azok a kérdések, melyekre nincs válasz, szabják meg az ember lehetőségeit, vonják meg az emberi lét határát.)
Megigézve áll Tereza a tükör előtt, és úgy nézi a testét, mintha nem ismerné: idegen, ám mégis neki adatott. Tereza viszolyog tőle. Ennek a testnek nem volt elég ereje ahhoz, hogy Tomás életében az egyetlen testté váljék. Ez a test elárulta Terezát, csalódást okozott neki. Ma egész éjjel egy idegen női öl illatát kellett szagolnia, ami Tomás hajából áradt!
Hirtelen vágy fogta el, hogy akár egy cselédnek, felmondjon ennek a testnek. Hogy csak lélekként maradjon Tomással, s a testét kergesse

világgá, hadd *tegye* ott azt, amit más nők tesznek a férfi testekkel! Ha a teste nem volt képes rá, hogy Tomás számára az egyetlenné váljék, és elvesztette Tereza életének legnagyobb harcát, akkor ez a test eredjen! Hazament, étvágytalanul és állva megebédelt a konyhában. Fél négykor pórázra kötötte Karenint, és elindult vele (ismét gyalog) munkahelyére, a külvárosi hotelba. A szálloda bárpultjánál dolgozott, mióta kirúgták a hetilaptól. Ez néhány hónappal az után történt, hogy visszajött Zürichből; mégsem bocsátották meg neki, hogy hét napig orosz tankokat fényképezett. Új munkahelyét barátai segítségével szerezte: mások is meghúzódtak itt, akiket akkoriban elbocsátottak állásukból. A számviteli irodában egy volt teológus professzor ült, a portán egy követ.

Tereza már megint féltette a lábát. Amikor annak ideién a kisváros éttermében dolgozott, rémülten figyelte kolléganői visszerekkel borított lábszárát. A felszolgáló-nők betegsége volt ez, akiknek egész életük úgy telt el, hogy nehéz súlyokat cipelve futottak, álltak vagy jártak. Tereza munkája most mégiscsak kényelmesebb volt, mint hajdan a kisvárosban. Igaz, hogy kezdés előtt be kellett cipelnie a nehéz sörös- és ásványvizes rekeszeket, de utána már csak állt a bárpult mögött, töltögette az italt a vendégeknek, s közben a bárpult végében álló mosogatótálban elmosta a poharakat. Karenin egész idő alatt türelmesen heverészett a lábánál.

Már jóval elmúlt éj mire végzett az elszámolással, és leadta a pénzt a szálló igazgatójának. Utána még bement a követhez, akinek éjszakai szolgálata volt, hogy elbúcsúzzon tőle. A hosszú portáspult mögött szűk szoba nyílott, ahol egy keskeny heverőn szunyókálni lehetett. A heverő fölött bekeretezett fényképek lógtak: mindegyiken a követ volt látható, s mellette különféle emberek, akik vagy a gépbe mosolyogtak, vagy a követ kezét szorongatták, vagy ott ültek mellette egy asztalnál, s éppen aláírtak valamit. Néhány fényképen ajánlás és aláírás is volt. A legszembetűnőbb helyre akasztott fényképen a követ feje mellett John F. Kennedy arca mosolygott.

A követ most nem az amerikai elnökkel beszélgetett, hanem egy ismeretlen, hatvan év körüli férfival, aki megpillantván Terezát, elhallgatott.

- A hölgy jó barát - mondta a követ -, nyugodtan beszélhetsz előtte. - Aztán Terezához fordult: - Éppen ma ítélték el a fiát. Öt évet kapott.

Tereza megtudta, hogy az ismeretlen férfi fia a megvallás első napjaiban barátaival annak az épületnek a kapuját figyelte, amelyben a szovjet hadsereg különleges alakulata szállt meg. A fiúk tudták, hogy az épületből kijövő csehek ügynökök, akik orosz szolgálatban állnak. Követték őket, felírták gépkocsijuk rendszámát, és tájékoztatták róluk a titkos cseh rádióadót, mely aztán felhívta rájuk a lakosság figyelmét. Az egyik ügynököt a fiú a barátaival megverte.

- Ez a fénykép volt az egyetlen corpus delicti - mondta az ismeretlen férfi.

- Amíg meg nem mutatták neki, a fiam mindent tagadott.
Egy újságkivágást vett ki levéltárcájából: - A *Times-ban* jelent meg, 1968 őszén.
A fényképen egy fiatal férfi egy másik férfi nyakát szorongatta. Körülöttük bámész emberek. A fénykép alatt felirat: *Büntetik akol laboránst.*
Tereza fellélegzett. Nem, ez nem az ő fényképe volt.
Aztán az éjszakai Prágában elindult Kareninnel hazafelé. Azokra a napokra gondolt, amikor a tankokat fényképezte. Azt hittük, mi balgák, hogy a hazáért kockáztatjuk életünket, s közben tudtunkon kívül az orosz rendőrségnek dolgoztunk!
Fél kettőkor ért haza. Tomás már aludt. Hajából kancaszag áradt.

8

Mi a kacérság? Mondjuk talán azt, hogy a kacérság olyan magatartás, mely éreztetni hivatott a másikkal, hogy a szexuális közeledés lehetséges, miközben ez a lehetőség sohasem tűnhet bizonyosságnak. Más szavakkal: a kacérság a közösülés kötetlen ígérete.
Tereza a bárpult mögött áll, és a vendégek, akiknek italt tölt, kacérkodnak vele. Kellemetlen-e Terezának a bókok, kétértelműségek, adomák, ajánlatok, mosolyok és pillantások e szakadatlan áradata? Korántsem. Lebírhatatlan vágyat érez, hogy testét (ezt az idegen testet, amit világgá akar kergetni) kitegye e hullámverésnek.
Tomás szüntelenül bizonygatta neki, hogy a szerelem és a szeretkezés két különféle dolog. Tereza ezt nem akarta megérteni. Most olyan férfiak veszik körül, akik cseppet sem rokonszenvesek neki. Milyen lenne velük lefeküdni? Szeretné kipróbálni, legalább ama kötetlen ígéret erejéig, amit kacérságnak nevezünk.
Hogy tévedés ne essék: Nem akar bosszút állni Tomáson. Csak kiutat keres az útvesztőből. Tudja, hogy kolonc lett Tomás nyakán: túl komolyan veszi a dolgokat, mindenből tragédiát csinál, képtelen megérteni a testi szerelem könnyedségét és mulatságos jelentéktelenségét. Szeretne könnyedséget tanulni! Szeretné, ha valaki leszoktatná róla, hogy anakronisztikus legyen!
Míg a kacérság más nőknek a második természetük, jelentéktelen rutin, Tereza számára fontos kutatási feladat, melynek ki kell derítenie, hogy mire képes. De éppen mert olyan fontosnak és komolynak tartja, Tereza kacérságában szemernyi könnyedség sincs; erőszakolt, görcsös, eltúlzott. Az ígéret és annak kötetlensége közötti egyensúly (éppen ebben rejlik az igazi kacérság művészete!) Terezánál felborul. Túl buzgón ígér, miközben nem érzékelteti kellőképp az ígéret kötetlenségét. Más szavakkal: rendkívül megközelíthetőnek találja mindenki. Mikor aztán a férfiak követelik, hogy teljesítse, amit szerintük ígért nekik, heves

ellenállásba ütköznek, amit csak azzal magyarázhatnak, hogy Tereza rafinált és gonosz.

9

A bárpulthoz egy fiú ült le az üres székre. Tizenhat éves lehetett. Mondott néhány kihívó mondatot, melyek benneragadtak a beszélgetésben, mint elhibázott vonal a rajzon, amit se folytatni, se kiradírozni nem lehet.
- Gyönyörű lába van- mondta Terezának.
- Maga ezt a fapulton át is látja? - vetette oda Tereza foghegyről.
- Ismerem magát az utcáról - magyarázta, de ekkor már Tereza elfordult tőle, és egy másik vendégre figyelt. Később a fiú megkérte, hogy töltsön neki konyakot. Tereza ezt megtagadta.
- Én már tizennyolc éves vagy ok - tiltakozott a fiú.
- Akkor mutassa a személyi igazolványát - mondta Tereza.
- Nem mutatom- jelentette ki a fiú.
- Akkor igyon limonádét - mondta Tereza.
A fiú szó nélkül felállt a bárszékről, és elment. Talán fél óra múlva visszajött, és megint a pulthoz ült. Mozdulatai szelesek voltak, szájából háromméteres körzetben bűzlött az alkohol.
- Limonádét-rendelkezett.
- Maga részeg! - mondta Tereza.
A fiú a Tereza háta mögött lógó nyomtatott feliratra mutatott. *Tizennyolc éven aluli fiatalkorúaknak tilos alkoholt felszolgálni.*
- Maga nem szolgálhat fel nekem alkoholt- mondta, és széles mozdulattal Terezára mutatott -, de az sehol sincs kiírva, hogy nem lehetek részeg.
- Hol rúgott így be? - kérdezte Tereza.
- A szemközti kocsmában - nevetett a fiú, és újra a limonádét követelte.
- És miért nem maradt ott?
- Mert nézni akarom magát - mondta a fiú. - Szeretem!
Ahogy ezt mondta, az arca furcsán eltorzult. Tereza nem értette: gúnyolódik?, kacérkodik?, viccel?, vagy egyszerűen részeg, és nem tudja, mit beszél?
Letette eléje a limonádét, és a következő vendéghez fordult. A "Szeretem!" felkiáltás mintha kimerítette volna a fiút. Nem szólt már semmit, csöndben letette a pultra a pénzt, és Tereza észre sem vette, mikor tűnt el.
Hanem alighogy elment, megszólalt egy alacsony, kopaszodó férfi, aki már a harmadik vodkáját itta: - Asszonyom, ugye tudja, hogy fiatalkorúnak nem jár alkohol.
- De hiszen nem adtam neki alkoholt! Limonádét kapott!
- Nagyon jól láttam, mit öntött neki abba a limonádéba!
- Mit ki nem talál! - kiáltotta Tereza.
- Még egy vodkát - rendelt a kopaszodó férfi, és hozzátette: - Már jó ideje

figyelem magát.
- Akkor becsülje meg, hogy egy gyönyörű, nőt nézhet, és fogja be a száját - szólalt meg egy magas férfi, aki az imént lépett a pulthoz, és az egész jelenetet figyelte.
- Maga ne avatkozzon bele! Magának semmi köze az egészhez! - kiabálta a kopaszodó férfi.
- És elárulná nekem, mi köze hozzá magának? - kérdezte a magas férfi.
Tereza kitöltötte a kopaszodó férfinak a megrendelt vodkát. Az egy szuszra megitta, fizetett és elment.
- Köszönöm - fordult Tereza a magas férfihoz.
- Szóra sem érdemes - mondta a magas férfi, és ő is elment.

10

Néhány nappal később a magas férfi ismét megjelent a bárban. Amikor megpillantotta, Tereza úgy mosolygott rá, mint egy barátra: - Hadd köszönjem meg magának még egyszer. Az a kopasz gyakran jár ide, és nagyon kellemetlen alak.
- Felejtse el.
- Miért akart engem bántani ?
- Semmitmondó részeg fickó volt. Nagyon kérem még egyszer: felejtse el.
- Ha maga kér rá, elfelejtem.
A magas férfi Tereza szemébe nézett: - ígérje meg.
- Ígérem.
- Csodálatos hallani magától, hogy ígér nekem valamit - mondta a férfi, és folyvást Tereza szemébe nézett.
Íme, a kacérság: a magatartás, mely a másik értésére adja, hogy a szexuális közeledés lehetséges, bár ez a lehetőség nem garantált, és elméleti.
- Egyáltalán hogy lehet az, hogy Prágának ebben a legcsúnyább negyedében az ember olyan nővel találkozik, mint maga?
És Tereza: - Hát maga? Maga mit keres itt ebben a legcsúnyább prágai negyedben?
A férfi elmondta, hogy a közelben lakik, hogy mérnök, és múltkor merő véletlenből nézett be a bárba, amikor a munkából hazafelé tartott.

11

Tereza Tomást nézte, de tekintetét nem a szemére szegezte, hanem tíz centiméterrel feljebb, a hajára, melyből egy idegen öl szaga áradt.
Azt mondta: - Tomás, én nem bírom tovább. Tudom, hogy nem szabad panaszkodnom. Amióta a kedvemért visszajöttél Prágába, megtiltottam magamnak, hogy féltékeny legyek. Nem akarok féltékenykedni, de nincs hozzá elég erőm, hogy megvédjem magam tőle. Kérlek, segíts nekem!

Tomás karon fogta, és elvezette a parkba, ahol évekkel ezelőtt gyakran sétáltak. Kék, sárga, piros padok álltak benne. Leültek az egyikre, és Tomás azt mondta:
- Én értelek. Tudom, mit akarsz. Mindent elintéztem. Most fogd magad, és menj fel Petfínre.
Terezát hirtelen szorongás fogta el: - A Petfínre? Miért a Petrínre?
- Menj fel a tetejére, és mindent megértesz. Terezának minden porcikája tiltakozott a séta ellen: olyan gyenge volt a teste, hogy nem tudott felemelkedni a padról. De képtelen volt nem engedelmeskedni Tomásnak. Minden erejét összeszedve felállt.
Visszafordult. Tomás még a padon ült, és szinte vidáman mosolygott rá. Intett Terezának, s kézmozdulata arra biztatta, hogy menjen.

12

Amikor a Petfínnek, ennek a Prága közepén felszökő zöld hegynek a lábához ért, Tereza hökkenten állapította meg, hogy nem lát embert. Ez szokatlan volt, mert máskor itt szakadatlanul hömpölyögtek a sétáló prágaiak. Tereza tele volt szorongással, de a hegy olyan csöndes volt, és ez a csönd annyira megnyugtatta, hogy nem ellenkezett, és a hegy ölelő karjaira bízta magát. Kaptatott fölfelé, olykor megállt, és körülnézett: odalent sok tornyot és hidat látott; az öklüket rázó szentek kőszemüket a felhőkre szegezték. A világ legszebb városát nézte.
Felért a hegytetőre. A fagylaltot, képeslapot és édességet áruló bódék mögött (nem volt bennük eladó) tágas füves térség terült el, itt-ott egy fával. A gyepen néhány férfit pillantott meg. Minél közelebb ért hozzájuk, annál lassabban lépkedett. Hatan voltak. Álldogáltak vagy kényelmesen sétálgattak, mint golfpályán a játékosok, akik a terepet fürkészik, meg-megdobják kezükben az ütőt, és iparkodnak jó kondícióba kerülni a mérkőzés előtt.
Aztán a közvetlen közelükbe ért. A hat emberből csalhatatlanul felismert hármat, akiknek itt ugyanaz a szerep jutott, mint neki: bizonytalanok voltak, úgy tetszett, rengeteg kérdést szeretnének feltenni, de félnek, hogy ettől terhére lesznek a többieknek, így aztán inkább némán hordozták körül kérdő tekintetüket.
A másik háromból engedékeny nyájasság sugárzott. Egyikük kezében puska volt. Amikor észrevette Terezát, mosolyogva intett neki: - Igen, jó helyen jár.
Tereza fejbólintással köszönt; és rettenetesen félt.
A férfi hozzáfűzte: - Nehogy félreértésre kerüljön sor: a *maga* kívánságára történik?
Könnyű lett volna azt mondani: “nem, nem az én kívánságomra“, de Tereza számára elképzelhetetlen volt, hogy csalódást okozzon Tomásnak. Hogyan magyarázná meg neki, ha visszamenne hozzá? Így hát azt

mondta: - Igen. Természetesen. Az én kívánságomra.
A puskás férfi folytatta: - Hogy értse, miért kérdem. Mi csak akkor tesszük meg, ha biztosra vehetjük, hogy akik megkeresnek bennünket, azoknak kifejezetten az a kívánságuk, hogy meg akarnak halni. Ez a szolgálat csak rájuk vonatkozik.
Kérdőn Terezára nézett, úgyhogy az gyorsan még egyszer biztosította: - Nem, ne aggódjon. Az én kívánságomra történik.
- Óhajtja, hogy elsőnek kerüljön sorra? - kérdezte a férfi.
Tereza úgy gondolta, legalább néhány pillanatra elodázza a kivégzést, ezért azt mondta: - Nem, nagyon kérem, nem. Ha lehetséges, szeretnék az utolsó lenni.
- Ahogy gondolja - mondta a férfi, és odament a többiekhez. A két segédénél nem volt fegyver, s csak azért voltak itt, hogy a halálba készülő emberekkel foglalkozzanak. Karon fogták őket, és végigkísérték a gyepen. A füves térség tágas volt, és végeláthatatlan messzeségbe nyúlt. A kivégzendők maguk választhatták ki a fát. Meg-megálltak, nézelődtek, és sokáig nem tudtak dönteni. Ketten végül megállapodtak egy-egy platánfánál, hanem a harmadik csak ment tovább és tovább, mint aki egyetlen fát sem tart elég alkalmasnak a halálához. A segéd, aki gyöngéden fogta a karját, türelmesen kísérgette, míg végül a férfinak már nem volt bátorsága továbbmenni, és megállt egy terebélyes jávorfánál. Ezután a segédek kendőt kötöttek a három férfi szemére.
Így aztán a tágas réten, hátukkal a három fához simulva, ott állt három férfi; szemükön kendő, fejük az égnek fordítva.
A puskás férfi célzott és lőtt. Nem hallatszott más, csak a madarak csicsergése. A puskán hangtompító volt. Csupán látni lehetett, hogy a jávorfának támaszkodó férfi lassan összecsuklik.
Anélkül hogy elhagyta volna a helyét, a puskás férfi más irányba fordult, és a platánnak támaszkodó ember hang nélkül szintén leroskadt, és néhány pillanat múlva (a puskás férfi ismét tett egy fordulatot) a harmadik kivégzett is a gyepre rogyott.

13

Az egyik segéd szótlanul Terezához lépett. Sötétkék kendő volt a kezében.
Tereza ráeszmélt, hogy a szemét akarja bekötni. Megrázta a fejét, és azt mondta: - Nem, mindent látni akarok.
De nem ez volt a valódi ok, amiért elutasította. Semmi sem volt benne a hősökből, akik készek bátran a kivégzőosztag szemébe nézni. Ő csak el akarta odázni a halált. Úgy érezte, hogy amint szemére kötik a kendőt, a halál előszobájába kerül, ahonnan nincs visszaút.
A férfi nem erőltetett semmit, karon fogta Terezát. És mentek a tágas réten, és Tereza képtelen volt fát választani. Senki sem kényszerítette,

hogy siessen, de ő tudta, hogy úgysem menekülhet. Amikor megpillantott maga előtt egy virágzó gesztenyefát, megállt. Hátát a törzsének támasztotta, és fölpillantott: naptól átvilágított zöld lombokat látott, és a távolból, finoman és andalítóan, mintha ezernyi hegedű szólna benne, hallotta a várost.
A férfi felemelte a puskát.
Tereza érezte, hogy fogytán a bátorsága. Gyengesége kétségbe ejtette, de nem tudott uralkodni rajta. Megszólalt:
- Csakhogy ez nem az *én* kívánságom volt.
A férfi azonnal leszegte a puska csövét.
- Ha nem a *maga* kívánsága - mondta nagyon szelíden -, akkor nem tehetjük meg. Ehhez nincs jogunk.
És olyan kedves volt a hangja, mintha elnézést kérne Terezától, hogy ha nem ő maga kívánja, nem lőheti le. Kedvessége szíven találta Terezát, arccal a fa kérgének fordult, és sírva fakadt.

14

Egész teste rázkódott a zokogástól, s ő úgy ölelgette a fát, mintha nem fa volna, hanem az apja, akit elvesztett, a nagyapja, akit nem ismert, a dédapja, az ükapja, egy nagyon öreg férfi, aki az idők legeslegmélyéből idejött, hogy a fa érdes kérgének képében odatartsa neki arcát.
Aztán megfordult. A három férfi már messze járt, mint a golfjátékosok, poroszkáltak a gyepen; a puska, amit egyikük vitt, valóban golfütőre emlékeztetett.
Tereza lefelé tartott a Petfín ösvényein, és sóvárogva gondolt a férfira, akinek le kellett volna őt lőnie, de nem lőtte le. Vágyott utána. Hiszen valakinek segítenie kell rajta! Tomás nem segít. Tomás a halálba küldi. Segíteni csak másvalaki tud rajta!
Minél közelebb ért a városhoz, annál jobban sóvárgott a férfi után, és annál jobban félt Tomástól. Nem bocsátja meg neki, hogy nem tette meg, amit megígért. Nem bocsátja meg neki, hogy nem volt elég bátor, és elárulta. Már az utcájukban járt, és tudta, hogy hamarosan viszontlátja. Ettől olyan félelem fogta el, hogy görcsbe rándult a gyomra, és hányinger fogta el.

15

A mérnök invitálta, hogy látogassa meg őt a lakásán. Tereza már kétszer elutasította. Most beleegyezett.
Mint mindig, állva ebédelt meg a konyhában, s utána elindult. Két óra sem volt még.
Közeledett a férfi házához, és érezte, hogy akaratától függetlenül a lába lassabban lép.
De aztán felötlött benne, hogy tulajdonképpen Tomás volt az, aki a

férfihoz küldte. Hiszen ő magyarázta szüntelenül, hogy a szerelemnek és a szexualitásnak semmi köze egymáshoz, és most csak azért megy a férfi lakására, hogy ellenőrizze és igazolja Tomás szavait. Szinte hallja a hangját: "Én értelek. Tudom, mit akarsz. Mindent elintéztem. Menj fel a Petfín tetejére, és mindent megértesz."
Úgy van, nem tesz mást, csupán teljesíti Tomás parancsát.
Mindössze néhány percet akar a mérnöknél eltölteni; épphogy megiszik *egy* csésze kávét; csak hogy megtudja, milyen az, amikor az ember a hűtlenség határáig jut. Oda akarja lökni a testét erre a határra, hadd álljon ott néhány pillanatig, mint a pellengéren, s aztán, ha a férfi meg akarja ölelni, megmondja neki, mint a Petfínen a puskás férfinak: - Csakhogy ez nem az én kívánságom.
S ekkor a férfi leszegi a puska csövét, és kedvesen azt mondja: "Ha nem a maga kívánsága, akkor nem eshet baja. Ehhez nincs jogom."
Ő meg a fa törzséhez fordul, és sírva fakad.

16

A külvárosi bérház a század elején épült Prága munkásnegyedében. Tereza bement a mocskos, meszelt falu kapualjba. A vaskorlátos, kopott kőlépcsőn feljutott az első emeletre. Ott balra fordult. Második ajtó, névtábla és csengő nélkül. Bekopogott.
A férfi ajtót nyitott.
Az egész lakás egyetlen helyiségből állt, melynek első két métere holmi előszoba gyanánt, függönnyel volt elválasztva; asztal, rajta rezsó, meg egy hűtőszekrény állt benne. Amikor Tereza beljebb lépett, a keskeny, hosszú szoba szemközti falán világító ablak függőleges négyzetét pillantotta meg; a szoba egyik oldalán könyvespolc állt, a másikon heverő meg egy fotel.
- Rémes a lakásom - mondta a mérnök -, remélem, nem döbbentette meg.
- Nem - mondta Tereza, és a falat nézte, amit végig polcok és könyvek borítottak. Ennek a férfinak nincs egy tisztességes asztala, van viszont több száz könyve. Ez tetszett Terezának, és a szorongás, amivel ideérkezett, kicsit csillapodott. Gyermekkora óta a titkos testvériség jelének tartja a könyvet. Akinek ilyen könyvtára van, az nem tehet vele rosszat.
A férfi megkérdezte, mivel kínálhatja meg. Borral?
Nem, nem kér bort. Ha már valamit, akkor kávét.
A férfi kiment a függöny mögé, és Tereza a könyvespolchoz lépett. Az egyik könyvön megakadt a szeme. Szophoklész *Oidipuszrinak* a fordítása. Milyen különös, hogy itt van ez a könyv. Sok évvel ezelőtt Tomás a kezébe adta, hogy olvassa el, és sokáig beszélt róla. Gondolatait később megírta egy újságnak, s emiatt a cikk miatt fordult fel fenekestül az egész életük. Nézte a könyv gerincét, és a látvány nyugtatta. Mintha

Tomás szándékosan nyomot, üzenetet hagyott volna itt, hogy mindezt ő rendezte el. Levette a könyvet, és kinyitotta. Ha majd a mérnök visszajön az előszobából, megkérdezi tőle, miért vette meg ezt a könyvet, olvasta-e, és mit gondol róla. A társalgás cseléhez folyamodva így átsiklik az idegen lakás veszélyes talajáról Tomás gondolatainak meghitt világába.
Aztán egy kéz nehezedett a vállára. A mérnök elvette tőle a könyvet, szó nélkül visszatette a polcra, és a heverőhöz vezette.
Ismét eszébe jutott a mondat, amit a petfíni kivégzőnek mondott. Most hangosan megismételte: - Csakhogy ez nem az én kívánságom.
Hitte, hogy ez a mondat varázsige, mely nyomban fordít a helyzeten, csakhogy ebben a szobában a szavak elvesztették varázserejüket. Sőt gyanítom, hogy több határozottságra sarkallták a férfit: magához szorította Terezát, és kezét a mellére tette.
Különös dolog ez: az érintés Terezát egy csapásra megszabadította szorongásától. Érintésével a mérnök a testére mutatott, és Tereza rádöbbent, hogy hiszen itt egyáltalán nem róla (a lelkéről), hanem csakis és kizárólag **a** testéről van szó. A testéről, amely **elárulta,** s amelyet világgá kergetett a többi test közé.

17

A férfi kigombolt egy gombot a blúzán, és jelezte, hogy a többit gombolja ki Tereza. Ő azonban nem tett eleget kívánságának. Világgá kergette a testét, de semmiféle felelősséget nem akart érte vállalni. Nem ellenkezett, de nem is segített neki. A lelke így akarta kinyilvánítani, hogy nem ért ugyan egyet azzal, ami történik, de úgy döntött, semleges marad.
A mérnök vetkőztette, és ezalatt Tereza szinte meg sem mozdult. Amikor a férfi megcsókolta, ajka nem válaszolt az ajkának. De aztán egyszer csak érezte, hogy nyirkos az öle, és megijedt.
Érezte a gerjedelmét, mely annál izgatóbb volt, hogy akarata ellenére támadt fel. Lelke már titokban beleegyezett mindenbe, ami zajlott, de tudta azt is, hogy a gerjedelem csak akkor lesz továbbra is ilyen heves, ha egyetértése kimondatlan marad. Ha a lélek fennhangon kimondaná az igent, ha önszántából részt akarna venni a szerelmi jelenetben, a gerjedelem alábbhagyna. Mert a lélek éppen attól hevült föl, hogy a test az akarata ellenére cselekszik, elárulja őt, és ő nézi ezt az árulást.
Aztán a férfi lehúzta Terezáról a bugyit, s ő ott állt anyaszült meztelenül. A lélek látta a meztelen testet az idegen férfi karjában, s ezt olyan hihetetlennek találta, mintha a Mars bolygót nézné közelről. Most fordult elő először, hogy a hihetetlenség megvilágításában a lélek nem találta a testét szokványosnak; most nézte először elbűvölten; minden jellegzetessége, egyedisége, utánozhatatlansága az előtérbe lépett. Ez nem volt a világ legközönségesebb teste (amilyennek eddig látta), hanem a legrendkívülibb az összes test között. A lélek nem tudta levenni tekintetét

az anyajegyről, a kerek barna foltról a szeméremszőrzet közvetlen közelében; úgy érezte, hogy ez az anyajegy pecsét, amit ő maga (a lélek) nyomott rá a testre, és hogy az idegen nemi szerv e szent pecsét szentségtörő közelségében mozog.
Mikor aztán Tereza a férfi arcára pillantott, rádöbbent, hogy ő sohasem egyezett bele, hogy a teste, melyre a lelke aláírta magát, olyasvalaki karjába kerüljön, akit nem ismer, és nem akar ismerni. Mámorító gyűlölet töltötte el. Nyálat gyűjtött a szájában, hogy a férfi arcába köpje. Az ugyanolyan mohón figyelte Terezát, mint Tereza őt: észrevette haragját, és mozdulatai Tereza testén felgyorsultak. Tereza érezte, amint távolról kúszik hozzá a gyönyör, és felkiáltott: - nem, nem, nem - védekezett a közeledő gyönyör ellen, és ahogy ellenszegült, a visszatartott kéj hosszan hullámzott a testében, mert sehol sem tudott kitörni; úgy terjedt benne, mint az érbe fecskendezett morfium. Vonaglott a mérnök ölelésében, a karja cséphadaróként járt, és köpött, bele a férfi arcába.

18

A korszerű fürdőszobákban a vécékagyló úgy emelkedik ki a padlóból, mint a tavirózsa fehér virága. Az építész mindent megtesz, hogy a test megfeledkezzen nyomorúságáról, és az ember ne tudja, mi történik beleinek hulladékával, amikor felzúg fölötte a tartályból leeresztett, sodró víz. A csatornák csőhálózata, jóllehet csápjaival a lakásunkig hatol, gondosan el van rejtve tekintetünk elől, és mi semmit sem tudunk az ürülékek láthatatlan Velencéjéről, mely fölé a fürdőszobáink, hálószobáink, tánctermeink és parlamentjeink épültek.
A prágai munkásnegyedben álló régi külvárosi bérház vécéje nem volt ilyen álszent; padlóját szürke kőlapok borították; a vécékagyló siváran és szánalmasan emelkedett ki belőle. Alakja nem hasonlított a tavirózsa virágához, hanem annak látszott, ami volt: egy cső kiszélesedő végének. Sőt, a faülőke is hiányzott róla, és Tereza kénytelen volt ráülni a dermesztő zománcozott bádogra.
Ült a kagylón, és a hirtelen rátörő kényszer, hogy kiürítse beleit, egyszersmind vágy volt, hogy utolsó cseppig kiigya a megaláztatás poharát, hogy teljes egészében és mindenestül csak test legyen, az a test, amely anyja szerint csupán arra való, hogy emésszen és ürítsen. Tereza üríti a beleit, s közben végtelenül szomorúnak és elhagyatottnak érzi magát. Nincs nyomorúságosabb, mint a szennyvízcsatorna kiszélesedő végén ülő, meztelen test.
Lelkéből eltűnt a szemlélődő kíváncsisága, a rosszindulat és a *gőg;* már megint valahol a teste mélyén bujkált, a legutolsó zsigerben, és kétségbeesetten várta, hátha szólítja valaki, hogy lépjen ki.

19

Felállt a kagylóról, meghúzta vízöblítőt, és kiment az apró előszobába. Lelke vacogott a meztelen és kitagadott testben. Végbelén még érezte a papír érintését, amivel törölgette magát.
S ekkor valami feledhetetlen dolog történt: hirtelen látni akarta a férfit, bemenni hozzá a szobába, hallani a hangját, ahogy szólongatja. Ha csöndes, mély hangon szólna hozzá, lelke felbátorodna, kilépne a test felszínére, ő pedig sírva fakadna. Úgy ölelné meg a férfit, mint álmában a gesztenyefa vaskos törzsét.
Állt a tenyérnyi előszobában, és viaskodott a vággyal, hogy elsírja magát a férfi előtt. Tudta, ha nem küzdi le, olyasmi történik, amit nem akar. Beleszeret a mérnökbe.
Abban a pillanatban megszólalt a szobában a férfi. Most, hogy csak a hangját hallotta (s közben nem látta a mérnök nyúlánk alakját), Tereza meglepődött: a hang vékony volt és magas. Hogyhogy ezt eddig nem vette észre.
Talán csak e hang kiváltotta meghökkentő és kellemetlen érzésnek köszönhette, hogy sikerült elűznie a kísértést. Bement a szobába, lehajolt a szétszórt ruhadarabokért, gyorsan felöltözött, és elment.

20

Hazafelé tartott az üzletből Kareninnel, aki kiflit vitt a pofájában. Hideg reggel volt, enyhén fagyott. Egy lakótelep mellett haladtak el, ahol a házak közé ékelődött tágas területeket az emberek kis veteményeskertekkel, ágyasokkal ültették be. Karenin egyszer csak megállt, és szemét a hantokra szegezte. Tereza is követte a tekintetét, de nem látott semmit. Karenin húzta maga után, s ő hagyta, hadd vezesse. Csak ezután vette észre az egyik üres ágyás fagyos göröngyei fölött a nagy csőrű, fekete varjúfejet. A test nélküli fejecske bágyadtan meg-megbillent, a csőrből időnként szomorú, rekedt hang tört ki.
Karenin olyan izgatott volt, hogy kiejtette a kiflit. Attól tartva, hogy a kutya kárt tesz a varjúban, Tereza egy fához kötözte. Aztán letérdelt, és igyekezett szétkaparni a ledöngölt földet az élve eltemetett madár teste körül. Nem ment könnyen. Beletörött a körme, vérzett az ujja.
Ekkor a közelben egy kő csapódott a földre. Tereza hátrapillantott, és a ház sarkánál két fiút látott meg. Tízévesek sem lehettek. Felállt. A kölykök látták a mozdulatát meg a fához kötözött kutyát, és eliszkoltak. Visszatérdelt, és kaparta a földet, míg végül sikerült kiszabadítani a varjút a sírjából. Csakhogy a madár elnyomorodott, sem járni, sem felszállni nem tudott. Tereza levette nyakáról piros sálját, belebugyolálta a madarat, és bal kezével a testéhez szorította. Jobbjával eloldozta Karenint a fától, és minden erejére szüksége volt, hogy féken tartsa.
Az ajtónál becsengetett, mert egyik keze sem volt szabad, hogy megkeresse zsebében a kulcsot. Tomás ajtót nyitott. Tereza a kezébe

nyomta Karenin pórázát. - Tartsd erősen! - hagyta meg Tomásnak, és bevitte a varjút a fürdőszobába. A mosdó alá tette, a padlóra. A varjú vergődött, de nem tudott elmozdulni helyéről. Valami sűrű, sárga folyadék szivárgott belőle. Tereza régi rongyokból fészket csinált neki a mosdókagyló alá, hogy a hideg padlócsempe ne hűtse. A madár minduntalan kétségbeesetten megemelte törött szárnyát, és csőre szemrehányóan meredt fölfelé.

21

Ült a kád szélén, és nem tudta levenni szemét a haldokló madárról. A varjú vigasztalan magányában saját sorsát látta, és többször is elismételte magában: Senkim sincs a világon, csak a férjem.

Talán okult a mérnökkel való találkozásból, hogy a szexuális kalandnak semmi köze a szerelemhez? Hogy a kaland könnyű, és nincs súlya? Talán már nyugodtabb? Korántsem.

Ismét látja a következő jelenetet: Kiment a vécéből, és teste ott állt a parányi előszobában, meztelenül és kitagadottan. Rémült lelke zsigereinek legmélyén vacogott. Ha akkor a szobában levő férfi megszólítja a lelkét, sírva fakad, a karjába veti magát.

Elképzelte, hogy az előszobában helyében Tomás valamelyik szeretője áll a vécéajtónál, és a mérnök helyében Tomás van a szobában. Egyetlen szót mondana a lánynak, s az zokogva megölelné.

Tereza tudja, hogy így fest a pillanat, amikor szerelem születik: a nő nem tud ellenállni a hangnak, mely rémült lelkét szólongatja, hogy lépjen ki; a férfi nem tud ellenállni a nőnek, akinek lelke fogékonnyá vált a hangjára. Tomást semmi sem védi a szerelem csapdájától, és Terezának minden órában, minden percben féltenie kell őt.

Mit használhat fegyverként? Csak a hűségét. A kezdet kezdetén felkínálta Tomásnak, már az első napon, mintha csak tudta volna, hogy mást nem adhat neki. Kettőjük szerelme különös aszimmetrikus építmény: mint hatalmas palota egyetlen pilléren, az ő hűségének abszolút bizonyosságán nyugszik.

A varjú már alig mozgatta a szárnyát, csak megsebzett, törött lába rándult meg olykor. Tereza nem akarta magára hagyni, mintha a haldokló húga ágyánál virrasztott volna. Végül mégis kiment a konyhába, hogy sebtiben megebédeljen.

Amikor visszament, a varjú halott volt.

22

Szerelmük első évében Tereza kiabált szeretkezés közben, s mint mondottam, kiáltozásával az érzékeit akarta megvakítani és megsüketíteni. Később ritkábban kiabált, de lelkét még mindig elvakította a szerelem, és semmit *sem* látott. Csak amikor a mérnökkel szeretkezett,

amikor közösülésükből hiányzott a szerelem, csak akkor nyílt ki a lelke szeme. Ismét a szaunában volt, és állt a tükör előtt. Nézte magát, és a mérnök lakásán történt közösülési jelenetre gondolt. Amire emlékezett belőle, nem a szerető volt. Őszintén szólva le sem tudta volna írni a férfit, talán meg *sem* nézte, milyen meztelenül. Amire emlékezett (s amit most felajzottan nézett a tükörben), a saját teste volt; az öle, s közvetlenül fölötte a kerek folt. A folt, amit eddig közönséges bőrhibának tartott, nem hagyta nyugodni. Újra és újra látni szerette volna az idegen férfi nemi szervének hihetetlen közelségében.
Nem tehetek mást, mint ismét hangsúlyozom: nem az idegen férfi nemi szervét akarta látni, hanem a saját szemérmét az idegen genitália közelében. Nem vágyott a szerető testére. A saját váratlanul felfedezett, legismerősebb, legidegenebb és legizgatóbb testét kívánta.
Nézte a testét, amit a zuhanyozás nyomán apró vízcseppek borítottak, és arra gondolt, hogy a mérnök hamarosan ismét benéz hozzá a bárba. Kívánta, hogy eljöjjön, kívánta, hogy meghívja magához! Eszeveszetten kívánta!

23

Mindennap szorongott, hogy a mérnök megjelenik a bárpultnál, s ő majd nem tud neki "nemet" mondani. Ahogy múltak a napok, az aggodalmat, hogy eljön, a félelem váltotta fel, hogy nem jön el.
Eltelt egy hónap, és a mérnök nem jelentkezett. Tereza ezt megmagyarázhatatlannak találta. A csalódott vágy a háttérbe húzódott, és nyugtalanság váltotta föl: *miért* nem mutatkozik?
Kiszolgálta a vendégeket. Ismét ott volt közöttük a kopaszodó férfi, aki egyszer rátámadt, hogy fiatalkorú-aknák alkoholt tölt. Otromba viccet mesélt fennhangon, ugyanazt, amit Tereza már százszor hallott a részeg fickóktól, akiknek annak idején a kisvárosban sört hordott ki. Tereza megint úgy érezte, hogy visszatér hozzá anyja világa, s ezért igen barátságtalanul rászólt a férfira.
A kopasz megsértődött: - Maga nekem ne parancsolgasson. Örülhet, hogy megtűrjük itt a bárpult mögött.
- Hogyhogy *megtűrjük?* Kicsoda az a *mi?*
- Mi - mondta a férfi, és egy további vodkát rendelt. - Es jegyezze meg jól, hogy engem nem fog sértegetni!
Aztán Tereza nyakára mutatott, melyen egy többsoros, olcsó gyöngyfüzér volt. - Honnan szedte ezt a gyöngyöt? Csak nem a férjétől kapta, aki ablakmosó? Hiszen annak nem telik ajándékra! Talán a vendégek látják el ilyesmivel? Vajon mit kapnak ezért magától?
- Azonnal fogja be a száját! - sziszegte Tereza.
A férfi igyekezett elkapni a gyöngysort: - Jegyezze meg jól, hogy nálunk tilos a prostitúció!

Karenin felpattant, mellső mancsaival az asztalnak támaszkodott, és felmordult.

24

- Ez spicli volt- mondta a követ.
- Ha spicli, miért viselkedik ilyen feltűnően - ellenkezett Tereza. - Miféle titkosrendőrség az, amelyik már nem titkos!

A követ letelepedett a heverőre, s ahogy a jógatanfolyamon tanulta, a lábát maga alá húzta. Fölötte a képkeretben Kennedy mosolygott, és külön áldását adta szavaira.

- Tereza asszony - mondta a követ atyai hangon -, a spiclinek többféle feladata van. Az első klasszikus. Hegyezi a fülét, hogy miről beszélgetnek az emberek, és a hallottakról jelentést tesz a feletteseinek. A másik feladata a megfélemlítés. Érezteti velünk, hogy a markában vagyunk, és azon munkálkodik, hogy féljünk. Ezt akarta a maga kopasz fickója is.

A harmadik feladat lényege, hogy a spicli megrendez egy jelenetet, amely kompromittál bennünket. Ma már senkinek sem érdeke, hogy állam elleni összeesküvéssel vádoljon bennünket, mert ezzel csak még több rokonszenvezőt szerez nekünk. Inkább azon buzgólkodnak, hogy hasist találjanak a zsebünkben, vagy ránk bizonyítsák, hogy megerőszakoltunk egy tizenkét éves kislányt. Egy kis békát mindig találnak, aki ezt bizonyítani fogja.

Terezának megint eszébe jutott a mérnök. Hogyhogy nem jött többé?

A követ folytatta: - Csapdába kényszerítik az embert, hogy szolgálatukba állíthassák, segítségével újabb és újabb csapdákat állíthassanak fel más embereknek, és ezzel az egész nemzetet fokozatosan egyetlen besúgószervezetté silányítsák.

Tereza másra sem tudott gondolni, mint hogy a mérnököt a rendőrség küldte a nyakára. Ki volt az a furcsa fiú, aki a szemközti kocsmában berúgott, és szerelmet vallott neki? A kopaszodó spicli a fiú miatt támadt rá, a mérnök pedig megvédte. Mind a hárman szerepet játszottak egy előre megtervezett jelenetben, melynek célja az volt, hogy rokonszenvet ébresszen benne a férfi iránt, akinek az ő elcsábítását tűzték ki feladatul. Hogy ő nem gondolt erre! Hiszen az a lakás gyanús volt, és egyáltalán nem illett ahhoz az emberhez! Miért lakna ez az elegánsan öltözködő mérnök egy ilyen nyomorúságos lakásban? Mérnök volt-e egyáltalán? Ha pedig mérnök volt, hogy szabadulhatott el délután kettőkor a munkahelyéről? És hogy egy mérnök Szophoklészt olvasna? Nem, az nem egy mérnök könyvtára volt! Az a helyiség inkább egy letartóztatott pénztelen értelmiségi elkobozott lakásása emlékeztetett. Amikor tízéves volt, és az apját börtönbe csukták, szintén elkobozták a lakásukat meg az egész könyvtárukat. Ki tudja, mire használták később a lakást.

Most már világos, miért nem jött többé a mérnök. Teljesítette feladatát. Hogy mi volt a feladata? Ezt a részeg spicli akaratlanul elárulta, amikor azt mondta neki: - Nálunk tilos a prostitúció, ezt ne felejtse el! - Az álmérnök bizonyítani fogja, hogy ő lefeküdt vele, s pénzt követelt tőle! Botránnyal fogják fenyegetni, és zsarolni, hogy jelentse fel az embereket, akik a bárpultjánál rúgnak be!
- A maga esete egyáltalán nem veszélyes - nyugtatta őt a követ.
- Talán nem - mondta Tereza összeszorult torokkal, és kilépett Kareninnal az éjszakai Prága utcáiba.

25

A gyötrelmek elől az emberek jobbára a jövőbe menekülnek. Az idő pályáján elképzelnek egy vonalat, melyen túl a mai szenvedésük véget ér. Csakhogy Tereza nem lát maga előtt ilyen vonalat. Neki csak a visszatekintés nyújthat vigaszt. Ismét vasárnap volt. Beültek az autóba, és kihajtottak Prágából.
Tomás vezetett, Tereza mellette ült, Karenin pedig olykor kinyújtotta nyakát a hátsó ülésről, és a fülüket nyalogatta. Két óra múlva megérkeztek a kis fürdővárosba, ahol talán hat éve együtt töltöttek néhány napot. Úgy tervezték, hogy ott éjszakáznak.
A főtéren leállították az autót, és kiszálltak. Minden a régi volt. Szemben ott állt a szálloda, amelyben egykor laktak, s előtte a vén hársfa. A szállodától balra húzódott a régi, fából épült oszlopcsarnok, melynek végén egy márványkagylóban gyógyvíz tört föl. Akárcsak annak idején, most is poharat tartó emberek hajoltak fölé.
Aztán Tomás ismét a szállodára mutatott. Valami mégiscsak megváltozott. A szállót egykor Grandnak nevezték, s most a Bajkál felirat virított rajta. Megnézték az épület sarkán az utcatáblát: Moszkva tér. Aztán végigmentek az összes ismerős utcán (Karenin póráz nélkül követte őket), és a nevüket böngészték: volt ott Sztálingrádi utca, Leningrádi utca, Rosztovi utca, Novoszibirszki utca, Kijevi utca, Odesszai utca, volt ott Csajkovszkij szantórium, Tolsztoj szanatórium, Rimszkij-Korszakov szanatórium, volt ott Szuvorov Hotel, Gorkij mozi és Puskin kávéház. Valamennyi elnevezést az orosz földrajzból és az orosz történelemből vették át.
Terezának eszébe jutottak a megszállás első napjai. Az emberek a városokban leszedték az utcatáblákat, az országutakról pedig eltávolították a helységnévtáblákat. Az ország egyetlen éjszaka alatt névtelenné vált. Hét napig bolyongott az orosz hadsereg az utakon, és nem tudta, hol van. A tisztek a szerkesztőségek, a televízió, a rádió épületét keresték, de nem találták. Kérdezősködésükre az emberek a vállukat vonogatták, vagy hamis nevet, hamis irányt adtak meg.
Évek múltán hirtelen úgy tetszik, hogy ez a névtelenség veszélyes volt az

ország számára. Az utcák és házak már nem kaphatták vissza eredeti nevüket. S így lett egyszer csak egy cseh fürdővárosból valamiféle kicsi, képzeletbeli Oroszország, a múlt pedig, amit Tereza a városban keresett, elkoboztatott. Irtóztak a gondolattól, hogy itt töltsék az éjszakát.

26

Szótlanul mentek vissza az autóhoz. Terezának az járt a fejében, hogy a tárgyak és az emberek álruhában mutatkoznak. A megszállást fényképező cseh riporterek a valóságban a titkosrendőrségnek dolgoztak. A férfi, aki meghalni küldte, Tomás álarca mögé bújt. A rendőr mérnöknek adta ki magát, a mérnök pedig a petfíni puskás ember szerepét akarta játszani. A könyv a lakásában hamis jel volt, s azért tették oda, hogy tévútra vezesse. Most, hogy a polcról leemelt könyvre gondolt, egyszer csak rádöbbent valamire, és lángba borult az arca: Hogy is volt? A mérnök azzal ment ki, hogy hozza a kávét. Ő a polchoz lépett, és levette róla Szophoklész *Oidipusz-ix.. Aztán* a mérnök visszajött. De kávé nélkül!

Újra és újra visszatért a jelenethez: Miután a férfi kiment, meddig volt távol? Egy percig biztosan, de lehet, hogy kettőig, sőt talán háromig is. *És* mit csinált olyan sokáig a tenyérnyi előszobában? Vécére ment? Tereza igyekszik visszaemlékezni, hogy hallott-e ajtócsapódást vagy a lehúzott víz zúgását. Nem, a vizet biztosan nem hallotta, arra emlékezne. És szinte bizonyos benne, hogy ajtó sem csapódott. Akkor hát mit csinált a mérnök az előszobában?

A válasz egyszeriben túlontúl egyértelműnek tetszett: Ha csapdába akarják ejteni, nem elég nekik a mérnök tanúvallomása. Cáfolhatatlan bizonyítékra van szükségük. A gyanúsan hosszú idő alatt a mérnök egy fényképezőgépet helyezett üzembe. Vagy, ami valószínűbb, a lakásba engedett valakit, akinél fényképezőgép volt, és aki később a függöny mögé bújva fényképezte őket.

Még néhány hete kinevette Procházkát, aki nem tudta, hogy koncentrációs táborban él, ahol nincs magánélet. És ő? Amikor faképnél hagyta anyja háztartását, ostobán azt hitte, hogy egyszer s mindenkorra ura lett magánéletének. Csakhogy az anyja háztartása ráterpeszkedik az egész világra, és nyújtogatja utána a kezét. Tereza soha nem szabadul tőle.

Kertek között ereszkedtek le a lépcsőn a térre, ahol az autót hagyták.

- Valami bajod van? - kérdezte Tomás.

Mielőtt Tereza válaszolhatott volna, valaki Tomásra köszönt.

27

Ötven körüli, cserzett arcú parasztember volt, akit Tomás évekkel azelőtt megműtött. Azóta minden évben ebbe a fürdőbe küldték gyógykezelésre. A férfi meghívta Tomást és Terezát egy pohár borra. Mivel

Csehországban kutya nem mehet be nyilvános helyre, Tereza elvezette Karenint, hogy az autóba ültesse, s eközben a két férfi bement egy kávéházba. Amikor Tereza visszatért hozzájuk, a paraszt éppen ezt mondta: - Minálunk nyugalom van. Két évvel ezelőtt még téeszelnöknek is megválasztottak.
- Gratulálok - mondta Tomás.
- Hát igen, a falu. Az emberek menekülnek onnan. A fejesek pedig örülnek, ha valaki egyáltalán ott akar maradni. Minket nem rúghatnak ki a munkahelyünkről.
- Ez nekünk való hely volna - jegyezte meg Tereza.
- Maga ott unatkozna, fiatalasszony. Ott nincs semmi. Az égvilágon semmi.
Tereza a paraszt kérges arcát nézte. Nagyon kedvesnek találta. Ennyi idő után végre megint kedves volt neki valaki! Vidéki táj bontakozott ki szeme előtt: templomtornyos falu, mezők, erdők, egy nyúl, amint fut a barázdákban, zöld kalapos erdész. Tereza sohasem élt falun. Ezt a képet csak elbeszélésekből őrizte magában. Vagy olvasmányaiból. Esetleg valamelyik távoli őse rögzítette a tudatába. A kép mégis élt benne, élesen és pontosan, mint dédanyja fotográfiája a családi albumban, vagy egy régi metszet.
- Van még panasza? - kérdezte Tomás a férfitól.
A parasztember hátrabökött a nyakára, arra a pontra, ahol a gerinc csatlakozik a koponyához. - Itt fájdogál néha.
Anélkül hogy felállt volna a székről, Tomás megtapogatta a fájós helyet, majd néhány kérdést tett fel volt páciensének. - Nekem már nincs jogom kiállítani a receptet
- mondta aztán. - De mondja meg otthon az orvosának, hogy beszélt velem, s hogy én ezt a gyógyszert javaslom
- papírtömböt vett ki zsebéből, és letépett róla egy lapot. Majd nagy betűvel ráírta az orvosság nevét.

28

Ismét Prága felé hajtottak.
Tereza a fényképre gondolt, melyen meztelen teste a mérnökkel ölelkezik. Ha van is ilyen fénykép, Tomás sohasem fogja meglátni, vigasztalta magát. A fénykép csak azért értékes a belügyeseknek, mert zsarolhatják vele Terezát. Amint elküldenék Tomásnak, a fénykép egy csapásra elveszítené értékét.
De hátha a rendőrség közben úgy dönt, hogy Tereza személye egyáltalán nem érdekli? Ebben az esetben a fénykép mulatság tárgya lesz, s utána már senki sem akadályozhatja meg, hogy valamelyik rendőr, akár csak szórakozásból, borítékba ne tegye, és ne küldje el Tomás címére.
Mi történne, ha Tomás kapna egy ilyen fényképet? Elkergetné? Talán

nem. Úgy van, feltehetően nem kergetné el. De szerelmük törékeny épülete teljesen összeomolna. Mert ezt az épületet egyetlen pillér tartja, az ő hűsége, és a szerelem olyan, mint az impérium: ha elhal az eszme, melyen alapult, meghal az impérium is.
A barázdában futó nyulat, a zöld kalapos erdészt, az erdő fölé szökő templomtornyot látta maga előtt.
Megmondja Tomásnak, hogy költözzenek el Prágából. El a gyerekektől, akik elevenen elföldelik a varjút, el a zsaruktól, el az esernyővel felfegyverkezett lányoktól Megmondja Tomásnak, hogy menjenek vidékre. Hogy ez az egyetlen megoldás, mely megmentheti őket.
A férfihoz fordult. De Tomis szótlanul meredt maga elé, az országutat figyelte. Tereza nem tudta áttörni a kettőjük közé ékelődő csend falát. Úgy érezte magát, mint annak idején, amikor lefelé ment a Petimről. Gyomra összeszorult, hányingere volt. Félt Tomástól. Tomás nagyon erős ember volt, ő meg nagyon gyenge. Tomás parancsokat osztogatott, melyeket ő nem értett, és bármennyire iparkodott, nem tudta teljesíteni őket.
Vissza akart menni a Petfínre, és megkérni a puskás embert, engedje meg, hadd kösse be kendővel a szemét, hadd támaszkodjon a gesztenyefa törzsének. Meg akart halni.

29

Tereza felébredt, és megállapította, hogy egyedül van otthon.
Kiment az utcára, és a folyó partjának tartott. Látni akarta a Moldvát. Ott akart állni a partján, és hosszan nézni a hullámait, mert a hömpölygő víz látványa nyugtat és gyógyít. A folyó évszázadról évszázadra folyik, s partján zajlanak az ember történetei. Zajlanak, hogy aztán holnap feledésbe merüljenek, s a folyó tovább folyjon.
Tereza a korlátnak dőlt, és lenézett. Prága peremén állt, a Moldva már áthömpölygött a városon, maga mögött hagyta a Hradzsin és a templomok dicsőségét, olyan volt, mint előadás után a színésznő, fáradt és töprengő. Folyt a két piszkos part között, melyeken gyárakat és néptelen sportpályákat kerítő falak és palánkok éktelenkedtek.
Sokáig nézte a vizet, amely itt szomorúbbnak és sötétebbnek tetszett, s ekkor hirtelen egy tárgyat pillantott meg a folyó közepén, valami piros tárgyat, igen, egy pad volt. Fémvázas fapad, amilyennel tele vannak a prágai parkok. Lassan úszott a Moldva közepén. És nyomában egy másik pad. Aztán még egy és még egy, s Tereza csak most látja, hogy a városból, a prágai parkokból viszi a víz a padokat, rengeteg padot, egyre többet és többet, úgy úsznak a vízen, mint ősszel a falevelek, melyeket a folyó az erdőben gyűjtött össze, piros, sárga, kék padok.
Hátrapillantott, mint aki meg akarja kérdezni az emberektől, mit jelent ez. Miért viszi a víz a prágai parkokból a padokat? De az emberek

közömbösen mentek el mellette, tökéletesen mindegy volt nekik, hogy múlékony városuk közepén holmi folyó folyik évszázadról évszázadra. Tereza ismét a Moldvát nézte. Végtelenül szomorú volt. Tudta, hogy amit lát, az a búcsú.
A padok derékhada eltűnt a látóhatáráról, felbukkant még néhány lemaradóit pad, egy sárga, majd még egy kék, az utolsó.

ÖTÖDIK RÉSZ
KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ

1
Amikor Tereza váratlanul felkereste Tomást Prágában, a férfi, mint az első részben már leírtam, még aznap vagy abban az órában szeretkezett vele. Csakhogy nyomban ezután Tereza belázasodott. Feküdt a férfi ágyán, Tomás ott állt fölötte, és úgy érezte, hogy Tereza egy gyermek, akit valaki fonott kosárba fektetett, és a víz hullámain elküldte hozzá.
A kitett gyerek képe ezért kedves volt neki, és gyakran gondolt a régi mondákra, melyekben ez a kép előfordult. Nyilván ez volt a rejtett oka annak is, hogy egy napon elővette Szophoklész *Oidipusz-ának* fordítását. Oidipusz története közismert: csecsemőkorában kitették, a pásztor, aki rátalált, elvitte királyához, Polübosz-hoz, az pedig fölnevelte. Midőn Oidipusz felnőtt ifjú volt, a hegyi úton találkozott egy hintóval, melyben ismeretlen főúr ült. Vita kerekedett, az ifjú megölte a főurat. Később Oidipusz lokaszté királynő férje és Théba uralkodója lett. Nem sejtette, hogy a férfi, akit egykor a hegyekben megölt, az apja volt, és hogy az asszony, akivel hál, az édesanyja. Eközben a sors keményen próbálta alattvalóit, betegségekkel verte őket. Amikor Oidipusz rádöbbent, hogy alattvalói szenvedéseinek ő maga az oka, kapoccsal kiszúrta a szemét, és vakon elhagyta Thébát.

2
Aki úgy gondolja, hogy a közép-európai kommunista rendszereket kizárólag bűnözők hozták létre, az nincs tisztában egy alapigazsággal: a bűnös rendszereket nem bűnözők hozták létre, hanem lelkes emberek, akik hitték, hogy a paradicsomba vivő egyetlen utat fedezték fel. Derekasan védték meggyőződésüket, és ezért sok embert kivégeztek. Később kiderült, hogy szó sincs paradicsomról, a lelkes emberekből következésképp gyilkosok lettek.
Ekkor mindenki nekiesett a kommunistáknak: Ti vagytok felelősek az ország nyomorúságáért (elszegényedett és lepusztult), önállóságának elvesztéséért (orosz függőség alá vettetett), a justizmordokért!
A megvádoltak így feleltek: Mi nem tudtuk! Bennünket becsaptak! Mi hittünk! Lelkünk mélyén ártatlanok vagyunk!

A vita tehát két kérdésre szűkült: Valóban nem tudták? Vagy csak *úgy* tesznek?
Tomás (akárcsak az egész, tízmilliós cseh nemzet) figyelte ezt a vitát, és arra gondolt, hogy a kommunisták közt biztosan akadtak olyanok, akik nem voltak azért annyira tudatlanok (hiszen tudniuk kellett valamit a forradalom utáni Oroszországban elkövetett és azóta is napirenden levő borzalmakról). Többségük azonban feltehetően valóban semmiről sem tudott.
És Tomás a következő meggyőződésre jutott: nem az az alapkérdés, hogy tudták-e, vagy nem tudták, hanem hogy ártatlan-e az ember csak azért, mert nem tudta. Mentes-e a trónuson ülő tökfej mindennemű felelősségtől csak azért, mert tökfej?
Tegyük fel, hogy a cseh államügyészt, aki az ötvenes évek elején halált követelt az ártatlan vádlottra, az orosz titkosrendőrség és országának kormánya félrevezette. De hogyan lehetséges, hogy ma, amikor már tudjuk, hogy a vádak abszurdak voltak, a vádlottak pedig ártatlanok, ugyanez az államügyész lelke tisztaságát bizonygatja, és mellét döngeti: az én lelkiismeretem tiszta, nem tudtam, hittem! Hát nem éppen abban rejlik jóvátehetetlen bűne, hogy nem tudta, hogy hitte?
S ekkor Tomásnak eszébe jutott Oidipusz története: Oidipusz nem tudta, hogy saját anyjával hál, mégis, amikor rájött az igazságra, nem érezte magát ártatlannak. Képtelen volt nézni a tragédiát, amit tudatlanságával okozott, kiszúrta a szemét, és vak emberként elhagyta Thébát.
Tomás hallotta a belső tisztaságukat védelmező kommunisták kiabálását, és arra gondolt: tudatlanságotok okozta, hogy ez az ország talán évszázadokra elvesztette szabadságát, ti meg azt kiabáljátok, hogy ártatlannak érzitek magatokat? Hogy bírjátok ezt nézni? Hogyhogy nem vagytok megrémülve? Láttok ti egyáltalán? Ha volna szemetek, ki kellene szúrnotok, és el kellene mennetek Thébából!
Ez a hasonlat annyira megtetszett Tomásnak, hogy gyakran élt vele, amikor barátaival beszélgetett, s idővel mind pontosabban és választékosabban fogalmazta meg.
Akkoriban, mint minden értelmiségi, ő is olvasta a cseh írószövetség által háromszázezer példányban kiadott hetilapot, amely a rendszeren belül meglehetős önállóságra tett szert, és olyan dolgokról esett benne szó, melyekről másutt nem beszélhettek nyilvánosan. Az írók lapjában ezért arról is írtak, hogy kik és miképpen felelősek a kommunista uralom kezdetén megrendezett politikai perek justizmordjaiért.
Ezekben a vitákban újra és újra felmerült a kérdés: tudták vagy nem tudták? Mivel Tomás ezt a kérdést másodrendűnek tartotta, egy napon megírta Oidipusszal kapcsolatos gondolatait, és beküldte a hetilapnak. Egy hónap múlva kapott választ. Bekérették a szerkesztőségbe. Alacsony növésű szerkesztő fogadta, háta, mint aki karót nyelt. Változtassa meg az

egyik mondatban a szórendet, javasolta Tomásnak. Az írás végül valóban megjelent az utolsó előtti oldalon, az *Olvasóink írják* című rovatban. Tomás nem örült a cikkének. A szerkesztő vette a fáradságot, hogy egy szórendváltoztatásért behívassa, de aztán beleegyezése nélkül annyira megkurtította a szöveget, hogy az értekezésből csak a (meglehetősen sematikus és kihívó) alaptézis maradt meg, és Tomásnak így már nem tetszett.
Ez 1968 tavaszán történt. A hatalom Alexander Dubceknek és azoknak a kommunistáknak a kezében volt, akik bűnösnek érezték magukat, és bűnüket valamiképp jóvá akarták tenni. Csakhogy más kommunisták, akik ártatlanságukra esküdöztek, rettegtek, hogy a felbőszült nemzet ítélkezni fog felettük. Ezért naponta eljártak panaszkodni az orosz nagykövetnek, és támogatását kérték. Amikor Tomás cikke megjelent, ezt kiabálták: Hát idáig fajult a dolog! Már nyilvánosan követelik, hogy kiszúrják a szemünket!
Két hónap múlva az oroszok úgy döntöttek, hogy guberniájukban a szabad eszmecserék megenged hetetlenek, és hadseregük egyetlen éjszaka alatt megszállta Tomás hazáját.

3

Amikor Tomás elhagyta Zürichet, és visszament Prágába, ott folytatta munkáját, a régi kórházában, ahol annak idején abbahagyta. Egy napon azonban hívatta a főnöke.
- Nézze, kolléga úr - mondta neki -, maga végtére is nem író, újságíró vagy nemzetmegváltó, hanem orvos és tudós. Nem szeretném magát elveszteni, és mindent megteszek, hogy itt maradhasson. Vissza kell azonban vonnia, amit Oidipuszról írt. Szívügye ez a cikk?
- Főorvos úr - mondta Tomás, és a harmadára csonkított szövegre gondolt-, ennél jelentéktelenebb szívügyem sohasem volt.
- Ugye tudja, mi a tét? - kérdezte a főorvos.
Tomás tudta: a mérleg egyik serpenyőjében a becsülete volt (mely akkor marad csorbítatlan, ha a leírtakat nem vonja vissza), a másikban pedig az, amit élete értelmének tartott (a tudományos és orvosi munka).
- Van valami középkori abban - folytatta a főorvos -, ahogy ezek lépten-nyomon követelik, hogy az emberek nyilvánosan vonják vissza korábbi szavaikat. Egyáltalán mit jelent az, hogy “visszavonni“? Modern időkben a gondolatot csak megcáfolni lehet, visszavonni semmiképp. Ha tehát a gondolat visszavonása képtelenség, ha pusztán formális, mágikus szószaporítás, nem látom okát, kolléga úr, miért ne tenné meg, amit követelnek magától. A terror által irányított társadalomban egyetlen nyilatkozat sem kötelez semmire, ezek kierőszakolt nyilatkozatok, és a becsületes embernek kötelessége, hogy ne vegyen róluk tudomást, ne hallja őket. Ismétlem, kolléga úr, érdekem nekem is, a betegeinek is, hogy

folytassa munkáját.
- Biztosan igaza van - mondta Tomás elgyötört arccal.
- De? - igyekezett a főorvos kitalálni gondolatait.
- Félek, hogy szégyellném magam.
- Ki előtt? Hát olyan nagyra tartja a környezetében élő embereket, hogy izgatná a véleményük?
- Nem, nem tartom őket nagyra - mondta Tomás.
- Mellesleg - tette hozzá a főorvos -, a belügyesek bizonygatták, hogy szó sincs nyilvános visszavonásról. Ezek bürokraták. Az kell nekik, hogy legyen az aktáik között írásos bizonyíték arról, hogy maga nem ellensége a rendszernek. így van mivel védekezniük, ha valaki számon kérné tőlük, miért dolgozhat maga továbbra is a régi munkahelyén. Fogadkoztak nekem, hogy a nyilatkozatról csak maga meg ők fognak tudni, s hogy nem tervezik a publikálását.
- Kérek egy hét gondolkozási időt - zárta le a beszélgetést Tomás.

4

Tomást a kórház legjobb sebészének tartották. Rebesgették már, hogy a nyugdíj korhoz közeledő főorvos hamarosan átadja neki helyét. Amikor a kórházban elterjedt, hogy a felettes szervek önkritikus nyilatkozatot követelnek Tomás tol, mindenki biztosra vette, hogy engedelmeskedni fog.

Ez meglepte Tomást: jóllehet soha semmivel nem szolgált rá, az emberek a becstelenségére fogadtak, s nem a becsületességére.

A másik meglepő dolog az emberek reakciója volt Tomás feltételezett magatartására. Megnyilvánulásuk alapján két csoportba sorolhatnám őket. Az első csoportban azok voltak, akik (vagy közeli hozzátartozóik) szintén visszavontak valamit, kényszer alatt kinyilvánították, vagy készek voltak kinyilvánítani egyetértésüket a megszálló rendszerrel (igaz, nem szívesen; ezt senki sem tette szívesen).

Ezek az emberek furcsa, Tomásnak eddig ismeretlen mosollyal néztek rá: a titkos összeesküvők félszeg, egyetértő mosolyával. Férfiak mosolyognak így egymásra, amikor véletlenül összetalálkoznak a bordélyházban; kicsit szégyenkeznek, de élvezik, hogy szégyenkezésük kölcsönös; valamiféle testvéri kötelék alakul ki köztük.

Annál is elégedettebben mosolyogtak rá, hogy Tomás sohasem állt konformista hírében. A főorvos javaslatával való feltételezett egyetértése ezért bizonyíték volt a tekintetben, hogy a gyávaság lassan és biztosan magatartási szabály lesz, és hamarosan nem minősül gyávaságnak. Ezek az emberek sohasem voltak Tomás barátai. Tomás rémülten gondolt arra, hogy ha valóban legyártaná a főorvos által kért nyilatkozatot, sorra meghívnák őt egy pohár borra, és barátkozni akarnának vele.

A másik csoportban olyan emberek voltak, akiket (vagy közeli

hozzátartozóikat) szintén üldöztek, akik nem voltak hajlandók megalkudni a megszálló hatalommal, vagy akiktől nem követeltek megalkuvást (mert, teszem azt, nagyon fiatalok voltak, és még nem mártották bele magukat semmibe), és akik sziklaszilárdan hitték, hogy ilyen alkut nem kötnének.
A fiatal, igen tehetséges S. doktor, aki közülük való volt, megkérdezte Tomástól: - Na, megírtad nekik?
- Miről beszélsz? - csodálkozott Tomás.
- A visszavonó nyilatkozatodról - mondta S. Szavaiban nem volt rossz szándék. Mi több, mosolygott. Ez ismét egy újabb mosoly volt a mosolyok gazdag gyűjteményéből: az erkölcsi felsőbbrendűség elégedett mosolya.
- Ugyan mit tudsz te az én nyilatkozatomról? Olvastad? - kérdezte Tomás.
- Nem - felelte S.
- Akkor minek jártatod a szád! - mondta Tomás.
S. továbbra is elégedetten mosolygott: - Nézd, mi tudjuk, hogy megy az ilyesmi. Megírod a nyilatkozatot, s levélként elküldöd az igazgatónak, a miniszternek vagy akárkinek, az megígéri, hogy nem hozza nyilvánosságra, hadd ne érezze magát az írója megalázva. így van?
Tomás vállat vont, és tovább hallgatta kollégáját.
- A nyilatkozat aztán szépen eltűnik az illető fiókjában, de írója tudja, hogy bármikor nyilvánosságra hozhatják. Ezért aztán soha többé nem nyithatja ki a száját, nem bírálhat, nem tiltakozhat, mert ha így tenne, a nyilatkozat napvilágra kerülne, ő pedig mindenki előtt megszégyenülne. Ha úgy vesszük, a módszer még nyájasnak is mondható. Rosszabbat is el tudok képzelni.
- Igen, a módszer felettébb nyájas - mondta Tomás -, csak azt tudnám, ki mondta neked, hogy ráálltam.
A kolléga a vállát vonogatta, de a mosoly nem tűnt el arcáról.
Tomás furcsa dologra jött rá: *Mindenki* mosolyog rá, *mindenki* azt akarja, hogy írja meg a nyilatkozatot, ezzel *mindenkinek* örömet szerezne. Az első csoport annak örülne, hogy a gyávaság inflációja semlegesíti magatartását, és visszaadja elvesztett becsületét. A másik csoport tagjai már megszokták, hogy az ő becsületük különleges privilégium, amiről nem akarnak lemondani. Ezért titokban szeretik a gyávákat; nélkülük a helytállásuk csak valamiféle mindennapos és fölösleges erőfeszítés lenne, amit senki sem csodálna.
Tomás irtózott ezektől a mosolyoktól; úgy rémlett neki, mindenütt látja őket, az ismeretlen járókelők arcán is. Nem tudott aludni. Hogyhogy? Hát ennyire fontosak neki ezek az emberek? Nem. Koránt sincs róluk jó véleménye, és haragszik magára, hogy nézeteik ennyire feldúlják. Nincs ebben semmi logika. Talán bizony lehetséges, hogy valaki, aki oly

kevéssé tiszteli az embereket, ennyire függjön a véleményüktől? Elképzelhető, hogy az emberek iránti mélységes bizalmatlansága (kételye, hogy joguk van dönteni életéről, és ítélkezni fölötte) már abban is közrejátszott, hogy Tomás olyan pályát választott, amely nem követeli, hogy közönség elé álljon. Az olyan ember, aki például politikusnak megy, önszántából azzal a naiv és nem titkolt hittel teszi meg bírájává a nyilvánosságot, hogy megnyeri rokonszenvét. A tömeg esetleges nemtetszése még nagyobb teljesítményre serkenti, akárcsak Tomást a nehezen megállapítható diagnózis.
Az orvost (ellentétben a politikussal vagy színésszel) csak a betegei és közvetlen munkatársai bírálják, négy fal közt és szemtől szembe. A bírálók tekintetére nyomban válaszolhat a saját tekintetével, magyarázatot adhat, megvédheti magát. Most azonban Tomás (életében először) olyan helyzetbe került, amikor több tekintet szegeződött rá, mint amennyit észlelni tudott, s ő sem saját tekintetével, sem szavakkal nem válaszolhatott. Ki volt szolgáltatva nekik. Esete szóbeszéd tárgya volt a kórházban és a kórházon kívül is (akkoriban a felbolydult Prága az afrikai tamtam szédületes gyorsaságával továbbította a híreket, hogy ki okozott csalódást, ki súgott be, ki kollaborált), Tomás ezt tudta, és semmit sem tehetett ellene. Maga is meglepődött, hogy helyzetét milyen elviselhetetlennek érzi, és mekkora pánikot kelt benne. Az emberek érdeklődése kellemetlen volt neki, mint mikor valaki nagy tömegben tolong, vagy rémálmában hozzáérnek a ruháját szaggató emberek.
Bement a főorvoshoz, és közölte vele, hogy semmit sem ír meg.
A főorvos sokkal erősebben fogott vele kezet, mint máskor, és bevallotta, hogy számolt a döntésével.
- Talán a nyilatkozat nélkül is itt tarthatna, főorvos úr - mondta Tomás; arra célzott, hogy ehhez elegendő lenni ha eltávolítása esetén összes kollégája felmondással fenyegetne. Ez azonban egyetlen kollégájának sem jutott eszébe, így aztán egy napon (a főorvos kézszorítása a legutóbbinál is erősebb volt: véraláfutások maradtak utána) Tomásnak el kellett hagynia kórházi állását.

5

Először egy vidéki klinikán helyezkedett el, mintegy nyolcvan kilométerre Prágától. Naponta vonatozott, és halálosan ki volt merülve, mire hazaért. Egy évre rá sikerült találnia egy előnyösebb, ám jóval alacsonyabb rendű állást egy külvárosi rendelőintézetben. Itt már nem operálhatott, általános orvosként dolgozott. A váróterem zsúfolva volt, egy-egy betegre jó, ha öt perc jutott; felírta az aszpirint, kitöltötte az igazolást a munkahely számára, szakrendelésre küldte a betegeket. Nem tartotta már magát orvosnak, hanem hivatalnoknak.
Itt kereste föl a rendelés végén egy ötven körüli férfi; kövérkés alkata

tekintélyt sugárzott. A belügyminisztérium előadójaként mutatkozott be, és meghívta Tomást a szemközti kocsmába.
Egy üveg bort rendelt. Tomás tiltakozott: - Autóval vagyok. Ha elkap a rendőr, elveszi a jogosítványomat. - A belügyes elmosolyodott: - Ha bajba kerülne, hivatkozzon csak rám - és egy névjegykártyát adott Tomásnak, amelyen ott állt a (nyilván hamis) neve meg a minisztérium telefonszáma.
Ezután sokáig beszélt arról, hogy mennyire tiszteli Tomást. A minisztériumában mindnyájan sajnálják, hogy egy ilyen nagy tapasztalatú sebész aszpirint írogat föl a külvárosi rendelőintézetben. Burkoltan tudatta vele, hogy a rendőrség, bár ezt hangosan nem mondhatja ki, nem ért egyet az igen durva módszerrel, amellyel szakembereket távolítanak el munkahelyükről.
Tomást már régen nem dicsérték, ezért figyelmesen hallgatta a gömbölyű férfit, és elámult, milyen pontosan és részletesen tájékozott az ő szakmai sikereiről. Mennyire védtelen az ember a hízelgés ellen! Tomás nem tudott ellenállni: komolyan vette, amit a minisztériumi férfi mondott. Ennek azonban nemcsak a hiúság volt az oka. Sokkal inkább a tapasztalatlansága. Ha az ember olyasvalakivel ül szemtől szemben, aki kedves, tisztelettudó és udvarias, nagyon nehéz minduntalan tudatosítania magában, hogy abból, amit az illető mond, *semmi* sem igaz, hogy *semmit* sem gondol őszintén. Ahhoz, hogy az ember ne higgyen (egyfolytában és rendre, pillanatnyi habozás nélkül), hatalmas erőfeszítésre van szüksége, meg edzésre, azaz gyakori rendőrségi kihallgatásra. Ebben az edzésben Tomisnak nem volt része.
A minisztériumi férfi folytatta: - Mi tudjuk, doktor úr, hogy magának Zürichben nagyszerű állása volt. És igen nagyra értékeljük, hogy visszajött. Ez szép volt magától. Tudta, hogy itt a helye. - És mintegy szemrehányóan hozzátette: - Csakhogy a maga helye a műtőasztalnál van!
- Ebben egyetértünk - mondta Tomás.
Rövid szünet után a minisztériumi ember mélabúsan megszólalt:
- Mondja, doktor úr, maga tényleg azt gondolja, hogy a kommunistáknak ki kell szúrni a szemét? Nem találja furcsának, hogy ezt éppen maga mondja, aki annyi embernek adta vissza az egészségét?
- De hát ez teljes képtelenség - védekezett Tomás - Olvassa el pontosan, hogy mit írtam.
- Elolvastam - mondta a férfi a belügyminisztériumból olyan hangon, amit nagyon szomorúnak szánt.
- Es azt írtam talán, hogy a kommunistáknak ki kell szúrni a szemét?
- Mindenki így értelmezte - mondta a belügyes férfi, és hangja egyre szomorúbb volt.
- Ha elolvasná az egész szöveget, úgy, ahogy megírtam, eszébe se jutna

ilyesmi. Kicsit meghúzva jelent meg.
- Micsoda? - hegyezte fülét a belügyes. - Ezek nem úgy közölték a cikkét, ahogy megírta?
- Lerövidítették.
- Mennyivel?
- Talán a harmadával.
Úgy tetszett, a minisztériumi ember őszintén fel van háborodva:
- Ez bizony részükről nem volt tisztességes játék. Tomás megvonta a vállát.
- Miért nem tiltakozott? Azonnal követelnie kellett volna a helyreigazítást!
- De hiszen rögtön utána bejöttek az oroszok. Mindnyájunknak más gondja volt- mondta Tomás.
- Minek gondolják magáról az emberek, hogy maga, az orvos, azt akarta, hogy egyeseket megvakítsanak?
- Ugyan, kérem, az a cikk, valahol hátul, a levelek közt jelent meg. Senki se vette észre. Csak az orosz követség, amelynek kapóra jött.
- Nincs igaza, doktor úr! Magam is sokakkal beszéltem, akik tudtak a cikkéről, és csodálkoztak, hogy ilyesmit leírt. De most, hogy megmagyarázta, hogy a cikk nem úgy jelent meg, ahogy megírta, minden érthetőbb. Ők keltek fel magát a cikk megírására?
- Nem - felelte Tomás -, én küldtem be a lapnak.
- Ismeri azokat az embereket?
- Kikre gondol?
- Akik közölték a cikkét.
- Nem.
- Sohasem beszélt velük?
- Egyszer behívtak a szerkesztőségbe.
- Miért?
- A cikk miatt.
- Es kivel beszélt?
- Az egyik szerkesztővel.
- Hogy hívták?
Tomás csak most döbbent rá, hogy kihallgatják. Egyszeriben úgy érezte, hogy minden szavával veszélybe sodorhat valakit. Természetesen tudta a szerkesztő nevét, de letagadta: - Nem tudom.
- De doktor úr - Tomás tagadása mély felháborodást váltott ki a férfiból -, hiszen bemutatkozott magának.
Tragikomikus, hogy éppen jólneveltségünk lett a rendőrség szövetségese. Nem tudunk hazudni. A “mondj igazat!“ imperativus, amit anyánk és apánk oltogatott belénk, olyan gépiesen működik, hogy a kihallgató rendőr előtt is szégyelljük hazugságunkat. Nekünk egyszerűbb veszekedni vele, sértegetni őt (aminek az égvilágon semmi értelme), mint

a szemébe hazudni (amit, és csakis ezt, tennünk kell).
Amikor a belügyes szemére vetette őszintétlenségét, Tomás már-már bűnösnek érezte magát; le kellett küzdenie egyfajta gátlást, hogy továbbra is kitartson hazugsága mellett: - Nyilván bemutatkozott - mondta -, de mert a neve nekem semmit sem mondott, rögtön elfelejtettem.
- Hogy nézett ki?
A szerkesztő, akivel annak idején beszélt, alacsony volt, szőke haja kefefrizurára nyírva. Tomás igyekezett homlokegyenest ellenkező adatokkal szolgálni: - Magas volt. Hosszú fekete hajú.
- Aha - mondta a belügyes -, és nagyszakállú?
- Igen - mondta Tomás.
- Kicsit hajlott.
- Igen - hagyta rá Tomás még egyszer, és tudta, hogy a belügyes e pillanatban már azonosította, kiről van szó. Nem elég, hogy feljelentett egy nyomorult szerkesztőt, a feljelentése mindennek tetejében még hamis is.
- De miért hívatta be magát? Miről beszélgettek?
- Az egyik mondat szórendjén akart változtatni valamit.
Ez nevetséges köntörfalazásnak hangzott. A belügyes ismét megbotránkozva csodálkozott, hogy Tomás nem akarja neki megmondani az igazat: - De doktor úr! Az előbb azt állította, hogy egyharmadával lerövidítették a szövegét, most meg azt mondja, hogy a szórendről beszélgettek magával. Lássa be, ez nem logikus!
Tomás nyomban könnyebben válaszolt, mert amit mondott, az való igaz volt: - Nem logikus, de így van - nevetett. - Engedélyt kértek, hogy az egyik mondatban változtassanak a szórenden, s aztán a cikk egyharmadát kihagyták.
A minisztériumi ember ismét a fejét csóválta, mint aki képtelen napirendre térni ilyen erkölcstelen eljárás fölött.
- Azok az emberek nem bántak magával korrektül - mondta.
Aztán megitta maradék borát, és levonta a következtetést: - Doktor úr, maga egy manipuláció áldozata. Kár lenne, ha erre maga és a betegei fizetnének rá. Mi tisztában vagyunk a maga kvalitásaival. Megnézzük, mit tehetnénk az ügy érdekében.
Szívélyesen kezet rázott Tomással. Aztán kimentek a kocsmából, és ki-ki beült a kocsijába.

6

E találkozás után Tomás rettenetes hangulatba zuhant. Szemrehányást tett magának, hogy elfogadta a beszélgetés kedélyes hangnemét. Ha már nem utasította vissza a belügyest, és szóba állt vele (nem volt felkészülve ilyen helyzetre, nem tudta, mit tilt a törvény, és mit nem), vissza kellett volna utasítania legalább azt, hogy jó barátként borozgasson vele a kocsmában!

Ha valaki, aki ismeri ezt az embert, látja őket együtt, csak arra gondolhat, hogy Tomás a rendőrségnek dolgozik! És miért mondta meg neki egyáltalán, hogy a cikkét lerövidítették? Miért adta meg neki teljesen fölöslegesen ezt az információt? Mélységesen elégedetlen volt önmagával.
Két héttel később a belügyes ismét jelentkezett. Mint első ízben, most is a szemközti kocsmába akart menni, de Tomás megkérte, maradjanak a rendelőben.
- Én megértem, doktor úr- mosolyodott el a belügyes.
Tomás felfigyelt a szavaira. A minisztériumi ember úgy beszélt, mint a sakkjátékos, aki megerősíti ellenfelének, hogy az előző lépésben hibázott. Szemben ültek egymással, kettőjük közt Tomás íróasztala. Talán tíz perce beszélgettek már az éppen tomboló influenzajárványról, amikor a belügyes így szólt: - Gondolkoztunk az esetén, doktor úr. Ha csak magáról volna szó, a dolog egyszerűbb lenne. De nekünk tekintettel kell lennünk a közvéleményre is. Akár akarta, akár nem, maga a cikkével hozzájárult a kommunistaellenes hisztériához. Nem tagadom, olyan javaslatot is kaptunk, hogy a cikke miatt állítsuk bíróság elé. Erre paragrafus van. Erőszakra való nyilvános izgatás.
A belügyes elhallgatott, és Tomás szemébe nézett. Tomás felvonta a vállát. A férfi ismét békítő hangot ütött meg. - A javaslatot elutasítottuk. Bármilyen felelősség terheli is, a társadalom érdeke, hogy ott dolgozzon, ahol képességei legjobban érvényesülnek. A főorvosa igen nagyra becsüli magát. És a betegeitől is vannak értesüléseink. Maga kiváló specialista, doktor úr! Senki sem követelheti egy orvostól, hogy tájékozott legyen a politikában. Maga hagyta, hogy feltüzeljék. Ezt helyre kellene hozni. Ezért megírtuk a nyilatkozat szövegjavaslatát, amit véleményünk szerint magának a sajtó rendelkezésére kellene bocsátania. Mi már gondoskodnánk róla, hogy megfelelő időben jelenjen meg - és egy papírt adott át Tomásnak.
Tomás olvasta, ami a papíron állt, és megijedt. Hiszen ez sokkal rosszabb, mint amit két éve a főorvosa kért tőle! Itt nemcsak az Oidipusz- cikk egyszerű visszavonásáról volt szó. Itt mondatok sorakoztak a Szovjetunió iránti szeretetről, a kommunista párthűségről, elítélő szavak azokról az értelmiségiekről, akik állítólag polgárháborúba akarták sodorni az országot, de ami ennél is rosszabb, a nyilatkozat leleplezte az írók hetilapjának szerkesztőit, név szerint a magas, hajlott hátú rovatvezetőt (Tomás sohasem találkozott vele, de ismerte a nevét meg a fényképét), aki tudatosan visszaélt cikkével, más értelmet adott neki, és ezzel ellenforradalmi felhívássá változtatta; a szerkesztők, állt a nyilatkozatban, ahhoz gyávák voltak, hogy maguk írják meg a cikket, és a naiv orvos háta mögött akartak megbújni.
A minisztériumi férfi látta Tomás szemében a rémületet. Lehajolt, és

barátságosan meglapogatta Tomás térdét: - Ez csak javaslat, doktor úr! Gondolja meg a dolgot, és ha változtatni akar valamin, azt természetesen megbeszélhetjük. Végtére is ez a *maga* szövege!
Tomás úgy adta vissza a papírt a belügy esnek, mint aki egy percig sem akarja tovább a kezében tartani. Mint aki azt gondolja, hogy egyszer majd az ő ujjlenyomatait keresik rajta.
Ahelyett, hogy a papírt elvette volna, a minisztériumi ember tettetett csodálkozással széttárta karját (ugyanaz a mozdulat volt, amellyel a pápa áldja meg erkélyéről a tömegeket): - De doktor úr, miért adja vissza? Vigye csak haza, és nyugodtan gondolja át.
Tomás a fejét rázta, és türelmesen nyújtotta a papírt. A minisztériumi ember már nem utánozta az áldást osztó pápát, s végül kénytelen volt elvenni a papírt.
Tomás nagyon határozottan meg akarta neki mondani, hogy nem ír meg és nem ír alá semmiféle nyilatkozatot. Utolsó pillanatban azonban más hangnemet választott: - De hát én nem vagyok írástudatlan - mondta szelíden. - Miért írnék alá olyasmit, ami nem tőlem származik?
- Rendben van, doktor úr, választhatjuk a fordított módszert is. Maga megírja a nyilatkozatot, s aztán együtt átnézzük. Amit az előbb olvasott, szolgáljon legalább mintául.
Miért nem utasította el Tomás azonnal és erélyesen a belügyes javaslatát? A következő gondolat futott át *agyán:* Azonkívül, hogy az efféle nyilatkozatok az egész nemzet demoralizálására hivatottak (az orosz stratégiának nyilván ez a legfontosabb), az ő esetében a rendőrségnek alighanem valami kézzel foghatóbb célja is van: elképzelhető, hogy pert készít elő annak a hetilapnak a szerkesztőivel, amelynek Tomás a cikket írta. Ha ez így van, a rendőrségnek szüksége van Tomás nyilatkozatára, mint bizonyítékra a tárgyaláshoz, és mint adalékra a szerkesztők ellen indítandó sajtóhadjárathoz. Ha most elvből és határozottan nemet mond, kiteszi magát a veszélynek, hogy a rendőrség hamisított aláírásával közölteti a javasolt szöveget. Cáfolatát egyetlen újság sem hozná le! Senki sem hinné el, hogy a nyilatkozatot nem ő írta, és hogy az aláírása hamis! Azt már megtanulta, hogy ha az ember erkölcsi megaláztatásban látja a másikat, ez sokkal boldogabbá teszi annál, semhogy hajlandó volna örömét a másik magyarázkodásával rontani.
A belügyesnek meghagyta a reményt, hogy maga írja meg a nyilatkozatot, s ezzel időt nyert. Már másnap beadta munkahelyén írásbeli felmondását. Feltételezte (helyesen), hogy amint önként lép le a társadalmi létra legalacsonyabb fokára (ahová egyébként akkoriban több ezer, különféle szakmában dolgozó értelmiségi jutott), a rendőrség elveszti fölötte hatalmát, és nem érdeklődik többé utána, mert ilyen körülmények között bármiféle sajtóban közölt nyilatkozata híján volna minden hitelnek. Az arcpirító nyilvános visszavonások ugyanis mindig az

aláírt előmenetelével s nem bukásával járnak együtt.
Az orvosok azonban Csehszlovákiában állami alkalmazottak, az állam pedig vagy elbocsátja őket szolgálatából, vagy nem. A hivatalnok, akivel Tomás a felmondásáról tárgyalt, ismerte a nevét és tisztelte őt. Igyekezett rávenni Tomást, hogy ne hagyja el munkahelyét. Tomás hirtelen rádöbbent, hogy korántsem biztos, helyesen döntött-e. De úgy érezte, döntéséhez már valamiféle hűségeskü köti, s kitartott elhatározásánál. így lett belőle ablakmosó.

7

Amikor évekkel azelőtt Tomás Zürichből Prágába tartott, halkan mondogatta magának: “es muss sein!”, és eközben Tereza iránt érzett szerelmére gondolt. De már aznap éjjel kétség vette elő, hogy ennek valóban így kellett-e lennie; rájött, hogy Terezához őt csak a hét éve megesett nevetséges véletlenek sorozata sodorta (melynek kezdetén főnöke ideggyulladása állt), s hogy csak e véletleneknek köszönhetően tér most vissza a ketrecbe, melyből nincs többé szabadulás.
Ez azt jelentené, hogy életében semmiféle “es muss sein!“, semmiféle nagy kényszer nem volt? Azt hiszem, mégiscsak volt. Nem a szerelem. A hivatás. Az orvosi pályára nem a véletlen, nem a hideg számítás, hanem mély belső késztetés vitte.
Ha elfogadjuk, hogy az emberek valamiféle kategóriákba sorolhatók, akkor a besorolás csakis e mélységes vágy alapján képzelhető el, mely a különféle, életre szóló tevékenység felé irányítja őket. Minden francia más és más. De a világ összes színésze hasonlít egymásra, Párizsban, Prágában, az utolsó vidéki színházban. A színész olyan ember, aki gyermekkorától helyesli, hogy egész életében a névtelen közönség előtt mutogassa magát. E nélkül az alapvető helyeslés nélkül, melynek semmi köze a tehetséghez, mely a tehetségnél is mélyebb valami, nem lehet színész. Hasonlóképp az orvos olyan ember, aki helyesli, hogy egész életében emberi testekkel foglalkozik, ennek minden következményével. Ez az alapvető helyeslés (és nem a tehetség meg a rátermettség) teszi lehetővé, hogy az egyetem első évében belépjen a boncterembe, és hat évvel később orvos legyen.
A sebészet az orvosi hivatás imperativasát a szélső határig tolja, ahol az emberi az istenivel érintkezik. Ha valakit jól fejbe vágunk egy doronggal, az illető összecsuklik, és örökre megszűnik lélegezni. Csakhogy a lélegzés egyszer úgyis megszűnne. Egy ilyen gyilkosság csak megelőzi azt, amit Isten valamivel később maga intézne el. Feltételezhető, hogy Isten számolt a gyilkossággal, nem számolt viszont a sebészettel. Nem gyanította, hogy akad valaki, aki bele mer nyúlni a szerkezetbe, amit ő talált ki, ő burkolt gondosan bőrbe, amit lepecsételt és elzárt az ember szeme elől. Amikor Tomás először tette rá a szike élét egy narkózisban

alvó férfi bőrére, majd határozott mozdulattal a bőrbe metszett, és pontos, egyenes vágással felfejtette (mintha egy darab élettelen anyag lenne, kabát, szoknya vagy függöny), a szentségtörés villanásnyi, de erőteljes érzése fogta el. De hát éppen ez vonzotta! Ez volt az a mélyen benne gyökerező “es muss sein!“, amit nem a véletlen, nem a főorvos ideggyulladása, nem valami külső körülmény hozott az útjába.
Akkor viszont hogyan lehetséges, hogy ilyen gyorsan, határozottan és könnyedén lemondott valamiről, ami ennyire mélyen benne volt?
Tomás erre azt felelné: azért tette, mert nem akarta, hogy a rendőrség felhasználja. De őszintén szólva, ha ez elméletileg lehetséges volna is (és elő is fordultak ilyen esetek), nem volt nagy valószínűsége, hogy a rendőrség hamis nyilatkozatot közöl a lapokban az ő aláírásával.
Persze az embernek joga van olyan veszélytől is tartani, ami kevéssé valószínű. Ezt fogadjuk el. Fogadjuk el azt is, hogy Tomás haragudott magára, haragudott az ügyetlenségére, és el akarta kerülni, hogy továbbra is kapcsolatban legyen a rendőrséggel, ami fokozta volna benne a tehetetlenség érzését. És fogadjuk el azt is, hogy hivatását már amúgy is elvesztette, mert a gépies munkának a rendelőintézetben, ahol aszpirint írt föl a betegeknek, semmi köze sem volt az orvostudományról vallott nézeteihez. Mindezek ellenére döntésének hirtelenségét furcsának találom. Nincs mögötte még valami más, mélyebb is, ami okfejtéséből kimaradt?

8

Jóllehet Tereza révén Tomás megszerette Beethovent, nem volt nagyon jártas a zenében, és kétlem, hogy ismerte volna a híres beethoveni motívum, a “muss es sein?, es muss sein!“ hiteles történetét.
Az úgy volt: bizonyos Dembscher úr ötven forinttal tartozott Beethovennek, és az örökké pénzszűkében lévő zeneszerző figyelmeztette erre. “Muss es sein?“, sóhajtott boldogtalanul Dembscher úr, és Beethoven szilajul kacagta: “Es muss sein!“, majd a szavak dallamát nyomban lekottázta, és e realista motívumból rövid, négyszólamú darabot komponált: “es muss sein, es muss sein, ja, ja, ja“, énekli három szólam, és a negyedik hozzáteszi: “heraus mit dem Beutel!“ - elő a pénztárcát!
Egy évvel később ugyanerre a motívumra építette utolsó, opus 135-ös vonósnégyesének negyedik tételét. Ekkor Beethoven már nem Dembscher pénztárcájára gondolt. Az “es muss sein” számára egyre ünnepélyesebben hangzott, mintha maga a Sors szólt volna így. Kant nyelvén a kellőképp kiejtett “jó napot!“ metafizikai tézissé változhat. A német nyelv a *súlyos* szavak nyelve. Az “es muss sein“ már nem tréfa volt, hanem “der schwer gefasste Entschluss“.
Beethoven tehát a játékos ihletet súlyos kvartetté, a tréfát metafizikai igazsággá változtatta. Érdekes történet arról, hogyan lesz a könnyűből

nehéz (azaz Parmcnidész szerint a pozitívból negatív). Az ilyen átváltozás, csodálatosképp, nem lep meg bennünket. Viszont megbotránkoznánk, ha Beethoven a komoly kvartettet könnyed tréfává változtatta volna, négyszólamú kánonná Dembscher pénztárcájáról. Holott tökéletesen követte volna Parmenidészt: a nehezet könnyűvé, azaz a negatívat pozitívvá változtatta volna! Kezdetben (tökéletlen vázlatként) lett volna a nagy metafizikai igazság, és végül (tökéletes kompozícióként) a könnyed tréfa! Csakhogy mi már nem tudunk úgy gondolkozni, mint Parmenidész.
Gyanítom, hogy ez az erőszakos, ünnepélyes, szigorú "es muss sein!" titokban már régóta ingerelte Tomást, és erős vágy volt benne, hogy Parmenidész szellemében a nehezet könnyűvé változtassa. Emlékezzünk csak vissza, hogyan szakított örökre egyik pillanatról a másikra első feleségével és fiával, és milyen megkönnyebbülést érzett, amikor szülei sem akarták többé látni. Mi más volt ez, mint heves és nem éppen ész diktálta gesztus, mellyel eldobta magától, amiről úgy érezte: nehéz kötelesség, "es muss sein!"?
Ez az akkori "es muss sein!" azonban külsődleges volt, társadalmi konvenciók diktálták, ezzel szemben a hivatásszeretetével összefüggő "es muss sein!" belülről fakadt. Annál rosszabb. A belső imperativus jóval erősebb, ezért még inkább lázadásra bujtat.
Sebésznek lenni annyi, mint felvágni a dolgok felületét, és megnézni, mi rejtőzik alatta. Talán éppen ez a vágy sarkallta Tomást arra, hogy megismerje, mi van a másik oldalon, az "es muss sein!" *mögött;* más szavakkal: mi marad az életből, ha az ember feladja azt, amit eddig küldetésének tartott.
Amikor azonban bemutatkozott a prágai kirakat- és ablakmosó vállalat jólelkű igazgatónőjének, döntésének eredménye hirtelen a maga teljes valóságában és visszavonhatatlanságában tárult eléje, és Tomás megijedt. Első napjai az új munkahelyén ebben az ijedtségben teltek. Ám ahogy túltette magát új életének meghökkentő szokatlanságán (talán egy hetébe tellett), egyszer csak rájött, hogy hosszú szünidőn van.
Olyan munkát végzett, ami végképp nem érdekelte, s ez csodálatos volt. Most már értette az olyan emberek boldogságát (eddig mindig sajnálta őket), akiket semmiféle belső "es muss sein!" nem köt foglalkozásukhoz, akik megfeledkezhetnek róla, amint munkahelyüket elhagyják. Ezt a boldog közönyt Tomás eddig nem ismerte. Ha a műtőben valami nem úgy sikerült, ahogy szerette volna, kétségbeesett, és nem tudott aludni. Gyakran a nőktől is elment a kedve. Hivatásának imperativusa, az "es muss sein!" vámpírként szívta a vérét.
Most hosszú kirakatmosó rúddal rótta Prága utcáit, és meglepődve állapította meg, hogy tíz évvel fiatalabbnak érzi magát. A nagy üzletek eladónői "doktor úrnak" szólították (a prágai tamtam hibátlanul

működött), és tanácsot kértek tőle náthájuk, fájós hátuk, rendszertelen menstruációjuk ügyében. Már-már szégyenkezve figyelték őt, amint vizet önt az üvegre, felteszi a nyélre a kefét, és nekiáll mosni a kirakatot. Ha faképnél hagyhatták volna vásárlóikat, bizonyára kiveszik kezéből a rudat, és megpucolják helyette az üveget.
Tomást elsősorban a nagy üzletek hívták, de a vállalat gyakran magánszemélyekhez is kiküldte. Akkoriban az emberek még a szolidaritás eufóriájában figyelték a cseh értelmiség tömeges üldöztetését. Amikor volt betegei megtudták, hogy Tomás ablakot mos, telefonáltak vállalatának, és őt rendelték meg. Aztán egy üveg pezsgővel vagy Slivovicával fogadták, beírták a nyugtába, hogy tizenhárom ablakot mosott meg, és két óra hosszat beszélgettek meg koccintgattak vele. Tomás virágos hangulatban indult a következő lakásba vagy üzletbe. Az országba orosz tisztek feleségei költöztek, a rádió a belügyminisztérium hivatalnokainak fenyegető beszédeit bömbölte, akik új embereket állítottak a kirúgott szerkesztők helyére, ő meg részegen dülöngélt Prága utcáin, és úgy érezte, egyik ünnepségről a másikra megy. Ez volt az ő nagy szünidője.
Visszatértek az agglegénykori idők. Tomás ugyanis hirtelen Tereza nélkül maradt. Csak éjszakánként találkoztak, amikor Tereza hazajött az étteremből, ő pedig egy pillanatra felébredt első álmából, s azután reggel, amikor viszont Tereza volt álmos, ő meg munkába sietett. Tomásnak tizenhat órája volt önmaga számára, s ez váratlanul kapott szabadság volt. A szabadság Tomásnak siheder kora óta a nőket jelentette.

9

Ha barátai olykor megkérdezték, hány nője volt életében, Tomás kitérő választ adott, és amikor tovább faggatták, ezt mondta: - Olyan kétszáz körül, - Néhány irigye állította, hogy túloz. Tomás tiltakozott: - Ez nem olyan sok. Körülbelül huszonöt éve van nőkkel kapcsolatom. Osszátok el a kétszázat huszonöttel. Ez nyolc új nőt jelent évente. Igazán nem sok. Csakhogy amióta Terezával élt, Tomás erotikus tényked ése szervezési akadályokba ütközött; csak egy keskeny idősávot tartalékolhatott rá (a műtő és az otthona között), amit alaposan kihasznált ugyan (ahogy a hegyekben élő paraszt is buzgón műveli keskeny földecskéjét), de mégsem volt hasonlítható a tizenhat órához, amit most hirtelen ajándékba kapott. (Tizenhat óráról beszélek, mert a nyolc óra, amíg ablakot mosott, új eladónők, hivatalnoknők, háziasszonyok megismerésével telt, akikkel találkát beszélhetett meg.)
Mit keresett a nőkben? Mi vonzotta hozzájuk? Talán bizony a szeretkezés nem ugyanannak az örökös ismétlődése?
Nem. Mindig van benne néhány százaléknyi elképzelhetetlen. Ha Tomás ruhában látott egy nőt, természetesen hozzávetőleg el tudta képzelni,

milyen lehet meztelenül (az orvos tapasztalatait ilyenkor a szerető tapasztalatai egészítették ki), de az elképzelés hozzávetőlegessége és a valóság pontossága között ott volt az elképzelhetetlennek parányi rése, s az nem hagyta nyugodni. Az elképzelhetetlen hajszolása azonban nem ér véget a meztelenség felfedésével, hanem folytatódik: hogy fog viselkedni a nő, miután levetkőztette?, mit mond majd szeretkezés közben?, milyen hangon sóhajtozik?, mi lesz az arcára írva a gyönyör pillanatában?
Az "énnek" az egyedisége éppen abban rejlik, ami az emberről elképzelhetetlen. Elképzelni csak azt tudjuk, ami az emberekben egyforma, ami általános. Az egyéni "én" az, ami elüt az általánostól, ami tehát nem tételezhető fel, nem számítható ki előre, amit nekünk kell a másikban leleplezni, felfedni, meghódítani.
Tomás, aki orvosi pályájának utolsó tíz évében kizárólag az emberi aggyal foglalkozott, tudja, hogy semmit sem nehezebb megragadni az "én"-nél. Hitler és Einstein, Brezsnyev és Szolzsenyicin között sokkal több a hasonlóság, mint a különbség. Ha ez számmal kifejezhető lenne, akkor egymilliomod rész a különbség, és kilencszázkilenc-venkilencezer-kilencszázkilencvenkilenc milliomodrész a hasonlóság.
Tomást vad vágy hajtja, hogy felfedezze és birtokba vegye ezt az egymilliomod részt, és úgy érzi, megszállottságának ez az értelme. Nem a nők megszállottja, hanem annak, ami mindegyikükben elképzelhetetlen, más szavakkal, megszállottja annak az egymilliomod résznyi másságnak, ami a nőt a többitől megkülönbözteti.
(A szenvedélyes sebész itt alighanem találkozott a szenvedélyes szoknya vadásszal. Tomás akkor sem tette le a képzeletbeli szikét, amikor a szeretőivel volt. Birtokba akarta venni, ami a legmélyükben rejtőzött, ami miatt fel kellett metszeni őket.)
Joggal kérdezhetjük persze, miért kereste ezt az egymilliomod résznyi másságot éppen a szexben. Nem találhatta volna meg, mondjuk, a nő járásában, a konyhai ínyencségeiben vagy a művészi kedvteléseiben? Kétségtelen, a másság milliomodrésze ott van az élet minden területén, csak éppen nyilvánosan feltárva; nem kell felfedezni, nem kell hozzá szike. Ha egy nő jobban szereti a sajtot a süteménynél, vagy utálja a karfiolt, ez eredetiségét bizonyítja, de ez az eredetiség nyomban meggyőz bennünket afelől, hogy teljesen jelentéktelen, fölösleges, és hogy semmi értelme figyelemre méltatni, és holmi értéket keresni benne.
A másság milliomodrésze csak a nemi életben mutatkozik értéknek, mert nyilvánosan megközelíthetetlen, és mert ostromolni kell. Fél évszázaddal ezelőtt ez az ostromlás még sok időt vett igénybe (heteket, sőt hónapokat is!), úgyhogy az ostromlottnak az értékmércéje az ostrom időtartama volt. Bár az ostromlás ideje azóta nagyon lerövidült, a szexualitást ma is fémszelencének tartják, melyben a nő énjének titka rejtekezik.
Tomást tehát korántsem kéjsóvársága űzte a nőkhöz (a kéj valamiféle

többletjutalomként jelentkezett), hanem a vágy, hogy birtokába vegye a világot (hogy szikéjével felnyissa a fekvő világ testét).

10

A nőket hajkurászó férfiak kétféle, könnyen felismerhető csoportba sorolhatók. Az egyikben azok vannak, akik minden nőben a saját, szubjektív és sohasem változó női eszményképüket keresik. A másik csoport férfiak az objektív női világ végtelen sokszínűsége izgatja, azt akarják birtokolni.

Az első csoportba tartozók megszállottsága *lírikus:* önmagukat, saját eszményképüket keresik a nőkben, és mindig újra és újra csalódnak, mert mint tudjuk, az eszménykép sohasem található meg. Csalódásuk, mely egyik nőtől a másikhoz hajtja őket, valamiféle romantikus bűnbocsánatot ad állhatatlanságukra, úgyhogy sok hölgy még meg is hatódik ádáz poligámiájuktól.

A másik csoport megszállottsága *epikus,* s a nők semmi meghatót nem találnak benne; a férfi nem a szubjektív eszményképét vetíti a nőbe; ezért minden érdekli, és semmi sem okozhat neki csalódást. S éppen e csalódásra való képtelenségben van valami megbotránkoztató. Az epikus nőbolond megszállottságára az emberek szerint nincs bocsánat (nem váltja meg a csalódás).

Minthogy a lírai nőbolond mindig ugyanazt a nőtípust üldözi, senki sem veszi észre, hogy váltogatja szeretőit; barátai minduntalan kínos helyzetbe hozzák, mert képtelenek megkülönböztetni kedveseit, s mindig ugyanazon a néven szólítják őket.

Az epikus nőbolondok (s Tomás nyilván éppen közülük való) a megismerést hajszolva mindjobban távolodnak a hagyományos női szépségtől, amellyel gyorsan elteltek, és óhatatlanul a kuriózumok gyűjtőiként végzik. Ezt tudják magukról, kicsit szégyellik is, és hogy barátaikat ne hozzák zavarba, nem mutatkoznak szeretőikkel a nyilvánosság előtt.

Tomás már majd két éve volt ablakmosó, amikor egy napon új ügyfél rendelte meg. Amint megpillantotta a lakás nyitott ajtajában, az asszony bizarr külseje nyomban felkeltette a figyelmét. Bizarrsága diszkrét volt és nem feltűnő, a kellemes szokványosság határai között maradt (Tomás kuriózum-szeretetének semmi köze sem volt a Fellini-szerű, torzszülöttekben való kedvteléshez): igen magas volt, valamivel magasabb Tomásnál, finom metszésű, nagyon hosszú orra és egész arca annyira rendhagyónak tetszett, hogy ha valaki szépnek mondja, tiltakozást váltott volna ki, jóllehet (legalábbis Tomás szerint) csúnya sem volt. Nadrágot és fehér blúzt viselt, csodálatos keveréke volt a hamvas ifjúnak, zsiráfnak és gólyának.

Hosszú, figyelmes és fürkésző pillantással nézett Tomásra, melyben

szellemes irónia csillant meg.
- Jöjjön beljebb, doktor úr- mondta.
Ebből Tomás rájött, hogy az asszony tudja, kicsoda ő. De inkább elsiklott a dolog felett, és megkérdezte: - Honnan vehetek vizet?
Az asszony kinyitotta a fürdőszoba ajtaját. Tomás fürdőkádat, mosdókagylót, vécécsészét pillantott meg; a kád, a kagyló és a vécé elé egy-egy kis rózsaszín szőnyeg volt leterítve.
A zsiráfra és gólyára emlékeztető asszony hunyorogva mosolygott, ettől úgy tetszett, minden szava tele van rejtett értelemmel vagy iróniával.
- Az egész fürdőszoba rendelkezésére áll, doktor úr - mondta. - Azt csinál benne, amit akar.
- Meg is fürödhetek? - kérdezte Tomás.
- Szeret fürödni? - kérdezett vissza az asszony. Tomás meleg vizet engedett a vödörbe, és visszament a nappaliba.
- Hogy óhajtja, hol kezdjem?
- Ez csak magán múlik- vonta meg vállát az asszony.
- Láthatnám a többi szoba ablakát?
- Meg akarja ismerni a lakásomat? - mosolygott az asszony, mintha az ablakmosás csak Tomás szeszélye lett volna, mely őt nem érdekli.
Tomás bement a szomszéd szobába. Nagy ablakos hálószoba volt, egymás mellé állított két ággyal, a falon őszi tájkép nyírfákkal és lemenő nappal.
Amikor visszament, az asztalon nyitott borosüveg és két pohár állt. - Nem iszik egy kis szíverősítőt a nagy munka előtt? - kérdezte az asszony.
- Nagyon szívesen - mondta Tomás, és leült.
- Aki ennyi háztartást megismer, érdekes tapasztalatokra tehet szert - mondta az asszony.
- Nem panaszkodhatom-mondta Tomás.
- Mindenütt nők várják, akiknek a férje munkában van.
- Sokkal inkább nagymamák és anyósok.
- És nem hiányzik az eredeti foglalkozása?
- Mondja meg inkább, honnan tud az én foglalkozásomról .
- A vállalata dicsekszik magával - mondta a gólyára emlékeztető asszony.
- Még most is? - csodálkozott Tomás.
- Amikor odatelefonáltam, hogy kérek egy ablakmosót, megkérdezték, nem akarom-e magát. Elmondták, hogy maga híres sebész, akit kirúgtak a kórházból. Ez persze érdekelt.
- Maga nagyon kíváncsi - mondta Tomás.
- Látszik rajtam?
- Igen, a tekintetén.
- Miért, hogy nézek?
- Hunyorog. És egyfolytában kérdez.
- Nem szeret válaszolni?

Az asszonynak köszönhetően beszélgetésükben kezdettől fogva kacér báj bujkált. Amit mondott, abból semmi sem vonatkozott a környező világra, minden szavával egyenesen kettejükhöz fordult. S mert a beszélgetés elejétől kezdve Tomás és őkörülötte forgott, mi sem volt könnyebb, mint a szavakat érintéssel egészíteni ki; amikor Tomás az asszony hunyorgó tekintetéről beszélt, egyúttal megsimogatta a szemét. Az asszony is így tett. Tomás minden érintését érintéssel viszonozta. Nem ösztönösen, inkább valamiféle akart következetességgel, mint aki az "amit maga tesz velem, azt teszem magával én is" játékot játssza. így ültek szemközt egymással, s kezük a másiknak testén járt.
Az asszony csak akkor húzódott vissza, amikor Tomás az ölét próbálta megérinteni. Tomás nem tudta megállapítani, mennyire komoly a védekezése, mindenesetre addigra sok idő telt el, s neki tíz perc múlva a következő ügyfélnél kellett lennie.
Felállt, és megmagyarázta az asszonynak, hogy mennie kell. Az asszony arca lángolt.
- Alá kell írnom a nyugtát - mondta.
- De hiszen semmit sem dolgoztam - tiltakozott Tomás.
- Ennek én *vagyok* az oka - mondta az asszony, majd halk, vontatott, ártatlan hangon hozzátette: - Újra meg kell magát rendelnem, hogy befejezze, amit miattam el sem kezdhetett.
Amikor Tomás vonakodott odaadni a nyugtát, az asszony, mint aki szívességre kéri, gyöngéden ezt mondta: - Szépen kérem, adja ide. - S aztán még hunyorogva hozzáfűzte: - Hiszen nem én fizetem, hanem a férjem. A fizetett pedig nem maga, hanem az állami vállalat. Ennek az ügyletnek semmi köze kettőnkhöz.

11

A zsiráfra és gólyára emlékeztető nő ellentmondásossága gondolatban is izgatta Tomást: ügyetlenséggel párosuló kacérság; ironikus mosollyal kísért őszinte szexuális vágy; a közönséges, semmitmondó lakás és sokatmondó tulajdonosnője. Milyen lesz szeretkezés közben? Tomás igyekezett elképzelni őt, de nemigen boldogult. Néhány napig csak rá gondolt.
Amikor az asszony másodszor is meghívta, a bor és a két pohár már az asztalon várt. Csakhogy ezúttal minden nagyon gyorsan ment. Hamarosan ott álltak szemben egymással a hálószobában (a nyírfás képen lemenőben volt a nap), és csókolóztak. - Vetkőzzön le! - hangzottak fel Tomás szokásos szavai, de ahelyett hogy engedelmeskedett volna, az asszony megkérte: - Nem, először maga!
Tomás máshoz volt szokva; az asszony viselkedése kissé zavarba ejtette, keze már a nadrágját gombolta. Tomás még felszólította néhányszor (komikusan sikertelenül), hogy "vetkőzzön le!", de aztán nem tehetett

mást, ráállt a kompromisszumra: a múltkor már bevezetett játékszabály szerint (“amit maga tesz velem, azt teszem magával én is“) az asszony lehúzta Tomás nadrágját, Tomás pedig az asszony szoknyáját, azután az ing meg a blúz következett, míg végül meztelenül álltak szemtől szemben. Tomás keze az asszony nyirkos ölén matatott, majd ujja tovább csúszott a végbélnyíláshoz, amit minden nő testén a legjobban szeretett. Az asszonyé szokatlanul domború volt, ellenállhatatlanul azt a benyomást keltette, hogy egy hosszú emésztőcső enyhén kidudorodó vége. Tomás megtapogatta a kemény, egészséges kis karikát, ezt a minden gyűrűk legszebbikét, amit orvosi nyelven záróizomnak neveznek, s egyszerre csak érezte, hogy az asszony ujjai az ő hátsóján, ugyanazon a helyen járnak; a tükör pontosságával ismételte Tomás minden mozdulatát.
Jóllehet Tomásnak, mint említettem, legalább kétszáz nővel volt dolga (és mióta ablakot mosott, számuk még jócskán gyarapodott), az még nem fordult vele elő, hogy egy nála magasabb nő áll előtte, és a végbélnyílását tapogatja. Hogy leküzdje zavarát, gyorsan az ágyra döntötte az asszonyt. Mozdulata olyan heves volt, hogy az asszonyt váratlanul érte. Piros foltos arccal és az egyensúlyát vesztett ember rémült tekintetével zuhant hosszú teste hanyatt az ágyra. Ahogy ott állt előtte, Tomás a térde alá nyúlt, és enyhén széttárt lábát a magasba emelte; a két láb így hirtelen egy katona felemelt kezére emlékeztette, aki a rászegezett fegyver láttán ijedten megadja magát.
A buzgalommal párosuló esetlenség, az esetlenséggel párosuló buzgalom csodálatosan felajzotta Tomást. Nagyon sokáig szeretkeztek. Tomás közben figyelte a nő piros foltokkal borított arcát, és kereste benne az elgáncsolt és hanyatt zuhanó ember rémült kifejezését, az utánozhatatlan arckifejezést, mely az imént izgalomba hozta, és fejébe kergette a vért. Utána kiment a fürdőszobába, hogy megmosakodjon. Az asszony kikísérte, és hosszasan magyarázta, hol a szappan, hol a mosdókesztyű, hogy kell megereszteni a meleg vizet. Tomás furcsállotta, hogy ilyen részletesen magyarázza ezeket az egyszerű dolgokat. Végül bólintott, hogy mindent megértett, és jelezte az asszonynak, hogy egyedül szeretne maradni a fürdőszobában.
- Nem engedi, hogy segédkezzek a mosakodásnál? - az asszony hangja kérlelő volt.
Tomásnak végre-valahára sikerült őt kiküldenie. Megmosdott, a mosdókagylóba vizelt (a cseh orvosok általános szokása), és az volt az érzése, hogy eközben az asszony türelmetlenül szaladgál a fürdőszoba ajtaja előtt, és azon töri a fejét, hogyan juthatna be. Amikor elzárta a vizet, és a lakásban tökéletes csend lett, úgy rémlett, az asszony les rá valahonnan. Szinte biztosra vette, hogy a fürdőszoba ajtaja ki van fúrva, és az asszony a lyukra tapasztja gyönyörű, hunyorgó szemét.
Pompás hangulatban távozott tőle. Igyekezett felidézni találkozásukból a

legfontosabbat, valamiféle kémiai képletté absztrahálni az emléket, amivel meghatározható volna az asszony egyedisége (a másság egymilliomod része). A képlet, melyet végül felállított, három adatot tartalmazott:
1. buzgalommal párosuló esetlenség;
2. egyensúlyát vesztett, zuhanó ember rémült arca;
3. magasba lendülő láb, mint a katona keze, aki a rászegzett fegyver láttán megadja magát.

Ahogy ismételgette magában a pontokat, ujjongó érzés fogta el, hogy megint birtokába vett egy darab világot; hogy imaginárius szikéjével egy csíkot hasított ki a világegyetem végtelen vásznából.

12

Körülbelül ugyanebben az időben a következő dolog esett meg vele: egy fiatal lánnyal többször is találkozott régi barátja lakásán, melyet a férfi naponta éjfélig Tomás rendelkezésére bocsátott. Egy-két hónap múlva a lány emlékeztette Tomást egyik találkájukra: állítólag a szőnyegen szeretkeztek az ablak alatt, miközben kint villámok gyújtogatták az eget, és mennydörgött. Amíg a vihar tartott, ők végig szeretkeztek, s ez felejthetetlenül szép volt!

Ekkor Tomás szinte megrémült: igen, emlékezett rá, hogy a szőnyegen szeretkezett a lánnyal (barátja lakásában csak egy keskeny heverő volt, s azt Tomás kényelmetlennek találta), de a viharról tökéletesen megfeledkezett! A dolog különös volt: fel tudta idézni azt a néhány alkalmat, amikor a lánnyal találkozott, sőt, pontosan emlékezett a módra, ahogyan szeretkeztek (a lány nem volt hajlandó hátulról közösülni), megjegyezte a lány néhány mondatát, amit szeretkezés közben mondott (mindig arra kérte Tomást, hogy fogja erősen a csípőjét, és tiltakozott, amikor nézte) még a fehérneműje szabására is vissza tudott emlékezni - a vihar azonban teljesen kiment a fejéből.

Emlékezete a szerelmi kalandokból csak a szexuális hódítás meredek és keskeny szakaszát rögzítette: az első szóbeli erőszakot, az első érintést, az első trágárságot, amit a nőnek mondott, s amit a nő mondott neki, az összes apró perverziót, amire fokozatosan rávette, azokat is, amiket elutasított. Minden mást az emlékezete (már-már valamiféle pedantériával) kivetett magából. Még azt is elfelejtette, hol találkozott egy-egy nővel először, mert az még a tulajdonképpeni szexuális ostrom előtt történt.

A lány a viharról mesélt, ábrándosan mosolygott, Tomás pedig döbbenten nézte, és szinte szégyenkezett: barátnője csodálatos élményét élte újra, ő meg nem tartott vele. A kétféle módban, ahogy emlékezetük az esti viharra reagált, benne volt a szerelem és a nem-szerelem közötti nagy különbség.

A nem-szerelem szóval korántsem akarom azt mondani, hogy Tomás viszonya a lányhoz cinikus volt, hogy, mint mondani szokás, csak szexuális tárgyat látott benne: ellenkezőleg, barátnőként szerette a lányt, tisztelte természetét és intelligenciáját, kész volt segíteni neki, amikor csak szüksége volt rá. Nem Tomás volt az, aki rosszul viselkedett a lánnyal, hanem az emlékezete, mely önként, Tomás közreműködése nélkül kizárta a lányt a szerelem szférájából.
Úgy tetszik, van az agyunkban egy külön terület, amit *költői emlékezetnek* nevezhetnénk, s amely rögzíti mindazt, ami elbűvölt, meghatott bennünket, ami megszépítette életünket. Mióta Tomás megismerte Terezát, egyetlen nőnek sem volt hozzá joga, hogy mégoly múlékony nyomot hagyjon agyának ezen a területén.
Tereza zsarnokian bitorolta Tomás költői emlékezetét, és elsepregette benne a többi nő nyomát. Ez nem volt igazságos, mert például a lány, akivel Tomás a vihar alatt a szőnyegen szeretkezett, legalább olyan méltó volt a költőiségre, mint Tereza. - Csukd be a szemed, szorítsd a csípőmet, fogj erősen! - kiabálta Tomásnak; elviselhetetlennek tartotta, hogy szeretkezés közben Tomás nyitott szemmel, figyelmesen és kutatóan nézi, hogy a fölé hajló férfitest nem simul a bőréhez. Nem akarta, hogy más tanulmányozza őt. Magával akarta rántani a gyönyör örvényébe, ahová csak csukott szemmel lehet zuhanni. Ezért nem akart négykézlábra állni, hiszen ilyen helyzetben testük egyáltalán nem érintkezett, és Tomás jóformán félméteres távlatból nézhette őt. Gyűlölte a távolságot, eggyé akart válni Tomással. Ezért állította konokul, hogy nem érzett gyönyört, holott az egész szőnyeg nedves volt orgazmusától: - nem a gyönyört keresem - mondta -, hanem a boldogságot, és a gyönyör boldogság nélkül nem gyönyör. - Azaz Tomás költői emlékezetének kapuját döngette. Csakhogy a kapu zárva volt. A költői emlékezetben nem volt a lány számára hely. Csak a szőnyegen.
Tomás kalandja Terezával pontosan ott kezdődött, ahol más nőkkel véget ért. Az imperativusnak, mely a nők meghódítására ösztökélte, a túloldalán játszódott. Semmit sem akart Terezában felfedni. Felfedve kapta meg őt. Előbb szeretkezett vele, semhogy kézbe vehette volna imaginárius szikéjét, mellyel a világ fekvő testét nyitotta föl. Mielőtt megkérdezhette volna magában, milyen lesz Tereza szeretkezés közben, már szeretkezett vele. Szerelmük története csak ezután kezdődött: Tereza lázas lett, s ő nem küldhette haza, mint a többi nőt. Letérdelt az ágyához, és felötlött benne, hogy a lányt kosárban küldte neki valaki a vízen. Említettem már, hogy a metaforák veszedelmesek. A szerelem metaforával kezdődik. Azaz: a szerelem akkor kezdődik, amikor a nő belevési első szavát költői emlékezetünkbe.

Néhány napja Tereza ismét beírta magát Tomás emlékezetébe: mint minden reggel, felhozta a tejet, s amikor Tomás ajtót nyitott, ott állt a küszöbön, és mellén egy piros sálba bugyolált varjút szorongatott. A cigányasszonyok ölelik így magukhoz gyermeküket. Tomás sohasem felejti el a képet: a varjú óriási, panaszkodó csőre és mellette Tereza arca. A varjút Tereza a földbe ásva találta. Hajdanán a kozákok bántak így a foglyul ejtett ellenséggel. - Gyerekek csinálták - mondta Tereza, és ez nemcsak puszta megállapítás volt, hangjából váratlan viszolygás áradt az emberek iránt. Tomásnak eszébe jutott, hogy nemrégiben Tereza ezt mondta: - Hovatovább hálás leszek neked, hogy sohasem akartál gyereket.

Tereza tegnap panaszkodott, hogy egy férfi zaklatta az étteremben. Olcsó gyöngysora után nyúlkált, és azt állította, hogy a gyöngyöt prostitúcióval szolgálta meg. Az eset nagyon feldúlta Terezát. Jobban a kelleténél, állapította meg Tomás. Egyszer csak rémülettel töltötte el, hogy az utóbbi két évben milyen ritkán látta, s hogy milyen kevés alkalma volt hosszan szorongatni tenyerében Tereza kezét, hogy ne remegjen.

Ezekkel a gondolatokkal indult reggel az irodába; itt osztotta ki a hivatalnoknő az ablakmosóknak egész napi munkájukat. Egy magánember ragaszkodott hozzá, hogy épp Tomás mossa meg az ablakát. Nem szívesen ment a címre, tartott tőle, hogy megint egy nő hívatja. Tereza járt a fejében, s nem volt kedve kalandra.

Amikor kinyílt az ajtó, fellélegzett. Magas, enyhén hajlott hátú férfi állt előtte. Nagy szakálla volt, s valakire emlék tette.

- Parancsoljon, doktor úr - mosolygott a férfi, és a szobába kísérte Tomist.

A szobában egy fiatalember állt. Arca vörös volt. Nézte Tomist, és mosolyogni igyekezett.

- Azt hiszem, magukat nem kell bemutatnom egymásnak- szólalt meg a férfi.

- Nem - mondta Tomás, és mosolytalanul nyújtotta a kezét. A fiatalember a fia volt.

A nagyszakállú férfi csak ezután mutatkozott be.

- Tudtam én, hogy maga emlékeztet valakire! - mondta Tomás. - Hát hogyne! Persze hogy ismerem. Névről.

Leültek a fotelokba, melyek egy alacsony dohányzóasztalt fogtak közre. Tomás rádöbbent, hogy a vele szemközt ülő két férfi, a szakállas is meg a fia is, az ő kényszerű produkciója. Fiát az első felesége kényszerítésére csinálta, a magas férfi vonásait pedig kényszerűségből rajzolta meg a rendőrnek, aki kihallgatta.

Hogy elűzze kínos gondolatait, megkérdezte: - Akkor melyik ablakkal kezdjem?

Szemben vele a két férfi jókedvűen felnevetett.

Igen, világos volt, hogy itt szó sincs ablakmosásról. Nem az ablakok miatt kérették, csapdába hívták. Fiával sohasem beszélt. Ma történt meg először, hogy kezet fogott vele. Csak látásból ismerte, s nem óhajtotta másképp ismerni. Nem akart tudni róla, és azt kívánta, hogy a fia is így gondolkozzon.
- Nagyszerű plakát, igaz? - mutatott a szerkesztő egy bekeretezett rajzra a Tomással szemközti falon.
Tomás csak most nézett körül a lakásban. A falakon érdekes festmények lógtak, sok fénykép és plakát. A rajz, amelyre a szerkesztő mutatott, 1969-ben jelent meg a hetilapban, közvetlenül azelőtt, hogy az oroszok betiltották. Az 1918-as orosz polgárháború egyik híres plakátját utánozta, mely a Vörös Hadseregbe toborzott: a plakátról egy felettébb szigorú tekintetű katona szegzi nekünk mutatóujját, sapkáján vörös csillag. Az eredeti orosz szöveg így hangzott: “Polgártárs, te is feliratkoztál a Vörös Hadseregbe?“ A szöveg cseh változata pedig így: “Polgártárs, te is aláírtad a kétezer szót?“
Micsoda humor! A kétezer szó 1968 tavaszának első híres manifesztuma volt, mely a kommunista rendszer radikális demokratizálására szólított fel. Rengeteg értelmiségi írta alá, és jöttek az egyszerű emberek, hogy ők is aláírják, úgyhogy végül annyi aláírás gyűlt össze, hogy senki sem tudta összeszámolni. Amikor Csehországot megszállta a Vörös Hadsereg, és kezdődtek a politikai tisztogatások, a polgároknak feltett egyik kérdés ez volt: “Te is aláírtad a kétezer szót?“ Aki bevallotta, hogy aláírta, azt szó nélkül kirúgták állásából.
- Szép rajz. Emlékszem rá - mondta Tomás.
A szerkesztő elmosolyodott: - Reméljük, ez a vöröskatona nem hallgatózik, hogy miről beszélgetünk.
Majd komolyan hozzátette: - Hogy minden világé legyen, doktor úr. Ez itt nem az én lakásom, hanem a barátomé. Nem biztos tehát, hogy a rendőrség most lehallgat bennünket. Csak lehetséges. Ha a saját lakásomba hívtam volna meg, biztos, hogy lehallgat.
Aztán könnyedebb hangnemben folytatta: - Én azonban abból indulok ki, hogy senki előtt sincs titkolnivalóm. Végül is képzelje csak el, milyen előnyben lesznek a jövőben a cseh történészek! A rendőrségi archívumokban hangszalagon megtalálják az összes cseh értelmiségi életrajzát! Van róla fogalma, micsoda erőfeszítést kíván egy irodalomtörténésztől, hogy *in concreto* elképzelje, mondjuk, Voltaire, Balzac vagy Tolsztoj nemi életét? A cseh írók esetében ez nem lesz kérdés. Minden ott van a hangszalagon. Még a lihegés is.
Ezután a képzeletbeli, falba szerelt mikrofon felé fordult. - Uraim - mondta emelt hangon -, mint hasonló alkalmakkor mindig, most is buzdítani akarom önöket munkájukban. A magam és az eljövendő történészek nevében köszönet érte.

Mind a hárman nevettek, aztán a szerkesztő elmesélte, hogyan tiltották be hetilapját, mit csinál most a grafikus, aki a karikatúrát ötlötte ki, mit csinál a többi cseh festő, filozófus és író. Az orosz megszállás után egyikük sem kapott munkát, s most ablakmosók, parkolóőrök, éjszakai portások, hivatalos épületek fűtői, a legjobb - szinte kivételezett-esetben taxisofőrök.
Nem volt érdektelen, amit a szerkesztő mondott, de Tomás nem tudott figyelni rá. A fiára gondolt. Felötlött benne, hogy az utóbbi hónapokban többször is találkozott vele az utcán. Ez nyilván nem volt véletlen. Meglepte, hogy a fiút most az üldözött szerkesztő társaságában látja. Tomás első felesége hithű kommunista volt, önkéntelenül azt feltételezte hát, hogy fia az asszony befolyása alatt áll.
Semmit sem tudott gyerekéről. Most persze nyíltan megkérdezhette volna tőle, milyen viszonyban van az anyjával, de idegen ember jelenlétében ezt tapintatlanságnak érezte.
A szerkesztő végre a tárgyra tért. Elmondta, hogy egyre több ember kerül börtönbe csak azért mert kiáll a meggyőződése mellett, s magyarázatát így zárta le: - Úgy gondoltuk hát, hogy tenni kellene valamit.
- Mi az elképzelésük? - kérdezte Tomás.
Ekkor megszólalt a fia. Tomás most hallotta először beszélni. Döbbenten állapította meg, hogy a fiú dadog.
- Olyan híreink vannak - mondta -, hogy a politikai foglyokkal rosszul bánnak. Némelyikük állapota kifejezetten válságos. így aztán arra gondoltunk, hogy jó volna, ha írnánk egy petíciót, amit azok az ismert cseh értelmiségiek, akik nevének még súlya van, aláírnának.
Nem, ez nem dadogás volt, inkább csak hebegés, mely lassította a fia beszédét, úgyhogy minden kiejtett szót akarata ellenére megnyomott és kiemelt. Ennek nyilván tudatában volt, mert arca, mely az imént már megnyugodott, most ismét kivörösödött.
- Tanácsot várnak tőlem, hogy kihez forduljanak a szakmámban? - kérdezte Tomás.
- Nem - nevetett a szerkesztő. - Nem a tanácsát kérjük, hanem az aláírását!
Tomásnak már megint a hiúságát legyezgették! Már megint annak örült, hogy akad, aki nem felejtette el, hogy ő sebész volt! Csak szerénységből tiltakozott: - Ugyan már! Az, hogy kirúgtak az állásomból, még nem bizonyítja, hogy híres orvos vagyok!
- Nem felejtettük el a cikkét, amit a lapunkba írt - mosolygott Tomásra a szerkesztő.
- Igen! - suttogta a fiú. Tomás talán észre sem vette hangjában az áhítatot.
- Nem tudom - mondta Tomás -, hogy az én nevem segítene-e a politikai foglyokon. Inkább azoknak kellene aláírni a petíciót, akik még nem kegyvesztettek, s legalább valami csekély befolyásuk van a hatalomra,

nem?
- Világos! - nevetett a szerkesztő.
Tomás fia is nevetett, a sokat tudók bölcs göcögésével:
- Csakhogy ők sohasem írják alá!
- Ez nem jelenti azt - folytatta a szerkesztő -, hogy nem járunk a nyakukra! Annyira jók azért nem vagyunk, hogy megspóroljuk nekik a kínos perceket - nevetett.
- Hallaná csak magyarázkodásaikat. Lehengerlőek!
A fiú egyetértően heherészett.
A szerkesztő folytatta: - Természetesen kivétel nélkül azt állítják, hogy mindenben egyetértenek velünk, csakhogy szerintük ezt másképp kell csinálni: taktikusabban, okosabban, diszkrétebben. Félnek aláírni a petíciót, de egyben tartanak tőle, hogy ha nem írják alá, rosszat gondolunk róluk. A szerkesztő és a fiú ismét egy emberként nevetett. Az előbbi egy papírívet tett Tomás elé, melyen a néhány sornyi szöveg tisztességtudó hangon követelte a köztársasági elnöktől, hogy részesítse közkegyelemben a politikai foglyokat.
Tomás szaporán gondolkozott: közkegyelmet a politikai foglyoknak? Ugyan ki ad nekik közkegyelmet azért, mert az a néhány ember, akit a rendszer kitagadott (tehát újabb potenciális politikai foglyok), ezt követeli a köztársasági elnöktől? Egy ilyen petíciónak csak az lehet az eredménye, hogy a politikai foglyok akkor sem kapnak közkegyelmet, ha a hatalomnak netán volt velük ilyen szándéka!
- Itt főleg arról van szó - riasztotta föl töprengéséből a fia -, hogy tudassuk az emberekkel, van még ebben az országban egy maroknyi ember, aki nem fél. Hogy megmutassuk, ki hol áll igazából. Hogy elválasszuk az ocsút a tiszta búzától.
Igen, ez igaz, gondolkozott Tomás, de mi köze ennek a politikai foglyokhoz? Vagy a közkegyelem kiharcolása a cél, vagy az ocsú elválasztása a tiszta búzától. A két dolog nem ugyanaz.
- Habozik, doktor úr? - kérdezte a szerkesztő.
Igen. Tomás habozott. Ezt azonban nem merte megmondani. A szemközti falon lógó képen a katona fenyegetően rászegezte az ujját, és azt mondta: "Te habozol belépni a Vörös Hadseregbe?" Vagy: "Te még nem írtad alá a kétezer szót?" Vagy: "Te is aláírtad a kétezer szót?" Vagy: "Te nem akarod aláírni a közkegyelmet követelő petíciót?" Bármit mondott is a katona, fenyegette őt.
A szerkesztő az imént már kifejtette, mi a véleménye azokról, akik egyetértettek ugyan a politikai foglyok szabadon bocsátásával, de ezernyi okot hoztak fel, hogy a petíciót ne kelljen aláírniuk. Szerinte ezek az okoskodások csak kifogások, melyek mögött gyávaság bújik meg. Akkor hát mit mondjon Tomás?
Csönd volt, és Tomás egyszer csak elnevette magát: a falon lógó rajzra

mutatott. - Az a fickó ott fenyeget engem, és azt kérdi, aláírom-e, vagy nem. Nehéz gondolkozni egy ilyen tekintet súlya alatt!
Ezen mind a hárman jót mulattak.
- Rendben van - mondta aztán Tomás. - Meggondolom a dolgot. Találkozhatnánk a következő napokban?
- Én bármikor örömmel találkozom magával - mondta a szerkesztő -, de akkor elkésnénk a petícióval. Holnap akarjuk elvinni a köztársasági elnöknek.
- Holnap? - Tomisnak eszébe jutott a kövérkés rendőr, amint az előre megírt szöveget eléteszi, mellyel épp ezt a magas, szakállas férfit kellett volna feljelentenie. Mindenki arra kényszeríti, hogy olyan szöveget írjon alá, amit nem ő írt.
- Ezen nincs mit gondolkodni - mondta a fia.
A szavak erőszakosak voltak, a hang szinte kérlelő. Most egymás szemébe néztek, és Tomás észrevette, hogy amikor a fia összpontosít, felső ajkának bal fele enyhén megemelkedik. Ismerte ezt a fintort a saját arcáról, amikor figyelmesen kémlelte a tükörben, és ellenőrizte, jól van-e megborotválkozva. Most, hogy idegen arcon látta, szinte rosszullét fogta el.
Ha a szülők együtt élnek gyermekeikkel, megszokják az ilyen hasonlóságot, természetesnek tartják, s ha időről időre felfigyelnek rá, legfeljebb mulatnak rajta. Csakhogy Tomás most beszélt a fiával életében először! Nem szokott hozzá, hogy a saját elferdült ajkával szemben üljön! Képzeljük csak el, hogy levágják a kezünket, és átültetik egy másik emberre. Ez az ember azután leül velünk szemben, és ott hadonászik új kezével az orrunk előtt. Ügy néznénk arra a kézre, mint a kísértetre! Annak ellenére, hogy a saját, jól ismert kezünk lenne, irtóznánk attól, hogy hozzánk érjen!
A fiú folytatta: - Hiszen te az üldözöttek oldalán állsz!
Tomást egész idő alatt foglalkoztatta, hogy tegezni fogja-e a fia, vagy magázni. A fiú mindeddig úgy fogalmazta a mondatokat, hogy elkerülje a megszólítást. Most végre döntött. Tegezte őt, és Tomás egyszeriben biztos volt benne, hogy ebben a jelenetben nem a politikai foglyok közkegyelméről van szó, hanem a fiáról: ha aláírja a petíciót, sorsuk összefonódik, s Tomás többé-kevésbé kényszerítve lesz rá, hogy közeledjen hozzá. Ha nem írja alá, kapcsolatuk, mint idáig, a nullával lesz egyenlő, csakhogy most már nem az ő akaratából, hanem a fiáéból, aki megtagadja gyáva apját.
A sakkjátékos érezhet így, aki már semmilyen lépéssel sem kerülheti el vereségét, s kénytelen föladni a játszmát. Amúgy is teljesen mindegy, hogy aláírja-e a petíciót vagy sem. Egyikkel sem változtat sem a maga, sem a politikai foglyok sorsán.
- Hol az a papír- nyújtotta a kezét.

14

Mint aki jutalmazni akarja döntését, a szerkesztő kijelentette: - Amit Oidipuszról írt, csodálatos volt.

Fia a tollát nyújtotta, és hozzátette: - Némelyik gondolatod olyan, mint egy merénylet.

A szerkesztő dicsérete megörvendeztette Tomást, a fia által használt metaforát azonban túlzottnak és helytelennek érezte. - Az a merénylet - szólalt meg - sajnos csak engem sújtott. A cikknek köszönhetem, hogy nem operálhatom a betegeimet.

Szavai hidegen, már-már ellenségesen csengtek. - De hát az a cikk rengeteg emberen segített! - a szerkesztő nyilván fel akarta oldani az apró disszonanciát (hangja szinte bocsánatkérő volt).

A "segíteni az emberen" szavakon Tomás gyerekkora óta egyetlen tevékenységet értett: a gyógyítást. Még hogy egy cikk segített az embereken! Mit akar itt neki ez a két ember bebeszélni? Egyetlen rövid gondolatra szűkítették le életét, amit Oidipuszról vallott, sőt valami még rövidebbre: egy közönséges "nem!" -re, amit a rendszer arcába vágott.

- Nincs tudomásom róla - mondta (és hangja most is hideg volt, bár ennek feltehetően nem volt tudatában) -, hogy a cikkem bárkin is segített volna. Sebészként viszont megmentettem néhány ember életét.

Néhány pillanatig megint csönd volt. A fia törte meg: - A gondolat is életet menthet.

Tomás nézte a fiú arcán a saját ajkát, és felötlött benne: furcsa, amikor az ember a tulajdon száját látja dadogni.

- Egyvalami nagyszerű volt a cikkedben - folytatta a fia, és látni való volt, hogy erőlködve beszél. - A meg nem alkuvás. A jónak és a rossznak ez a világos megkülönböztetése, amire mi már nem vagyunk képesek. Mi már nem tudjuk, mi az a bűntudat. A kommunisták azzal védekeznek, hogy Sztálin becsapta őket. A gyilkos magyarázkodik, hogy nem szerette az anyja, és hogy frusztrált. Te meg egyszerűen kimondod: nincs bocsánat.

Oidipusznál ártatlanabb lelke senkinek sem volt. Es mégis megbüntette magát, amikor látta, mit okozott.

Tomás erőszakkal elfordította tekintetét a fia arcán mozgó saját ajkáról, és igyekezett a szerkesztőre nézni. Ingerültség fogta el, semmi kedve sem volt egyetérteni velük. - Nézzék - mondta -, ez elejétől végéig félreértés. A jó és a rossz közötti határ nagyon bizonytalan. Es én nem azért írtam a cikket, hogy valakit megbüntessenek. Barbárság olyasvalakit büntetni, aki nem tudta, mit tesz. Oidipusz mítosza gyönyörű. De hogy ilyesmire használják föl… - mondani akart még valamit, de aztán eszébe villant, hogy a lakást talán lehallgatják. Szikrányi becsvágyat sem érzett, hogy a következő évszázadok történészei őt idézzék. Inkább attól félt, hogy a rendőrség idézi be. Hiszen éppen a saját cikkének elítélését akarta

kicsikarni tőle. Bosszantotta, hogy a rendőrség most végre hallhatta szájából az elítélő szavakat. Tudta, hogy amit az ember ebben az országban kimond, az bármikor elhangozhat a rádióban. Elhallgatott.
- Mi vette rá, hogy megváltoztassa véleményét? - kérdezte a szerkesztő.
- Én inkább azt kérdezem, mi vett rá a cikk megírására…- mondta Tomás, és a következő pillanatban rájött a válaszra: Tereza úgy kötött ki ágyánál, mint a vízen leúsztatott, kosárba tett gyerek. Igen, ezért vette kézbe azt a könyvet; fel akarta idézni Romulus, Mózes, Oidipusz történetét. És Tereza már megint itt volt vele. Látta őt, ahogy a piros sálba bugyolált varjút szorítja magához. Örült a látomásnak. Mintha azt tudatta volna vele, hogy Tereza él, hogy most itt van ugyanebben a városban, és hogy minden más tökéletesen érdektelen.
A szerkesztő törte meg a csendet: - Én megértem, doktor úr. Magam sem szeretem, amikor büntetnek. De hát mi nem büntetést követelünk - mosolyodott el -, hanem a büntetés elengedését.
- Tudom - mondta Tomás. Már belenyugodott, hogy a következő pillanatban olyasvalamit tesz, ami talán nemesnek mondható, de biztosan teljesen fölösleges (mert nem segít a politikai foglyokon), neki személyesen pedig kellemetlen (mert a tettét kiváltó körülményeket rákényszerítették).
- Kötelességed, hogy aláírd - mondta még a fia (szinte könyörgőn).
Kötelességem? A fiam fog emlékeztetni a kötelességemre? Rosszabbat nem is mondhatott volna! Tomás megint Terezát látta maga előtt, amint a varjút babusgatja. Eszébe jutott, hogy tegnap egy zsaru zaklatta őt az étteremben. És megint reszket a keze. Megöregedett. Semmi más nem fontos neki, csak Tereza. Ő, a hat véletlenből született, ő, a főorvos ideggyulladásából fakadt virág, ő, aki az összes “es muss sein!" mögött van, ő az egyetlen, aki fontos neki.
Miért gondolkozik még, hogy aláírja-e vagy sem? Minden döntésének csak egy kritériuma van: semmit sem szabad tennie, ami árthatna Terezának. A politikai foglyokat nem mentheti meg, Terezát viszont boldoggá teheti. És erre sem képes. Ha azonban aláírja a petíciót, szinte biztosra vehető, hogy a zsaruk még gyakrabban keresik fel Terezát, s hogy a keze még jobban fog reszketni.
- Sokkal fontosabb - szólalt meg - kikaparni egy beásott varjút a földből, mint petíciókat küldözgetni a köztársasági elnöknek.
Tudta, hogy a mondat érthetetlen, de annál jobban tetszett neki. Valamiféle hirtelen és váratlan mámor fogta el. Ugyanaz a sötét mámor, mint annak idején, amikor ünnepélyesen bejelentette első feleségének, hogy soha többé nem akarja látni sem őt, sem a fiát. Ugyanaz a sötét mámor, mint amikor postaládába dobta a levelet, amelyben örökre lemondott orvosi hivatásáról. Korántsem volt biztos benne, hogy helyesen cselekszik, de abban biztos volt, hogy azt teszi, amit tenni akar.

- Ne haragudjanak. Nem írom alá - jelentette ki.

15

Már néhány nap múlva az összes újságban olvashatott a petícióról. Természetesen egyik lap sem írt arról, hogy ez egy udvarias kérvény volt, mely a politikai foglyokért emelt szót és szabadon bocsátásukat követelte. Az újságok a rövid szöveg egyetlen mondatát sem idézték. Ehelyett hosszan, zavarosan és fenyegetőn beszéltek valami államellenes kiáltványról, mely arra volt hivatott, hogy újabb, szocialistaellenes harc kiindulópontja legyen. Megnevezték a petíció aláíróit, s nevüket olyan rágalmakkal és támadásokkal kísérték, hogy Tomásnak hideg futkosott tőlük a hátán.

Hát persze, ez előrelátható volt. Akkoriban minden nyilvános megmozdulás (összejövetel, petíció, utcai gyülekezés), amit nem a kommunista párt szervezett, automatikusan törvényellenesnek minősült, s a résztvevők számára veszélyt jelentett. Ezt mindenki tudta. Talán ezért is bántotta Tomást annyira, hogy nem írta alá a petíciót. Tulajdonképpen miért tagadta meg? Vissza sem tud már rendesen emlékezni, mi késztette erre a döntésre.

Es én megint úgy látom őt, ahogy a regény legelején jelent meg előttem. Áll az ablaknál, és az udvar túlsó végén tornyosuló szemközti bérház falát nézi.

Ez az a kép, amelyből Tomás született. Mint már mondottam, a regényalakok nem anyatestből születnek, miként az eleven emberek, hanem egy helyzetből, mondatból, metaforából, melyben, akárcsak a mogyoróban, benne van valamilyen alapvető emberi lehetőség, amelyről a szerző azt gondolja, hogy még senki sem fedezte fel, vagy senki sem mondott róla semmi lényegeset.

Akkor hát nem igaz, hogy az író csak önmagáról beszélhet? Tehetetlenül bámulod a szemközti bérház falát, és nem tudod, mitévő legyél; a szerelmi ellágyulás pillanatában hallod, hogy kegyetlenül megkordul a gyomrod; árulásokat követsz el, és képtelen vagy megállni az árulások csodálatos útján; öklödet rázod a Nagy Menetelés tömegében; szellemességeddel kérkedsz a rendőrség rejtett mikrofonja előtt; mindezeket a helyzeteket ismertem és magam is átéltem, mégis, egyikből sem nőtt ki olyan alak, mely azonos lenne velem, az én curriculum vitaemmel. Regényem alakjai az én saját, meg nem valósult lehetőségeim. Ezért mindegyik alakomat egyformán szeretem és egyformán borzadok tőlük: mind átlépett valamilyen határt, amit én csak kerülgettem. Éppen ez az átlépett határ (a határ, melyen túl véget ér az *én-cm)* vonz engem. Csak e határ után kezdődik a titok, amit a regény firtat. A regény nem az író vallomása; a regény azt vizsgálja, mi az emberi élet a csapdában, amellyé a világ vált. De ne folytassuk. Térjünk

vissza Tomáshoz.
Egyedül van a lakásban, és nézi az udvar túloldalán álló bérház piszkos falát. Vágyódik a magas, nagy szakállú férfi után, annak barátai után, akiket nem ismert, és akikhez nem tartozott. Mintha egy gyönyörű ismeretlen nővel találkozott volna az állomáson, s mielőtt megszólíthatta volna, a nő beszállt a hálókocsiba, mely Isztambulba vagy Liszabonba indult.
Aztán ismét azon töprengett, mikor járt volna el helyesen. Bár igyekezett félretenni minden érzelmet (a csodálatot, amit a szerkesztő iránt érzett, s az ingerültséget, amit fia váltott ki belőle), még mindig nem volt benne biztos, hogy az elébe tett szöveget alá kellett volna írnia.
Helyes-e, ha az ember fölemeli a hangját, amikor elhallgattatják? Helyes. De ugyanakkor: Miért szenteltek az újságok a petíciónak annyi helyet? Hiszen a sajtó (melyet az állam a végsőkig manipulált) hallgathatott volna az egész afférról, senkinek sem kellett volna tudnia róla. Ha a sajtó beszélt róla, ez azt jelenti, hogy kapóra jött a hatalomnak! Égből pottyant ajándék volt számára, hogy indokolhassa és elindíthassa a megtorlások újabb nagy hullámát. Akkor hát mi volt a helyes? Aláírni vagy nem írni alá? A kérdés így is fogalmazható: Jobb kiabálni, s ezzel meggyorsítani halálunkat? Vagy hallgatni, és ezzel megváltani a lassúbb haldoklást? Van-e egyáltalán válasz ezekre a kérdésekre? És Tomásban újra felmerül a gondolat, amelyet már ismerünk. Az ember élete egyszeri, ezért sohasem fogjuk tudni megállapítani, melyik döntésünk volt jó és melyik rossz. Az adott helyzetben csak egyszer dönthetünk, s nem adatott meg nekünk egy második, harmadik, negyedik élet, hogy különféle döntéseinket összehasonlíthassuk.
A történelemmel is úgy van, mint az egyén életével. A cseheknek csak egy történelmük van. Egy napon véget ér, akárcsak Tomás élete, s többé már nem ismételhető.
1618-ban a cseh rendek megemberelték magukat, elhatározták, hogy megvédik vallási szabadságukat, megharagudtak a Bécsben székelő császárra, és két magas rangú hivatalnokát kidobták a prágai vár ablakából. így kezdődött a harmincéves háború, mely a cseh nemzet majd' teljes pusztulásához vezetett. Jobb lett volna, ha a csehekben akkor több az óvatosság, mint a bátorság? A válasz könnyűnek tetszik, de nem az.
Háromszáz esztendővel később, 1938-ban, a müncheni konferencia után az egész világ úgy határozott, hogy Csehországot föláldozza Hitlernek. Próbáltak volna a csehek harcba szállni a nyolcszoros túlerővel? 1618-al ellentétben ekkor több volt bennük az óvatosság, mint a bátorság. Kapitulációjukkal megkezdődött a második világháború, mely oda vezetett, hogy nemzetük sok évtizedre vagy évszázadra végképp elvesztette szabadságát. Jobb lett volna, ha a csehekben ezúttal több a

bátorság, mint az óvatosság? Mit kellett volna tenniük?
Ha a cseh történelem ismétlődhetne, bizonyára jó lenne kipróbálni mindig a másik lehetőséget, s a két eredményt azután összehasonlítani. Ilyen kísérlet híján minden elmélkedés csak a feltevések játéka.
Einmal ist keinmal. Ami csak egyszer történik, mintha meg sem történt volna. A csehek történelme nem ismétlődik meg még egyszer, Európáé úgyszintén. A csehek történelme és Európa történelme két vázlat, amit az emberiség végzetes tapasztalatlansága rajzolt. A történelem ugyanolyan könnyű, mint az egyén élete, elviselhetetlenül könnyű, mint a pihe, mint a szállongó por, mint az ami holnap már nincs.
Valamiféle nosztalgiával, sőt már-már szeretettel
Tomás még egyszer felidézte magában a szerkesztő magas, hajlott alakját. Ez az ember úgy cselekedett, mintha a történelem nem vázlat lenne, hanem már kész kép. Úgy cselekedett, mintha mindaz, amit tesz, számtalanszor megismétlődhetne az örök visszatérésben, és biztos volt benne, hogy tetteiben sohasem fog kételkedni. Meg volt győződve igazságáról, s ezt nem korlátoltságnak, hanem erénynek tekintette. Ez az ember más történelemben élt, mint Tomás: olyan történelemben, mely nem volt vázlat (vagy amely ezt nem tudta magáról).

16

Néhány nappal később Tomásnak támadt egy gondolata, amit - az előző fejezet kiegészítéseként - lejegyzek: Van a világűrben egy bolygó, melyen minden ember másodszor is megszületik. Közben teljes tudatában van a Földön eltöltött életének, az összes, ott szerzett tapasztalatának. És van talán egy másik bolygó, ahol mindannyian harmadszor születünk meg, két előző életünk tapasztalatával.
Es lehet, hogy vannak még további és további bolygók, ahol az emberiség mindig egy fokkal (egy élettel) érettebben születik.
Ez az örök visszatérés Tomás-féle változata.
Persze mi itt a Földön (az első számú bolygón, a tapasztalatlanság bolygóján) csak ködösen találgathatjuk, mi történne az emberrel a többi bolygókon. Bölcsebb lenne? Képes-e egyáltalán az érettségre? Szert tehet rá az ismétléssel?
Csak ennek az utópiának a távlatában használhatnánk teljes joggal a pesszimizmus és az optimizmus fogalmát: optimista az, aki úgy véli, hogy az ötös számú bolygón az emberiség történelme már nem lesz olyan véres. Pesszimista az, aki nem így gondolja.

17

Jules Verne híres regényének, amit Tomás gyerekként annyira szeretett, *Kétévi vakáció* volt a címe, s valóban, egy vakáció legfeljebb két évig tarthat. Tomás harmadik éve volt ablakmosó.

Éppen a napokban állapította meg (félig szomorúan, félig mosolyogva), hogy testileg már kimerült (naponta egy, de néha két szerelmi párviadala is volt), hogy változatlan étvággyal, de ereje végső megfeszítésével veszi birtokba a nőket. (Hozzáteszem: nem szexuális, hanem testi ereje végső megfeszítésével: nem a nemi szervével volt gondja, hanem a szuflával; s pont ebben volt valami komikus.)
Egy napon találkát akart szervezni délutánra, de mint olykor megesik, egyetlen nőt sem sikerült telefonvégre kapnia, és a délután ürességgel fenyegetett. Tomás kétségbe volt esve. Talán tízszer is felhívott aznap egy lányt, a rendkívül bájos színinövendéket, akinek valamelyik jugoszláviai nudista strandon olyan egyenletesen barnult le a teste, mintha nyárson forgatta volna egy óramű pontosságú gép.
Eredménytelenül telefonált a lánynak az összes üzletből, ahol dolgozott, s amikor négy óra körül végzett a munkával, és elindult az irodába, hogy leadja az aláírt nyugtákat, Prága belvárosában hirtelen megállította egy ismeretlen nő: - Hova tűnt, doktor úr? - mosolygott rá. - Teljesen szem elől vesztettem!
Tomás lázasan gondolkozott, honnan ismeri. Volt páciense? A nő úgy viselkedett, mintha bizalmas barátok volnának. Tomás iparkodott úgy válaszolni, hogy ne vegye észre zavarát. Már azon törte a fejét, miként beszélje rá, hogy feljöjjön vele barátja lakására, melynek kulcsa a zsebében volt, amikor egy véletlen megjegyzéséből rájött, kicsoda: a csodálatosan lebarnult színinövendék volt, akinek egész nap buzgón telefonált.
Az eset szórakoztatta, de meg is rémítette Tomást: nemcsak testileg, lelkileg is fáradt; a kétévi vakációt nem lehet a végtelenségig nyújtani.

18

A műtőasztalmentes vakáció egyben Tereza nélkül telt: a hét hat napjában Tomás alig látta őt, és csak a vasárnapot töltötték együtt. Jóllehet kívánták egymást, mindig nagy távolságból közeledett egyik a másikához, mint annak idején, amikor Tomás visszajött Zürichből. Szeretkezésük gyönyörrel járt, de vigaszt nem adott. Tereza már sohasem kiáltozott az orgazmus pillanatában, úgy rémlett, arcára fájdalom és furcsa idegenség ül ki. Csak az álom egyesítette őket gyöngéden minden éjjel. Fogták egymás kezét, és Tereza megfeledkezett a szakadékról (a nappali fény szakadékáról), mely elválasztotta őket. Csakhogy ezek az éjszakák nem voltak elegendőek ahhoz, hogy Tomás oltalmazza és gyámolítsa őt. Amikor reggel megpillantotta Terezát, új félelem szorította össze a szívét: őt féltette. Tereza rosszul nézett ki, betegnek látszott.
Egy napon Tereza megkérte, hogy autózzanak ki valahová Prágából. Elmentek a fürdővárosba, ahol az utcákat átkeresztelve találták, mindegyiknek orosz neve volt. Később találkoztak Tomás hajdani

betegével. Ez a találkozás feldúlta Tomást. Egyszer csak valaki megint úgy beszélt vele, mint egy orvossal, s Tomás érezte, hogyan szólongatja a távolból egykori élete a maga kellemes rendszerességével, a vizsgált betegekkel, azok bizalomteljes pillantásával, mellyel Tomás látszólag nem törődött, de a valóságban örült neki és vágyott rá.
Aztán hazafelé gurultak az autóval, és Tomás arra gondolt, hogy hazatérésük Zürichből katasztrofális tévedés volt. Görcsösen az úttestre szegezte a szemét, mert nem akarta látni Terezát. Haragudott rá. A maga teljes, elviselhetetlen véletlenszerűségében érzékelte Tereza jelenlétét az oldalán. Miért ül itt mellette? Ki tette őt a kosárba és küldte le a folyón? Es miért küldte pont az 0 ágya partjára? És miért pont Terezát és nem egy másik nőt?
Gurultak, és egész idő alatt egyikük sem szólalt meg.
Hazaértek, és szótlanul megvacsoráztak.
A hallgatás szerencsétlenségként terpeszkedett közöttük. Percről percre súlyosabb volt. Hogy megszabaduljanak tőle, gyorsan lefeküdtek. Éjjel Tomás felébresztette az álmában zokogó Terezát.
Tereza ezt mesélte: - El voltam temetve. Már régóta. Te minden héten kilátogattál hozzám. Mindig megkopogtattad a sírt, és én kijöttem. A szemem tele volt földdel.
Te azt mondtad: - Hiszen így nem látsz - és tisztogattad a szememből a földet.
Aztán egy napon hosszú időre elmentél, és én tudtam, hogy egy idegen nővel vagy. Múltak a hetek, és te nem jöttél. Féltem, hogy elszalasztalak, s ezért egyáltalán nem aludtam. Végre megint kopogtattál a síron, de engem annyira kimerített, hogy egy hónapig nem aludtam, hogy nem volt erőm feljönni. Amikor végül sikerült, te csalódottan néztél rám. Azt mondtad, rosszul nézek ki. Ereztem, hogy nagyon nem tetszem neked, hogy beesett az arcom és kapkodok a mozdulataim.
Magyarázkodtam: - Ne haragudj, egész idő alatt nem aludtam.
És te azt mondtad hamis, csitító hangon: - Látod, látod. Pihenned kell. Egy hónap szabadságra volna szükséged.
Én meg jól tudtam, mit értesz te szabadságon! Tudtam, hogy egy hónapig nem akarsz látni, mert más nővel leszel. Elmentél, és én leereszkedtem a sírba, és megint tudtam, hogy egész hónapon át nem fogok aludni, nehogy elszalasszalak, és hogy mire egy hónap múlva visszajössz, én még csúnyább, te pedig még csalódottabb leszel, mint ma.
Ennél szívszaggatóbb elbeszélést Tomás sohasem hallott. Szorosan ölelte Terezát, érezte testének remegését, és arra gondolt, nem bírja tovább saját szerelmének súlyát.
Remeghet a földgömb a bombák robbanásától, fosztogathatják a hazát mindennap más betolakodók, a szomszéd utca összes lakóját bitófa alá hurcolhatják, Tomás mindezt könnyebben viselné, mint ahogy magának

bevallani meri. Tereza egyeden álmának szomorúságát azonban képtelen volt elviselni.
Elindult visszafelé az álom mélyébe, amit Terezától az imént hallott. Elképzelte, hogyan simogatja Tereza arcát, és észrevétlenül, hogy ne jöjjön rá, eltávolítja szemgödréből a földet. Aztán hallotta őt, amint azt az iszonyúan fájdalmas mondatot mondja: - Én úgysem látok. Hiszen a szemem helyén gödör van.
Tomás szíve annyira összeszorult, hogy azt hitte, infarktus környékezi. Tereza már ismét aludt, de őt kerülte az álom. Elképzelte Tereza halálát. Tereza halott, és szörnyű álmai vannak; de mert halott, ő nem tudja fölébreszteni. Igen, ez a halál: Tereza alszik, lidérces álmai vannak, és ő nem tudja felébreszteni.

19

Öt év telt el azóta, hogy Tomás hazáját lerohanták az oroszok; eközben Prága nagyon megváltozott. Tomás az utcán más emberekkel találkozott, mint hajdanán. Ismerőseinek fele nyugatra ment, az otthon maradottak fele pedig meghalt. Ez olyan tény, amit egyetlen történész sem jegyez majd föl: az orosz megszállást követő néhány év a temetések időszaka volt; az elhalálozási arány sokkal magasabbra szökött, mint máskor. Nemcsak azokra az (inkább ritkaságszámba menő) esetekre gondolok, amikor az embereket halálba hajszolták, mint Jan Procházkát. Két héttel azután, hogy a rádió naponta sugározta magánbeszélgetéseit, Procházka kórházba került. A rák, mely feltehetően már korábban a testében lappangott, hirtelen kipattant, mint a rózsa. Műtétjénél a rendőrség asszisztált, mely megállapítván, hogy a regényíró halálra van ítélve, nem foglalkozott vele tovább, és hagyta, hogy a felesége karjában haljon meg. De meghaltak olyanok is, akiket közvetlenül senki sem üldözött. Az országon elhatalmasodó reménytelenség az emberek lelkén át a testükbe hatolt, és roncsolta, pusztította. Voltak, akik kétségbeesetten menekültek a rendszer kegyei elől, mely kitüntetések osztogatásával akarta őket kényszeríteni, hogy az új uralkodók oldalán mutatkozzanak. A párt szeretete elől menekülve halt meg Frantisek Hrubín, a költő is. A művelődésügyi miniszter, aki elől Hrubín kétségbeesetten bujkált, csak a koporsóban érte őt utol. A miniszter a koporsónál Hrubín Szovjetunióhoz fűződő szeretetéről beszélt. Talán a költőt akarta felébreszteni arcátlanságával. Csakhogy az akkori világ olyan visszataszító volt, hogy senki sem akart feltámadni.
Tomás elment a krematóriumba, hogy részt vegyen az egyetemről és a Tudományos Akadémiáról egyaránt kizárt, neves biológus temetésén. A gyászjelentésen tilos volt feltüntetni a temetés óráját, nehogy demonstrációvá fajuljon a szertartás, *így* a gyászolók csak utolsó pillanatban tudták meg, hogy a professzort reggel fél hétkor hamvasztják.

Amikor belépett a krematóriumba, Tomás nem értette, mi folyik ott: a terem, akár egy filmstúdió, fényesen ki volt világítva. Amikor meghökkenten körülnézett, látta, hogy három helyen kamerákat helyeztek el. Nem, nem a televízió jött ki, hanem a rendőrség, mely filmre vette a temetést, hogy tanulmányozhassa, ki vett rajta részt. Az elhunyt tudós idős kollégájának, akit a Tudományos Akadémiáról még nem rúgtak ki, volt bátorsága beszélni a koporsónál. Nem számolt vele, hogy aznap filmszínész válik belőle.
Mikor véget ért a szertartás, és mindnyájan kezet fogtak az elhunyt családtagjaival, a terem sarkában összeverődött férfiak között Tomás észrevette a hórihorgas, hajlott hátú szerkesztőt. Ismét sóvárgás lobbant föl benne ezek után az emberek után, akik semmitől sem félnek, s akiket bizonyára szoros barátság fűz egymáshoz. Elindult a szerkesztő felé, köszönteni akarta, de a görnyedt férfi azt mondta: - Vigyázzon, doktor úr, inkább ne jöjjön közelebb.
Különös mondat volt. Tomás őszinte baráti figyelmeztetésnek vélhette ("jó lesz vigyázni, filmeznek bennünket ha szóba áll velünk, eggyel több kihallgatásra számíthat, de az is lehet, hogy gúnyos szándékkal mondták, nem volt bátorsága aláírni a petíciót, legyen hát következetes és ne érintkezzen velünk!). Bárhogy gondolta is a szerkesztő, Tornás engedelmeskedett neki, és eloldalgott. Mintha egy gyönyörű nőt látott volna felszállni a távolság gyorsvonat hálókocsijába, aki ajkára szorítja ujját, és nem engedi őt megszólalni, amikor meg akarja mondani, hogy csodálja.

20

Ugyanaznap délután Tomásnak másik érdekes találkozása is volt. Egy nagy cipőüzlet kirakatát mosta, amikor közvetlen közelében egy fiatal férfi állt meg, a kirakat üvegéhez hajolt, és az árcédulák tanulmányozásába fogott.
- Felemelték az árakat - szólalt meg Tomás, és ablakmosó szerszámával tovább törölgette az üvegről a vízcsíkokat. Kórházbeli kollégája volt a férfi, akit S. betűvel jelöltem, ugyanaz, aki annak idején mosolyogva berzenkedett afölött, hogy Tomás megírta önkritikus nyilatkozatát.
Tomás megörült a találkozásnak (a váratlan események kiváltotta gyermeki örömmel), munkatársa tekintetében azonban (az első pillanatban, amikor S. még nem tudott uralkodni magán) kellemeden meglepődést látott.
- Hogy vagy? - kérdezte S.
Mielőtt még válaszolhatott volna, Tomás már megállapította, hogy S. szégyenkezik a kérdése miatt. Természetesen kínos volt, hogy egy orvos, aki gyakorolja hivatását, ezt kérdezze a kirakatot mosó orvostól.
Hogy kisegítse zavarából, Tomás a lehető legvidámabban válaszolta: -

Nagyszerűen! - de nyomban érezte, hogy ez a “nagyszerűen!“ szándéka ellenére (és éppen amiatt, mert vidáman akarta mondani) keserű gúnyolódásnak hangzik.
Ezért gyorsan hozzátette: - Mi újság a kórházban? - Semmi. Minden rendben van- felelte S.
Jóllehet a lehető legsemlegesebbnek szánták, ez a válasz is tökéletesen félresikerült; ezt mind a ketten tudták, és tisztában voltak azzal is, hogy mind a ketten tudnak róla: hogyhogy minden rendben van, amikor egyikük kirakatablakot mos?
- És a főorvos? - kérdezte Tomás.
- Te nem szoktál találkozni vele? - kérdezte S.
- Nem - mondta Tomás.
Ez igaz volt. Amióta elment a kórházból, Tomás nem látta a főorvost, holott azelőtt kiváló munkatársak voltak, és már-már barátoknak tekintették egymást. Bárhogy iparkodott is, az imént elhangzott “nem“-ben volt némi szomorúság, és Tomás sejtette, hogy S. haragszik magára a kérdés feltevéséért, mert akárcsak a főorvos, ő sem kereste fel Tomást soha, hogy megkérdezze, mint megy a sora, és nincs-e szüksége valamire. Bármennyire sajnálták is, különösképp Tomás, a beszélgetés a két hajdani kolléga közt lehetetlenné vált. Tomás nem haragudott munkatársaira, amiért megfeledkeztek róla. Ezt most szerette volna tudatni a fiatal férfival. Meg akarta neki mondani: Ne szégyenkezz! A világ legtermészetesebb dolga, és teljesen rendjén van, hogy nem tartjátok már velem a kapcsolatot! Emiatt ne gyötörd magad! Én igazán örülök, hogy ládák! - de még ehhez sem volt bátorsága, mert mindaz, amit eddig mondott, másképp csengett, mint szerette volna, és kollégája ebből az őszinte mondatából is támadó gúnyt érezhetett volna **ki.**
- Ne haragudj - mondta végül S. -, nagyon sietek - és kezet nyújtott. - Majd felhívlak.
Amikor annak idején feltételezett gyávasága miatt *kol*légái megvetették Tomást, egytől egyig mosolyogtak rá. Most, hogy már nem vethetik meg, sőt kénytelenek tisztelni őt, elkerülik.
Egyébként volt betegei sem hívták már, s nem fogadták pezsgővel. A lefokozott értelmiségi immár nem volt kivételes eset: helyzete állandósult, és kellemeden látványt nyújtott.

21

Tomás hazament, ágyba bújt, és a szokottnál korábban elaludt. Talán egy óra múlva arra ébredt, hogy fáj a gyomra. Régi panasza volt ez, mely a csüggedés pillanataiban mindig kiújult. Kinyitotta a gyógyszeres szekrényt, és elkáromkodta magát. Nem volt ott a gyógyszere. Elfelejtette beszerezni. Akaraterejével igyekezett leküzdeni a rohamot, s ez többé-kevésbé sikerült is, elaludni viszont nem tudott. Amikor éjjel fél kettő

körül Tereza hazajött, Tomásnak kedve támadt beszélgetni vele. Mesélt neki a temetésről, a szerkesztő elutasító mondatáról, az S. doktorral való találkozásáról.
- Prágából undorító város lett - állapította meg Tereza.
- Az - bólintott Tomás.
Kisvártatva Tereza csöndesen megszólalt: - Legjobb volna elmenni innen.
- Igen - mondta Tomás -, de nincs hová. Pizsamában ült az ágy szélén. Tereza melléje telepedett, és oldalról átkarolta a testét.
- Menjünk falura-szólalt meg.
- Falura? - csodálkozott Tomás.
- Ott egyedül lehetnénk. Ott nem találkoznál sem a szerkesztővel, sem a volt kollégáiddal. Ott mások az emberek, és ott van a természet, amely most is olyan, amilyen volt.
Tomásnak ismét megsajdult a gyomra; öregnek érezte magát, úgy találta, nem vágyik másra, mint kevéske békességre és nyugalomra.
- Talán igazad van - mondta erőlködve, mert a fájdalomtól nehezen lélegzett.
Tereza folytatta: - Volna ott egy parasztházunk meg egy kis kertünk, és Karenin legalább jól kifutkoshatná magát.
- Igen - mondta Tomás.
Aztán eljátszott a gondolattal, hogy valóban falura költöznének. Ott bajosan szerethetne minden héten más nőt. Erotikus kalandjai a falun véget érnének.
- Csakhogy te ott unatkoznál mellettem - mondta Tereza, mintha a gondolataiban olvasna.
A fájdalom ismét erősödött. Tomás képtelen volt beszélni. Felötlött benne, hogy a nők hajkurászása szintén valamiféle “es muss sein!“ volt, imperativus, mely rabságban tartotta. Szünidőre vágyott. De tökéletes szünidőre, mely *mindenfajta* imperativus tol, *mindenfajta* “es muss sein!“-tól mentes. Ha elbúcsúzhatott (mégpedig örökre) a kórház műtőasztalától, mért ne búcsúzhatna el a világ műtőasztalától, melyen képzeletbeli szikéjével felnyitotta a tokot, amiben a nők a másság csalóka milliomodrészét rejtegették?
- Neked fáj a gyomrod! - Tereza csak most vette észre, hogy szenved. Tomás bólintott.
- Beadtad magadnak az injekciót?
- Elfelejtettem beszerezni - rázta a fejét Tomás. Tereza szidta a hanyagsága miatt, és közben fájdalomtól nyirkos homlokát simogatta. Most jobb valamivel - mondta Tomás.
- Feküdj le - kérte Tereza, majd betakarta a takaróval. Aztán kiment a fürdőszobába, és kisvártatva Tomás mellé bújt.
Tomás feléje fordította a párnán a fejét, és megdöbbent: a Tereza szeméből áradó bánat elviselhetetlen volt.

- Mondd, Tereza, mi van veled? - kérlelte. - Az utóbbi időben valami nincs rendben körülötted. Érzem. Tudom.
- Nem, semmi bajom - rázta a fejét Tereza.
- Ne tagadd!
- Mindig ugyanaz.
A "mindig ugyanaz" Tereza féltékenykedését és az ő hűtlenkedését jelentette.
De Tomás tovább ostromolta. - Nem, Tereza. Most másról van szó. Ilyen rossz bőrben sohasem voltál.
- Jó, akkor megmondom - felelte Tereza. - Menj, és mosd meg a hajad.
Tomás nem értette.
Tereza szomorúan, támadó él nélkül, szinte gyöngéden ezt mondta:
- A hajadnak már hónapok óta erős szaga van. Kancaszaga. Nem akartam neked erről beszélni. De már sok-sok éjszakán át valamelyik szeretőd ölének a szagát kell belélegeznem.
Amint befejezte, Tomásnak ismét fájdalom hasított a gyomrába. Kétségbe volt esve. Mennyit mosakszik! Olyan gonddal csutakolja egész testét, a kezét, az arcát, hogy nyoma se maradjon rajta idegen szagnak. Nem használja mások fürdőszobájában az illatos szappanokat. Mindenüvé magával viszi a saját mosdószappanát. De a hajáról megfeledkezett! Igen, nem jutott eszébe, hogy a hajára is gondoljon!
És megjelent előtte egyik szeretője, aki mindig az arcára ül, és azt kívánja tőle, hogy egész fejével, a tarkójával is szeretkezzen vele. Most gyűlölte ezt a nőt. Micsoda képtelen ötlet! Tudta, hogy a tagadásnak semmi értelme, hogy nem tehet mást, mint hogy után vigyorogva kimegy a fürdőszobába, és megmossa a haját.
- Maradj az ágyban - simogatta meg Tereza újra a homlokát. - Semmi értelme, hogy kimenj. Már megszoktam.
Tomásnak fájt a gyomra; békére és nyugalomra *vágyott.*
- írj annak a betegemnek - szólalt meg -, akivel a fürdőben találkoztunk. Ismered a vidéket, ahol a faluja van?
- Nem - felelte Tereza.
Tomásnak nagyon nehezére esett a beszéd. Csak ennyit mondott: - Erdők… dombok…
- Igen, ezt tesszük. Elmegyünk innen. De most már ne beszélj - mondta Tereza, és folyvást Tomás homlokát simogatta. Feküdtek egymás mellett, és már egyikük sem szólalt meg. A fájdalom lassan elcsitult. Hamarosan mind a ketten elaludtak.

22

Az éjszaka közepén Tomás felébredt, és meglepetten állapította meg, hogy csupa erotikus álma volt. Csak az utolsóra emlékezett pontosan: hatalmas, meztelen nő úszott hanyatt a medencében, legalább ötször

nagyobb nála, hasát a vénuszdombtól a köldökéig sűrű szőrzet borította. Ő a partról nézte, és eszeveszetten fel volt ajzva.
Hogyan lehetséges, hogy ennyire felizgult, amikor testét gyomorbántalmak gyengítették? És hogyhogy egy olyan nő látványa izgatta fel, aki éber állapotban csakis undort kelthetne benne?
Tomás így okoskodott: Az agy óraművében két fogaskerék forog egymással szemben. Az egyiken a látomások vannak, a másikon a test reakciói. A keréknek az a foga, melyen a meztelen nő látomása van, azzal a szembeforgó foggal érintkezik, amelybe az erekció imperativusa van vésve. Ha valami gondatlanság folytán a kerekek elmozdulnak, és a nemi izgalmat hordozó fog olyan foggal érintkezik, amelyre egy röpülő fecske van teste, nemi szervünk megmerevedik, ha fecskét látunk.
Tomás egyébként ismerte egyik álomkutató kollégája tanulmányát, mely azt állította, hogy a férfinak *bármilyen* álomtól lehet merevedése. Ami azt jelenti, hogy az erekció és a meztelen nő összekapcsolása csak egy az ezernyi lehetőség közül, ahogy a Teremtő a férfiagy óraszerkezetét beállíthatta.
És mi köze mindennek a szerelemhez? Semmi. Ha Tomás fejében netán elmozdul a fogaskerék, és ezentúl csak a fecske látványa izgatja fel, ez mit sem változtat Tereza iránti szerelmén.
Ha elfogadjuk, hogy a nemi izgalom olyan mechanizmus, amellyel a Teremtőnk szórakozik, akkor viszont a szerelem olyasvalami, ami csakis a miénk, s amivel kisiklunk a Teremtő keze közül. A szerelem a szabadságunk. A szerelem az “es muss sein!” másik oldalán van.
Csakhogy ez sem teljesen igaz. Ha a szerelem másvalami is, mint a Teremtőnket szórakoztató nemiség óraműve, mégis oda van kötve ehhez a szerkezethez. Ügy van hozzákötve, mint egy törékeny, meztelen nő a hatalmas ingaóra ingájához.
Teremtőnk egyik legképtelenebb ötlete volt, hogy a szerelmet a szexushoz kötötte, állapítja meg Tomás.
S utána még arra gondol: Hogy a szerelmet megóvhassuk a nemiség őrültségeitől, annak egyetlen módja van: átállítjuk fejünkben az órát, és a fecske látványától tüzelünk.
Ezzel az édes gondolattal szenderedett el. S az álom küszöbén, a kusza gondolatok e varázslatos területén hirtelen biztos volt benne, hogy most megtalálta az összes rejtély nyitját, a kulcsot a titokhoz, az új utópiát, a Paradicsomot; a világot, ahol az embert felajzza egy fecske, s ahol szeretheti Terezát anélkül, hogy a nemiség erőszakos őrültsége ebben megzavarná. Tomás elaludt.

23

A szobában néhány félmeztelen nő volt, ott nyüzsögtek körülötte, s Tomás fáradtan nézte őket. Hogy megszabaduljon tőlük, benyitott a

szomszéd helyiségbe. A szemközti heverőn egy lányt pillantott meg. Félig meztelen volt ő is, csak bugyi volt rajta. Oldalán feküdt, a könyökére támaszkodva. Mosolyogva nézett Tomásra, mint aki tudta, hogy bejön hozzá.
Tomás közelebb lépett. Végtelen boldogság áradt szét benne, hogy végre rátalált a lányra, és hogy vele lehet. Leült hozzá, mondott neki valamit, a lány válaszolt. Egész lényéből nyugalom áradt. Karjának mozdulatai lassúak, vontatottak voltak. Tomás egész életében e nyugodt mozdulatokra vágyott. Pontosan ez az asszonyi nyugalom hiányzott eddigi életéből.
Ekkor azonban az álomból az ébrenlétbe siklott. Azon a bizonyos senki földjén találta magát, ahol az ember már nem alszik, de még nem éber. Tomás megrémült, hogy a lány eltűnik a szeme elől, és kétségbeesetten hajtogatta: nem veszíthetem el, az istenért! Lázasan igyekezett felidézni magában, kicsoda ez a lány, hol is találkozott vele valójában, mit élt át vele. Hogyan lehetséges, hogy mindezt nem tudja, amikor olyan jól ismeri? Fogadkozott, hogy reggel nyomban felhívja. De alighogy így döntött, megijedt, hogy nem hívhatja fel, mert elfelejtette a nevét. De hát hogyan felejthette el olyasvalakinek a nevét, akit ennyire jól ismer? Ekkor már szinte teljesen éber volt, nyitott szemmel viaskodott: hol vagyok?, igen, Prágában vagyok, de ez a lány prágai-e egyáltalán?, vagy másutt találkoztam vele?, talán Svájcban? Eltartott egy ideig, amíg rájött, hogy ezt a lányt nem ismeri, hogy ez a lány nem svájci és nem is prágai, hanem az álmában jelent meg.
Ez annyira felzaklatta, hogy felült az ágyban. Tereza mélyen aludt az oldalán, Tomás arra gondolt, hogy az álombeli lány egyeden nőre sem hasonlított, akivel életében valaha is találkozott. A lány, akit a legbizalmasabb *ismerősének* érzett, éppenséggel teljesen *ismeretlen* volt. Csakhogy mindig is pontosan őrá vágyott. Ha létezik valamiféle személyes Paradicsom, akkor ebben a Paradicsomban együtt kellene élniük. Ez az álombeli nő az ő szerelmének a “muss es sein! “-ja. Eszébe jutott az ismert mítosz Platón *Szümpozion-jából* az emberek eleinte herrnafroditák voltak; Isten kettészelte őket, s azóta a két fél bolyong a világban és keresi egymást. A szerelem önmagunk elvesztett felének a sóvárgása.
Tegyük fel, hogy ez így van: hogy mindannyiunknak van valahol a világban egy társa, akivel egykor egy testet alkotott. Tomás testének másik fele a lány volt, akiről álmodott. Csakhogy az ember nem mindig találja meg önmaga másik felét. Ehelyett elküldik neki a folyón fonott kosárban Terezát. De mi van, ha később valóban találkozik a neki rendeltetett nővel, önmaga másik felével? Kit részesít előnyben? A kosárban érkezőt, vagy Platón mítoszának asszonyát?
Tomás elképzelte, hogy egy mesebeli világban együtt él a megálmodott

lánnyal. Villájuk nyitott ablaka előtt Tereza sétál el. Egyedül van, megáll a járdán, és végtelenül szomorú tekintettel nézi őt. És Tomás nem tudja elviselni ezt a tekintetet. Már megint a tulajdon szívében érzi Tereza fájdalmát! Már megint hatalmába kerítette a részvét, s elnyeli őt Tereza lelke! Kiugrik az ablakon. De Tereza keserűen azt mondja neki, maradjon csak ott, ahol boldognak érzi magát; taglejtései, melyek mindig zavarták Tomást és nem tetszettek neki Terezában, most is hevesek és nyugtalanok. Tomás megragadja ezeket az ideges kezeket, két tenyere közé szorítja, hogy megnyugtassa őket. És tudja, hogy bármikor otthagyja boldogságának hajlékát, bármikor otthagyja Paradicsomát, ahol az álombeli lánnyal él, és elárulja szerelmének "es muss sein!"-ját, csakhogy elmehessen Terezával, a hat nevetséges véletlenből született asszonnyal. Ült az ágyon, és nézte a mellette fekvő Terezát, aki álmában az ő kezét szorongatta. Határtalan szerelmet érzett iránta. Éber álma lehetett éppen, mert hirtelen kinyitotta a szemét, és riadtan Tomásra pillantott.
- Hová bámulsz? - kérdezte.
Tomás tudta, hogy nem szabad felébresztenie Terezát, hogy vissza kell ringatnia őt az álomba; igyekezett hát olyan választ adni, mely egy új álom képzetét kelti fel benne.
- A csillagokat nézem - felelte.
- Ne hazudj, hiszen lefelé nézel.
- Mert repülőgépen ülünk. A csillagok alattunk vannak.
- Aha, repülőgépen - mondta Tereza. Szorosabban fogta Tomás kezét, és ismét elaludt. Tomás tudta, hogy Tereza most a gép kis kerek ablakán néz ki, mely magasan a csillagok fölött repül.

HATODIK RÉSZ
A NAGY MENETELÉS

1

Csak 1980-ban olvashattuk a *Sunday Times-ban,* hogyan halt meg Sztálin fia, Jakov. Mint fogoly, a második világháború alatt angol tisztekkel volt összezárva egy német táborban. Közös illemhelyük volt. Sztálin fia mindig piszkosan hagyta a vécét. Az angoloknak nem tetszett, hogy a szartól maszatos vécét nézzék, még ha ez a szar az akkori világ leghatalmasabb emberének fiától származott is. Figyelmeztették Jakovot. Jakov megsértődött. Az angolok újra és újra figyelmeztették őt, kényszerítették, hogy pucolja meg a vécét. Jakov felháborodott, veszekedett és dulakodott velük. Végül kihallgatást követelt a tábor parancsnokától. Csakhogy a felfuvalkodott német visszautasította, hogy szarról diskuráljon. Sztálin fia nem tudta elviselni a megaláztatást. Iszonyú orosz átkokat szórva nekifutott a tábort körülfogó, árammal töltött drótkerítésnek. Rázuhant. Teste, mely már sohasem szennyezi az

angolok vécéjét, ott maradt lógva a dróton.

2

Sztálin fiának nem volt könnyű sorsa. Apja olyan asszonnyal nemzette, akit később minden jel szerint agyonlőtt. Az ifjú Sztálin tehát egyként volt Isten fia (mert apját istenként tisztelték), és Isten eltaszítottja. Az emberek kétszeresen is féltek tőle: árthatott nekik hatalmával (hiszen Sztálin fia volt), de rokonszenvével is (apja az eltaszított fiú helyett esetleg a barátain tölthette ki mérgét).

Eltaszítottság és kivételezettség, szerencse és szerencsétlenség; senki sem érezhette Jakovnál húsbavágóbban, hogy ezek az ellentétek mennyire felcserélhetők, hogy az emberi lét két pólusát csak egyetlen lépés választja el egymástól.

Jakov aztán nyomban a háború elején német fogságba esett, és fogolytársai, annak a nemzetnek a fiai, melynek érthetetlen zárkózottsága Jakovban világéletében ösztönös viszolygást keltett, azzal vádolták őt, hogy tisztátalan. Őfölötte, aki az elképzelhető legsúlyosabb drámát cipelte a vállán (egyként volt isten fia és bukott angyal), most nem fennkölt (istent és angyalokat érintő) dolgok miatt ítélkeznek, hanem a szar miatt? Hát ilyen szédületesen közel van egymáshoz a legnagyobb és a legalantasabb dráma? Szédületesen közel? Okozhat-e közelség szédülést? Okozhat. Ha az északi és a déli sark karnyújtásnyira megközelíti egymást, a földgömb eltűnik, és az ember szédítő űrben találja magát, mely zuhanásra csábítja.

Amikor az eltaszítottság és a kivételezettség egy és ugyanaz, amikor nincs különbség fennkölt és alantas között, amikor Isten fia fölött szar miatt ítélkezhetnek, akkor az emberi lét elveszíti dimenzióit, és elviselhetetlenül könnyűvé válik. Akkor Sztálin fia nekirohan az árammal töltött drótkerítésnek, hogy mint a mérleg serpenyőjére, rádobja a testét; a serpenyőre, mely a dimenzióit vesztett világ végtelen könnyűségétől megemelkedve szomorúan mered a magasba.

Sztálin fia a szarért adta oda életét. A szarért elszenvedett halál azonban nem értelmetlen halál. A németek, akik azért áldozták föl életüket, hogy kiterjesszék birodalmukat keletre, az oroszok, akik azért haltak meg, hogy hazájuk hatalma tovább terjedjen nyugatra, nos igen, ők ostobaságért áldozták életüket, és haláluk híján van az értelemnek és az általános érvénynek. Ezzel szemben Sztálin fiának halála a háború általános esztelensége közepette az egyeden metafizikai halál volt.

3

Amikor gyerekként az Ószövetség Gustav Dóré metszeteivel díszített ifjúsági változatát lapozgattam, megpillantottam benne a Jóistent, amint egy felhőn ül. Öreg férfi volt, láttam a szemét, orrát, hosszú szakállát, és

arra gondoltam, hogy ha szája van, akkor ennie is kell. És ha eszik, akkor nyilván belei is vannak. E gondolattól azonban nyomban megrémültem, mert - bár családom nem volt vallásos - éreztem, hogy Isten beleiről képzelődni szentségtörés.
A legcsekélyebb teológiai felkészültség nélkül tehát már gyerekként ösztönösen éreztem a szar és az Isten összeegyezhetetlenségét, s innen a kétségem a keresztény antropológia alaptézise iránt, mely szerint Isten saját képére teremtette az embert. Nos, vagy egyik, vagy másik: vagy Isten képére teremtetett az ember, s akkor Istennek vannak belei, vagy Istennek nincsenek belei, s akkor az ember nem hasonlít hozzá.
A régi gnosztikusok ezt ugyanolyan jól tudták, mint jómagam ötéves koromban. A második században Valentin, a Gnosis nagy mestere, hogy megoldja ezt a megátalkodott kérdést, azt állította, hogy Jézus "evett, ivott, de nem székelt".
A szar súlyosabb teológiai kérdés, mint a rossz. Isten szabadságot adott az embernek, végeredményben elfogadhatjuk hát, hogy nem felelős az ember gonosztetteiért. A felelősséget a szarért viszont teljes egészében az viseli, aki az embert teremtette.

4

Szent Jeromos a negyedik században határozottan elvetette a gondolatot, hogy Ádám közösült volna Évával a Paradicsomban. Ezzel szemben Johannes Scotus Eriugena, a kilencedik század nagy teológusa, ezt a gondolatot elfogadta. Ő azonban azt képzelte, hogy Ádám úgy mozgatta nemi szervét, mint a kezét vagy lábát, tehát amikor és ahogy csak akarta. Ne keressük e magyarázat mögött az impotencia fenyegetettségében élő férfi örök álmát. Scoitus Eriugena gondolatának más az értelme. Ha a nemi szerv az agy puszta parancsára felemelhető, ez azt jelenti, hogy a nemi izgalom fölösleges. Nemi szervünk nem azért ágaskodik föl, mert felizgultunk, hanem mert megparancsoltuk neki. Amit a nagy teológus összeegyeztethetetlennek talált a Paradicsommal, az nem a közösülés és a vele járó gyönyör volt, hanem a nemi izgalom. Jegyezzük meg jól: a Paradicsomban gyönyör volt, nem izgalom.
Scotus Eriugena elmélkedésében megtalálhatjuk a kulcsot a szar egyféle teológiai igazolásához. Amíg az ember a Paradicsomban élhetett, vagy nem székelt (mint Valentin elképzelésében Jézus), vagy - s ez valószínűbbnek tetszik - nem tartotta a szart undorítónak. Amint Isten kiűzte az embert a Paradicsomból, megismertette vele az undort. Az ember mindazt rejtegetni kezdte, amiéit szégyenkezett, és amikor fellebbentette a leplet, ragyogó fény vakította el. így nyomban az undor után megismerte a gerjedelmet is. Szar nélkül (a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt) a szexuális szerelem nem volna olyan, amilyennek ismerjük: nem kísérné szívdobogás és érzékeink elvakulása.

Regényem harmadik részében beszéltem a félmeztelen Sabináról, amint kemény kalappal a fején ott áll a felöltözött Tomás mellett. Akkor elhallgattam valamit. Ahogy nézegette magát a tükörben, és izgalom fogta el attól, hogy nevetségessé tette magát, Sabina fején átvillant a gondolat, hogy Tomás amúgy kalapostul ráülteti a vécékagylóra, s ő a szeme láttára kiüríti beleit. Ekkor kezdett kalapálni a szíve; tudata elhomályosult, lerántotta Tomást a szőnyegre, és kisvártatva kiáltozott a gyönyörtől.

5

Vannak, akik azt állítják, hogy a világot Isten teremtette, mások úgy gondolják, hogy magától keletkezett. A kétféle elmélet képviselői között dúló vita olyasmire vonatkozik, ami meghaladja értelmünket és tapasztalatunkat. Sokkal reálisabb különbség választja el azokat, akik fenntartással fogadják az embernek (bármiképp és bárki által) megadatott létet azoktól, akik ezzel a léttel fenntartás nélkül egyetértenek.
Az összes európai vallási és politikai hit mögött ott áll a Genezis első fejezete, melyből az derül ki, hogy a világ jól lett megteremtve, hogy a lét jó, következésképp az is jó, ha szaporodunk. Nevezzük ezt az alaphitet *a lét határozott igenlésének.*
Ha a szar szót a könyvekben még a közelmúltban is kipontozták, ezt nem erkölcsi szempontok miatt tették. Ugyan ki állítaná, hogy a szar erkölcstelen! A szar helytelenítése metafizikai jelenség. A székelés pillanatai naponta bizonyítják a Teremtés elfogadhatatlanságát. Vagy - vagy: vagy elfogadható a szar (s akkor a vécében ne zárkózzunk be), vagy elfogadhatatlan módon teremtettek meg bennünket.
Ebből következik, hogy *a lét határozott igenlésének* esztétikai eszményképe az olyan világ, mely tagadja a szart, és mindenki úgy tesz benne, mintha a szar nem létezne. Ezt az esztétikai eszményképet *giccsnek* nevezzük.
Ez a német kifejezés a szentimentális tizenkilencedik század közepén keletkezett, s később minden nyelvben meghonosodott. Gyakori használata folytán azonban elmosódott a szó eredeti, metafizikai értelme, azaz: a giccs a szar abszolút tagadása; a szó szoros és átvitt értelmében: a giccs kizárja látószögéből mindazt, ami az emberi létben esszenciálisán elfogadhatatlan.

6

Sabina legelső, kommunizmus elleni belső lázadásának nem etikai, hanem esztétikai jellege volt. Csakhogy nem is annyira a kommunista világ ocsmánysága taszította (az istállókká züllesztett, tönkretett kastélyok), mint a szépség álarca, mely mögé a kommunizmus bújt, más szóval a kommunista giccs. Ennek mintapéldánya a május elsejei

ünnepség volt.
A május elsejei meneteket Sabina azokban az időkben látta, amikor az emberek még lelkesek voltak, vagy buzgón megjátszották a lelkesedést. A nők piros, fehér és kék inget viseltek; ha az ember ablakból vagy erkélyről nézte őket, láthatta, hogy különféle alakzatokat alkotnak: ötágú csillagot, szívet, betűket. A menet egyes szakaszai között rezesbandák lépkedtek, és diktálták az ütemet. Amikor a menet a tribün felé közeledett, a legunottabb arcokon is felragyogott a mosoly; mintha az emberek bizonyítani akarnák, hogy kellőképp örülnek, vagy pontosabban, kellőképp *egyetértenek.* Es itt nem pusztán a kommunizmussal való egyetértésről volt szó, hanem a léttel mint olyannal. A május elsejei ünnepség *a lét határozott igenlésének* mély kútjából merített. A menet jelszava nem az "éljen a kommunizmus!" volt, hanem az íratlan, kimondatlan "éljen az élet!". A kommunista politika ereje és furfangja abban állt, hogy ezt a jelszót kisajátította. Pontosan ez a bárgyú tautológia ("éljen az élet!") vonzotta a kommunista menetbe azokat is, akiket a kommunizmus tézisei hidegen hagytak.

7
Tíz évvel később (Sabina ekkor már Amerikában élt) barátainak barátja, egy amerikai szenátor röpítette őt hatalmas gépkocsijában. A hátsó ülésen négy gyerek szorongott. A szenátor megállította a kocsit; a gyerekek kiszálltak, és futásnak eredtek a hatalmas gyepszőnyegen a stadion épülete felé, amelyben műjégpálya volt. A szenátor a kormánynál ülve elandalodva nézte a négy futó kis figurát, majd Sabinához fordult: - Nézze csak őket. - Kezével kört írt le, mely magába foglalta a stadiont, a gyepet meg a gyerekeket is: - Ezt nevezem boldogságnak.
Szavaiban nemcsak az afölött érzett öröm bujkált, hogy a gyerekek szaladnak, és a fű nő, hanem megértés Sabina iránt is, aki kommunista országból érkezett, ahol a szenátor szerint a fű nem nő, és a gyerekek nem szaladnak.
Csakhogy Sabina abban a pillanatban éppen a prágai főtér tribünjére képzelte a szenátort. A férfinak pontosan ugyanaz a mosoly ült az arcán, amit tribünjük magasából a kommunista államférfiak hintettek a lent menetelő, *ugyanígy* mosolygó állampolgárokra.

8
Honnan tudta a szenátor, hogy a gyerekek boldogságot jelentenek? Talán a lelkükbe látott? Hátha az történt, hogy amint eltűntek a szenátor szeme elől, három közülük rávetette magát a negyedikre, és ütlegelni kezdte?
A szenátornak egyetlen érve volt, mellyel állítását alátámaszthatta: a tulajdon érző lelke. Amikor a szív szól, az észnek nem illik akadékoskodnia. A giccs birodalmában a szív diktatúrája uralkodik.

A giccs kiváltotta érzelemnek azonban olyannak kell lennie, hogy sokan osztozhassanak benne. Ezért a giccs nem építhet egy szokatlan helyzetre; alapképletekből kell kiindulnia, melyek az emberek fejébe vannak sulykolva: a hálátlan lány, az elhanyagolt apa, a gyepen futó gyerekek, az elárult haza, az első szerelem emléke.
A giccs a meghatódás két könny cseppjét csalogatja elő, melyek szorosan követik egymást. Az első könnycsepp azt mondja: milyen csodálatos, amikor gyerekek futnak a gyepen!
Milyen csodálatos az egész emberiséggel együtt meghatódni azon, hogy a gyepen gyerekek futnak! - mondja a második.
A giccsből csak ettől a második könnycsepptől lesz giccs.
A világ összes emberének testvériségét csak a giccsre lehet alapozni.

9

Ezt senki sem tudja jobban a politikusoknál. Ha fényképezőgép van a közelben, tüstént odaszaladnak a legközelebbi gyerekhez, hogy a magasba emeljék és összecsókolják arcát. A giccs minden politikus, minden politikai párt és mozgalom esztétikai eszményképe.
Olyan társadalomban, ahol különféle politikai irányzatok élnek egymás mellett, melyek kölcsönösen kioltják vagy korlátozzák a másik befolyását, még úgy-ahogy megmenekülhetünk a giccs inkvizíciójától; az ember megőrizheti egyéniségét, a művész váratlan alkotásokat hozhat létre. Ott azonban, ahol minden hatalmat egyetlen politikai mozgalom birtokol, egy csapásra a totális giccs birodalmában találjuk magunkat. Amikor totálist mondok, ezen azt értem, hogy mindaz, ami ellentmond a giccsnek, kitörültetik az életből: az individualizmus mindenfajta megnyilvánulása (mert minden másság arculköpése a mosolygó testvériségnek), mindenfajta kételkedés (mert akiben már az apróságok is kételyt támasztanak, az végül kétségbe vonja az életet mint olyant is), az irónia (mert a giccs birodalmában minden halálosan komolyan veendő), de még a családját faképnél hagyó anya, vagy a hasonneműekhez vonzódó férfi is, aki magatartásával a “szeressétek egymást és szaporodjatok“ szent jelszót csúfolja meg.

10

A második világháborút követő évtized a legkegyetlenebb sztálini terror korszaka volt. Ekkor tartóztatták le valami szamárság miatt Tereza apját, ekkor kergették ki a tízéves kislányt a lakásból. A húszesztendős Sabina ebben az időben a Képzőművészeti Akadémián tanult. A marxizmustanár a szocialista művészet alábbi tézisét magyarázta Sabinának és évfolyamtársainak: a szovjet társadalom már ott tart, hogy az alapkonfliktus náluk nem a jó és a rossz, hanem a jó és a még jobb között van. Szar (vagyis az, ami esszenciálisán elfogadhatatlan) tehát csak a

“másik oldalon“ (mondjuk Amerikában) lehetett, és csakis onnan, kívülről szivároghatott be idegenként (mondjuk kémek alakjában) a “jók és még jobbak“ világába.
Valóban, a szovjet filmek, melyek éppen ezekben a legkegyetlenebb időkben szinte elárasztották az összes kommunista országot, tobzódtak a hihetetlen ártatlanságban. A legnagyobb konfliktus, ami két orosz ember között adódhatott, a szerelmesek kölcsönös félreértése volt: a fiú azt hitte, hogy a lány már nem szereti, a lány pedig ugyanezt gondolta a fiúról. A film végén egymás karjába omlottak, és bőséggel hullajtották a boldogság könnyeit.
Ma ezeket a filmeket általában így magyarázzák: a kommunista eszményképet hirdették, miközben a kommunista valóság rosszabb volt. Sabina lázadozott az ilyen értelmezés ellen. Ha elképzelte, hogy a szovjet giccs világa valósággá válna, s neki ebben a valóságban kellene élnie, hideg futkosott a hátán. Ő a legcsekélyebb habozás nélkül a valódi kommunista rendszerben való életet választaná, az üldöztetésekkel és a húsért álló emberkígyókkal egyetemben. A valódi kommunista világban lehet élni. A megvalósított kommunista eszménykép világában, a bazsalygó idióták világában, akikkel egyetlen szót sem tudna váltani, egy hét múlva meghalna az iszonyattól.
Azt hiszem, hogy amit Sabina a szovjet giccsek láttán érzett, hasonlított az iszonyathoz, mely Terezát fogta el álmában, amikor együtt masírozott a meztelen nőkkel a medence körül, és parancsszóra vidám dalokat énekelt. A víz szintje alatt hullák lebegtek. Tereza egyetlen szóval, egyetlen kérdéssel sem fordulhatott a nőkhöz. Válaszképp csak a dal következő strófáját hallotta volna tőlük. Még azt sem tehette meg, hogy titokban kacsint valamelyikre. A nők tüstént mutogatni kezdtek volna rá, hogy a medence fölötti kosárban álló férfi lője le.
Tereza álma a giccs igazi feladatát leplezi le: a giccs paraván, mely eltakarja a halált.

11

A totális giccs birodalmában a válaszok előre adottak, és kizárnak bárminemű kérdést. Következésképp a totális giccs igazi ellensége a kérdező ember. A kérdés olyan, mint a penge, mely felhasítja a festett díszlet vásznát, hogy megnézhessük, mi rejtekezik mögötte. Egyébként annak idején Sabina is így magyarázta Terezának festményeinek lényegét: elöl van az érthető hazugság, s mögötte dereng az érthetetlen igazság.
Csakhogy akik az úgynevezett totalitárius rendszer ellen harcolnak, bajosan harcolhatnak csak kérdésekkel és kétségekkel. Nekik is szükségük van a maguk bizonyosságaira és egyszerű igazságaira, melyek minél nagyobb tömeg számára érthetőek, és kollektív könnyezést

váltanak ki.
Egy német politikai szervezet egyszer kiállítást rendezett Sabinának. Sabina belelapozott a katalógusba: ott volt a fényképe, melyre szögesdrótot festettek. Életrajza vértanúk és szentek életrajzához hasonlított: szenvedett harcolt az igazságtalanság ellen, el kellett hagynia meggyötört hazáját, és most tovább harcol. “Festményeivel harcol a szabadságért“, hangzott a szöveg utolsó mondata.
Sabina tiltakozott, de értetlenségbe ütközött.
Talán nem igaz, hogy a kommunizmus üldözi a modern művészetet?
- Az én ellenségem nem a kommunizmus, hanem a giccs! - mondta Sabina dühösen.
Attól kezdve hamisította életrajzát, és amikor később Amerikába került, még azt is sikerült eltitkolni, hogy cseh. Mindez csak kétségbeesett erőfeszítés volt, hogy meneküljön a giccstől, amivé életrajzát változtatni akarták.

12

Sabina a festőállvány előtt állt, az állványon a készülő képe. Háta mögött idős férfi pihent egy karosszékben, s minden ecsetvonását figyelte.
A férfi kisvártatva az órájára pillantott: - Azt hiszem, mennünk kell - állapította meg.
Sabina letette a palettát, s kiment a fürdőszobába, hogy kezet mosson. Az öregúr feltápászkodott a karosszékből, aztán lehajolt az asztalhoz támasztott botért. A műterem ajtaja közvetlenül a pázsitra nyílt. Kint sötétedett. Szemben a műteremmel, húsz méterrel odébb fehér faház állt, földszinti ablakai világítottak. Az alkonyuló napba világító két ablak láttán Sabina elérzékenyült.
Sabina világéletében azt állította, hogy a giccs neki ellensége. De hát nem él a giccs őbenne is? Sabina giccse a nyugodt, édes, kiegyensúlyozott otthon képe, melyben a szerető anya és a bölcs apa uralkodik. Ez a kép szülei halála után támadt föl benne. Minél kevésbé hasonlított élete e szép álomhoz, annál fogékonyabb volt varázsára. Többször is eleredtek a könnyei egy érzelgős tévéfilm nézése közben, melyben a háládatlan lány megölelte addig elhanyagolt apját, és az alkonyuló napot bevilágították a boldog család házának ablakai.
Sabina New Yorkban ismerte meg az öregurat, aki gazdag volt, és szerette a képeket. Falun élt az úgyszintén koros feleségével. Kertjében egy régi istálló állt szemközt a villával. Az öregúr műteremmé alakíttatta át Sabinának, meghívta őt magához, *s* naphosszat figyelte ecsetének mozgását.
Most éppen hármasban vacsoráznak. Az idős hölgy “kislányomnak“ szólítja Sabinát, de minden arra vall, hogy a helyzet fordított: a mama itt Sabina, két gyereke pedig csügg rajta, csodálja őt, s ha parancsolni volna

kedve, engedelmeskednének neki.
Vajon az öregedés küszöbén Sabina rátalált a szülőkre, akiket annak idején, fiatal lányként boldogan faképnél hagyott? Ő, akinek sohasem volt gyereke, végre gyerekekre lelt?
Sabina jól tudta, hogy mindez illúzió. Vendégeskedése a két kisöregnél csak rövid megálló. Az idős úr nagybeteg, s ha a felesége egyedül marad, Kanadába költözik a fiához. Sabina árulásokkal kikövezett útja majd tovább folytatódik, és a lét elviselhetetlen könnyűségébe időről időre belecsendül a lelke mélyéről felfakadó, nevetséges érzelmes dal a két kivilágított ablakról, amely mögött egy boldogcsalád él.
Ez a dal mindig meghatja Sabinát, ő azonban nem veszi komolyan elérzékenyülését. Tudja jól, hogy a dal nem más, mint szép hazugság. Amint felismerjük, hogy a giccs hazugság, a giccs többé nem giccs. Elveszíti autoritárius hatalmát, és ugyanolyan megható, mint minden más emberi gyengeség. Mert egyikünk sem felsőbbrendű ember, hogy tökéletesen érintetlenül hagyja a giccs. Bármennyire megvetjük is, a giccs az emberi sorshoz tartozik.

13

A giccs forrása a lét határozott igenlése.
De mi a lét alapja? Az Isten? Az ember? A harc? A szerelem? A férfi? A nő? A vélemények e tekintetben különböznek, s ezért giccsből is többféle van: katolikus, protestáns, zsidó, kommunista, fasiszta, demokrata, feminista, nacionalista, internacionalista.
A francia forradalom óta Európa egyik felét *baloldalinak,* míg a másikat *jobboldalinak* nevezik. Akár az egyik oldalt, akár a másikat szinte lehetetlen meghatározni olyan elméleti alapelvek segítségével, amelyekre támaszkodnak. Ezen nincs mit csodálkozni: a politikai mozgalmak nem racionális állásfoglalásra épülnek, hanem elgondolásokra, képekre, szavakra, archetípusokra, melyek együttvéve ilyen vagy olyan politikaiéit alkotnak.
A Franzra mámorítóan ható Nagy Menetelés gondolata olyan politikai giccs, mely minden idők és irányzatok baloldali embereit egyesíti. A Nagy Menetelés a csodálatos, előre vivő út, út a testvériséghez, egyenlőséghez, igazságossághoz, boldogsághoz és még tovább, az összes akadályon át, mert akadálynak lennie kell, nélküle a menetelés nem nevezhető Nagy Menetelésnek.
Proletárdiktatúra vagy demokrácia? A fogyasztói társadalom elvetése vagy a termelés növelése? Guillotine vagy a halálbüntetés eltörlése? Tökéletesen mindegy. Ami a balodali embert baloldalivá teszi, az nem az ilyen vagy olyan elmélet, hanem abbéli képessége, hogy bármilyen elméletet a “Nagy Menetelés előre“ nevű giccs részévé tudja tenni.

14

Franz természetesen nem a giccs embere. A Nagy Menetelés gondolata körülbelül olyan szerepet játszik életében, mint Sabináéban a két világító ablakról szóló dal. Vajon melyik politikai pártra szavaz Franz? Attól tartok, el sem megy szavazni, és aznap inkább a hegyekbe rándul. Ami persze nem jelenti azt, hogy a Nagy Menetelés Franzot immár nem hatja meg. Szép volt álmodozni arról, hogy az ember részese az évszázadokon végigmasírozó menetnek, és ezt a szép álmot Franz sohasem felejti el.

Egy napon Párizsból telefonált a barátja, hogy menetet szerveznek Kambodzsába, s hívta Franzot, csatlakozzon hozzájuk.

Akkoriban Kambodzsát sorozatos csapások érték: amerikai bombázás, a hazai kommunisták őrjöngése, akik egyötödével csonkították meg a kambodzsai nemzetet, végül pedig az országot megszállta a szomszédos Vietnam, mely abban az időben már maga is csak az oroszok eszköze volt. Kambodzsában éhínség dúlt, és orvosok híján tömegesen pusztultak az emberek. Az orvosok nemzetközi szervezete többször is követelte, hogy engedélyt kapjon az országban való tevékenységre, de ezt a vietnamiak sorra elutasították. A terv tehát az volt, hogy neves nyugati értelmiségiek gyalog menetelnek a kambodzsai határig, hogy ezzel a világ szeme láttára előadott nagy spektákulummal szabad belépést csikarjanak ki az orvosoknak a megszállt országba.

A telefonáló barát azok közül való volt, akikkel Franz egykor a párizsi utcákon menetelt. Meghívása Franzot először fellelkesítette, de aztán tekintete megakadt a nagy szemüveges diáklányon. Ott ült szemben vele a karosszékben, és szeme a kerek üveglencse mögött még nagyobbnak látszott. Franz úgy érezte, hogy ez a szempár könyörögve kéri, ne utazzon sehova. így aztán kimentette magát.

De amint letette a kagylót, megbánta döntését. Igaz, e világi szeretőjének eleget tett, égi szerelmét azonban elhanyagolta. Mert hiszen Kambodzsa sorstársa Sabina hazájának! Egy ország, amit a szomszédos kommunista hadsereg tart megszállva! Egy ország, melyre lesújtott az orosz ököl! Franz hirtelen úgy érzi, hogy félig elfelejtett barátja Sabina utasítására hívta őt fel.

Az égi lények mindent tudnak és mindent látnak. Ha részt venne a menetben, Sabina látná őt, és örülne neki. Tudná, hogy hű maradt hozzá.

- Haragudnál, ha mégis elmennék? - kérdezte pápaszemes barátnőjétől, akinek minden nap fáj, amit Franz nélkül tölt el, aki viszont képtelen bármit is megtagadni tőle.

Néhány nap múlva Franz a párizsi repülőtéren veszteglő hatalmas gépben ült. Rajta kívül húsz orvos és mintegy ötven értelmiségi (professzor, író, képviselő, énekes, színész és polgármester) volt a repülőgépen, akiket négyszáz újságíró és fotóriporter kísért.

15

A repülőgép leszállt Bangkokban. Négyszázhetven orvos, értelmiségi és újságíró a nemzetközi szálloda nagytermébe tartott, ahol már további orvosok, színészek, énekesek és nyelvészek várták őket jegyzetfüzettel, magnetofonnal, fényképezőgéppel és felvevőgéppel felszerelkezett újabb több száz újságíró kíséretében. A terem végében dobogó állt, rajta hosszú asztal, s az asztal körül mintegy húsz amerikai, akik már megnyitották a nagygyűlést.

A francia értelmiségiek, akikkel Franz a terembe vonult, mellőzötteknek és megalázottaknak érezték magukat. A kambodzsai menetelés az ő ötletük volt, és egyszerre csak az amerikaiak a világ legtermészetesebb mosolyával átveszik az irányítást, ráadásul angolul beszélnek, és fel sem ötlik bennük, hogy holmi francia vagy dán esetleg nem érti őket. A dánok azonban réges-rég elfelejtették, hogy egykor nemzetet alkottak, így aztán az európaiak közül csak a franciák emelték föl tiltakozó hangjukat. Annyira ragaszkodtak elveikhez, hogy tiltakozásukat nem voltak hajlandók angolul előadni, és anyanyelvükön fordultak a pódiumon ülő amerikaiakhoz. Az amerikaiak nyájas és egyetértő mosollyal reagáltak beszédükre, mert egy kukkot sem értettek belőle. A franciáknak végül nem volt más választásuk, angolul fogalmazták meg ellenvetésüket: "Miért beszélnek ezen a nagygyűlésen csak angolul, amikor franciák is vannak a teremben?"

Az amerikaiak felettébb elcsodálkoztak a furcsa ellenvetésen, de rendületlenül mosolyogtak, majd beleegyeztek, hogy az összes beszédet fordítsa valaki. Jó időbe került, amíg tolmácsot találtak, és a gyűlés folytatódhatott. Ezután minden mondat angolul és franciául is elhangzott, úgyhogy a gyűlés kétszer annyi ideig tartott, sőt ennél is tovább, mert a franciák, akik kivétel nélkül tudtak angolul, minduntalan megszakították a tolmácsot, helyreigazították, és minden szó miatt civakodtak vele.

A nagygyűlés csúcspontjaként megjelent a dobogón a híres amerikai színésznő. Az ő kedvéért újabb fotóriporterek és kameramanok tódultak a terembe, és a színésznő minden kiejtett szótagja után egy-egy gép csattant. A színésznő a szenvedő gyerekekről, a kommunista diktatúra barbár mivoltáról, az ember biztonsághoz való jogáról, a civilizált társadalom hagyományos értékeinek fenyegetettségéről, az egyén sérthetetlen szabadságáról beszélt, meg Carter elnökről, akit mélyen elszomorítanak a kambodzsai események. Utolsó szavai sírásba fulladtak.

Ekkor felállt egy fiatal, rőt bajszú francia orvos, és felkiabált a dobogóra:

- Azért vagyunk itt, hogy gyógyítsuk a haldokló embereket! Nem pedig hogy Carter elnököt dicsőítsük! Itt nem lesz semmifelé amerikai propagandacirkusz! Nem azért jöttünk, hogy a kommunizmus ellen tiltakozzunk, hanem hogy betegeket gyógyítsunk!

A bajszoshoz további franciák csatlakoztak. A tolmács megrettent, és nem merte lefordítani, amit mondanak. A dobogón ülő húsz amerikai ezért ismét rokonszenvtől áradó mosollyal nézett rájuk, és többen egyetértően bólogattak. Sőt, egyikük magasba lendítette az öklét, mert tudta, hogy a kollektív eufória pillanataiban az európaiak ezt így csinálják.

16

De hát hogyan lehetséges, hogy baloldali értelmiségiek (mert a rőt bajszú doktor éppen közülük való volt) hajlandók egy kommunista ország érdekei ellen menetelni, holott a kommunizmus mindaddig a baloldal szerves részének számított?

Amint a Szovjetuniónak nevezett ország gaztettei már botrányossá váltak, a baloldali ember két lehetőség közül választhatott: vagy leköpi eddigi életét, és kilép a menetből, vagy (kisebb-nagyobb tétovázás után) a Szovjetuniót a Nagy Menetelés akadályai közé sorolja, és tovább masíroz.

Hiszen már leszögeztük, hogy ami a baloldalt baloldallá teszi, az a Nagy Menetelés giccse. A giccs azonosságát nem a politikai hadviselés határozza meg, hanem a képek, a metaforák, a szótár. A szokás tehát megbontható és indulhat a menet egy kommunista ország érdekei ellen. A szavak azonban nem helyettesíthetők más szavakkal. Felemelhető az ököl, és megfenyegethető vele a vietnami hadsereg. Az viszont, hogy "szégyen a kommunizmusra!", már nem kiáltható a hadsereg arcába. A "szégyen a kommunizmusra!" ugyanis a Nagy Menetelés ellenségeinek jelszava, és aki nem akarja elveszteni arcát, annak hűnek kell maradnia a giccs tisztaságához.

Mindezt csak azért mondom, hogy megmagyarázzam a félreértést a francia orvos és az amerikai színésznő között, aki, lévén egocentrikus, azt gondolta, hogy irigység vagy nőgyűlölet áldozata. A valóságban a francia kifinomult szépérzékről tett tanúbizonyságot: a "Carter elnök", "hagyományos értékeink", "a kommunizmus barbár mivolta" szavak az *amerikai giccs* szótárából valók, és semmi közük a Nagy Menetelés giccséhez.

17

Másnap reggel mindnyájan autóbuszokba szálltak, és átvágva egész Thaiföldön, a kambodzsai határnak tartottak. Este megérkeztek a kis faluba, ahol néhány cölöpre épített viskót béreltek számukra. Az áradásokkal fenyegető folyó arra kényszerítette az embereket, hogy a magasban lakjanak, míg alul, a cölöpök közt sertések szorongtak. Franz négy professzorral aludt egy helyiségben. Alulról disznóröfögés, oldalról a híres matematikus horkolása kísérte álmát.

Reggel ismét buszba ültek. Két kilométerre a határtól már tilos volt közlekedni. Csak egy keskeny országút vitt innen a katonaság által őrzött határátkelőhelyig. A buszok itt megálltak. Amikor a franciák kiszálltak, megállapították, hogy az amerikaiak ismét megelőzték őket, és már felsorakozva várnak a menet élén. Nehéz pillanatok következtek. Megint előkerült a tolmács, parázs vita kerekedett. Végül megállapodás született: a menet élére egy amerikai, egy francia, valamint a kambodzsai tolmácsnő került. Mögöttük mentek az orvosok, s csak utánuk a többiek; az amerikai színésznő a menet végén találta magát.
Az út keskeny volt, és aknamező szegélyezte. Percenként ugyanabba az akadályba ütköztek: két betonfal szögesdróttal, közte szűk átjáró. Kénytelenek voltak libasorban haladni.
Talán öt méterrel Franz előtt a híres német költő és popénekes menetelt, aki már kilencszázharminc háborúellenes songot és békedalt írt. Hosszú póznán fehér zászlót vitt, mely illett fekete szakállához, és megkülönböztette a többiektől.
A hosszú menet körül fotóriporterek és kameramanok cikáztak. Csattogtatták és zümmögtették masináikat, előreszaladtak, megálltak, hátráltak, leguggoltak, majd ismét felálltak, és loholtak előre. Időről időre elkiáltották valamelyik híres férfi vagy nő nevét, az illető bágyadtan feléjük fordult, s ők elsütötték a gépet.

18

Valami lógott a levegőben. Az emberek lassítottak, hátra-hátranéztek.
Az amerikai színésznő, aki a menet végére került, úgy döntött, hogy elege van a megaláztatásból, és támadásba lendül. Futásnak eredt. A jelenet olyan volt, mint mikor öt kilométeres síkfutásnál a futó, aki eddig kímélte az erejét, és a boly végén helyezkedett el, hirtelen kitör, és megelőzi az összes versenyzőt.
A férfiak zavartan mosolyogtak, és utat nyitottak, hogy ne akadályozzák a híres futónő győzelmét, a nők azonban kiabáltak: “Sorakozzon be! Ez nem a filmcsillagok menete!“
A színésznő nem hagyta magát megfélemlíteni, és öt fotóriporterrel meg két kameramannal a sarkában tovább futott.
Ekkor egy francia nő, a nyelvtudományok professzora, csuklón ragadta, és (irgalmatlanul rossz angolsággal) azt mondta neki: - Ez itt az orvosok menete, akik gyógyítani akarják a halálosan beteg kambodzsaiakat, s nem látványosság a filmcsillagok számára!
A színésznő csuklója a professzorasszony markába szorult, nem volt ereje kitépni magát. Azt mondta (kiváló angolsággal): - Pukkadjon meg! Száz ilyen menetben részt vettem már! A csillagoknak mindenütt mutatkozniuk kell! Ez a feladatunk! Ez erkölcsi kötelességünk!

- Szart - mondta a nyelvtudományok professzorasszonya (kiváló franciasággal).
Az amerikai színésznő megértette, mit mondott, és sírva fakadt.
- Maradj így - rikkantotta egy kameraman, és a színésznő elé térdelt. A színésznő sokáig nézett a felvevőgép lencséjébe, és arcán peregtek a könnyek.

19

A nyelvtudományok professzorasszonya végre eleresztette az amerikai színésznő csuklóját. Abban a pillanatban a fekete szakállú, fehér zászlós német énekes odakiáltott a színésznőnek.
Az amerikai színésznő soha életében nem hallott a német énekesről, de a megaláztatás pillanatában a szokottnál fogékonyabb volt a rokonszenv megnyilvánulására, és odaszaladt hozzá. Az énekes átdobta a zászló rúdját a bal kezébe, és átkarolta a színésznő vállát.
A színésznő és az énekes körül továbbra is fotóriporterek és kameramanok ugráltak. A híres amerikai fényképész lencsevégre akarta kapni mindkettőjük arcát zászlóstul, ami - tekintettel a hosszú rúdra - nem volt könnyű. Ezért futólépésben kihátrált a rizsföldre. így történt, hogy aknára lépett. Robbanás dördült, és a fényképész cafatokra tépett testének darabjai szertefröccsentek, vérrel permetezve az európai értelmiségieket. Az elborzadt énekes meg a színésznő sóbálvánnyá meredt. Aztán mindketten a zászlóra emelték tekintetüket. Foltos volt a vértől. A látványtól újfent elborzadtak. Azután félénken még néhányszor a zászlóra pillantottak, és mosolyogni kezdtek. Különös és eddig ismeretlen büszkeség töltötte el őket, hogy az általuk vitt zászlót vér szentelte meg. Ismét kiléptek.

20

A határt egy kis folyó képezte, mely azonban láthatatlan volt, mert másfél méter magas, hosszú fal húzódott a mentén, tetején a thaiföldi lövészeknek odakészített homokzsákokkal. A fal csupán egy helyen szakadt meg. Híd ívelte át ott a folyót. A menet résztvevőinek megtiltották, hogy a hídra lépjenek. A folyó túlsó partján, tökéletesen álcázott állásaiban ott volt a láthatatlan vietnami megszálló hadsereg. Ha valaki a hídra lépne, a láthatatlan vietnamiak biztosan golyózáport zúdítanak rá.
A menet tagjai sorra a falhoz járultak, és lábujjhegyre emelkedtek. Franz a két homokzsák közti résbe kapaszkodott, hátha lát valamit. Nem látott meg semmit, mert egy fotóriporter, aki feljogosítva érezte magát, hogy elfoglalja a helyét, félrelökte.
Franz hátrapillantott. Egy magányos fa hatalmas koronájában, mint jól megtermett varjúk csapata, hét fotóriporter ült a túlpartra szegezett

szemmel.
Ekkor a tolmácsnő, aki végig a menet élén lépkedett, széles tölcsért illesztett az ajkához, és khmer nyelven átkiabált a túlsó partra: orvosok érkeztek, akik engedélyt kérnek, hogy Kambodzsa területére léphessenek, és orvosi segítséget nyújthassanak; akciójuk nem minősíthető politikai beavatkozásnak; csak az emberéletekért való aggódás hajtja őket.
A túloldalról hihetetlen csend válaszolt. Olyan tökéletes csend, hogy mindenkit szorongás fogott el. Mint holmi egzotikus rovarok éneke, csak a fényképezőgépek percegése hallatszott a csendben.
Franz egyszeriben úgy érezte, hogy a Nagy Menetelés elérte a végpontot. Európa körül szűkül a csönd határa, és a terület, melyen a Nagy Menetelés zajlik, csak parányi dobogó a bolygó közepén. A tömegek, melyek egykor a dobogó körül tolongtak, rég elfordították arcukat, és a Nagy Menetelés elszigetelve és nézők nélkül folytatódik. Igen, gondolja magában Franz, a világ érdektelensége dacára folytatódik tovább, de egyre idegesebb és hektikusabb lesz, tegnap a Vietnamot megszálló Amerika ellen, ma a Kambodzsát megszálló Vietnam ellen, tegnap Izraelért, ma a palesztinok mellett, tegnap Kuba mellett, ma Kuba ellen, és mindig és mindenkor Amerika ellen a tömeggyilkosságok ellen és másmilyen tömeggyilkosságok mellett; Európa menetel, s hogy győzze az események iramát, és egyet se szalasszon el, mindinkább gyorsul a lépése, úgyhogy a Nagy Menetelés ugrándozó, loholó emberek menetelése, a dobogó pedig egyre kisebb, míg egy napon kiterjedés nélkül való puszta pont lesz.

21

A tolmácsnő másodszor is belekiabálta felhívását a szócsőbe. Megint mérhetetlen és végtelenül közönyös csönd válaszolt.
Franz körülnézett. A túlpartiak hallgatása arculcsapásként ért mindenkit. Még a fehér zászlós énekes meg az amerikai színésznő is zavarban van, elbizonytalanodott, s nem tudja, mit tegyen.
Franz egyszer csak rádöbbent, hogy mindnyájan nevetségesek, ő meg a többiek is, ez a felismerés azonban nem választotta el tőlük, nem fakasztott benne gúnyt, ellenkezőleg, most érzett csak igazán irántuk végtelen szeretetet, amilyet olyan ember láttán érzünk, akit elítéltek. Igen, a Nagy Menetelés a végéhez közeledik, de ez csak nem ok arra, hogy Franz elárulja? Az ő élete talán nem tart szintén a vége felé? Mulasson talán ezeknek az embereknek az exhibicionizmusán, akik a határig kísérték a bátor orvosokat? Mi mást tehetnek, mint hogy színházat játszanak? Van más lehetőségük, ami jobb ennél?
Franznak igaza van. Eszembe jut a szerkesztő, aki Prágában aláírásokat gyűjtött, hogy közkegyelmet harcoljon ki a politikai foglyoknak. A szerkesztő jól tudta, hogy ez az akció nem segít a foglyokon. Igazi célja

nem az volt, hogy kiszabadítsa a foglyokat, hanem hogy megmutassa, vannak itt még emberek, akik nem félnek. Amit csinált, az színház volt. De más lehetősége nem adódott. Nem választhatott a tett és a színház között. Kétféleképp dönthetett: vagy színházat játszik, vagy semmit sem tesz. Vannak helyzetek, amikor az emberek arra vannak *ítélve,* hogy színházat játsszanak. Harcuk a néma hatalommal (a folyó túlpartján levő néma hatalommal, a falba szerelt, néma mikrofonokká változott rendőrséggel) egy színházi társulat harca, mely nekirontott a hadseregnek. Franz megpillantotta barátját a Sorbonne-ról, amint felemelt öklével a túlsó partot megülő csendet fenyegeti.

22

A tolmácsnő most kiabálta be felhívását a szócsőbe harmadszor.
A csönd, amit ismét válaszul kapott, hirtelen szilaj haraggá változtatta Franz szorongását. Közel állt a Thaiföldet Kambodzsától elválasztó hídhoz, és eszeveszett vágy fogta el, hogy felrohanjon rá, rettenetes átkokat szórjon az égre, és a lövések iszonyú zenebonájában meghaljon.
Franznak e hirtelen feltámadó vágya emlékeztet bennünket valamire: igen, eszünkbe jut róla Sztálin fia, aki nekirohant az árammal töltött kerítésdrótnak, mert nem bírta elviselni, hogy az emberi lét két pólusa hajszálnyira megközelítette egymást, s nem volt többé különbség fennkölt és alantas, angyal és légy, Isten és szar között.
Franz nem ismerhette el, hogy a Nagy Menetelés dicsősége egyenlő azoknak az embereknek a nevetséges hiúságával, akik részt vesznek benne, és hogy az európai történelem felemelő dübörgése elhal a csöndben, úgyhogy nincs többé különbség történelem és némaság között.
Franz most mérlegre akarta tenni életét, bizonyítandó, hogy a Nagy Menetelés többet nyom a latban, mint a szar.
Csakhogy ember ilyesmit nem bizonyíthat be. A mérleg egyik serpenyőjében ott volt a szar, a másikra egész testével ránehezedett Sztálin fia, a mérleg mégsem mozdult. Ahelyett hogy hagyta volna magát agyonlőni, Franz lehajtotta a fejét, és libasorban elindult a többiekkel az autóbuszokhoz.

23

Mindnyájunknak szükségünk van rá, hogy valaki nézzen bennünket. Aszerint, hogy milyen fajta tekintet felügyelete alatt kívánunk élni, négyféle csoportba vagyunk sorolhatók.
Az első csoportba azok tartoznak, akik végtelen számú névtelen szempár tekintetére vágynak, más szóval a közönség tekintetére. Ilyen a német énekes, az amerikai színésznő, ilyen a nagy szakállú szerkesztő is. Megszokta, hogy olvasói vannak, s amikor az oroszok egy napon betiltották hetilapját, úgy érezte, hogy százszorta ritkább levegő veszi

körül. Az ismeretlen szemek tekintetét semmi sem pótolhatta számára. Azt hitte, megfullad. Aztán egy napon felfedezte, hogy a rendőrség minden lépését figyeli, lehallgatja telefonbeszélgetéseit, sőt, titokban fényképezi az utcán. A névtelen szemek egyszeriben mindenhová elkísérték, s ő ismét tudott lélegezni! Boldog volt! Színpadiasan szólongatta a falba rejtett mikrofonokat. A rendőrségben megtalálta elvesztett közönségét.
A második csoport tagjainak az élethez sok ismerős szempár tekintetére van szüksége. Ok a koktélpartik és estélyek fáradhatatlan szervezői. Boldogabbak, mint az első csoportba tartozók, akik ha elvesztik közönségüket, úgy érzik, életük termében kialudtak a lámpák. Márpedig előbb-utóbb ez mindannyiukkal bekövetkezik. Ezzel szemben a második csoport tagjai mindig előkerítenek valahonnan egy-két szempárt. Közülük való Marie-Claude és a lánya.
Aztán itt vannak a harmadik csoportba soroltak, akik arra vágynak, hogy imádott társuk tartsa őket szemmel. Helyzetük ugyanolyan veszélyes, mint az első csoportbelieké. Az imádott ember egy napon behunyja a szemét, és a teremben sötét lesz. Ebbe a csoportba tartozik Tereza és Tomás.
Végül nézzük a negyedik csoportot, azoknak a ritkaságszámba menő embereknek a csapatát, akik távol levő személyek imaginárius tekintetétől kísérve élnek. Ők az álmodozók. Például Franz. Csakis Sabina kedvéért ment el a kambodzsai határhoz. A busz a thaiföldi országúton döcög, és ő magán érzi Sabina hosszú, figyelmes pillantását. Tomás fia is ebbe a csoportba tartozik. Hadd nevezzem öt Simonnak. (Örülni fog, hogy akárcsak apjának, neki is bibliai neve van.) A tekintet, amire Simon vágyik, Tomás tekintete. Azok után, hogy belekeveredett az aláírásgyűjtési akcióba, Simont kizárták az egyetemről. A lány, akivel járt, egy falusi plébános unokahúga volt. Simon feleségül vette, traktorista lett egy szövetkezetben, hívő katolikus majd apa vált belőle. Később megtudta valakitől, hogy Tomás is falun él, és megörült: a sors szimmetriába rendezte kettőjük életét! Ez arra késztette, hogy levelet írjon apjának. Nem várt tőle választ. Csak azt akarta, hogy Tomás szemmel tartsa az életét.

24

Franz és Simon e regény álmodozói. Ellentétben Franzcal, Simon nem szerette az anyját. Gyerekkora óta apját kereste. Elhitette magával, hogy valamiféle apját ért sérelem előzi meg és magyarázza az igazságtalanságot, amit Tomás ellene elkövet. Egyetlen pillanatig sem haragudott rá, mert nem akart anyja szövetségese lenni, aki szakadatlanul ócsárolta az apját.
Tizennyolc éves koráig anyjával élt, aztán érettségi után Prágába ment

egyetemre. Akkoriban Tomás már ablakmosó volt. Simon gyakorta lesett rá, hogy véletlen találkozást rendezzen meg az utcán. Apja azonban sohasem állt le vele beszélgetni.
A nagy szakállú szerkesztő csak azért nőtt Simon szívéhez, mert sorsa az apjáéra emlékeztette. A szerkesztő nem ismerte Tomás nevét. Az Oidipuszról szóló cikk feledésbe merült, és a szerkesztő csak Simontól hallott róla újra, aki arra kérte, találkozzanak Tomással, és írassák alá vele a petíciót. A szerkesztő csak azért állt rá a dologra, mert örömet akart szerezni a fiúnak, akit kedvelt.
Amikor Simon visszaemlékezett erre a találkozóra, szégyenkezett a lámpaláza miatt. Biztosan nem tetszett az apjának! Ellenben az apja őneki igen. Minden szavára emlékezett, és egyre inkább igazat adott neki. Egyik mondata különösen megragadt benne: “azokat, akik nem tudták, mit tesznek, barbárság büntetni“. Amikor menyasszonyának nagybátyja kezébe adta a Bibliát, felfigyelt Jézus szavaira: “Bocsássatok meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.“ Simon tudta, hogy apja nem hívő, a két mondat hasonlóságában azonban titkos jeladást látott: apja egyetért az ő útjával.
Már harmadik éve élt falun, amikor levelet kapott, melyben Tomás meghívta magához. A találkozás szívélyes volt, Simon felszabadultnak érezte magát, és egyáltalán nem dadogott. Talán észre sem vette, hogy valójában nemigen értik meg egymást. Úgy négy hónapra rá távirata érkezett. Tomást és feleségét egy felborult teherautó halálra zúzta.
Simon ekkor szerzett tudomást az asszonyról, aki egykor apja szeretője volt, s most Franciaországban élt. Felkutatta a címét. Mivel égető szüksége volt egy képzeletbeli szemre, mely továbbra is figyelemmel kísérné életét, időről időre hosszú leveleket írt az asszonynak.

25

Sabinának élete végéig hozza majd a posta e szomorú falusi levélíró küldeményeit. Közülük nem egy olvasatlan marad, mert az ország, ahonnan érkeztek, egyre kevésbé érdekli Sabinát.
Az öregúr meghalt, és Sabina Kaliforniába költözött. Még nyugatabbra, még messzebb Csehországtól.
Jó áron adogatja el képeit, és szereti Amerikát. De csak a felszínen. Ami a felszín alatt van, idegen világ. Sabina retteg attól, hogy koporsóba zárják, és leeresszék az amerikai földbe.
Ezért egy napon megírta végrendeletét, melyben meghagyta, hogy holttestét hamvasszák el, hamvait pedig szórják szét. Tereza és Tomás a súly jegyében haltak meg! Ő a könnyűség jegyében akar eltávozni. Könnyebb lesz a levegőnél. Parmenidész szerint a negatív ilyenkor pozitívvá változik.

26

A busz megállt a bangkoki szálloda előtt. Már senkinek sem volt kedve gyűléseket rendezni. Az emberek kis csoportokba verődve szétszéledtek a városban, néhányan benéztek a templomokba, mások bordélyházba mentek. Sorbonne-beli diáktársa meghívta Franzot, töltse vele az estét, ő azonban magányra vágyott.

Sötétedett, és Franz lement az utcára. Egyfolytában Sabinára gondolt, és magán érezte hosszú pillantását, mely mindig kétséget keltett benne önmaga iránt, mert nem tudta, mire gondol Sabina igazából. Most is zavarba jött tőle. Vajon nem gúnyolja őt Sabina? Lehet, hogy a kultuszt, amivel Franz a személyét övezi, csacsiságnak tartja? Talán azt akarja neki mondani, hogy legyen már végre felnőtt, és törődjön a szeretőjével, akit Sabina maga küldött neki?

Franz maga elé képzelte az okos arcot, a nagy, kerek lencséjű pápaszemet. Rádöbbent, hogy milyen boldog ő a diáklányával. Kambodzsai útját egyszeriben nevetségesnek és jelentéktelennek érezte. Minek jött ide egyáltalán? Most már tudta. Azért jött ide, hogy végre rájöjjön, nem a menetek, nem Sabina, hanem a pápaszemes lány az ő igazi élete, az ő egyetlen igazi élete! Azért jött ide, hogy rájöjjön, a valóság több, mint az álom, sokkal több annál!

Ekkor egy alak vált ki a sötétből, és ismeretlen nyelven mondott neki valamit. Franz valamiféle együttérző csodálkozással nézett rá. Az ismeretlen férfi hajlongott, mosolygott, és felettébb sürgetően egyfolytában hadart valamit. Vajon mit mond? Franznak úgy rémlett, hívja valahová. Az ismeretlen kézen fogta, és vezette őt. Franz-ban felötlött, hogy valakinek szüksége van a segítségére. Lehet, hogy mégsem utazott ide hiába? Mégiscsak arra hivatott, hogy segítsen itt valakin? Aztán a daráló férfi mellett hirtelen ott termett két másik alak, s egyikük angolul Franzra parancsolt, hogy adja oda a pénzét.

Abban a pillanatban a pápaszemes lány eltűnt Franz képzeletéből, és ismét Sabina nézett rá, a valószerűtlen Sabina a maga nagy sorsával, Sabina, aki előtt Franz kicsinek érezte magát. Tekintete haragos és elégedetlen volt: Már megint hagyta, hogy félrevezessék? Már megint valaki kihasználja buta jóságát?

Franz hevesen kitépte kabátujját az egyik férfi szorító markából. Tudta, hogy Sabina mindig az erőt szerette benne. Felfogta a másik férfi karját, amint éppen lesújtott rá. Erősen megmarkolta, és tökéletes cselgáncsfogással átdobta a férfit a vállán.

Most elégedett volt magával. Sabina tekintete folyvást rajta pihent. Soha többé nem látja őt megalázottnak! Soha többé nem látja őt hátrálni! Franz már soha többé nem lesz lágy és érzelgős!

Már-már vidám gyűlölet fogta el e fickók iránt, akik mulatni akartak

hiszékenységen. Kissé meggörnyedt, és mind a hármat szemmel tartotta. Ekkor azonban valami súlyos tárgy sújtotta fejbe, és Franz összecsuklott. Ködösen észlelte, hogy valahová viszik. Azután lefelé zuhant. Erős ütést érzett, és elvesztette eszméletét.

Csak a genfi kórházban tért magához. Maria-Claude hajolt az ágya föle Franz meg akarta neki mondani, hogy eredjen innen. Azt akarta, hogy azonnal értesítsék a pápaszemes diáklányt. Csak őrá gondolt, senki másra. Kiabálni akart, hogy senkit sem visel el maga mellett, csak őt. De rémülten állapította meg, hogy nem tud beszélni. Határtalan gyűlölettel nézett Marie-Claude-ra, és a falhoz akart fordulni. De képtelen volt mozdítani a testét. El akarta fordítani legalább a fejét. De a fejét sem tudta mozgatni. Becsukta hát a szemét, hogy ne lássa Marie-Claude-ot.

27

A halott Franzot törvényes felesége végre a magáénak mondhatja; Franz sohasem volt ennyire az övé, mint most. Marie-Claude kézbe veszi a temetés szervezését, mindenről ő rendelkezik, gyászjelentéseket küld szét, koszorúkat rendel, fekete ruhát varrat, mely valójában menyasszonyi ruha. Igen, a hitvesnek csak férje temetése lesz az igazi esküvője; élete útjának betetőzése; jutalom a temérdek szenvedésért.
Ezt jól tudja a lelkész is, aki a koporsónál a hűséges házastársi szeretetről beszél, melynek sok próbát kellett kiállnia, hogy az elhunyt számára élete végéig biztonságos kikötő legyen, ahová az utolsó pillanatban visszatérhetett. Franz kollégája, aki Marie-Claude kérésére beszélt a koporsónál, szintén elsősorban a megboldogult bátor felesége iránt fejezte ki csodálatát.
Valahol hátul, barátnőitől támogatva, a pápaszemes lány szorongott a sokaságban. A visszatartott zokogás és a sok elfogyasztott gyógyszer okozta, hogy még a szertartás vége előtt görcsök fogták el. Hétrét görnyed, fogja a hasát, és barátnői kénytelenek kivezetni a temetőből.

28

Amint a szövetkezet elnöke átadta neki a sürgönyt, Simon motorkerékpárra ült, és Tomás falujába hajtott. Elintézte a temetést. A sírkőre a következő feliratot vésette apja neve alá: *Isten királyságát akarta a földön.*
Simon tudja, hogy apja ezt sohasem mondta volna ezekkel a szavakkal. De biztos benne, hogy a felirat híven fejezi ki azt, amit apja akart. Isten királysága a földön annyi, mint igazságosság. Tomás olyan világra vágyott, ahol igazságosság uralkodik. Talán nincs hozzá joga Simonnak, hogy saját szavaival fejezze ki apja hitvallását? Hiszen ez minden hátramaradott ősi jussa!

Hosszá bolyongás után hazatért, áll a sírkőn Franz koporsója fölött. A felirat vallási jelképként értelmezhető: e világi bolyongás, hazatérés Isten karjába. A beavatottak azonban tudják, hogy a mondatnak merőben világi jelentése is van. Különben is, Marie-Claude lépten-nyomon erről beszél: Franz, a drága jó Franz nem bírt a maga ötven évével, a válsággal, ami utolérte. Micsoda satnya lány karmaiba került! Még csak szép sem volt. (Láttátok azt az óriási szemüveget, mely mögött szinte elveszett?) De egy ötvenes férfi (ezt mindnyájan tudjuk!) a lelkét is odaadná a fiatal testért. Csak a felesége a megmondhatója, mit állt ki Franz emiatt! Valóságos erkölcsi kínszenvedés volt ez számára! Mert Franz a lelke mélyén becsületes és jó ember volt. Mi mással magyarázható az az értelmetlen, kétségbeesett útja valahová Ázsiába? Azért ment oda, mert a halált kereste. Igen, Marie-Claude ezt egészen biztosan tudja: Franz tudatosan kereste a halált. Az utolsó napokban, amikor haldoklott, és már nem kellett hazudnia, csak őt akarta látni. Beszélni nem tudott, de a szeme, az hálálkodott. Tekintetével kért bocsánatot Marie-Claude-tól. És ő megbocsátott neki.

29

Mi maradt a haldokló kambodzsai emberekből?
Egy nagy fénykép, amin az amerikai színésznő egy sárga gyermeket tart karjában.
Mi maradt Tomásból?
Egy felirat: Isten királyságát akarta a földön.
Mi maradt Beethovenből ?
Valószerűden sörényű komor férfi, aki sötét hangon jelenti ki: “Es muss sein!“
Mi maradt Franzból?
Egy felirat: Hosszú bolyongás után hazatért.
Es így tovább, és így tovább. Mielőtt elfelejtenek bennünket, giccsé változunk. A giccs átszállóállomás a lét és a feledés között.

HETEDIK RÉSZ
KARENIN MOSOLYA

1

Az ablak domboldalra nézett, melyen dűlt törzsű almafák nőttek. A lejtő fölött erdő zárta le a láthatárt, dombok görbéje futott a messzeségbe. Estefelé a fakó égbolton feljött a fehér hold, s ez volt az a pillanat, amikor Tereza kiment a küszöbre. A még világos égen függő hold olyan, gondolta, mint a lámpa, amit reggel elfelejtettek eloltani, s egész nap égett a halottak házában.
A görbe almafák a domboldalon nem mozdulhattak a helyről, ahol

meggyökereztek, ahogy Tereza és Tomás sem mehet el már soha ebből a faluból. Eladták autójukat, televíziójukat, rádiójukat, hogy megvehessek a kis kertes házat egy paraszttól, aki városba költözött.
Nem volt más lehetőségük: a falun való élet volt a menekülés egyetlen módja, mert ott állandósult az emberhiány, s a lakás sem okozott gondot. Senkinek sem állt érdekében, hogy olyan emberek politikai múltját firtassa, kik hajlandók földeken vagy erdőn dolgozni, és senki sem irigyelte őket.
Tereza boldog volt, hogy otthagyták a várost a bárban dülöngélő részeg vendégekkel meg az ismeretlen nőkkel, kiknek kancaszaga ott maradt Tomás haján. A rendőrség nem foglalkozott velük többé, és kalandja a mérnökkel összemosódott benne a petfíni jelenettel, úgyhogy jóformán már azt sem tudta, mennyi volt az egészből álom, és mennyi a valóság. (Különben is, vajon a mérnök valóban a titkosrendőrség szolgálatában állt? Talán igen, talán nem. Az olyan férfi, aki kölcsönkért lakásban rendez találkát, és egynél többször nem szeret ugyanazzal a nővel szeretkezni, igazán nem ritka.)
Tereza tehát boldog volt, és úgy érezte, elérte célját: ő és Tomás együtt voltak, és magányban éltek. Magányban? Hadd legyek pontosabb: magánynak azt nevezem, hogy megszakítottak mindennemű kapcsolatot addigi barátaikkal és ismerőseikkel. Úgy vágták el életüket, mint holmi szalagot. De jól érezték magukat a falusi emberek társaságában, akikkel együtt dolgoztak, akiket időnként meglátogattak otthonukban vagy vendégül láttak.
Aznap, amikor az orosz utcanevektől hemzsegő fürdővárosban megismerte az itteni termelőszövetkezet elnökét, Tereza váratlanul felfedezte, hogy egy kép él benne a faluról, amit olvasmányai vagy az ősei hagytak benne:
közösségi világ, melyben mindnyájan valamiféle nagy családot alkotnak, amit a közös érdekek és szokások tartanak össze: minden vasárnap istentisztelet a templomban, kocsma, ahol a férfiak asszonyok nélkül gyűlnek egybe, és ugyanabban a kocsmában a nagyterem, melyben szombatonként rezesbanda játszik, és az egész falu táncol.
A kommunizmusban azonban a falu már nem hasonlít ehhez az ősrégi képhez. A templom a szomszéd községben volt, és senki sem járt oda imádkozni, a kocsmából iroda lett, a férfiaknak nem volt hol egybegyűlniük és söröznük, a fiataloknak nem volt hol táncolniuk. Az egyházi ünnepeket tilos volt megtartani, az állami ünnepek senkit sem érdekeltek. Mozi csak a húsz kilométerre fekvő városban volt. így aztán dologidő után, amikor hajdan az emberek a pihenés óráiban vidáman átkiabáltak egymásnak és trécseltek, most mindenki behúzódott a négy fal közé a modern bútorral berendezett *házába,* melyből úgy süvített az ízléstelenség, mint a huzat, és a televízió kivilágított képernyőjére meredt.

Az emberek nem látogatták egymást, hébe-hóba ugrottak csak be vacsora előtt néhány szóra a szomszédhoz. Mindenki arról álmodozott, hogy a városba költözik. A falu semmi olyat nem nyújtott nekik, ami akár csak halványan emlékeztetett volna az érdekes életre.
Talán éppen azért, mert itt senki sem akart gyökeret verni, az állam mindinkább elvesztette hatalmát a falu fölött. A paraszt, akinek a föld már nem tulajdona, ő maga pedig szántóföldön dolgozó munkás, nem ragaszkodik többé sem a tájhoz, sem a munkájához; nincs, amit elveszítsen, nincs, amitől féljen. E közönynek köszönhetően a falu viszonylag megőrizte autonómiáját és szabadságát. A termelőszövetkezet elnökét nem felülről küldték ide (mint a városokba minden igazgatót), hanem a falusiak választották meg, mint közülük valót.
Mivel a faluból mindenki el akart menni, Tereza és Tomás kivételes helyzetben volt: ők önként jöttek ide. Míg a többiek minden alkalmat kihasználtak, hogy a környező városokba látogassanak, Tereza és Tomás nem vágyott másra, mint hogy ott legyen, ahol van, s ezért hamarosan jobban ismerték a falusiakat, mint a falusiak egymást.
Különösen a szövetkezet elnökéhez fűzte őket igazi barátság. Az elnöknek felesége és négy gyereke volt, meg egy disznója, akit kutya gyanánt idomított. A disznót Mefisztónak hívták; a falu büszkesége és látványossága volt. Engedelmeskedett a parancsszónak, patyolattiszta volt és rózsaszínű; úgy tipegett négy kis patáján, mint egy vaskos lábikrájú nő magas sarkú cipőjében.
Amikor Karenin először pillantotta meg Mefisztót, izgatott lett, és sokáig kerülgette, szaglászta a disznót. De hamarosan megbarátkozott vele, és jobban kedvelte a falusi kutyáknál, melyeket megvetett, mert oda voltak láncolva óljukhoz, és szünet nélkül, indokolatlanul és ostobán ugattak. Karenin helyesen ítélte meg a ritkaság értékét, és állíthatom, hogy megbecsülte a disznóval kötött barátságot.
A szövetkezet elnöke örült, hogy segíthet egykori sebészorvosán, s egyben bántotta, hogy nem tehet érte többet. Tomás teherautó-sofőr lett, parasztokat furikázott a földekre, vagy szerszámokat szállított.
A termelőszövetkezetnek négy tágas tehénistállója volt meg egy kisebb pajtája, melyben negyven üsző kérődzött. A negyven állatot Tereza gondozta, s naponta kétszer “ kihajtotta őket a legelőre. Mivel a közeli és könnyen elérhető rétek kaszálók voltak, Tereza a környező domboldalokra terelte nyáját. Egy év leforgása alatt bejárta velük a falut körülvevő egész tágas vidéket. Mint hajdanán a kisvárosban, most is mindig könyvet vitt magával, a réten felütötte, és olvasott.
Karenin minden alkalommal elkísérte. Megtanult ugatni az üszőkre, amikor virgonc kedvükben el akartak kószálni; szemlátomást örömmel végezte munkáját. Hármójuk közül minden bizonnyal ő volt a legboldogabb. “Toronyóra“ szerepét sohasem tartották ennyire

tiszteletben, mint itt, ahol semmiféle rögtönzésnek nem volt helye. Tereza és Tomás órarendje majdnem olyan szabályos volt, mint az övé.
Egy napon ebéd után (ilyenkor Terezának is, Tonnásnak is volt két szabad órája) hármasban kisétáltak a házuk mögött felkaptató domboldalra.
- Nem tetszik nekem, ahogy Karenin fut - jegyezte meg Tereza.
A kutya sántított a hátsó lábára. Tomás lehajolt hozzá, és végigtapogatta a mancsát. Combján egy kis duzzanatot fedezett föl.
Másnap beültette Karenint a teherautó másik ülésére, és elvitte a szomszéd faluban lakó állatorvoshoz. Egy héttel később Tomás újra felkereste az orvost, és azzal a hírrel jött haza, hogy Kareninnek rákja van.
Három napra rá együtt műtötte a kutyát az állatorvossal. Amikor hazahozta, Karenin még nem tért magához a narkózisból. Feküdt a szőnyegen az ágyuk mellett, nyitva volt a szeme, és szűkölt. Leborotvált combján hat öltéssel összefogott vágás volt.
Később a kutya megpróbált felállni. De nem tudott. Tereza megijedt, hogy már soha többé nem fog járni.
- Ne félj - nyugtatta Tomás -, még kábult az altatástól. Tereza fel akarta segíteni, de a kutya utánakapott.
Eddig sohasem fordult elő, hogy meg akarta volna harapni!
- Nem tudja, ki vagy - magyarázta Tomás -, nem ismer meg.
Tereza az ágya mellé fektette a kutyát, ahol hamarosan elaludt.
Lefeküdtek ők is.
Hajnali három volt, amikor a kutya váratlanul felébresztette őket. Farkcsóválva taposott végig Terezán és Tomáson. Vadul és telhetetlenül becézgette gazdáit.
Ez sem fordult elő még soha, hogy felébresztette volna őket! Mindig kivárta, amíg valamelyikük felébred, s csak akkor mert felugrani hozzájuk.
Most azonban, amikor az éjszaka közepén hirtelen visszanyerte teljes öntudatát, képtelen volt magán uralkodni. Ki tudja, milyen messzeségből tért vissza! Ki tudja, miféle kísértetekkel viaskodott! Amikor most meglátta, hogy otthon van, és felismerte gazdáit, meg kellett velük osztania határtalan boldogságát, hogy visszajött és újjászületett.

2

Már a Genezis legelején olvashatjuk: Isten azért teremtette az embert, hogy az ő kezébe adja a hatalmat a madarak, halak és állatok fölött. Csakhogy a Genezist ember írta s nem ló. Korántsem biztos, hogy a más lények fölötti uralkodást Isten valóban az emberre bízta. Úgy tetszik, inkább az ember találta ki Istent, hogy az erőszakkal megkaparintott hatalmat, amit a tehén meg a ló fölött gyakorolt, szentté tegye. Igen, a

szarvas vagy a tehén megöléséhez való jog az egyetlen dolog, amiben az egész emberiség a legvéresebb háborúk idején is testvériesen egyetért. Ezt a jogot természetesnek tartjuk, mert a hierarchia csúcsán mi, emberek vagyunk. De nem kell hozzá más, mint hogy a játékba belépjen egy harmadik, mondjuk, egy másik bolygóról érkező látogató, akinek Isten azt mondta: “uralkodni fogsz az összes többi csillag lényei fölött“, és a Genezis természetessége egy csapásra kérdésessé válik. Akkor egy marslakó által szekérbe fogott ember, vagy egy másik, akit esetleg egy tejútbeli lény sütöget a nyársán, talán felidézi magában a borjúszeletet, amit annyiszor vagdalt a tányérján, és bocsánatot kér (későn!) a tehéntől.
Tereza hajtja maga előtt az üszőket, pillanatonként rendre kell utasítani valamelyiket, mert a borjak virgoncak, és le-letérnek az útról a szántóföldre. Karenin kíséri őket. Két éve már, hogy naponta kimegy Terezával a legelőre. Roppant élvezte, valahányszor szigorúan megugathatta, leteremthette az üszőket. (Istene őt bízta meg, hogy uralkodjon a teheneken, és Karenin erre büszke volt.) Most azonban nagy keservesen lépked, és csak három lábát használja; a negyediken seb van, amely vérzik. Tereza sűrűn lehajol hozzá, és megsimogatja a hátát. Két héttel a műtét után nyilvánvalóvá vált, hogy a rák nem húzódott vissza, és Karenin egyre betegebb lesz.
Útközben a szomszédasszonnyal találkoznak, aki gumicsizmában szaporáz a tehénistállóba. - Mi ütött a kutyusba? - áll meg az asszony. - Mintha sántítana! - Rákja van. Meg fog halni - mondja Tereza, és érzi, hogy torka összeszorul, nehezen jön ki rajta a hang. A szomszédasszony látja Tereza könnyeit, és már-már dühös: - Jaj, istenem, csak nem fog egy kutya miatt sírni! - Nem akarja bántani Terezát, rendes asszony, szavaival inkább vigasztalná. Tereza ezt tudja, végtére is elég hosszú ideje él itt ahhoz, hogy megértse: ha a falusiak minden nyulukat úgy szeretnék, mint ő Karenint, egyet sem ölnének meg, és hamarosan éhen halnának a jószágukkal együtt. Mégis ellenségesnek érzi a szomszédasszony szavait.
- Igaza van - mondja tiltakozás nélkül, de gyorsan elfordul tőle, és folytatja útját. Úgy érzi, egyedül maradt a kutya iránti szeretetével. Szomorú mosollyal állapítja meg, hogy jobban kell titkolnia szeretetét, mint ha hűtlenségét rejtegetné. A kutyaszeretet megbotránkoztatja az embereket. Ha a szomszédasszonya azt hallaná, hogy ő megcsalja Tomást, titkos egyetértése jeléül vidáman hátba vágná.
Tereza tovább ballag hát üszőivel, az állatok oldala olykor súrolja egymást, s ő arra gondol, milyen kedvesek ezek a jószágok. Békések, jóhiszeműek, néha gyerekesen csintalanok; kövér, ötvenes asszonyságokra emlékeztetnek, akik úgy viselkednek, mintha tizennégy évesek lennének. Nincs meghatóbb a játszadozó teheneknél. Tereza rokonszenvvel nézi őket, és megállapítja (minduntalan visszatérő gondolata ez már két éve), hogy az ember úgy élősködik a tehénen, mint

a galandféreg az emberen: a tőgyére tapadt, akár a pióca. Az ember a tehén élősdije - alighanem így határozná meg állattanában az embert a nem-ember.
Ezt a meghatározást tekinthetjük puszta tréfának, és elnézően mosolyoghatunk rajta. Csakhogy amint Tereza komolyan foglalkozik vele, ingoványos talajra lép: gondolatai veszélyesek, és elsodorják őt az emberiségtől. Már a Genezisben Isten az ember kezébe adta a hatalmat az állatok fölött, de értelmezhetjük ezt úgy is, hogy ezt a hatalmat csak *kölcsönözte.* Az ember nem birtokosa, hanem igazgatója a bolygónak, akinek egy napon felelnie kell az igazgatásáért. Descartes határozott lépést tett előre: "a természet urává és birtokosává" emelte az embert. És bizonyára valami mély összefüggés van abban, hogy éppen ő tagadta meg végleg az állattól a lelket: az ember birtokos és úr, mondja Descartes, ezzel szemben az állat csak automata, megelevenedett gép, "machina animata". Az állat sírása nem sírás, hanem egy rosszul működő gépezet csikorgása. Ha egy szekér kereke nyikorog, ez nem azt jelenti, hogy a szekér szenved hanem hogy nincs megkenve. így **kell** értelmeznünk az állat sírását is, és nem kell bánkódnunk a kutya miatt, melyet a kísérleti laboratóriumban elevenen felszabdalnak.
A borjúüszők legelnek a réten, Tereza egy fatönkön ül, es Karenin fejét gazdája térdére hajtva, odasimul hozzá. Terezának eszébe jut, hogy talán tíz éve kétsoros hírt olvasott az újságban: arról tudósított, hogy valamelyik orosz városban minden kutyát agyonlőttek. Ennek az eldugott és látszólag jelentéktelen hírnek olvastán fogta el Terezát először a rettegés e túlontúl nagy szomszéd országtól.
Ez a két sor előhírnöke volt mindannak, ami később bekövetkezett. Az orosz megszállás első éveiben még nem volt terror. Mivel a megszálló rendszert szinte az egész nemzet ellenezte, az oroszoknak új embereket kellett keresniük a csehek között, és tűzzel-vassal hatalomra juttatniuk őket. De hol keressenek ilyen embereket, amikor a kommunizmusba vetett hit és az oroszok iránti szeretet meghalt? Olyanok között, akik valamiért bosszút akartak állni az életen. Az ő agresszivitásukat kellett egyesíteni, táplálni és készenlétben tartani. Gyakoroltatni kellett őket, eleinte ideiglenes céltáblák segítségével. Ezek a céltáblák az állatok voltak.
Az újságok ekkor cikksorozatokat indítottak, és levélírókat toboroztak. Az írások például azt követelték, hogy a városokban irtsák ki a galambokat. Ki is irtották őket. A legnagyobb hadjáratot azonban a kutyák ellen indították. Az embereket még a megszállás okozta katasztrófa tartotta kétségbeesésben, de a sajtó, a rádió, a televízió másról sem beszélt, mint a kutyákról, melyek piszkítják a járdákat és parkokat, s ezzel a gyerekek egészségét veszélyeztetik, melyek továbbá haszontalanok, ám mégis táplálják őket. Olyan pszichózis alakult ki, hogy

Tereza féltette Karenint a feltüzelt csőcseléktől. Csak egy évvel később irányult a felgyülemlett (és állatokon edzett) düh az igazi céltáblára: az emberekre. Kezdődtek a munkahelyi tisztogatások, a letartóztatások, a bírósági eljárások. Az állatok végre fellélegezhettek.
Tereza még mindig Karenin fejét simogatja, mely békésen pihen az ölében. így töpreng magában: Rendesen viselkedni egy másik emberrel nem érdem. Terezának jól kell bánnia a falusiakkal, különben nem élhetne köztük. Sőt, Tomáshoz is *muszáj* szeretetteljesnek lennie, mert Tomásra szüksége van. Sohasem fogjuk tudni biztonsággal megállapítani, hogy kapcsolatunk egy másik emberrel mennyiben az érzelmeink, szeretetünk, idegenkedésünk, jóságunk vagy haragunk eredménye, és mennyiben határozza meg ezt a kapcsolatot az erők viszonya, mely kettőnk közt fennáll.
Az igazi emberi jóság csak olyasvalaki iránt nyilvánulhat meg kristálytisztán és szabadon, aki semmiféle erőt nem képvisel. Az emberiség legalapvetőbb, igazi erkölcsi próbaköve (mely oly mélyen rejtekezik, hogy szemünk nem látja), a viszonya azokhoz, akik ki vannak neki szolgáltatva: az állatokhoz. S itt vallott az ember végzetes kudarcot, annyira végzetest, hogy az összes többi ebből fakadt.
Az egyik üsző odament Terezához, megállt, és nagy barna szemével hosszan nézte. Tereza ismerte ezt a borjút. Nevet is adott neki, Markétának hívta. Szerette volna az összes tehenet elnevezni, de túl sok volt belőlük. Hajdanán, bizonyára negyven évnél is régebben, ebben a faluban minden tehénnek volt neve. (S mert a név a lélek jegye, megállapíthatom, hogy Descartes-nak fittyet hányva nevezték el őket.) Csakhogy a falukból később nagy, szövetkezeti üzemeket csináltak, és a tehenek egész életüket két négyzetméteren tengették az istállóban. Azóta nincs nevük, "machinae animatae"-k váltak belőlük. A világ Descartes-nak adott igazat.
Szüntelenül Tereza lebeg a szemem előtt, amint ül a fatönkön, simogatja Karenin fejét, és az emberiség kudarcán töpreng. S nyomban egy másik jelenetet látok: torinói szállodájából kilép Nietzsche. Egy lovat lát az utcán, melyet ostorral ver a kocsis. Nietzsche a lóhoz megy, és a kocsis szeme láttára átöleli nyakát, és zokog.
Ez 1889-ben történt, s ekkor Nietzsche már szinte eltávolodott az emberektől. Más szavakkal: éppen ebben az időben tört ki rajta az elmebaj. Azt hiszem azonban, hogy gesztusának éppen ezért van nagy horderejű jelentősége. Nietzsche bocsánatot kért a lótól Descartes-ért. Őrültsége (azaz elszakadása az emberektől) akkor kezdődik, amikor a lovat siratja.
És ez az a Nietzsche, akit szeretek, mint ahogy szeretem Terezát is, akinek a térdén a halálosan beteg kutya feje nyugszik. Egymás mellett látom őket: mindketten lelépnek az útról, melyen az emberiség, "a

természet ura és birtokosa“ menetel előre.

3

Karenin két kiflit és egy méhet kölykezett. Csodálkozva nézte furcsa utódait. A kiflik nyugodtan viselkedtek, de a méh kábultan kerengett, majd felemelkedett és elrepült.

A jelenet álom volt, melyet Tereza látott. Amint felébredtek, elmesélte Tomásnak. Az álom mindkettőjükre vigasztalóan hatott: vemhességgé változtatta Karenin betegségét, a kölykezés drámája pedig mulatságos és egyben megható eredménnyel járt: két kiflivel és egy méhvel.

Terezát újra esztelen reménykedés fogta el. Felkelt, és ruhába bújt. A napja itt falun is azzal kezdődött, hogy tejért, kenyérért, kifliért ment a boltba. De ma reggel, amikor odaszólt Kareninnek, hogy induljon, a kutya alig emelte föl a fejét. Először fordult elő, hogy nem akart részt venni a szertartáson, amit azelőtt mindenáron követelt.

Így aztán Tereza nélküle indult el. - Hol van Karenin? - érdeklődött az eladónő, aki már kikészítette a kutyának a kiflit. Most Tereza vitte haza a táskájában. Már az ajtóban elővette, és mutogatta Kareninnek. Azt akarta, hogy érte jöjjön. A kutya azonban feküdt, és nem mozdult.

Tomás látta Tereza kétségbeesését. Foga közé vette a kiflit, és négykézlábra ereszkedett, szemben Karenin-nel. Azután lassan közeledett hozzá.

A kutya nézte őt, úgy rémlett, érdeklődés csillan meg tekintetében, de nem állt fel. Tomás a pofájához tolta az arcát. Anélkül hogy teste mozdult volna, a kutya fogával elkapta a Tomás szájából kiálló kiflivéget. Ezután Tomás elengedte a kiflit, hadd legyen az egész Kareniné.

Még mindig négykézláb Tomás hátrafarolt, a padlóhoz lapult, és morogni kezdett. Megjátszotta, hogy verekedni akar a kifliért. Ekkor a kutya morgással felelt gazdájának. Végre! Ez volt az, amire vártak. Kareninnek van kedve játszani! Kareninnek még van kedve élni!

A morgás Karenin mosolya volt, s ők azt akarták, hogy ez a mosoly sokáig tartson. Ezért Tomás négykézláb ismét a kutyához ment, és ráharapott a pofájából kiálló kiflivégre. Fejük szinte összeért, Tomás érezte Karenin lélegzetének a szagát, és arcát a kutya orrán növő hosszú szőrszálak csiklandozták. Karenin megint felmordult, és elrántotta pofáját. Fél-fél kifli maradt mindkettőjük foga között. Ekkor Karenin elkövette régi hibáját. Elengedte a maga fél kiflijét, és meg akarta szerezni azt, amely gazdája szájában volt. Mint mindig, most is megfeledkezett róla, hogy Tomás nem kutya, és keze is van. Tomás nem eresztette a kiflit, és felvette a padlóról a leejtett darabot.

- Tomás - kiabálta Tereza -, csak nem veszed el tőle a kiflit!

Tomás a kifli mindkét felét a kutya elé tette. Az elsőt Karenin gyorsan befalta, a másikat sokáig tartotta kérkedve a mancsában, így

büszkélkedve gazdái előtt, hogy ő nyert.
A házaspár nézte a kutyát és arra gondolt, hogy Karenin mosolyog, márpedig amíg mosolyog, van miért élnie, még ha halálra van is ítélve.
Másnap egyébként úgy tetszett, javult a kutya állapota. Megebédeltek. Ilyenkor mindkettőjüknek volt két szabad órája, s rendszerint sétálni mentek a kutyával. Karenin tudta, és valahányszor befejezték az ebédet, már nyugtalanul szaladgált körülöttük. Ám most, amikor Tereza leakasztotta a nyakörvet meg a szíjat, a kutya csak hosszan nézett rájuk, és nem mozdult. Ott álltak fölötte, és igyekeztek (a kutya kedvéért) tréfálkozni, hogy jobb kedvre derítsék. Csak egy idő múlva, mintha megesett volna rajtuk a szíve, Karenin három lábon hozzájuk bicegett, és hagyta, hogy rátegyék a nyakörvet.
- Tereza - szólalt meg Tomás -, tudom, hogy meggyűlölted a fényképezőgépet. De most hozd magaddal!
Tereza engedelmeskedett. Kinyitotta a szekrényt, hogy megkeresse benne az eldugott és elfelejtett gépet, Tomás pedig folytatta: - Ezek a fényképek egyszer majd sok örömet szereznek nekünk. Karenin életünk egy része volt.
- Hogyhogy *volt?* - fortyant föl Tereza, mint akit kígyó mart meg. A fényképezőgép ott feküdt előtte a szekrény alján, de nem hajolt le érte:
- Nem viszem magammal. Nem akarok arra gondolni, hogy Karenin nem lesz. Te már múlt időben beszélsz róla!
- Ne haragudj - kérte Tomás.
- Nem haragszom - mondta Tereza megenyhülten. - Én már annyiszor rajtakaptam magam, hogy múlt időben gondolok rá. Annyiszor szidtam magam érte. Éppen emiatt nem viszem magammal a fényképezőgépet.
Szótlanul mentek az úton. Nem beszélni, ez volt az egyetlen módja, hogy ne gondoljanak Kareninre múlt időben. Le nem vették róla a szemüket, és szüntelenül vele voltak. Várták, mikor mosolyodik el. Karenin azonban nem mosolygott, csak ment, és beteg lábát most sem használta.
- Csak miattunk teszi - szólalt meg Tereza. - Nem volt kedve sétálni. Csak azért jött, hogy örömet szerezzen nekünk.
Szomorú volt, amit mondott, mégis mindketten öntudatlanul boldogok voltak; nem a szomorúságuk ellenére, hanem annak köszönhetően. Fogtak egymás kezét, és mindketten ugyanazt látták: a sántikáló kutyát, mely életük tíz évét jelképezte.
Mentek még egy darabon. Aztán legnagyobb csalódásukra Karenín megállt, és megfordult. Haza kellett menniük.
Talán még aznap vagy a következő napon Tereza váratlanul benyitott Tomás szobájába, és látta, hogy egy levelet olvas. Tomás meghallotta az ajtó csukódását, és félretolta a levelet a többi papíros közé. Tereza ezt észrevette. Ahogy kifelé tartott a szobából, nem kerülte el figyelmét, hogy a levelet Tomás észrevétlenül a zsebébe gyűri. A borítékról azonban

megfeledkezett. Amikor Tereza magára maradt a házban, áttanulmányozta a borítékot. Ismeretlen, nagyon takaros írással volt címezve, amit Tereza női kéznek tulajdonított.
Amikor később találkoztak, Tereza mellékesen megkérdezte Tomástól, érkezett-e posta.
- Nem - felelte Tomás, és Terezát kétségbeesés fogta el, mely annál szörnyűbb volt, hogy már leszokott róla. Nem, Tereza nem arra gyanakszik, hogy Tomásnak itt titkos szeretője van. Ez gyakorlatilag lehetetlen. Minden szabad percéről tud. De úgy látszik, maradt Prágában egy nője, akire gondol, és aki akkor is fontos neki, ha nem hagyhatja ott ölének szagát Tomás haján. Tereza nem hiszi, hogy emiatt a nő miatt Tomás talán elhagyja, de úgy érzi, a falun töltött utóbbi két év boldogságát megint hazugság értékeli le.
Visszatér a régi gondolata: az ő otthona nem Tomás, hanem Karenin. Ki fogja igazítani napjainak óráját, ha a kutya nem lesz többé?
Tereza lélekben a jövőben járt, a jövőben Karenin nélkül, és elhagyatottnak érezte magát.
A kutya a sarokban feküdt és szűkölt. Tereza kiment a kertbe. Nézte a gyepet a két almafa között, és elképzelte, hogy oda temetik Karenint. Cipője sarkát a földbe véste, és téglalapot rajzolt vele a fűbe. Ez volt a sírhely.
- Hát te itt mit csinálsz? - kérdezte Tomás, aki ugyanolyan váratlanul lepte őt meg ténykedése közben, mint néhány órával korábban Tereza Tomást a levél olvasása közben.
Tereza nem válaszolt. Tomás látta, hogy hosszú idő után megint remeg a keze. Tenyerébe vette. Tereza kitépte magát.
- Ez Karenin sírja? Tereza nem válaszolt.
Hallgatása ingerelte Tomást. Felfortyant: - Szememre vetetted, hogy múlt időben gondolok rá! Te meg mit csinálsz? Már temetni akarod!
Tereza sarkon fordult, és elindult a házba.
Tomás a szobájába ment, és becsapta az ajtót. Kisvártatva benyitott Tereza:
- Ha már mindig csak magadra gondolsz, legalább most lehetnél tekintettel a kutyára. Aludt, te meg felébresztetted. Megint sírni fog.
Tereza tudta, hogy igazságtalan (a kutya nem aludt), tudta, hogy úgy viselkedik, mint a legközönségesebb nő, aki sebezni akar, és tudja, mivel sebezhet.
Tomás lábujjhegyen bement a szobába, melyben Karenin feküdt. Tereza azonban nem akarta, hogy kettesben maradjon a kutyával. Ő is, Tomás is két oldalról a kutya fölé hajolt. E közös mozdulatban nem volt megbékélés. Ellenkezőleg. Mind a ketten egyedül voltak. Tereza a kutyájával, Tomás a kutyájával.
Attól tartok, hogy így elválasztva, ki-ki a maga magányában marad

Kareninnel az utolsó pillanatig.

4

Miért olyan fontos Terezának az idill szó?

Mi, akik az Ószövetség mitológiáján nevelkedtünk, azt mondhatnánk, hogy az idill olyan kép, mely a Paradicsomra emlékeztet bennünket: a paradicsombeli élet nem hasonlított futáshoz az egyenes vonalon, mely az ismeretlenbe visz minket, nem volt kaland. Ismerős dolgok körében mozgott. Egyhangúsága nem unalmat, hanem boldogságot jelentett. Amíg az ember falun élt, a természetben, háziállatok közepette, az ismétlődő évszakok ölelésében, e paradicsomi idillnek legalább a visszfénye mindenhová elkísérte. Ezért amikor Tereza a fürdővárosban megismert egy termelőszövetkezeti elnököt, hirtelen a falu képe jelent meg előtte (a falué, melyben sohasem élt, melyet nem ismert), és el volt bűvölve. Olyan volt ez, mintha hátranézne, a Paradicsom felé.

Amikor Ádám a Paradicsomban a forrás víztükre fölé hajolt, még nem tudta, hogy amit lát, az ő maga. Ádám nem értené, miért állt Tereza lány korában a tükör elé, hogy teste által megpillanthassa a lelkét. Ádám olyan volt, mint Karenin. Tereza gyakran szórakozott azzal, hogy tükör elé állította a kutyát. Karenin nem ismert magára és elképesztő közönnyel és türelmetlenséggel viseltetett tükörképe iránt.

A Karenin és Ádám közti párhuzam arra a megállapításra késztet, hogy a Paradicsomban az ember még nem volt ember. Pontosabban: az ember még nem volt kivetve az ember pályájára. Mi már rég ki vagyunk vetve erre a pályára, és röpülünk az egyenes vonalban haladó idő űrjében. Ámde még mindig van bennünk egy vékony zsinór, mely a távoli, ködös Paradicsomhoz köt bennünket, ahol Ádám a forrásvíz fölé hajol, és szöges ellentétben Nárcisszal, nem tudja, hogy a víz felületén megjelenő sápadt, sárga folt valójában ő maga. A Paradicsom sóvárgása az ember abbéli vágya, hogy ne legyen ember.

Amikor Tereza kislányként a fürdőszobában anyja menstruációs vérétől szennyezett betéteket talált, undorodott tőlük, és gyűlölte anyját, amiért nincs benne annyi szégyenérzet, hogy elrejtse őket. Karenin, merthogy szuka volt, szintén menstruált. A menstruáció félévenként jelentkezett, és két hétig tartott. Hogy a kutya össze ne piszkítsa a lakást, Tereza ilyenkor nagy csomó vattát tett a lába közé, és felhúzta rá régi bugyiját, melyet egy hosszú szalaggal ügyesen a testéhez kötözött. Két hétig mulatott a kutya öltözékén.

Hogyan lehetséges, hogy a kutya menstruációja vidám gyöngédséget ébresztett benne, míg a sajátjától viszolygott? A választ egyszerűnek találom: a kutyát sohasem űzték ki a Paradicsomból. Karenin semmit sem tud a test és a lélek kettősségéről, és nem ismeri az undort. Ezért olyan jó Terezának együtt lenni vele, ezért olyan nyugodt mellette. (Es ezért olyan

veszélyes, ha az állatot machina animatává, a tehenet pedig tejgyártó automatává változtatjuk: az ember ezzel elvágja a fonalat, amely a Paradicsomhoz kötötte, és az idő űrjében való repülése közben már semmi sem állítja meg, semmi sem vigasztalja.)
Ennek az elmélkedésnek zavaros szövevényéből szentségtörő gondolat támad föl Terezában, s képtelen szabadulni tőle: a szerelem, amely Kareninhez fűzi, jobb, mint amit Tomással egymás iránt éreznek. Nem nagyobb, de jobb. Tereza sem Tomást, sem magát nem kárhoztatja, nem állítja, *hogy jobban* is szerethetnék egymást. Inkább úgy érzi: az emberpárokat oly módon teremtették meg, hogy szeretetük a priori rosszabb minőségű, mint amilyen (jó esetben) az ember kutyaszeretete, az ember történetének e furcsasága, amivel a Teremtő valószínűleg nem számolt.
Ez a szeretet önzetlen: Tereza semmit sem vár Karenintől.
Szeretetet sem követel tőle. Sohasem tett föl magának olyan kérdéseket, melyek az emberpárokat gyötrik: szeret engem?, volt, akit jobban szeretett nálam?, melyikünk szeret jobban, ő, vagy én? Lehet, hogy mindezek a kérdések, melyek méricskélik, firtatják, vizsgálják, faggatják a szerelmet, csírájában meg is ölik. Lehet, hogy pont azért nem tudunk szeretni, mert arra vágyunk, hogy bennünket szeressenek, vagyis a másiktól várunk valamit (szeretetet), ahelyett hogy követelmények nélkül fordulnánk hozzá, és beérnénk puszta jelenlétével.
És még valami: Tereza elfogadta Karenint olyannak, amilyen volt, nem akarta a saját képére változtatni, előre tiszteletben tartotta kutyavilágát, melyet nem akart tőle elvenni, nem féltékenykedett titkos kalandjaira. Nem azért tartotta a kutyát, hogy átalakítsa (ahogy a férj a feleségét, a feleség pedig a férjét akarja átalakítani), hanem csupán azért, hogy megtanítsa az elemi nyelvre, mely lehetővé teszi, hogy megértsék egymást, és együtt élhessenek.
Meg aztán: A szeretet, mely Terezát Kareninhez fűzi, önkéntes, senki sem kényszerítette rá. (Tereza megint az anyjára gondol, és bántja őt kettőjük viszonya: Ha anyja az idegen falusi asszonyok közül való lenne, talán rokonszenvezne vidám otrombaságával! Jaj, bárcsak lenne az anyja idegen asszony! Tereza gyermekkora óta szégyellte, hogy anyja bitorolja arcvonásait, és kisajátítja az énjét. Ami a legrosszabb az volt, hogy az ősi parancsolat, a “szeresd apádat és anyádat!“, arra kényszerítette, hogy egyetértsen ezzel a bitorlással, hogy ezt az erőszakot szeretetnek nevezze! Nem az anyja bűne, hogy útjaik elváltak. Tereza nem azért szakított vele, mert anyjának ilyen természete volt, hanem azért, mert anya volt.)
De főképpen: Nincs olyan ember, aki idillel ajándékozhatná meg a másikat. Erre csak az állat képes, mert azt nem űzték ki a Paradicsomból. A szeretet, mely a kutyát az emberhez fűzi, idilli szeretet. Nincs benne nézeteltérés, szívettépő jelenet, nincs benne fejlemény. Karenin az

ismétlődésen alapuló életével vette körül Terezát meg Tomást, és ezt várta tőlük is.
Ha Karenin ember lenne s nem kutya, bizonyára már régen megmondta volna Terezának: - Ide figyelj, unom már, hogy mindennap a pofámban hozzam haza a kiflit. Nem tudsz nekem kitalálni valami újat? - Ez a mondat magában foglalja, mire ítéltetett az ember. Az emberi idő nem körben forog, hanem egyenes vonalban fut előre. Ez az oka, hogy az ember nem lehet boldog, mert a boldogság az ismétlődés utáni vágy.
384 _____
Igen, a boldogság annyi, mint vágyni az ismétlődésre, állapítja meg Tereza.
Amikor a szövetkezet elnöke munka után sétálni viszi Mefisztót, és találkozik Terezával, sohasem mulasztja el közölni vele: - Tereza asszony! Miért is nem találkoztam ezzel a jószággal korábban! Együtt jártunk volna a lányok után! Két malacnak egyetlen nő sem tudott volna ellenállni! - Mefisztó úgy volt idomítva, hogy e szavak után nagyot röffentett. Tereza nevetett, jóllehet előre tudta, mit fog mondani az elnök. Az ismétlés nem vette el a tréfa báját. Ellenkezőleg. Idilli környezetben a humor is alá van vetve az ismétlés nyájas törvényének.

5
Az emberhez képest a kutyának nincs sok kiváltsága, e kiváltságok egyike azonban aranyat ér: kutyánál a törvény nem tiltja az eutanáziát; az állatnak joga van a könyörületes halálhoz. Karenin három lábon sántikált, és egyre több időt töltött a sarokban. Szűkölt. A házaspár egyetértett abban, hogy nem engedi fölöslegesen szenvedni. Ez az elvi egyetértés azonban nem oldotta fel bennük a szorongó bizonytalanságot: hogyan ismerjék fel a pillanatot, amikor a szenvedés már fölösleges?, hogyan állapítsák meg az órát, amikor az életnek nincs többé értelme?
Ha legalább Tomás nem volna orvos! Akkor egy harmadik személy mögé bújhatnának. Felkereshetnék az állatorvost, és megkérhetnék, adjon be a kutyának egy injekciót.
Nincs szörnyűbb, mint amikor az embernek magára kell vállalnia a halál szerepét. Tomás sokáig makacskodott, hogy ő nem adja be Kareninnek az injekciót, állatorvost hív. De aztán rájött, hogy olyan kiváltsággal szolgálhat a kutyának, amelyben egyetlen embernek sincs része; azok alakjában jön majd érte a halál, akiket szeretett.
Karenin egész éjjel nyüszített. Amikor Tomás reggel végigtapogatta, odaszólt Terezának: - Nem várunk tovább.
Reggel volt, hamarosan mindkettőjüknek menniük kellett. Tereza benyitott a szobába Kareninhez. A kutya mind ez ideig fásultan feküdt (akkor sem mozdult, amikor Tomás az imént megvizsgálta), de most, hogy meghallotta az ajtó nyikorgását, felemelte fejét, és Terezára nézett.

Ez a tekintet elviselhetetlen volt. Tereza szinte megrémült tőle. Karenin sohasem nézett így Tomásra, így csak őrá nézett. De soha ilyen intenzitással, mint most. Ez nem kétségbeesett vagy szomorú pillantás volt, nem. Ebből a tekintetből iszonyú, elviselhetetlen bizalom áradt. Ez a tekintet mohó kérdés volt. Karenin egész életében Tereza válaszát leste, és most tudatta vele (sürgetőbben, mint máskor), hogy változatlanul készen áll megtudni tőle az igazságot. (Mindaz, ami Terezától származik, Karenin számára igazság: még a "leül!" vagy "lefekszik!" is olyan igazság, amellyel azonosul, és amely értelmet ad életének.)
Az iszonyú bizalmat sugárzó pillantás rövid volt. A kutya kisvártatva ismét a mancsára hajtotta fejét. Tereza tudta, hogy *így* senki sem fog többé ránézni.
Sohasem adott Kareninnek édességet, de néhány napja vett neki több tábla csokoládét. Most kicsomagolta őket az ezüstpapírból, darabokra tördelte, és szétszórta a kutya körül. Odatett még egy tál vizet, hogy amíg a kutya egyedül van otthon, semmi se hiányozzon neki. Mintha a pillantás, amit az imént Terezára vetett, kifárasztotta volna Karenint. Bár csokoládé vette körül, többé nem emelte föl a fejét.
Tereza lefeküdt mellé a padlóra, és átölelte. A kutya nagyon lassan és bágyadtan körülszimatolta, egyszer vagy kétszer megnyalta. Tereza csukott szemmel fogadta kedveskedését, mint ki örökre emlékezetébe akarja vésni a pillanatot. Megfordította fejét, hogy Karenin a másik orcáját is megnyalja.
Aztán indulnia kellett az üszőihez. Csak ebéd után jött vissza. Tomás még nem volt otthon. Karenin most is a csokoládédarabok között feküdt, és amikor meghallotta lépteit, már nem emelte föl a fejét. Beteg lába duzzadt volt, és a daganat egy helyen ismét kifakadt. A szőrszálak között halványpiros (vérhez nem hasonlító) csepp jelent meg.
Tereza megint lefeküdt hozzá. Fél kézzel átkarolta, lehunyta a szemét. Később hallotta, hogy valaki dörömböl az ajtón. - Doktor úr, doktor úr! Itt a disznó meg az elnöke! - Tereza most képtelen lett volna beszélgetni. Nem mozdult, a szemét sem nyitotta ki. - Doktor úr, megérkeztek a cocák! - hangzott fel újra, azután csend lett.
Tomás csak fél óra múlva érkezett haza. Szótlanul bement a konyhába, hogy előkészítse az injekciót. Amikor a szobába lépett, Tereza már állt, Karenin pedig kínlódva kászálódott a padlóról. Ahogy megpillantotta Tomást, bágyadtan megcsóválta a farkát. - Nézd - szólalt meg Tereza -, még most is nevet! Hangja kérlelő volt, mint aki rövid haladékért esdekel, de nem erősködött.
Lassan széthajtogatott a heverőn egy lepedőt. Apró lila virágmintás, fehér lepedő volt. Egyébként már mindent előkészített, átgondolt, mint aki jó előre elképzelte Karenin halálát. (Ó, de szörnyű, hiszen mi valójában előre álmodozunk szeretteink haláláról!)

A kutyának már nem volt annyi ereje, hogy a heverőre ugorjon. Felkarolták, és együtt fektették a lepedőre.
Tereza az oldalára fordította. Tomás megvizsgálta a lábát. Kikereste a legjobban látható eret, és ollóval kivágta körülötte a szőrt.
Tereza a heverőnél térdelt, fogta Karenin fejét, arca a pofájához simult. Tomás megkérte, szorítsa le erősen a kutya lábát a vékony ér fölött, melybe nehéz volt beleszúrni a tűt! Tereza megfogta Karenin mancsát, de arcát nem húzta el fejétől. Halkan, szünet nélkül beszélt hozzá, és a kutya csak rá gondolt. Nem félt. Kétszer is megnyalta Tereza arcát. - Ne félj, ne félj - suttogta neki Tereza -, ott már semmid sem fog fájni, ott mókusokról meg nyuszikról fogsz álmodni, ott lesznek a tehénkék, és Mefisztó is ott lesz, ne félj…
Tomás az érbe döfte a tűt, és lenyomta a dugattyút. Karenin parányit rándított a lábán, néhány másodpercre felgyorsult a lélegzete, aztán a lihegés hirtelen megszűnt. Tereza a padlón térdelt a heverő mellett, és arcát a kutya fejéhez szorította.
Aztán mindkettőjüknek vissza kellett menniük munkahelyükre, és a kutya ott maradt fekve a lila virágos lepedővel leterített heverőn.
Este volt, mire hazajöttek. Tomás kiment a kertbe. A két almafa között megkereste a négy vonalat, a téglalapot, amit Tereza rajzolt oda néhány napja a cipősarkával. Ott ásni kezdett. Pontosan betartotta az előírt méreteket. Azt akarta, hogy minden úgy legyen, ahogy Tereza kívánja.
Tereza otthon maradt Kareninnel. Félelem fogta el, hogy élve temetik el a kutyát. Fülét az állat orrához tette és úgy rémlett neki, gyönge lélegzést hall. Hátrább lepett, és látta, hogy Karenin mellkasa alig észrevehetően meg-megemelkedik.
(Nem, Tereza a saját lélegzését hallotta, mely enyhe mozgásban tartotta testét, ő meg azt hitte, a kutya mellkasa mozog.)
Tükröt kotort elő a retiküljéből, és a kutya orrához tartotta. A tükör olyan maszatos volt, hogy Tereza látni vélte rajta a lehelet páráját.
- Tomás - kiabálta, amikor férje sáros cipővel visszajött a kertből -, Karenin él!
Tomás a kutyához hajolt, és megcsóválta a fejét. Megfogták a lepedő két-két csücskét. Tereza a kutya lábánál, Tomás a fejénél. Felemelték Karenint, és vitték a kertbe.
Tereza érezte, hogy a lepedő nedves. Karenin kis pocsolyával érkezett hozzánk, azzal is távozik, gondolta magában, és örült, hogy keze tapinthatja ezt a nedvességet, a kutyus utolsó üdvözletét.
Megérkeztek Kareninnel az almafákhoz, leeresztették a sírba. Tereza a gödör fölé hajolt, és úgy igazgatta a lepedőt, hogy a kutya egész testét fedje. Elviselhetetlennek érezte, hogy a föld, amit hamarosan rádobálnak, Karenin *meztelen* testére zuhogjon.
Aztán visszament a házba, és kihozta a kutya nyakörvet, a szíját és egy

marék csokoládét, mely reggel óta ott hevert érintetlenül a padlón. A sírba dobta mindet.
A gödör mellett frissen kihányt földkupac állt. Tomás megfogta a lapátot. Terezának eszébe jutott az álma: Karenin két kiflit és egy méhet kölykezett. Ez a mondat hirtelen úgy csengett, mint egy epitáfium. Elképzelte, hogy a két almafa között síremlék áll, s rajta a felirat: “Itt nyugszik Karenin. Két kiflit és egy méhet kölykezett.“
A kertben félhomály volt; a nappalt az estétől elválasztó pillanat; az égbolton ott állt a sápadt hold, a halottak házában égve felejtett lámpa. Mindkettőjük cipője ragadt a sártól; vitték az ásót meg a lapátot a kamrába, ahol a szerszámok sorakoztak: gereblyék, csákányok, kapák.

6

Tomás a szobájában ült, az asztalnál, melynél olvasni szokott. Ilyenkor Tereza mindig odament, lehajolt hozzá, és arcát hátulról a férfi fejéhez szorította. Amikor aznap hozzásimult, látta, hogy Tomás nem könyvet olvas. Egy levél feküdt előtte, s bár csak öt gépelt sorból állt, Tomás mozdulatlanul és hosszan meredt rá.
- Mi ez? - kérdezte Tereza, és szorongás fogta el. Anélkül hogy megfordult volna, Tomás fogta a levelet, és odaadta neki. Az állt benne, hogy Tomásnak még aznap jelentkeznie kell a közeli város repülőterén. A férfi végre hátrafordult, és Tereza látta, hogy éppoly rémület van a szemében, mint amilyet ő érez.
- Veled megyek - jelentette ki.
- Az idézés csak nekem szól - rázta Tomás a fejét.
- Akkor is veled megyek - ismételte Tereza.
Tomás teherautójába ültek. Hamarosan ott álltak a kifutópályán. Köd volt. Igen homályosan néhány repülőgép körvonala bontakozott ki előttük. Sorra odamentek a gépekhez, de mindegyiknek zárva volt az ajtaja, hozzáférhetetlen volt. Végre az egyiken nyitva találták a bejáratot, melyhez lépcsőt állítottak oda. Felmentek a lépcsőn, az ajtóban megjelent egy utaskísérő, beljebb invitálta őket. A gép kicsi volt, talán harmincszemélyes, és egy lélek nem ült benne. Tomás és Tereza, folyvást egymás érintését keresve, és nem sokat törődve azzal, ami körülöttük zajlik, végigment az ülések közti folyosón. *Egymás* mellé ültek, és Tereza Tomás vállára hajtotta a fejét. A kezdeti rémület oldódott, és szomorúság váltotta föl.
A rémület sokk, a teljes megvakulás pillanata. Nincs benne semmi szép. Nem látunk mást, csak a váratlan esemény éles fényét. Ezzel szemben a szomorúság tudást feltételez. Tomás és Tereza tudta, mi vár rájuk. A rémület fénye tompult, és ők puha, kékes derengésben látták a világot, mely mindent szebbé varázsolt.
Amikor Tereza a levelet olvasta, korántsem érzett Tomás iránt szerelmet,

csak azt tudta, hogy egy pillanatra sem hagyhatja őt magára: az ijedség elfojtott minden más érzést és érzelmet. Most, hogy itt ült Tomáshoz simulva (a repülőgép a felhőkben úszott), a rémület elmúlt, s ő ismét érzékelte szerelmének erejét; tudta, hogy ez a szerelem mérhetetlen és határtalan.
Végre-valahára leszállt a repülőgép. Felálltak, és az ajtóhoz mentek, melyet a steward már kinyitott. Egymás derekát átkarolva megálltak a legfelső lépcsőn. Odalent három álarcos férfit láttak, kezükben puska volt. Értelmetlen lett volna vonakodni, mert nem volt menekvés. Lassan lementek a lépcsőn, s amikor a betonra léptek, az egyik férfi felemelte a puskát és célzott. Lövés nem dördült, de Tereza érezte, amint Tomás, aki az imént még a derekánál fogva magához szorította, lassan összecsuklik. Szorosan magához ölelte a férfi testét, de nem bírta megtartani: Tomás a leszállópálya betonjára zuhant Tereza lehajolt hozzá. Rá akarta vetni magát, hogy testével eltakarja, de ekkor különös dolog történt: Tomás test gyorsan zsugorodni kezdett. A látvány olyan hihetetlen volt, hogy Tereza megdermedt, és úgy állt ott, mint akit odaszegeztek. Tomás teste mind kisebb és kisebb volt, már egyáltalán nem hasonlított Tomásra, valami apró holmi lett belőle, s az mozogni kezdett, aztán futásnak eredt, és gyorsan távolodott a repülőtér betonján.
A férfi, aki a lövést leadta, levette az álarcot, és kedvesen Terezára mosolygott. Aztán sarkon fordult, és a parányi holmi után eredt, mely mintha menekülne valaki elől, és kétségbeesetten keresné a rejtekhelyet, zavarodottan cikázott a betonon. A kergetőzés rövid ideig tartott; a férfi hirtelen a földre vetette magát, és a hajsza véget ért.
A férfi feltápászkodott, és elindult Terezához. Hozta neki azt a valamit. Az a valami reszketett a félelemtől. Az a valami egy nyúl volt. A férfi odaadta a nyuszit Terezá-nak. S abban a pillanatban Terezáról lehullott a bánat meg az ijedtség, boldog volt, hogy karjában tarthatja a kis jószágot, hogy ez a nyuszi az övé, hogy magához szoríthatja. Sírva fakadt a boldogságtól. Csak sírt és zokogott, nem látott a könnyeitől, s azzal az érzéssel vitte haza a nyulat, hogy most már célba ért, hogy ott van, ahol lenni akart, ahonnan már nem kell menekülnie.
Ment a prágai utcákon, és könnyen rátalált a házra, melyben kiskorában anyjával és apjával lakott. De sem az anyját, sem az apját nem találta ott. Két idős ember fogadta, akiket sohasem látott, de tudta róluk, hogy a déd-szülei. Arcuk barázdás volt, akár a fakéreg, és Tereza örült, hogy velük fog lakni. Most azonban arra vágyott, hogy egyedül lehessen az állatkájával. Keresgélés nélkül megtalálta szobáját, melyben ötéves kora óta lakott, amikor szülei *úgy* határoztak, hogy megérdemel egy külön helyiséget.
Heverő, asztal és néhány szék volt a szobában. Az asztalon égő lámpa állt, mely itt várt rá egész idő alatt. Ernyőjén egy lepkét pillantott meg;

nyitott szárnyára két nagy szem volt festve. Tereza tudta, hogy célba ért. Lefeküdt a heverőre, és arcához szorította a nyuszit.

7

Tomás az asztalnál ült, melynél olvasni szokott. Előtte nyitott boríték, benne levél. - Időről időre ír nekem valaki
- fordult oda Terezához. - Nem akartam beszélni neked ezekről a levelekről. A fiamtól kapom őket. Mindig azon mesterkedtem, hogy életünk útjai sohase találkozzanak. Aztán nézd, hogy állt rajtam bosszút a sors. A fiút már évekkel ezelőtt kitették az egyetemről. Most traktoros egy faluban. Életünk útjai nem találkoztak ugyan, de mint két párhuzamos vonal, egymás mellett futnak.
- És miért nem akartál beszélni ezekről a levelekről?
- kérdezte Tereza, és nagy-nagy megkönnyebbülést érzett.
- Nem tudom. Egyszerűen kellemetlen lett volna.
- Gyakran ír neked?
- Hébe-hóba.
- És érdekes, amit ír?
- Érdekes. Azt tudod, hogy az anyja ordas kommunista volt. A fiú rég szakított vele. Olyan emberekkel barátkozott, akik hozzánk hasonló helyzetbe kerültek, és igyekeztek beleszólni a politikába. Néhányan közülük ma börtönben ülnek. De a fiam velük is szakított. Fenntartással beszél róluk, mint "örök forradalmárokról“.
- Ő talán kibékült ezzel a rendszerrel?
- Nem, dehogy! Istenhívő, és azt képzeli, ezzel minden meg van oldva. Szerinte éljük a mindennapjainkat úgy, ahogy a vallás előírja, és tudomást se vegyünk a rendszerről. Ignoráljuk. Ha hiszünk Istenben, szerinte minden helyzetben meg tudjuk teremteni azt, amit “Isten földi királyságának“ nevezünk. Bizonygatja nekem, hogy ebben az országban az egyház az egyetlen önkéntes szervezet, melyet az állam nem képes ellenőrzése alatt tartani. Érdekelne, hogy azért lépett-e az egyházba, hogy erősebben dacolhasson a rendszerrel, vagy mert tényleg hisz Istenben.
- Kérdezd meg tőle!
- Mindig csodáltam a hívőket - folytatta Tomás. - Azt hittem, valami érzékfeletti észlelés adományát birtokolják, mely nekem nem adatott meg. Olyasvalamit, mint a jövendölők. De most látom a fiamon, hogy tulajdonképpen nagyon könnyű hinni. Amikor rosszul állt a szénája, a katolikusok oltalmukba vették, és egyszerre csak megvolt a hit. Talán hálából döntött úgy, hogy hívő lesz. Az ember bámulatosan könnyen dönt.
- Sohasem válaszoltál a leveleire?
- Nem adta meg a címét - felelte Tomás, de aztán hozzátette: - Persze a posta bélyegzőjén ott a község neve. Elküldhetném a levelet az ottani

szövetkezet címére.
Tereza szégyellte Tomás előtt korábbi gyanúsítgatásait, s hogy jóvá tegye bűnét, túláradó szeretetet mutatott a fia iránt: - Akkor miért nem írsz neki? Miért nem hívod meg?
- A fiú hasonlít rám - válaszolta Tomás. - Amikor beszél, ugyanúgy görbíti a felső ajkát, mint én. Látni a saját ajkamat, amint a Jóistenről beszél, nekem nagyon furcsa érzés volna. Tereza felkacagott.
Tomás is vele nevetett.
- Ne légy gyerekes, Tomás! - kérlelte Tereza. - Hiszen ez már oly régi történet. Te és az első feleséged. Mi köze ehhez a históriához a fiadnak? Miért kellene őt büntetned azért, mert fiatal korodban rossz ízlésed volt?
- Hogy őszinte legyek, lámpalázam van ettől a találkozástól. Ez a fő oka, hogy nincs hozzá kedvem. Nem tudom, miért voltam ennyire makacs. Az ember elhatároz valamit, maga sem tudja, hogy, s ezt a döntést aztán a saját lendülete élteti. Évről évre nehezebb megváltoztatni.
- Hívd meg a fiút- biztatta Tereza. Ugyanaznap, ahogy az istállóból hazafelé tartott, Tereza hangokat hallott az út felől. Amikor közelebb ért, Tomás teherautóját pillantotta meg. Mellette Tomás görnyedt, a kocsi egyik kerekét szerelte le. Néhány férfi téblábolt körülötte, várták, hogy Tomás végezzen a javítással.
Tereza megállt, és nem tudta levenni szemét a férjéről: öregnek látta Tomást. Haja megszürkült, és mozdulatainak esetlensége nem a sofőrré vált orvos esetlensége volt, hanem olyan emberé, aki már nem fiatal. Eszébe jutott nemrégi beszélgetése az elnökkel. A férfi megemlítette, hogy Tomás teherautója csapnivaló állapotban van. Tréfálkozva beszélt, amit mondott, nem panasz volt, de mégiscsak gond. - Tomás jobban ért ahhoz, hogy mi van egy testben, mint ahhoz, ami a motorban van - nevetett az elnök. Aztán bevallotta Terezá-nak, hogy többször is kérte a hivatalokat, engedjék meg Tomásnak, hogy ismét orvosként dolgozhasson a járásban. De megtudta, hogy a rendőrség ebbe sohasem fog beleegyezni.
Tereza egy fatörzs mögé húzódott, hogy az autó körül ácsorgó emberek ne lássák, és folyvást Tomást nézte. Önvád marcangolta a szívét: Miatta jött vissza Tomás Zürichből Prágába. Miatta költözött el Prágából. És ő még itt sem hagyta békén, még a haldokló Karenin fölött is néma gyanúsítgatásokkal gyötörte.
Gondolatban mindig szemére vetette Tomásnak, hogy nem szereti őt eléggé. Saját szerelmét minden kétségen felülinek tartotta, az övét viszont puszta kíméletnek.
Most rájött, hogy igazságtalan volt. Ha valóban nagy szerelemmel szereti Tomást, akkor ott kellett volna maradnia vele Zürichben! Tomás ott elégedett volt, új élet tárult ki előtte! Es ő mégis megszökött tőle! Igaz, akkor bizonygatta magának, hogy nagylelkűségből megy el, mert nem

akar Tomás terhére lenni. De nem volt-e ez a nagylelkűség csak kifogás? Igazából tudta, hogy Tomás visszajön hozzá. Mind mélyebbre és mélyebbre hívogatta őt, ahogy a lidércek hívogatják a falusiakat a mocsárba, hadd fulladjanak bele. Kihasználta a pillanatot, amikor Tomásnak gyomorgörcse volt, és kicsalta belőle az ígéretet, hogy falura költöznek! Milyen álnok volt! Hívogatta Tomást, hogy kövesse őt, mintha újra és újra próbára akarná tenni szerelmét, és addig-addig csalogatta, amíg Tomás ide jutott: deres a haja, megfáradt, és elnyomorodott keze már soha nem tudja megfogni a szikét.
Oda jutottak, ahonnan már nincs tovább. Hová is mehetnének még innen? Külföldre soha többé nem engedik őket. Prágába nincs visszaút, ott senkitől sem kapnak munkát. Hogy másik faluba menjenek, arra nem lesz okuk.
Istenem, hát valóban idáig kellett jutniuk, hogy elhiggye. Tomás szereti őt!
Tomásnak végre sikerült visszaszerelni a kereket. A kormányhoz ült, az emberek felkapaszkodtak a platóra, felberregett a motor.
Tereza hazament, és teleeresztette a kádat vízzel. Feküdt a forró fürdőben, és arra gondolt, hogy egész életében visszaélt a saját gyengeségével, és Tomás ellen fordította. Mindnyájan hajlunk rá, hogy az erőt bűnösnek, a gyengeséget pedig ártatlan áldozatnak tekintsük. De Tereza most rádöbbent: az ő esetükben ez fordítva volt! Még az álmai is, mintha csak tudtak volna ennek az erős férfinak egyetlen gyengeségéről, Tereza szenvedését bizonygatták Tomásnak, hogy meghátrálásra kényszerítsék! Tereza gyengesége erőszakos volt, és minduntalan megadásra késztette Tomást, míg végül már nem volt erős, és a karjában megbúvó nyuszivá változott. Ez az álom azóta is foglalkoztatta Terezát.
Kilépett a kádból, és a szekrényhez ment, hogy kikeresse a megfelelő ruhát. A legszebb ruháját akarta felvenni, hogy tessen Tomásnak, hogy örömet szerezzen neki.
Alighogy begombolta az utolsó gombot, nagy dérrel-durral megérkezett Tomás, s vele a szövetkezet elnöke meg egy feltűnően sápadt fiatal parasztlegény.
- Gyorsan - kiabálta Tomás -, valami erős pálinkát!
Tereza kiszaladt, és egy üveg slivovicával tért vissza. Kitöltötte a kupicába, a legény pedig gyorsan lenyelte.
Eközben Tereza megtudta, mi történt: a legénynek munka közben kimarjult a válla, és üvöltött a fájdalomtól; senki sem tudta, mit kezdjen vele, így aztán odahívták Tomást, aki egyetlen mozdulattal helyreigazította a karját.
A legény magába döntött még egy kupicával, és Tomishoz fordult: - A feleséged ma pokolian csinos!
- Szamár - mondta az elnök -, Tereza asszony mindig csinos.

- Tudom én azt, hogy mindig csinos - bólogatott a legény -, de ma csinosan fel is öltözött. Sohasem láttam ebben a ruhában, Tereza asszony. Készül valahová?
- Nem. Csak Tomás kedvéért vettem fel.
- Neked aztán jó dolgod van, doktor - nevetett az elnök. - Az én anyjukomnak eszébe sem jut, hogy kiöltözzön a kedvemért.
- Ezért is sétálsz mindig a cocával és nem az asszonnyal - állapította meg a legény, és hosszan nevetett.
- Tényleg, mit csinál Mefisztó? - kérdezte Tomás -, nem láttam már legalább… - ráncolta a homlokát: - legalább egy órája!
- Bánkódik utánam-felelte az elnök.
- Ahogy elnézem ebben a ruhában, kedvem volna magával táncolni - mondta a legény Terezának. - Elengednéd őt velem táncolni, doktor?
- Menjünk el táncolni mindnyájan- javasolta Tereza.
- Volna hozzá kedved? - kérdezte a legény Tomástól.
- Volna, de hová?
A legény a közeli várost nevezte meg, melynek szállójában táncparkett is volt a bárban.
- Te is velünk jössz - parancsolt rá a legény az elnökre, s mert már a harmadik kupica slivovica is benne volt, hozzátette: - Ha Mefisztó bánkódik, őt is magunkkal visszük.
Beállítunk két malaccal! Minden nő hanyatt vágódik, ha meglátja a két disznót! - és most is sokáig nevetett.
- Ha nem szégyellitek Mefisztót, akkor veletek megyek - jelentette ki az elnök, és mindnyájan beültek Tomás teherautójába. Tomás a kormányhoz, Tereza a mellette lévő ülésre, a két férfi pedig - a már félig üres slivovicás üveggel - mögöttük foglalt helyet. Elhagyták már a falut, amikor az elnök a fejéhez kapott, hogy megfeledkeztek Mefisztóról.
Rákiáltott Tomásra, hogy forduljon vissza.
- Fölösleges, egy disznó is megteszi - jelentette ki a legény, s az elnököt ez megnyugtatta.
Alkonyodott. Az út kanyargósán kapaszkodott fölfelé.
Megérkeztek a városba, a szálloda előtt megálltak. Tereza és Tomás még nem járt a hotelban. Lementek az alagsorba; ott volt a bárpult, a táncparkett, körülötte néhány asztal. A pianínón hatvanas úr játszott, mellette egy hasonló korú hölgy hegedült. Régi, negyvenéves slágereket adtak elő. Öt-hat pár táncolt a parketten.
A legény körülnézet, és kijelentette: - Itt egyik nő sem az esetem - és menten felkérte Terezát.
Az elnök leült Tomással egy üres asztalhoz, s bort rendelt.
- Én nem ihatok! Vezetek! - emlékeztette őt Tomás.
- Marhaság - legyintett az elnök. - Itt maradunk éjszakára - és tüsténT felment a portára, hogy két szobát rendeljen.

Amikor a legény visszakísérte Terezát a parkettről, nyomban az elnök kérte őt föl, *így aztán* Tomás utolsóként került sorra.
- Tomás - szólalt meg Tereza tánc közben -, minden rossz, ami az életedben ért, tőlem származik. Miattam jutottál idáig. Olyan mélyre, hogy ennél mélyebbre már nem juthatsz.
- Ne bolondozz! - mondta Tomás. - Miféle *mélyről* beszélsz?
- Ha Zürichben maradtunk volna, most betegeket operálnál.
- Te pedig fényképeznél.
- Ez rossz összehasonlítás - ellenkezett Tereza. - Neked a munkád a mindened volt, míg nekem teljesen egyre megy, mit csinálok. Én az égvilágon semmit nem vésztettem. Te elvesztettél mindent.
- Tereza, te nem vetted észre, hogy én itt boldog vagyok?
- A te hivatásod az volt, hogy operálj.
- A hivatás szamárság, Tereza. Nekem nincs semmiféle hivatásom. Senkinek sincs hivatása. És óriási megkönnyebbülést jelent, amikor az ember megállapítja, hogy szabad, hogy nincs hivatása.
Lehetetlen volt kételkedni őszinte hangjában. Tereza szeme előtt felelevenedett a délutáni kép: látta az autót szerelő Tomást, és öregnek találta őt. Elérte, amit akart: hiszen mindig arra áhítozott, hogy Tomás öreg legyen. Megint eszébe jutott a nyuszi, melyet gyerekszobájában az arcához szorított.
Mit jelent nyuszinak lenni? Nyuszinak lenni annyi, mint elveszíteni minden erőt. Nyuszinak lenni annyi, hogy az egyik fél már nem erősebb a másiknál.
Tánclépésben forogtak a hegedű meg a zongora hangjára, és Tereza feje Tomás vállán nyugodott. Így pihent a feje a repülőgépen is, mely a ködben röpítette kettőjüket. Most ugyanazt a különös boldogságot és furcsa szomorúságot érezte, mint akkor. Az utolsó állomáson vagyunk - mondta a szomorúság. Együtt vagyunk-mondta a boldogság. A szomorúság volt a forma, a boldogság a tartalom. A szomorúság terét boldogság töltötte ki.
Visszamentek az asztalhoz. Tereza még kétszer táncolt az elnökkel és egyszer a fiatalemberrel, aki addigra annyira elázott, hogy elesett vele a parketten.
Azután mindnyájan fölmentek, ki-ki a maga szobájába.
Tomás kulcsra zárta az ajtót, és lámpát gyújtott. Tereza két összetolt ágyat látott, az egyiknél éjjeliszekrény állt, rajta lámpa, melynek ernyőjéről a fénytől felriadt nagy éjjelilepke szállt fel, és körözni kezdett a szobában. Lentről halkan szüremlett föl a zongora meg a hegedű hangja.